

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

**MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN GÜNDELİK
HAYAT PRATİKLERİ**

Mert Can EKER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

MESLEĞE YENİ BAŞLAMIŞ AVUKATLARIN GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ

Mert Can EKER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TEŐEKKÖR

Bu yüksek lisans tezinin yazılması sürecinde bana her türlü desteği veren annem Reyhan Eker ve babam Okan Eker'e, tez süreci boyunca benden desteğini ve tavsiyelerini esirgemeyen sevgili danışmanım Doç. Dr. Ayőe Nevin Yıldız'a ve çalışmada bana destek olan Ankara Barosu ile Eskişehir Barosu'nun değerli avukatlarına teőekkÖr ederim.

ÖZET

Eker, Mert Can. *Mesleğe Yeni Başlamış Avukatların Gündelik Hayat Pratikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu tez çalışması, bir gündelik hayat incelemesidir. Çalışmada, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayat pratikleri incelenmiştir. On yıldan az tecrübesi olan avukatların gündelik hayatları sınıfsal ve kültürel bağlamlar ile toplumsal cinsiyet bağlamlarında analiz edilmiştir. Bununla birlikte; çalışmada yer alan görüşmecilerin üye oldukları barolar olan Ankara Barosu ile Eskişehir Barosu'nun kültürel bağlamdaki niteliklerinin ne olduğu sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak, avukatlık mesleğinin ve mesleğe yeni başlamış avukatların bir kültürel sınıf olduğu ve baroların da avukatlar için bir meslek örgütünden fazlası olmadığı varsayılmıştır. Çalışmanın ikinci varsayımı, mesleğe yeni başlamış avukatlarla gündelik hayatta temas halinde oldukları özneler arasında örtük bir hiyerarşi olduğu yönündedir. Çalışmanın varsayımlarından bir diğeri, avukatlık mesleği içinde egemen toplumsal cinsiyet rollerinin ve temsillerinin dolaşımında olduğudur. Çalışmada son olarak, mesleğe yeni başlamış avukatların benzer anlamlandırma biçimleri ve gelecek perspektiflerine sahip olduğunu varsayılmıştır.

Yukarıda söz edilen varsayımlar, çalışma içinde yer alan kuramsal tartışmalar ve nitel araştırma bulguları aracılığıyla gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Kuramsal tartışma, varsayımlarla ilgili olarak daha önce ortaya konulan akademik yaklaşımları ve varsayımlarla ilgili kavramsal araçları içermektedir. Nitel araştırma, Eskişehir ilinde bir avukatlık ofisinde yapılan katılımcı gözlem ile mesleğe yeni başlamış on altı avukatla yapılan derinlemesine görüşmeden elde edilen verileri kapsamaktadır.

Anahtar Sözcükler

Gündelik Hayat, Avukat, Meslek, Kültür, Kültürel Sınıf, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

Eker, Mert Can. *Everyday Life Practices of Newly Started Lawyers*. (Master Thesis), Ankara, 2022.

This master thesis is an everyday life study. In this thesis, the everyday life practices of newly started lawyers were examined. The everyday life of lawyers with less than ten years of experience were analyzed in terms of class, culture and gender contexts. With this; an answer was sought to the question of what are the cultural characteristics of the Ankara Bar Association and the Eskişehir Bar Association, which are the participants of this study are members of its.

In this study, it was first assumed that the legal profession and newly started lawyers are a cultural class and that bar associations are nothing more than a professional organization for lawyers. The second assumption of the study is that there is an implicit hierarchy between newly started lawyers and the subjects who are an interaction between newly started lawyers in everyday life. Another assumption of the study is that dominant gender roles and representations are in circulation within the legal profession. The last assumption of the study is that newly started lawyers have similar interpretations and future perspectives.

The above-mentioned assumptions have been tried to be justified through the theoretical discussions and qualitative research findings in the study. The theoretical discussion includes academic approaches to assumptions and conceptual tools which related to assumptions. The qualitative research includes the datas obtained from participant observation in a law office in Eskişehir and in-depth interviews with sixteen newly started lawyers.

Keywords

Everyday Life, Lawyer, Profession, Culture, Cultural Class, Gender.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL TARTIŞMALAR	11
1.1. GÜNDELİK HAYAT	11
1.1.1. Henri Lefebvre ve Gündelik Hayatın Eleştirisi.....	15
1.1.2. Michel De Certeau: Strateji ve Taktik.....	19
1.1.3. Kültürel Sınıf.....	21
1.1.3.1. Kültürel Sınıf Bağlamında Habitus	25
1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET	27
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Düzeni ve Rejimi	28
1.2.2. Toplumsal Cinsiyetin Edinilmesini Açıklayan Teoriler	33
1.2.2.1. Performativite	33
1.2.2.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Habitus.....	36
1.2.3. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları.....	38
1.2.4. Erkeklik ve Hegemonik Erkeklik.....	43
1.2.4.1. Eril Tahakküm.....	52
1.2.4.2. Erkeklik Çalışmaları.....	55
1.3. MESLEKLER SOSYOLOJİSİ	57
1.3.1. Gündelik Hayatta Meslek.....	61
1.3.2. Sosyal Statü.....	62
1.3.3. Roller ve Davranış Pratikleri.....	63
1.3.4. Avukatlık Mesleği Bağlamında Profesyonellik	66
1.3.5. Türkiye’de Güncel Avukatlık Mesleğini Tanımak.....	68
1.3.6. Türkiye’de Barolar ve Avukatlık.....	72
1.3.7. Meslek ve Toplumsal Cinsiyet	75
1.3.8. Mesleki Pratikte Şiddet Olgusu	76

2. BÖLÜM: NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI.....	80
2.1. ARAŞTIRMA TASARIMI.....	81
2.1.1. Araştırma Yöntemi.....	81
2.1.2. Araştırma Örnekleme	84
2.1.3. Araştırmanın Önemi ve Araştırmanın Varsayımları.....	86
2.2. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ.....	88
2.2.1. Mesleğe Yeni Başlamış Avukatlar.....	89
2.3. MÜVEKKİLLERLE İLİŞKİLER	91
2.4. YARGININ DİĞER MENSUPLARIYLA İLİŞKİLER.....	99
2.5. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLAR VE MEKÂN.....	106
2.6. AVUKATLIKTA TOPLUMSAL CİNSİYET PRATİKLERİ	113
2.7. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN YAŞ PROBLEMİ	125
2.8. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLAR VE POLİTİKA	129
2.9. GÜNDELİK RUTİNLER.....	133
2.10. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN SOSYALLEŞME BİÇİMLERİ.....	139
2.11. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ VE GELECEĞE BAKIŞLARI	142
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	156
YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI TASLAĞI.....	174
EK- 1. ORJİNALLİK RAPORU	177
EK- 2. ETİK KOMİSYON İZİN FORMU	179

GİRİŞ

Bu çalışma temel olarak Türkiye’de mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayat pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Her meslek grubunda olduğu gibi avukatlık mesleğine özgü değerler ve anlamlandırma biçimleri de mevcuttur. Türkiye’de avukatlık mesleğini icra eden kişiler de mesleki tecrübe ile birlikte birtakım anlamlandırma ve davranış pratikleri edinirler. Aynı zamanda mesleğe yeni başlamış bir avukat olmam; içinde bulunduğum bu sosyal grubun gündelik hayatlarını sınıfsal ve kültürel bağlam ile toplumsal cinsiyet bağlamında ele alma isteğini ortaya çıkarmış ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Çalışma kapsamında, on yıldan az mesleki tecrübesi olan avukatlar çalışmanın öznelere olacaktır.

Bu çalışma kapsamında; on yıldan az mesleki tecrübesi olan avukatların birbirleri ile olan ilişkileri, toplum içinde mesleki kimliklerini nasıl konumladıkları, giyim tarzları, boş zaman faaliyetleri, ortak mekânları, gündelik alışkanlıkları, doksaları, ideolojileri ve içinde bulunduğu toplumsal yapı içindeki konumlanışları üzerinde durulacaktır. Bu incelemeler ışığında mesleğe yeni başlamış avukatların kendi pratikleri, avukatlık kültürü ve bu kültür ile mesleğe yeni atılan avukatların hem avukatlar arasındaki hem de makro toplumsal yapı içindeki yeri incelenecektir.

Konunun akademik inceleme konusu yapılması kararını ortaya çıkaran ilk etken, mesleğe yeni başlamış avukatların kendilerini sosyolojik bağlamda tanımlayan bir araştırmanın bulunmamasıdır. Hukuk disiplini dışındaki akademik branşlarda avukatlık mesleğine dair araştırmalar fazla değildir. Bu branşlarda yapılan çalışmalara avukatlar çoğunlukla toplumsal cinsiyet bağlamında konu olmuştur. Cansu Okan’ın 2016 yılında hazırladığı “Gender- Sensitive Women Lawyers' Perceptions and Positions In Handling Cases of Violence Against Women in Ankara (Ankara’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kadın Avukatların Kadına Karşı Şiddet Davalarıyla İlgilenmekteki Algı ve Konumları)” başlıklı yüksek lisans tezi, avukatlık mesleğini toplumsal cinsiyet ve şiddet bağlamında araştırma konusu yapmıştır. Fulya Pınar, 2016 yılında hazırladığı “Feminist Lawyers In Istanbul: Re-thinking the Boundaries Between the Legal and the Non- Legal (İstanbul’daki Feminist Avukatlar: Hukuksal Olanla Hukuksal Olmayan Arasındaki Sınırlar Üzerine Yeniden Düşünmek)” başlıklı yüksek lisans teziyle mesleki pratikleri feminist kuram bağlamında incelenmiştir. Jessie L. French 2010 yılında hazırladığı “Gender Bias In the Legal Field: Experiences of Female Attorneys and Law Students” başlıklı yüksek lisans teziyle, kadın avukatların ve hukuk fakültesi öğrencilerinin deneyimlerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyete dayalı önyargıları incelemiştir. Humera Riaz, 2020 yılında hazırladığı “Women Lawyers In Pakistan: Navigating In a Male Dominated Field” başlıklı yüksek lisans

teziyle, Pakistan'daki kadın avukatların toplumsal cinsiyet bağlamında deneyim ve geliştirdiği pratikleri araştırma konusu yapmıştır.

Mesleğe yeni başlamış avukatların sınıfsal ve kültürel konumu ile gündelik hayat pratikleri bu zamana dek Türkiye'de herhangi bir akademik araştırmaya konu olmamıştır. Bu çalışma ile birlikte hem avukatlık mesleğinin kültürel haritası çizilecek hem de mesleğe yeni başlamış avukatların bu kültürel yapı içerisindeki yeri ortaya konulacaktır. Çalışma ile birlikte Türkiye'deki akademik literatüre yeni bir çalışma alanı kazandırılacaktır.

Çalışmanın kapsamını belirlemek adına başlangıçta tarafımda çeşitli varsayımlar ortaya konulmuştur. Bu varsayımlardan biri, mesleğe yeni başlamış avukatların kültürel niteliğiyle ilgilidir. Mesleğe yeni başlamış avukatların bir 'kültürel sınıf' niteliği taşıdığı varsayımı, çalışmanın kapsamını belirleyen varsayımlardan ilkidir. Bu bağlamda kültürel sınıf yaklaşımı kuramsal bağlamda incelenecek ve mesleğe yeni başlamış avukatların bu sınıfsal yapı niteliğinde olup olmadığı nitel araştırma bulguları eşliğinde araştırılacaktır.

Ortaya koyduğum varsayımlardan bir diğeri, mesleğe yeni başlamış avukatlarla gündelik hayatta temas halinde oldukları özneler arasında bir hiyerarşi üretildiği yönündedir. Bu nedenle iktidar ve birey arasındaki ilişkilere odaklanan kuramsal yaklaşımlara değinmek ve araştırma kısmında bu yaklaşımların savlarından yararlanmak hasıl olmuştur. Çalışmanın başlangıcında ortaya koyduğum bir diğer varsayım da avukatlık mesleği içinde egemen toplumsal cinsiyet rollerinin ve temsillerinin dolaşımında olduğudur. Bu nedenle çalışmada Feminist yaklaşımın kavramsal araçlarından yararlanılması gerekmektedir. Çalışmanın kapsamını belirleyen bir diğer varsayım, mesleğe yeni başlamış genç avukatların gerek meslektaşları gerekse gündelik hayatta karşılaştığı diğer aktörler tarafından tahakküme dayalı bir ilişki olduğu yönündedir. Toplumun kültürel özelliklerinden olduğu varsayılan ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde açıklanacak olan 'ihtiyar egemen kültür', her alanda olduğu gibi avukatlık mesleğinin de kültürel niteliklerinden biridir. Araştırmada bu kavramsallaştırmayı detaylandırmaya ve bu varsayımla ilgili bulgulara yer verilmesine gerek duyulmaktadır. Bir diğer varsayım ise, mesleğe yeni başlamış avukatların benzer anlamlandırma biçimleri ve gelecek perspektiflerine sahip olduğudur. Bu varsayımı sınamak için sınıfsal ve kültürel bir tartışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu varsayım ilk bakışta avukatların bir kültürel sınıf olduğu varsayımıyla anlamsal açıdan çelişki içinde görülebilir. Bu varsayıma göre; benzer doksalara, habituslara ve mücadele pratiklerine sahip olmaları demek bu grupların ve bireylerin her zaman alt kültür gibi yoğun bağlara sahip oldukları ve egemen kültürden ayrı bir kültürel yapıyı paylaştıkları anlamına gelmez. Sınıfsal yapılar makro düzlemde ele alınsa da yapının parçaları olan gruplar ve bireyler benzer doksalara,

habituslara ve mücadele pratiklerine sahiptir. Dolayısıyla çalışmanın diğer varsayımları için de yapılacak olan sınıf, kültür, ideoloji ve gündelik hayat tartışmaları ile somut verilerin bu varsayımın sınanması için kullanılması gerekmektedir.

Bu varsayımları analiz etmek için yukarıda da değinildiği üzere bazı kavramsal araçlara ve konuyla ilgili var olan akademik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma konusu ile ilgili tartışmalar, Henri Lefebvre ve Michel De Certeau'nun gündelik hayat yaklaşımları ile kültürel sınıf ve feminist kuramın kavramsal araçlarından yararlanılarak yapılacaktır. Bu yaklaşımlar ilgili bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu yaklaşımların araçları olan kavramlar aynı zamanda Kültürel Çalışmalar Okulu'nun sıklıkla başvurduğu araçlardır. Bu araçlardan biri olan 'hegemonya', hem Kültürel Çalışmalar Okulu'nun çalışmalarında hem de toplumsal cinsiyet odaklı yapılan çalışmaların birçoğunda merkeze alınan bir kavramdır. *"Hegemonya teriminin çekirdeğinde sınıfsal egemenlik ilişkilerinin yeniden üretimi ve toplumsal biçimin izleklerinin yanı sıra, siyasal iktidarın toplumu nasıl yönettiğini de gözlemlemek olasıdır"* (Dural, 2012: 312). Ayrıca Kültürel Çalışmalar Okulu'nun devlet, iktidar ve toplum ilişkilerini çözümlemede temel çıkış noktalarından biridir. Popüler kültürün güç ilişkileri içindeki konumunu açıklarken temel araçlardan biri olarak başvurulan hegemonya kavramı, Gramsci'nin ölümünden uzun bir süre sonra ün kazanmıştır. Hegemonya kavramı perspektifinden kültür, rekabet halindeki çıkarlar, değerler ve yer değiştiren dengelerin çelişkili bir bileşenidir.

Bu kavramsal araçlardan bir diğeri 'gündelik hayat'tır. Gündelik hayat denildiğinde genellikle bireylerin bir gün içerisinde yaptığı çalışma, yeme, içme, giyinme, gezme, uyuma, gibi sıradan eylemleri anlaşılır. Birey bu eylemleri her gün yapmaya 'alıştıktan sonra' otomatikleşerek yapar ve üzerine düşünmez. Henri Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi'nde Hegel'in "aşına olunan bilinmez" sözüne değinir. Bu sözü de kendi ifadeleriyle açar: *"Aşına, aşinalık, insanları örter ve onlara tanıdığımız bir maske vererek onları bilmemizi güçleştirir. Eksik bir maskedir bu"* (Lefebvre, 2012: 20). Gündelik hayat, siyasal ve sosyal iktidarın hegemonik ağlarının gözlemlenebildiği, içerisinde yer alan bireyin bu hegemonik ilişki ağlarıyla mücadele ettiği bir alandır. Çünkü gündelik hayat, çevre ve mekân fark etmeksizin kendisini belirleyen ideolojik yapıdan bağımsız değildir. Gündeliğin rutini içerisinde, bu ağlar çoğu zaman sıradanlaşır ve artık göze çarpmaz. Ancak bireyi ve toplumu inşa eden bu ağlar, söylemlerini taşıyan temsilleri iktidar tarafından üretilir, konjonktüre bağlı olarak yeniden üretilir ve tekrar tekrar dolaşıma sokulur. Bu nedenle gündelik hayatta yansılardan ziyade temsiller bulunur. Lefebvre, maskeleye benzetmesiyle bu olguya değinmektedir. Toplumsal yaşamda iktidarın hegemonik temsillerinin yeniden üretilebilmesi, gündelik hayatın da akışkan olduğu ve değişkenlik gösterebildiğini bize göstermektedir. Fakat bireyin artık alışlagelmiş hayatındaki hegemonik temsillerin ve

tahakkümlerin farkına varması oldukça zordur. Bu nedenle iktidarın tahakkümlerine direnebilmesi için öncelikle gündelik hayatın dinamiklerinin farkına varması; dolayısıyla gündelik hayatı eleştirebilmesi gerekir. Foucault (2001: 43), “*birey iktidarın bir etmenidir ve aynı zamanda, bir etmeni olduğu ölçüde de onun aracısındır: iktidar, oluşturduğu bireyden geçiş yapar*” ifadesiyle birey ve iktidar arasındaki bağıntıya işaret etmiştir. Foucault, gündelik hayatı da iktidarın yönettiğini öne sürer. Ona göre iktidar ağları cinsiyet, ceza, suç gibi toplumsal kimlikler ve aktörler hakkındaki söylemlerde gözlemlenebilmektedir (Highmore, 2002: 10). Foucault, gündelik hayatın iktidar tarafından kontrol edildiğini belirtirken De Certeau, gündelik hayattaki hegemonyaya yönelik taktiklere değinir. De Certeau’ya göre; “*gündelik hayat, tahakküm ilişkileri ağı içerisinde var olan sıradan insanın düzenin baskıcı kurallarıyla, gerçekleştirmiş olduğu operasyonel hamleler sayesinde baş ettiği bir alandır*” (Kırış, 2019: 137).

‘Toplumsal cinsiyet’, araştırma sorularını cevaplandırmaya yardımcı olacak önemli bir kavramdır. Gündelik hayatın kültürle olan ilişkisinin yanında, toplumsal kimliklerin de iktidar ile olan ilişkisi gündelik hayatın sosyolojik niteliklerini ortaya koymaktadır. Bireyin etnik kimliği, dini, mezhebi, ideolojisi ve toplumsal cinsiyet kimliği gibi kimliği gibi kendisini niteleyen birçok sosyal olgu; bireyin deneyimlerini ve gündelik hayattaki mücadele pratiklerini belirlemektedir. İktidar hukuki bağlamından çok daha geniş konuları ifade etmektedir. İktidar; siyasal, sosyal ve ekonomik bağlamlarda yer alan konulara işaret eder. Hegemonik erkeklik kavramı da toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir iktidar konumuna işaret eder. Geleneksel hale gelmiş hegemonik erkeklik söylemleri, toplumun ve zamanın ruhuna göre sürekli yeniden üretilerek toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenlemektedir. Connell’a göre (2016) hegemonik erkeklik; kadınların toplumsal yaşamdaki konuları, sınırları ve görevlerini düzenleyen tahakkümler üretmesi kadar ikincil konulardaki çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da üretilmektedir. Hegemonik erkekliğin içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı formu mevcuttur. Dışsal hegemonya, hegemonik erkekliğin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ifade eder; içsel hegemonya, hegemonik erkekliğin diğer erkekliklere olan tahakkümünü ifade etmektedir (Connell & Messerschmidt, 2005: 844). Gündelik hayatta, mesleklerini icra eden profesyonellerin kimliklerine göre ürettiği taktikler, hegemonik temsillerle nasıl başa çıktıklarını anlamaya yardımcı olacaktır. Hegemonik erkeklik, kadın profesyonellerin meslek hayatlarında görev tanımlamalarını ve sınırlarını çizen tahakkümler üretmektedir. Bu tahakkümler, gerek ilgili meslek alanlarında olmayan bireyler gerekse meslektaşlar ve meslekleriyle ilgili olan diğer kişiler tarafından benimsenir ve temsil edilir.

Bu kavramların yanı sıra meslekler sosyolojisi bağlamında ‘hierarchy’, ‘statü’ ve ‘profesyonellik’ kavramları da avukatlık ve yeni avukatlar üzerinden incelenecektir. Bu kavramları incelemek,

avukatlık mesleki kültürü ile avukatların gündelik hayatlarında etkileşim halinde oldukları diğer aktörler karşısındaki konumlanışları hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayacaktır.

İlgili konu ve sorunsallar, nitel araştırma yöntemi ile analiz edilecektir. Fatma Belkıs Kümbetoğlu'na göre; *“nitel araştırma, sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir. Araştırma öznesi birey veya grup davranışlarının ya da sosyal süreçlerin insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan bir resmini sunar”* (2008: 38). Araştırmada, veri toplamak amacıyla katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemi kullanılacaktır. Eskişehir ilinde yer alan bir avukatlık bürosunda katılımcı gözlem yöntemi ile gündelik hayat pratikleri gözlemlenecek, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme soruları ile ortaya koyduğum varsayımları sınamaya yönelik veriler elde edilecektir. Katılımcı gözlemlerde etnografik araştırma metotlarından faydalanılacaktır. Etnografik çalışma, belirli bir çevrenin veya grubun kültürüne ve gündelik hayatına odaklı, araştırmaya konu olan çevrenin veya grubun ve bu grubun kültürel dinamiklerini, yaşama biçimini, ritüellerini, değerlerini, davranış kalıplarını ve bu davranışların nedenlerini araştırmacının bizzat gözlemleyerek veri topladığı yöntemdir. Derinlemesine görüşme için kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu örnekleme tekniğinde araştırmacı, ilk katılımcı grubu bulduktan sonra bu bireyler aracılığıyla yeni görüşmeciler bulur ve yine onlar aracılığıyla yeni katılımcılara ulaşır. Örneklem grubu, Eskişehir ve Ankara'da çalışan 10 yıldan daha az tecrübesi olan avukatlardan oluşmuştur. Eskişehir ve Ankara'da tespit edilen ilk örneklem grubu aracılığıyla diğer görüşmeciler ile iletişim kurulmuştur. Avukatlık kültürüne yeni girmeleri ve henüz içselleştirme aşamasında bulunmalarından dolayı, meslek kültürünün dinamiklerini farklı anlamlandırdıkları ile mesleğe yeni başlamanın farklı pratikler içerdiğini düşünmemden dolayı bu ölçüt seçilmiştir. Avukatlık mesleği, uzun yıllar mesleki pratiğin gerektirmesi ile arabuluculuk ve birikişilik gibi tali avukatlık görevlerinin yapılmasında yasal olarak belirli bir süre mesleki tecrübe zorunluluğu olması gibi hususlar da şahsımda, avukatlık mesleğinde tecrübenin ayrı bir değerlendirme gerektirdiği fikrini oluşturmuştur. Örneklem grubunun seçiminde ölçüt yaş değil mesleki tecrübe olarak belirlenmiştir. Derinlemesine görüşmede 16 kişiden oluşan kadın ve erkek görüşmeci yer almıştır. Mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik deneyimleri ve pratiklerinde toplumsal cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime göre farklılıklar tespit edileceği görüşüyle bu ölçüt tercih edilmiştir. Aktif bir şekilde bir hukuk bürosunu deneyimleyen stajyer avukatlar da örneklem grubu içerisine dahil edilmiştir. Derinlemesine görüşme, yarı yapılandırılmış 27 sorudan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, ucu kapalı olmayan sorular sorarak görüşmecinin anlattıklarından veri elde etmeye çalışır. Görüşmecinin ek bilgiler verebileceği düşüncesiyle soru çerçevesini keskin bir şekilde çizmez fakat görüşmecinin sorulan konudan

sapmasını önler. Sorular demografik bilgiler, mesleki yaşama dair genel bilgiler ile gündelik hayata dair bilgiler elde etmek ve sorunsalları cevaplandırmaya yönelik olmak üzere seçilmiştir.

Çalışma, kuramsal tartışmaların ve araştırma bulgularının tasnif edilmesiyle iki ana bölüme ayrılmış olup bu iki ana bölüm de kendi içlerinde çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Çalışmada yararlanılacak kuramsal yaklaşımlar ve kavramsal araçların ne olduğunu ve neleri kapsadığını bilmek, okuyucu açısından çalışmanın amacını ve verilerin nasıl değerlendirildiğini anlamak açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümü gündelik hayatla, toplumsal cinsiyetle ve meslekler sosyolojisiyle ilgili, daha önce yapılmış tartışmaların ele alınacağı üç alt kısma ayrılmıştır.

Birinci kısım, nitel araştırma bulgularını yorumlarken yararlanılan kuramsal tartışmalardan oluşmaktadır. Bu kısımda ilk olarak gündelik hayat kavramı ele alınacak, gündelik hayat üzerine yoğunlaşan Henri Lefebvre ve Michel De Certeau'nun perspektiflerine yer verilecektir. Henri Lefebvre, "Gündelik Hayat Eleştirisi" (1977), "Modern Dünyada Gündelik Hayat" (1968) ve Mekânın Üretimi (1974) eserlerinde gündelik hayata dair önemli çıkarımlarda bulunmuş; De Certeau, Gündelik Hayatın Keşfi (1980) eseriyle gündelik hayat tartışmalarına strateji ve taktik kavramlarını kazandırmıştır. Bu kısmın hemen ardından 'kültürel sınıf' kavramı ele alınacaktır. Gündelik hayatın odaklandığı alanlar, kültürel sınıf analizinin odaklandığı alanlarla benzerlikler gösterir. Kültürel sınıf başlığı altında, kültürel sınıfın nitelikleri ile klasik sınıf ayrımı ve alt kültürle olan farklılıklarına değinilecektir. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün sınıf, kültür ve cinsiyet tartışmalarında önemli bir yeri olan 'habitus kavramı', çalışmada iki ayrı alt başlık altında ele alınacaktır. Habitus, Pierre Bourdieu'nün "Outline of a Theory of Practice" eserinde (1977), "*toplumsal yapılar ile toplumsal pratik (ya da toplumsal eylem) arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü, bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıpları için kullanılan bir kavramdır*" (Marshall, 2005: 291). Habitus, toplumsal aktörlerin gündelik hayattan politik alana, kültürel tavırlardan jargonuna kadar bütün toplumsal pratiklerini inşa eden içsel yapı olarak açıklanabilir. Habitus kavramı, toplumsal düzenin kültürel açıdan okunmasına olanak sağlayacak bir bilgi setini de okuyucuya sunar. Bireyin kültürel sezgileri, gündelik hayat pratikleri ve alışkanlıklarını da belirler. Bu nedenle, gündelik hayatı düşünürken habitus kavramını da iyi bilmek gerekir. Bu nedenle, habitus kavramına ilk olarak kültürel sınıf bağlamında değinilecektir. Toplumsal cinsiyet tartışmasının yapıldığı bölümde ise habitus, toplumsal cinsiyetin edinilmesini açıklayan bir teori olarak ele alınacaktır.

Birinci bölümün ikinci kısmında, çalışmada yararlanılan kavramlardan biri olan toplumsal cinsiyet kavramı ve kavramla ilgili hususlar ayrı başlıklar altında açıklanacaktır. İkinci kısım,

cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rejiminin analizi ile başlayacaktır. Toplumsal cinsiyet; kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlama, cinsiyete dayalı hiyerarşiyi, ayrımcılığı ve tahakkümleri meşru kılan kurgulanmış gerçekliği sorgulama bakımından kullanılan bir kavram olarak değerlendirilir.

Bu terimi sosyolojiye sokan Ann Oakley'e göre, "*cinsiyet (sex) biyolojik erkek ve kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil, ayrıca sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak kadar genişlemiştir*" (Marshall, 2005: 98). Raewyn Connell da toplumsal cinsiyeti, kurumların ve örgütlerin işin içinde bulunduğu bir süreç olarak görür (2017: 208). Connell'a göre toplumsal cinsiyet, toplumsal yaşamın inşa edilme ve kimliklerin örgütlenme sürecidir. Toplumsal cinsiyetin bu akışkan niteliği, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kimliksel konumların kültürel yapılara göre inşa edildiğinin bir göstergesidir. Bu kısımda çizilen kuramsal çerçeve içerisinde, avukatlık mesleğine başlayan kişilerin meslek içindeki toplumsal cinsiyet rollerini algılama biçimleri, karşılaştıkları toplumsal cinsiyet rejimleri ve sergiledikleri tutumlar çalışmanın ileri bölümlerinde ele alınacaktır.

'Toplumsal Cinsiyet' kısmının ilerleyen bölümlerinde toplumsal cinsiyetin edinilmesini açıklayan teorilerden performativite ve habitus tartışılacaktır. Habitus kavramı sınıf ve kültürle olduğu kadar cinsiyet ile de oldukça ilişkili bir kavramdır. Bu kısımda Bourdieu'nun habitus kavramına, toplumsal cinsiyet rejimini açıklayan bir yaklaşım olarak değinilecektir. Bir sonraki kısımda ise Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları alanında dünyada ve Türkiye'de yapılmış, bu alana yön veren çalışmalar yer alacaktır.

İkinci kısmın sonraki bölümlerinde, bu alanın kavramlarından olan erkeklik ve hegemonik erkeklik kavramları incelenecektir. Erkeklik, erkek olmakla ilişkilendirilen roller, davranışlar ve nitelikler bütünüdür. Toplumsal etmenlerle üretilen bu kalıplar, yine toplumsal etmenler tarafından şekillendirilmektedir. Erkeklerle sunulan ve erkekliklerin inşa sürecinde rol oynayan toplumsal cinsiyet tahakkümleri, hegemonik erkeklik tarafından çeşitli toplumsal kurumlar aracılığıyla üretilmektedir. Hegemonik erkeklik, tahakkümleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir iktidar konumudur. Geleneksel hale gelmiş hegemonik erkeklik

söylemleri, toplumun ve zamanın ruhuna göre sürekli yeniden üretilerek toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenlemektedir.

Raewyn Connell (1987) ve hegemonik erkeklik kavramsallaştırması, erkekliklerin bütüncül bir etkileşim oluşturmadığı, farklı erkeklik biçimlerinin var olduğu ve bazı erkeklerin hegemonik erkeklik tahakkümlerinden yararlanmasının yanında bazılarının bu tahakkümler karşısında mağdur olduğu savını ortaya koyar. Erkekliğin ve hegemonik erkekliğin tartışmaya açıldığı başlık kapsamında, ataerkinin ve hegemonik erkekliğin erkekler üzerindeki olumsuz sonuçlarından biri olan ve toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında sıkça kullanılan ‘erkeklik krizi’ kavramına da değinilecektir.

‘Erkeklik ve Hegemonik Erkeklik’ başlığının alt bölümlerinde, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nün toplumsal cinsiyet ilişkilerini açıklamakta sıklıkla başvurduğu bir kavram olan ve aynı isimle kitaplaştırılan ‘Eril Tahakküm’ kavramı açıklanacaktır. Eril tahakküm; ataerkin düzeni onaylamaya ve sürdürmeye yönelik gelenekler, iş bölümü ve hayalet kuralların bütününe işaret eder. Erkeklik ve Hegemonik Erkeklik başlığının son kısmında, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları kapsamında olduğu gibi Erkeklik Çalışmaları kapsamında hazırlanan ve alana yön veren çalışmalar okuyucuya tanıtılacaktır.

Kuramsal tartışmaların yapıldığı bölümün üçüncü kısmında meslekler sosyolojisi ve bu bağlamda avukatlık mesleği incelenecektir. Sanayi Devrimi tarım toplumlarındaki toplumsal yapı, kurum, örgüt ve ilişkileri temelden değiştirmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte iş denilen eylemlerin hem kurumsallaşması hem de yaşamın merkezine oturarak gündelik hayata yön vermesi, farklı örgütlenme süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Türkiye’de kentlere yönelik yoğun göçlerin işçi sınıfının belirginleşmesi sonucunu doğurduğu gibi meslekler sosyolojisine akademik ilgi gösterilmesine neden olmuştur. Hizmet sektörünün 21. yüzyılda toplumun büyük çoğunluğunu içinde barındırmasıyla birlikte meslekler sosyolojisi, fabrikaları aşarak yeni çalışma alanlarına sahip olmuştur. Nitekim avukatlık da bu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, meslekler sosyolojisinde kullanılan kavramlar olan meslek, sosyal statü, roller ve davranış pratikleri ile profesyonellik gündelik hayat ve avukatlık mesleği bağlamlarında alt başlıklar halinde incelenecek; yine alt başlıklarda Türkiye’de avukatlığın güncel durumu ve avukatlık meslek örgütleri olan barolar hakkında bilgilere yer verilecektir. Bir sonraki bölümde ise meslek ile toplumsal cinsiyet ilişkisine değinilecektir.

‘Meslekler Sosyolojisi’ kısmının son alt başlığında ise avukatlara yönelik ciddi bir tehdit niteliğine sahip olan ‘şiddet’ olgusu ele alınacaktır. İlerleyen bölümlerde avukatlık mesleğinin kapsadığı değerler, etik anlayışı, meslektaşlar arası dayanışma, mesleğe yeni katılanların

konumları ve diğer meslekler içindeki statüsü bu yaklaşımlar ve kavramlar ile görüşmecilerle yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla yorumlanacaktır. Bu başlık kapsamında, şiddetin bütün türleri tasnif edilerek açıklanacak; farklı şiddet türlerinin avukatlık mesleği içinde nasıl görünür olduğu anlatılacaktır. Şiddet de hegemonik erkekliğin diğer erkekliklere atfettiği, hegemonik erkeklik tarafından doğallaştırılan ve meşrulaştırılan bir tahakküm olarak görülmektedir. Şiddet kelimesi zihinde ilk olarak fiziksel şiddeti çağrıştırmaktadır. Hal böyle olmakla beraber şiddet birçok farklı formda görünür. Farklı şiddet formları, gündelik hayatın birçok alanında sıklıkla görülmektedir. Mesleğe yeni başlayan kişiler, kariyerlerinin ilk dönemlerinde yoğun olarak ekonomik ve psikolojik şiddetle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla bu husus mesleğe yeni başlayan avukatlarla oldukça ilintili bir konu haline gelmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde de buna dair veriler ortaya konulacak; derinlemesine görüşmelerle avukatların bu şiddete uğrayıp uğramadığı ile bu eylemlere karşı nasıl taktikler ürettiklerine dair bulgular elde edilecektir.

İkinci bölüm, ‘Nitel Araştırma Bulguları’ başlığını taşımaktadır. Bu bölümün ‘Araştırma Tasarımı’ isimli birinci kısmında çalışmada yararlanılan yöntemler anlatılacaktır. Çalışmanın varsayımları ve sorunsalları ile ilgili değerlendirmeler, kuramsal tartışmaya ek olarak araştırma sahası olan hukuk bürosundan gözlemler ile on altı görüşmeci ile yapılan derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler yoluyla yapılacaktır. Bu nedenle araştırma yöntemlerini ve araştırma konusu örneklemini tanıtmak önemli hale gelmektedir. Katılımcı gözlemin yapıldığı saha ve bu sahanın nasıl ele alındığı, araştırma yöntemi kısmında açıklanacaktır. Araştırma evrenini mikro bir temsili olan örneklem grubunun demografik özellikleri okuyucuya aktarılacaktır.

Katılımcı gözlem ile elde edilen somut bulgular ve derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, çalışmanın dayanağı olan kuramsal yaklaşımlar eşliğinde ikinci kısmın ikinci alt başlığından itibaren yer bulacaktır. Burada ilk olarak, araştırma evreni tanıtılacaktır. Sonraki başlıklarda araştırmanın öznesi olan, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatlarında sürekli olarak etkileşim halinde bulunduğu aktörler olan müvekkiller ile yargının diğer mensuplarıyla olan ilişkileri ele alınacaktır. Bu bölümle ilgili bulgular gündelik hayat, sosyal statü ve sosyal hiyerarşi ile toplumsal cinsiyet odaklı değerlendirilecektir.

İkinci kısmın beşinci ve altıncı alt başlığı, ‘Mesleğe Yeni Başlamış Avukatlar ve Mekân’ adını taşımaktadır. Bu başlık altında, mesleğe yeni başlamış avukatlar ile mekansallık tartışmalarına odaklanılmıştır. ‘Avukatlıkta Toplumsal Cinsiyet Pratikleri’ isimli başlıkta ise avukatlık mesleğinin ve mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatta uyguladıkları toplumsal cinsiyet pratikleri ve taktikleri incelenmiştir. Çalışmada yararlanılan iki ana kavram olan

‘gündelik hayat’ ve ‘toplumsal cinsiyet’, barındırdığı tartışmalar ve kendisinden türeyen yeni kavramlarla oldukça geniş içeriği olan iki kavramdır. Bu iki kavram toplumsal ve kültürel olan her konu ve sorunsalla ilintilidir. Dolayısıyla, bu iki kavrama sözü edilen alt başlıkların yanı sıra çalışmanın hemen her başlığı altında değinilecektir.

Bir sonraki alt başlıkta, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatında önemli bir yer tutan ‘yaş’ meselesi ele alınacaktır. Bu bağlamda ‘ihtiyar egemen kültür’e değinilecek, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayattaki karşılaşmalarında yaş meselesini nasıl bir yerinin olduğu araştırılacaktır. İhtiyar egemen kültür, özellikle doğu toplumlarında yaşça büyük insanların toplumdaki saygınlığı, aile ve bürokraside sahip oldukları egemenliği ve toplumdaki genç bireylere karşı var olan güçlerini temsil eden bir kavramdır (Bae, 1997). İhtiyar egemen kültürün mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatında nasıl vuku bulduğu da bu başlık kapsamında değerlendirilecektir. ‘Avukatlar ve Politika’ isimli başlık altında, mesleğe yeni başlamış avukatların politik konumlanma biçimleri incelenecektir. Gündelik hayatın alametifarikalarından olan rutinlik, avukatların sınıfsal ve kültürel konumlanma biçimlerine dair birçok ipucu barındırabilir. Bu amaçla kurgulanan ‘Gündelik Rutinler’ ve ‘Mesleğe Yeni Başlamış Avukatların Sosyalleşme Biçimleri’ başlıkları altında avukatların yaşamlarının sıradan döngüsü hakkında bulgulara yer verilecektir. Son alt başlıkta mesleğe yeni başlamış avukatların anlamlandırma biçimleri ve geleceğe bakışlarına yer verilecektir. Son dört başlık ile mekânın incelendiği başlık altında gerek avukatlık mesleğinin kendisinin gerek mesleğe yeni başlamış avukatların gerekse Eskişehir ve Ankara özelinde baroların bir alt kültür niteliği taşıyıp taşımadığı incelenecek; alt kültür ve kültürel sınıf tanımlamalarına yer verilecektir.

‘Sonuç’ kısmı, araştırmadan elde edilen veriler ile ortaya koyduğum varsayımların karşılaştığı yerdir. Bu son kısımda, varsayımlarımın araştırmadan elde edilen verilerle ne kadar örtüştüğü ortaya konulacaktır. Çalışmanın Sonuç kısmında mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayat pratiklerinin neler olduğu sorusuna, söz konusu kuramsal yaklaşımlar aracılığıyla cevap verilecektir. Kuramsal tartışma, araştırmanın hangi rotayı takip ettiğini ve araştırma boyunca hangi düşünsel araçları kullandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu kuramsal savlara yer yer atıfta bulunulacaktır.

1. BÖLÜM: KURAMSAL TARTIŞMALAR

1.1. GÜNDELİK HAYAT

Bu başlık altında, gündelik hayat sosyolojisi ve bu alanda önemli çıkarımları olan iki düşünür Henri Lefebvre ile Michel De Certeau'nun görüşleri tartışılacaktır. Hegemonik iktidar tarafından üretim ilişkileri yoluyla tanzim edilmeye çalışılan toplumsal mekân ve bu mekânda süren gündelik hayat, eleştirel bir gözlem sayesinde toplumsal yapı ve inceleme konusu grup hakkında, buzdağının görünmeyen kısmına benzetilebilecek, keşfedilmeyi bekleyen birçok bilgiyi elde etmeyi sağlar. Toplumun bir parçası olmanın yanı sıra iktisadi olarak ortak paydada buluşan bir grup olma özelliğine sahip olan mesleğe yeni başlamış avukatlar da gündelik hayatta çeşitli rutinlere ve davranış kalıplarına sahiptir. Bu bölümde gündelik hayatın kuramsal açılımı yapılacak, çalışmanın ileri bölümlerinde sosyoekonomik bağlamda ve toplumsal cinsiyet bzamaağlamında yeni avukatların gündeliğinde hangi pratikler ve taktikler olduğu bu bölümde yer alan açılımların yardımıyla incelenecektir.

Gündelik hayat tartışmaları, 1960'larda yoğunlaşarak Fransa'daki işçi sınıfı ve kent üzerinden süregelmiştir. Ondan önce, 19. Yüzyılda, başta Karl Marx olmak üzere klasik sosyal kuramcılar, sanayi devriminin getirdiği toplumsal dönüşümü ve iktidar- tebaa ilişkilerinin eleştirilerini yapmaya başladılar. Lefebvre'ye göre Marx, *“serbest rekabetçi kapitalizmin toplumsal çerçevesi içinde emekçilerin gerçek hayatını ve bu hayatın ikili yönünü, yani üretim etkinliğini ve üstesinden gelinmesi gereken yanlısamları incelemiştir”* (Lefebvre, 2007: 21).

Klasik sosyal kuramcılar, toplumsal yapıyı üretim ilişkileri temelinde değerlendiriyorlar, kültürel kimlikleri ve etkinlikleri iktisadi konumlar eşliğinde açıklıyorlardı. Klasik Marksizm'de toplumsal mekân bir üstyapı olarak görülüyordu. Toplumsal ilişkiler, üretici güçler ve yapılar, mülkiyet ilişkilerinin sonucu olarak kabul ediliyordu (Lefebvre, 2014: 24). 20. yüzyıl ise klasik sosyal kuramın topluma yönelik salt iktisadi temelli açıklamalarına eleştirilerin başladığı bir dönem olarak karşımıza çıktı. Örneğin 1923 yılında örgütlenen Frankfurt Okulu, kültür endüstrisi bağlamında, kapitalist topluma yoğun eleştirilerde bulunmuşlar, kitle kültürü ile toplumu tamamen homojenleştirme çabalarına değinmiş, moderniteyi ise akli araçsallaştırma, akli dogmalardan kurtarıırken aklın kendisini dogmaya çevirmesi bağlamında eleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve hemen ardından başlayan Soğuk Savaş, ideoloji, din, ırk, etnisite, kültür, göç, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmaları, kısacası toplumsal dinamiklerin karmaşıklığı, 20. yüzyılda sosyolojik araştırmaların yönünü değiştirmiştir.

Gündelik hayat tartışmalarının entelektüel çevrede yoğunlaşması da Marksizm'e diğer entelektüel okulların yaklaşımlarını birleştirerek değiştiren veya genişleten 'Yeni Sol'un yükseldiği döneme rastlar. Fransız sosyolog Henri Lefebvre, "Gündelik Hayatın Eleştirisi" (1962) ve "Modern Dünyada Gündelik Hayat" (1971) eserleri, gündelik hayatın görünenin aksine toplumsal yapıyı, iktidarı ve ilişkileri çözümlmek açısından çok önemli bilgileri okuyuculara sunmuştur.

Gündelik olan, sıradan olan, her gün karşılaştığımız rutinlerdir. Yeme, içme, çalışma, molada yapılanlar, boş vakitler, alışveriş gibi her rutin buna dahildir. Gündelik hayatın sürekliliği içinde karşılaştığımız birçok durumu, otomatikleşmiş eylemlerimizle karşılarız. Lefebvre'nin (2007) 'homo quotidianus' olarak belirttiği bu durum, insanın gündelik hayatta bir otomata dönüştüğüne işaret eder. "*Quotidianus bir insan değil, bir otomattır. Bu otomatin gündeliklikten yola çıkarak bir insanın niteliğine ve özelliklerine yeniden kavuşması için, gündelik olanı tam da gündelik olan içinde aşması gerekir*" (Lefebvre, 2007: 208).

Önemsiz görünse de gündeliğin sıradanlığında yer alan pek çok detay vardır. Gündelik hayat, "*göstergeden ve anlamdan yoksun olan şeylerin toplamı*" olsa da Lefebvre için keşfedilmeyi bekler (2007: 38). Bu detaylar, sosyolojik çözümlmeler sonucunda bize toplumsal ilişkileri açıklayacak olan bilgi kaynaklarıdır. Bu detaylar, ancak eleştirel bir farkındalıkla tespit edilebilir. Fakat gündeliğin bayağılığından dolayı insanlar bu detayları düşünmezler. Lefebvre, "*gündelik insan varoluşunu belirleyen en temel iki anlamı homo ludens (oynayan) ve homo ridens (gülen, neşeli) olarak açıklar. Çünkü neşesi, hüznü, öfkesi, sevgisi ve oyun oynayabilmesiyle insan varoluşunu gündelik yaşamın bir yandan kör ve rutin diğer yandan değişken ve yaratıcı akışında anlamlandırabiliriz*" (Kurtar, 2013: 203).

Gündelik hayat, kalıplaşmış hale gelmiş belirli davranış pratiklerini belirtse de bireyin anlamlandırma ve karşılama pratiklerini de kapsayıcı niteliktedir. Bu bakımdan gündelik hayat aynı zamanda politiktir. Edinilmiş ve kazanılmış statüler, aidiyetler, ideolojik konumlar veya sınıflar gündelik hayat pratiklerini şekillendirir. Bu nedenle gündelik hayatın eleştirisi aynı zamanda politik ortamın ve iktidarın eleştirisini de kapsar. Gündelik hayat, bu nedenle sıradan ve önemsiz görünse de aslında ekonomik, toplumsal ve politik boyutu ile bambaşka anlamlar da içerir. Gündelik hayatın özelliği, öznel ve sıradan olanın aslında makro ölçekte konumlanıyor olmasındadır.

Gündelik hayatın döngüsü içinde toplumsal düzen yinelenir. Bu toplumsal düzen, elbette iktidarını meşru kılma ve yayma amacıyla hegemonik iktidar tarafından üretilir ve dolaşıma sokulur. Mekânın gündelik yaşamdaki üretimini büyük oranda belirleyen süje iktidardır. De

Certeau, mekânın iktidara ait olduğunu kabul eder. İnsanlarsa mekânın döngüsü içinde kendisine yarayan taktikler üretir (De Certeau, 2008: 54).

Gündelik hayat, hayatın her alanını kapsayan bütüncül bir döngüdür. İş hayatı, ev hayatı ve boş zaman, aynı insan tarafından deneyimlenir. *“İşyeri, gündelik hayatın üretildiği bir andır ve ayrıca işyeri dışındaki hayatı da belirleyici bir güce sahiptir. Bir günün neredeyse yarısını ve çoğu durumda daha da fazlasını kapsayan üretim faaliyeti dışında bir gündelik hayat kurgusu düşünmek gündelik hayata yaklaşımı eksik bırakır”* (Özdemir, 2014: 196).

Gündelik hayatın olağan pratikleri ve ritmi, üretim şekillerinin değişmesine paralel olarak değişikliğe uğradı. Tarım toplumuna geçiş yerleşik hayatı beraberinde getirdi. Tarımsal üretim, çalışma saatlerini, beslenme alışkanlıklarını, ailedeki çocuk sayısını ve birçok şeyi değiştirdi. İngiltere’de dokuma sanayiinin tarımsal üretimden daha karlı olduğunun anlaşılmasıyla başlayan çitleme hareketi, küçük toprak sahiplerini mülklerinden etti. Topraksız kalan köylülerin bir kısmı büyük toprak sahiplerinin altında çalışmaya bir kısmı da kentlere göç etmeye başladı. Endüstri Devrimi, işçi sınıfının ortaya çıkmasına ve kentlerin yükselişe geçmesine sebep oldu. Modern dünyanın gündelik hayatını dönüştüren en önemli unsur Endüstri Devrimi oldu. 20.yüzyılda Batı, sanayi toplumuna geçiş ve kentleşme evresini tamamladı. Kentlerde artan nüfus, teknolojik gelişmeler ve eğitimin niteliğinin artması, yeni iş bölümlerinin ortaya çıkmasının sağladı. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin nüfuslarının büyük kısımları hizmet sektöründe çalışmaya başladı. Bu iktisadi evrim, birçok kültürün ve alt grupların oraya çıkmasına da vesile oldu. Bu kültürel sınıflardan biri de avukatlık oldu. Modern hukuk sistemi, avukatlık mesleğini de kurumsal hale getirdi, etik değerlerle donattı. Her kültürde olduğu gibi avukatlar da çeşitli iktidar odaklarının ürettiği mekanlarda yaşamaya başladı.

Gündelik hayat eleştirileri ve tartışmaları, Türkiye’deki toplumsal ve sınıfsal yapıyı çözümlenmek açısından için de önemli referanslardır. 1950’lerde hız kazanan kentleşme ve kentlerdeki işçi sınıfı, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de sınıfsal bilinç ve örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir. Öte yandan, günümüz Türkiye’sinin ekonomik ve sınıfsal yapısı, endüstrileşme ve kentleşmenin olağanüstü bir hızla gerçekleştiği 20. Yüzyıl ekonomik ve sınıfsal yapısından farklılıklara sahiptir. Orta sınıfın gitgide daraldığı, üst sınıfın gelir seviyesini gittikçe arttırmasının yanında alt ile orta sınıfın yoksulluk paydasında bulunduğu, ‘ekonomik bağlamda’ işçi, köylü, mavi yaka, beyaz yaka ayrımlarının ve sınırlarının silikleştiği, artan dış göçlerle birlikte yeni bir etnik- sınıfsal hiyerarşinin ortaya çıktığı bir dönemin içinden geçen Türkiye, hegemonik iktidarın tahakkümünün; buna bağlı olarak da alt- orta sınıfın taktiklerinin farklı toplumsal grupları kapsadığı bir döneme geçiş yapmaktadır. Gündelik hayat eleştirilenleri, birey

ve gruplar bakımından daha kapsayıcı bir alana kavuşmakta; tartışmaların süjeleri olan işçi toplumundan daha geniş bir kitleyi üretim ilişkileri, toplumsal cinsiyet ve kültür bağlamında değerlendirme imkânı bulmaktadır.

Gündelik hayat tartışmalarının sosyolojik bir eleştiri etrafında döndüğünü düşündüğümüzde, “yabancılaşma” kavramına da bir parantez açmak gerekir. Yabancılaşma (alienation) kavramı, “*en genel çerçevesiyle bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır. Yabancılaşma, Karl Marx'ın yazılarında temel bir önem taşımaktadır ve olağan bir şekilde Marksist sosyolojiyle birlikte anılır. Bu argümanın felsefi, sosyolojik ve psikolojik boyutları vardır*” (Marshall, 2005: 798). Yabancılaşma kavramı Marx’tan evvel de felsefi tartışmalarda kullanılmıştır. Kavramı ilk kullanan Plotinos ve Fichte (Aydoğan, 2015: 274) olmuş; Hegel’in diyalektik yaklaşımında da yer bulmuştur. Hegel’in diyalektiğinde yabancılaşma, insanın kendini bulması yolunda uğrayacağı bir duraktır. Bu nedenle Hegel, yabancılaşmayı olumlayarak geçilecek bir aşama olarak görülmüştür (Uluç, 2020: 33).

Feuerbach, yabancılaşma kavramını din üzerinden işler. Aydoğan’a göre Feuerbach, “*insanın kendi doğasını nesneleştirmek suretiyle Tanrı ’ya ulaşırken özüne yabancılaştığını düşünür. İnsan kendisindeki bütün olumlu nitelikleri abartıp Tanrıya aktararak kendini olumsuzlar ve fakirleştirir; Tanrı ’nın zenginleşmesi için insanın yoksullaşması gerekir, yani Tanrı her şey, insan ise bir hiç olmalıdır.*” (2015: 277).

Uluç’a göre Marx’ın yabancılaşma olgusunu kavrayışı, “*öncelleri Hegel ve Feuerbach ’ın aksine, maddi temeli olan toplumsal süreçlere dayanır*” (Uluç, 2020: 30). Ortaya somut ürün koyma adına yapılan çalışmanın ve üretmenin sürekliliği, bireyi bu rutin içerisinde otomatikleşmesine yol açar. Bu otomatikleşme, bireyin özüne yabancılaşmasına neden olur.

“Emek gücü, insanlığı-tür olmayı- tanımlar; bu şekilde ihtiyaçların karşılanması insanların yetilerini ve potansiyelini geliştirir. Fakat üretimin tüm biçimleri nesneleşmeyle sonuçlanır ve insanlar bu süreçte, kendi yaratıcı yeteneklerinin somut ürünleri olan, ancak yaratıcılarından fiilen ayrılmaya başlayan malları imal ederler. Yabancılaşma, işte insanlığın türsel varlığıyla nesneleşmesinin kapitalizmde büründüğü çarpık biçimidir.” (Marshall, 2005: 798).

Marx, işçinin dört farklı şeye yabancılaştığını belirtir. Bunlar, işçinin ürününe, üretim eylemine, özüne ve diğer işçilere yabancılaşmasıdır (Marshall, 2005: 799). Peki Marx’ın kullandığı yabancılaşma kavramı sadece somut ürün ortaya koyan işçi için mi kullanılır? Marx’a göre kullanım değeri, “*somut emek gücünün ürünüdür ve bu değer biçimi ancak tüketim süreci içerisinde gerçekleşebilir*” (Marx, 1997: 42). Önemli olan malların kullanım değeri değil alın

satım değeridir. Hizmet üreten bir profesyonel, özüne karşı bu yabancılaşmayı yaşayabilir. Kapitalist sistem içinde, hizmet üreten kişi ile somut ürün üreten işçinin farkı, tüketim fazlası malların alım satıma konu olmasıdır. Günümüzde hizmet sektörünün de rekabet piyasasına dahil olduğunu görmekteyiz. Mal üreten işçilerin sahip olduğu gündelik hayata benzer şekilde hizmet üreten işçiler mevcuttur. Peki bu durumda, bir kamu hizmeti yapan avukatlar, yaptığı işlerin sürekliliğinden kaynaklanan bir yabancılaşma yaşayabilir mi? Avukat somut bir ürün ortaya koymadığı gibi, üretim fazlası bir ürün de piyasaya sunmaz. Marx'ın yabancılaşma kavramı, üretim ilişkileri çerçevesinde değerlendirilir. Üretim ilişkileri geniş anlamda piyasanın her sektörünü kapsar. Üstelik 21. Yüzyılda üretim ilişkileri artık hizmet sektöründen bağımsız düşünülemez. İşgücünün önemli bir kısmını içinde barındıran hizmet sektörü, endüstri sektöründe olduğu gibi işgücünde rekabeti ve sömürüye neden olur. Üretim ilişkileri kültürü ve dolaylı olarak gündelik hayatı şekillendirir. Bu nedenle üretim ilişkilerine sektörel bazda değil sınıfsal bazda yaklaşmak, kültürü ve gündelik hayatı incelemek için daha tutarlı olur.

1.1.1. Henri Lefebvre ve Gündelik Hayatın Eleştirisi

Fransız sosyolog Henri Lefebvre, “günlük yaşam” ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi Marksist kuram yardımıyla eleştirerek “gündelik hayat” kavramını Marksist terminolojiye kazandırmıştır. Fakat Lefebvre, gündelik hayat analizinde Marksizm'in iktisadi çerçevesini aşarak kapitalizmin gündeliğe nasıl sirayet ettiğini eleştirmiştir. Lefebvre'e göre, “*Marx'ın kuramları yararlıdır, ama yeterli olmaktan çıkmıştır. Kapitalizmin evrimi ve yersiz- yurtsuzlaşması, Marksizm'in hem yeniden canlandırılmasını hem de yeniden düşünülmesini gerekli kılar: Marksizm bir araştırma ve keşfetme aracıdır, ancak ondan faydalandığınız müddetçe yararlıdır. Marx'ın düşüncesi saf bir bilgi nesnesi olarak düşünülemez. Eğer dünyayı düzeltmek ve dönüştürmek istiyorsanız, modern dünyada olup bitenleri anlamak için yararlanacağınız bir kaynaktır*” (Lefebvre & Regulier, 2005).

Henri Lefebvre, gündelik hayatı kapitalizmin ürettiği mekân ve zaman algısında çözümler. Ona göre gündelik olan, rutinleşerek standart bir döngü haline gelmiş eylemler kümesidir. Kapitalizmin üretim sürecinde sürekli artı değer yaratma amacıyla olduğu gibi, kapitalist hegemonya da bu üretimin devam etmesi için toplumu bir döngü içine sokar. “*Günlük hayatın rutinleşmesini incelemek, kapitalizmin hareketine yapısı itibarıyla benzeyen bir zaman kipini mercek altına aldığı için önemlidir. Fakat gündelik olanı anlamak için, gündeliklik teorisini oluşturmak için, bazı ön koşullar vardır: Öncelikle, gündelik hayatın içinde bulunmak, orada*

yaşamış olmak; sonra da onu kabul etmemek ve onun karşısında eleştirel bir mesafe bırakmak gerekir” (Lefebvre & Regulier, 2005).

“İnsanı çok uzakta ya da çok derinde, bulutlarda ya da esrarlarda aramaya gideriz; oysa insan bizi her yanda bekliyor ve kuşatıyor. Mitler, kendileriyle birlikte efsanelerin, öykü ve ezgilerin, şiir ve dansların muhteşem ve uzun kortejini de sürükler ama insan mitlerde değildir. Tek yapmamız gereken şey, gözlerimizi açmak, hem metafiziğin karanlıklarını hem de iç yaşantının sahte derinliklerini terk ederek, gündelik hayatın en mütevazı olgularının engin insani içeriğini basitçe keşfetmektir. Aşinalık bu yüzden bilinir değildir, diyordu Hegel.” (Lefebvre, 2012: 137).

Toplumsal yaşamın sıradanlığı içinde hegemonyanın tahakkümleri bulunur. Bu tahakkümler, üretim süreçlerinin yanı sıra ideoloji, etnisite, toplumsal cinsiyet ve politika gibi, kültürü oluşturan etmenleri yönlendirmeyi amaçlar. Bu nedenle gündelik hayat, toplumsal ilişkilere makro perspektiften bakılmasını da sağlar: *“Gündelik hayat politik yaşamı içerir: kamusal bilinç, bir topluma ve bir ulusa mensup olma bilinci, sınıf bilinci. İdare ve bürokrasi aracılığıyla devletle ve devlet aygıtıyla sürekli ilişkiye girer. Ama diğer yandan, politik yaşam, ayrıcalıklı anlarda (örneğin seçimler) yoğunlaşarak uzmanlaşmış faaliyetlere yer vererek gündelik hayattan ayrılır. Böylece, gündelik hayat eleştirisi politik yaşamın eleştirisini içerir; ama gündelik hayat bu eleştiriyi zaten içerir ve oluşturur, o, bu eleştiridir”* (Lefebvre, 2012: 97- 98). Lefebvre, gündelik hayat eleştirisi ile, gündelik deneyimlerin yapıyla olan ilişkisini sorgular. Örneğin, bir işyerinde çalışanların cuma namazı saatlerinde camiye gidip gitmedikleri sorusu gündelik hayatın pratiklerini çözümlenmeye yönelik bir soru olmakla beraber toplumsal dinamikler hakkında da bilgiler elde edilmesini sağlar. Gündelik hayat sorgulaması, toplumsal yapıya ilişkin bilgi kaynağı görevi görür. Lefebvre (2012: 140- 141), gündelik hayatı tiyatro gibi yaşamı temsil eden ve topluma ilişkin ve sembollerle dolu, keşfedilmeyi bekleyen bir alan olarak görür: *“Bir zamanlar tartışmasız kabul edilen göstergebilimsel alanlar (sadece sağduyu, müzik ve şarkı değil, jestler, ritüel üsluplar, yüz ifadeleri) artık bu rolü üstlenmezken, bunu kim devralacak? Açıkta duran bu rol üstlenilmeyi bekliyor!”* (Lefebvre, 2007: 140).

Lefebvre, gündelik hayatın en önemli unsuru modernite ve kentleşmedir. Lefebvre’ye göre gündelik hayatın heterojenliği, modernizmle homojenleşmeye tabi tutuldu (Featherstone, 1992: 162). Günlük yaşam içinde her eylemin farklı bir önemi varken modernizmle birlikte gündelik hayat önemsizleşti ve tekdüzeleşti. İktidarın bürokratik yapısı, toplumu kendisinin ürettiği şablonlar içinde hapsederek gündelik hayatı kurumsallaştırdı: *“Bürokrasi insanları, bir diktatörlüğe oranla çok daha iyi bürokratikleştirir. Onları bürokratlara dönüştürerek (ve dolayısıyla onları, gündelik hayatlarının bürokratik yönetimi içinde kendi temsilcileri haline getirerek), onları kendisiyle bütünleştirmeye yönelir”* (Lefebvre, 2007: 175).

Her birey, film izleme eylemini yemek yerken, isteyken, otobüsteyken yapabilir. Çalışanlar hem işte hem boş vakitlerinde patronu görünce otomatik olarak ayağa kalkabilir. Bir mağazaya gelen, pahalı giyimli bir müşteriyi, bir ürün almasa da memnun etmek gerekir. Bu pratiklere eleştirel yaklaşıldığında toplumsal yapının hangi doneleri içerdiğine dair bilgiler elde edilebilir. Lefebvre, gündelik hayatın özünü kentlerde arar. Kentler toplumsal açıdan çok girift yapılardır. Her sınıftan insanın karşılaşmalarının yaşandığı yer olarak kentler, kültürel açıdan da dinamik ve yaratıcılığa açıktır. Farklı gündelik hayat döngüleri ve iç içe geçmiş kültürler mevcuttur. Çalışma saatleri, kazanılan ücretler, işgücü enflasyonu gibi unsurlar özelinde 21. yüzyılın Türkiye’inde “beyaz yakalı” olarak tabir edilen hizmet sektörü çalışanları ile 20. yüzyılın “mavi yakalı” işçisi arasında artık bir fark kalmadı. Aradaki fark, gündelik hayatın kurumsallaşmasında mesleki özgünlükler ve mekânsal ilişkilerden ibarettir.

Gündelik hayatın önemli bir parçası olan mekân da toplumsal bir üründür. *“Mekân ne salt bir soyutlama ve nesne, ne de sadece somut, fiziksel bir şeydir. Bütün boyutları ve biçimleriyle hem kavram hem de gerçekliktir, yani, toplumsaldır. Bu yüzden, ilişkiler ve biçimler bütünüdür. Yine, cansız, sabit, durağan değil, canlı, değişken ve akışkandır”* (Avar, 2009: 8). Mekân, iktidar tarafından üretilir ve dinamikleri iktidar tarafından şekillendirilir. *“Toplumsal üretim ilişkilerinin, mekânsal bir varlıkları olduğu için toplumsal varlıkları vardır; kendilerini bir mekâna yansıtırlar, mekânı üreterek bu mekâna dahil olurlar”* (Lefebvre, 2014: 150). Kamusal alan ve öze alan ayrımı, iş hayatı ve özel hayat ayrımı gibi birçok ayrım, mekanları ve mekanlardaki alışkanlıklarımızı da buna göre şekillendirmemize yol açmaktadır. Mekâna göre farklı bir maske takarız ve mekânın işleyişine uyarak alışkanlık kazanırız. Bu nedenle mekânı hegemonyanın dolaşıma sokulduğu bir alan olarak görmek gerekmektedir. İlginçtir ki, 2 Eylül 2019 Adli Yıl Açılış Töreni’ne katılmayan Ankara Barosu’nun yapmış olduğu açıklamada Henri Lefebvre’nin mekân tanımlamasına değinilmiş ve bu açıklamayla, araştırmanın ileri bölümlerinde yer alacak olan avukatlık mesleği ile mekânsallık açısından bir bağ kurmuştur. Ankara Barosu yaptığı açıklamada, *“Henri Lefebvre(1901-1991), mekânı kısaca toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği yer olarak tanımlar. Savunmanın; yeni adli yılı, tarafı kendinden menkul siyasal iktidara ait bir mekânda karşılaşması ise siyasi tahakkümün bir saray çatısı altında bizzat hukukçular tarafından yeniden üretilmesidir. Bu sebeple; avukatların, hâkimlerin ve savcılarının siyasal iktidara ait modası önceki yüzyılda geçmiş saray çatıları altında adli yılı karşıladığı, alkış tuttuğu ve edilecek bağımsızlık söylemlerinin bizzat bu alkışın tutulduğu mekânca çürütüleceği bir adli yıl açılış töreninde bulunmamayı bir tercih değil, kutsal mesleğimizin ettiğimiz yeminle üzerimize yüklediği bir görev olarak görüyoruz.”* ifadelerini kullanarak mekânın siyasallığına vurgu yapmıştır. Lefebvre’ye göre (2013: 147) mekânın üretimin kendisi yeni değildir. Egemenler her zaman şu veya bu özel mekânı bir şekilde üretmişlerdir.

Adliyelerin, hukuk bürolarının ve diğer kurumsal mekanların, devasa bürokrasi dumanının ağırlığı sebebiyle bu yerlerde gündelik hayat adeta bir makine gibi faaliyet gösterir. Her işin bir usulü ve sırası vardır. Bu usul ve sıra, toplumsal ilişkilerde de temsil edilmektedir. Bunlar ve bunlarla benzer amaçlı mekanların tekdüzeliği içinde, toplumsal ve kültürel detayları yakalamak büyük bir meziyet gerektirir. Yeni avukat olan ve mesleki kültürle yeni tanışan avukatlar gibi, daha önceki yaşamlarından farklı bir alana geçen bireyler, bir yandan karşılaştıkları rutinler karşısında şaşırır, bir yandan da bu alana egemen olan iktidarla karşılaşır:

“Gençlik ve öğrenciler için durum bunun tam tersidir. Onlar gündelik hayatı hiç sınınamamışlardır. Bir yandan ona katılmak isterken, öte yandan giriş kapısının eşliğinde tereddüt ederler; gündelik olanı aile aracılığıyla, yalnızca akların ve karaların bulunduğu uzak bir olasılık olarak tanımlarlar. Onların kullandıklarına açık olan şey, babalığı ve anneliği, kültürü ve boyun eğmeği bir araya getiren bir olgunluk ideolojisi ya da mitolojisidir.” (Lefebvre, 2007: 88).

Bu mekânlarda temsil edilen toplumsal ilişkiler nelere bağlıdır? Bir hâkim veya savcı, avukata 2. tekil şahıs zamiriyle hitap edebilirken; resmi olarak hiçbir hiyerarşik ilişki olmamasına rağmen bir avukat aynı kişilere aynı zamirle hitap edebilir mi? Şık bir takım elbiseli veya döpiyesli bir kişi, adliyede daha fazla mı saygınlık görür? Yaş almış görünen avukatlar ile genç avukatlarla aynı davranış setleri ile mi iletişim kurulur? Aynı farklılıklar avukat ile müvekkil arasındaki iletişimde de gözlenebilir mi? İletişimde yaşanan bu farklılıklar ile muhatap olunan kişinin sosyoekonomik seviyesi, cinsiyeti veya yaşıyla arasında bir korelasyon var mıdır? Bu sorular, çalışmanın ileri bölümlerinde, görüşmecilerle yapılan görüşmeler ile cevaplanacaktır. Görüşmecilerin gündelik hayatta taraf oldukları bu iletişim süreçlerindeki nüansların farkında olup olmadıkları, bu iletişim süreçlerinde yapılanların, De Certeau'nun tabiriyle birer taktik mi; yoksa sadece alışkanlıkların eseri olup olmadığı ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

Endüstri Devrimi ile gelen modernite ve kentleşme, Lefebvre için gündelik hayatın en önemli unsurlarıyken De Certeau için stratejilerin ve taktiklerin değiştiği zamansal ve mekânsal bir kesittir. De Certeau'ya göre iktidarın hegemonyası ve stratejileri her zaman mevcuttu. Buna bağlı olarak da sıradan insan sürekli taktikler üretelemiştir. Lefebvre gündelik hayatı detaylı bir şekilde inceleyip iktidarın gündelik hayattaki konumunu eleştirse de bireyin öznelliğine ve gündelik hayattaki hegemonik yapıya karşı üretilen taktiklere yoğunlaşan kişi Michel De Certeau olmuştur.

1.1.2. Michel De Certeau: Strateji ve Taktik

Fransız düşünür Michel De Certeau, gündelik hayatın üretim ve tüketim boyutu üzerinde durmuştur. Üretici tarafın iktidar; tüketici tarafı da toplum olduğunu belirtir. Gündelik hayatın tamamen tek taraflı olarak kültürel iktidar tarafından biçimlendirildiği görüşüne karşı çıkar. Gündelik hayat pratikleri, kültürel iktidarın katı bürokrasisindeki boşluklardan faydalanarak toplumun ürettiği kurnazlıkları içerir. Gündelik hayatı iktidarın stratejileri karşısında toplumun ürettiği taktikler bütünü olduğunu öne süren De Certeau, toplumu kültür için etkin bir aktör olarak görür: *“Hukuk gibi (zaten hukuk da kültürün bir modelidir) kültür de itilafları ele alır ve en güçlü olanı kimi zaman meşrulaştırır, kimi zaman yerinden eder kimi zaman da denetler. Kültür de gerilimlerle, sık sık da şiddetle gelişir. Bu gerilim ve şiddet ögesine, simgesel dengeler kazandırır, kısa ya da uzun süreli uzlaşmalar ve muhasebe sözleşmeleri sağlar.”* (De Certeau, 2008: 52). Bu yorumuyla yapısalcılardan ayrılır. Yapısalcılık temelde makro yapılar, sistemler ve oluşumlarla ilgilidir. Yapısalcılar insan davranışlarını ve olguları Marksizm ve psikanaliz gibi makro nitelikli yaklaşımlar aracılığıyla çözümlenmeye çalışır. De Certeau, gündelik hayat taktiklerini keşfetmek için mikro yapılara odaklanılması gerektiğini savunur. Ona göre gündelik hayattaki taktikler, gündelik hayatın detaylarında saklıdır. Bu yaklaşımına yönelik olarak da Dünya Ticaret Merkezi'nin 110. katından bakarak her şeyin aynı görüleceğini; sokağa inildiğinde farklılıklar ile bireylerin taktiklerinin gözlenebileceği örneğini verir (De Certeau, 2008: 185).

De Certeau, "stratejileri" "üreticiler" olan iktidar kurumları ve yapılarıyla ilişkilendirirken, bireyler "taktikler" kullanarak stratejilerle tanımlanan ortamlarda hareket eden "tüketiciler"dir. Stratejiler, gündelik hayatın içerisinde erkin ya da iktidarın yerleştiği her alanda karşılaşılan düzenlemeler bütünüdür (Gökalp Yılmaz, 2017: 68).

“Strateji den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir çevreyle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık işte bu stratejik model üzerine kurulur.” (De Certeau, 2008: 54)

Sistemi, iş zamanları ve boş vakitler olarak ayırmak mümkün değildir. Aslında iki farklı etkinlik alanı olan bu bölümler, bu noktada, birleşir, türdeşleşirler. Birbirlerini yineler ve birbirlerinin elini güçlendirirler (De Certeau, 2008: 103). Birey sıradan bir gününü iş vakitlerini baz alarak organize eder. Boş vakitlerinde yapacağı şeyler daha çeşitlidir; ancak iş vakitlerini değiştirmek

genellikle onun elinde değildir. Böyle bir durumda birey, eğer imkânı varsa, vardiya vaktini kendisi seçer veya izin haklarını kullanarak iş hayatının katı kurallarından sıyrılmaya çalışabilir. Bu bağlamda taktik, bireyin gündelik hayatın bürokratik yapısındaki boşluklardan yararlanarak kendi alanını açma çabaları olarak ifade edilebilir. Strateji ve taktik mücadelesinin gerçekleştiği mekânı iktidar üretir. Birey, oyunu iktidarın koyduğu kurallara göre oynamak zorundadır; bu kuralların boşluklarından yararlanarak kendi özgürlüğünü yaratmaya çalışır. *“Taktik, stratejilerin mekânında olduğu için, zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için de sürekli fırsat kollar”* (De Certeau, 2008: 54). Bu nedenle birey, taktiklerini üretirken aslında olanla idare eder.

“Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak vb.) taktik türündendir. Ve eylem, uygulama ve üretim tarzlarının büyük bir bölümü de taktiktir: Zayıf olanın, güçlü olana (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, avcılara özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çokbiçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleciler oldukları kadar sairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir. Bu operasyonel performanslar, çok eskilere dayanan bir bilgiyi gerektirir. Yunanlılar, bu bilgiye metis adını veriyorlardı. Ancak bu bilgi çok daha eskilere uzanmaktadır, tarih öncesi çağlara, karanlık çağlara, bitkilerin ya da balıkların sayısız kurnazlıklarının ve simülasyonlarının kurgulandığı zamanlara. Okyanusların diplerinden, megakentlerin sokaklarına uzanan taktikler, bir sürekliliğe ve kalıcılığa sahiptirler.” (De Certeau, 2008: 55).

Neoliberal ekonominin toplumsal yaşamı etkilediği önemli faktörlerinden biri de çalışma saatlerinin esnek hale gelmesidir. Bu nedenle gün içinde çalışma saatleri işverenin arzusuna bağlı olarak artabilir. Birey, günün çok farklı vakitlerinde çalışmak zorunda kalabilir. Bu nedenle tüketim alışkanlıkları da değişime uğrar. Eve gidip yemek yapacak vakti ve enerjisi kalmamasından dolayı evden işe yiyecek getirebilir. İşten bulduğu küçük vakitlerde tığını ve ipliğini getirip kazak ya da bere örebilir. Bu küçük kurtulma anları, işçinin kendisini biraz daha özgürleştirmesini sağlar: *“Bu taktiklerle ayakta kalan insanların bir yaşama sanatı aktörü olduğumu söyleyen Certeau, bir nefsi müdafaa olan taktiklerin ise kısmi başarılar ile sonuçlandığını ifade etmektedir. Taktikler başarıyla sonuçlandıklarında dahi tahakkümü ortadan kaldıramamakta, yalnızca bireyler üzerindeki baskıyı azaltmakta, onlara yalnızca yaşam alanları yaratabilmektedir”* (Yiğit, 2014: 5). Certeau, taktikleri, *“ortama göre renk ve şekil değiştiren balık ya da semender türünden hayvanların uyguladığı binlerce kurnazlık ve yanılısama modeline”* benzetir (De Certeau, 2008: 44).

Gündelik hayat, iktisadi olarak ayrıışan sınıfların yanı sıra kültürel sınıflar ile alt kültürlerin yaşam biçimlerine odaklanır. Gündelik hayat etnografyasının amacı makro yapılan kuramsal analizinden ziyade mikro toplumsal yapıların sıradan pratiklerine odaklanarak kültür ve sınıf farklılıkları ile iktidar ilişkileri bağlamında çözümlenmeler yapmaktır. Yapılan açıklama neticesinde avukatların bu çalışma kapsamında 'kültürel bir sınıf' olarak ele alındığını söylemek gerekir. Kültürel sınıf analizi, yapısal farklılıkların sembolik ve kültürel biçimler aracılığıyla ortaya çıktığına vurgu yapar. Klasik sosyal analizler iktisadi temellere ve yapısallığa odaklanmaktadır. Kültürel sınıf analizi bağlamında ayrıışmanın temelindeki sembolik ve kültürel farklılıklar gündelik pratiklerde detaylı bir şekilde okunur. Kültürel sınıfın niteliğine, klasik sınıf ayrımı ve alt kültür ile olan farklılıklarına bir sonraki bölümde değinilecektir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar da çalışma kapsamında, kendi içinde kültürel bir sınıf olarak ele alınmıştır.

1.1.3. Kültürel Sınıf

Türkiye'de avukatların mensup olduğu sosyal yapının 'kültürel sınıf' olduğundan bir önceki bölümde bahsedilmişti. Bu başlıkta ise 'kültürel sınıf' yapısının neyi ihtiva ettiği konusuna değinilecek, klasik sınıf tasnifiyle ve alt kültürle olan farklılıkları tartışılacaktır.

Klasik sosyolojik bağlamda sınıf kültürü, büyük oranda iktisadi ayrıışma ve sınıf bilincinin oluşması bağlamında ele alınmaktadır. Kültürel sınıf analizi ise Lawler'ın belirttiği üzere (akt. Duran, 2018: 60), sınıflaşma süreci ve eşitsizliklerin sadece iktisadi alana indirgenemeyeceğini; eşitsizliklerin sembolik ve kültürel biçimler aracılığıyla gerçekleştiğini kabul eder. Kültürel sınıf analizini klasik sınıf analizinden ayıran husus, belirli kültürel pratiklerin sınıflaşmış olduğuna yapılan vurgudur.

Birmingham Okulu, kültürel çözümlenmeleri sınıfsal boyutta derinleştirmek adına Louis Althusser'in "altyapı" ve "üstyapı" kavramlarından da yararlandı. Ekonominin düşüşe geçtiği ve sınıfsal çatışmaların arttığı 1970'li yıllarda, neoliberal politikacı Margaret Thatcher ve Muhafazakâr Parti'nin işçi sınıfından nasıl destek alabildiği sorunsalı, hegemonya, kitle iletişimi, kültür kavramları göz önünde bulundurularak cevaplanabilecek bir soruydu ve dolayısıyla Kültürel Çalışmalar bu sorunsala cevaplar bulabilirdi. Louis Althusser ile "altyapı" ve "üstyapı" terimlerinin yeniden tanımlanması, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nde önemli bir etki yarattı. Klasik Marksist analizlerin yapısalcı niteliğine karşın Kültürel Çalışmalar geleneği ekonomik konumlanışlara mikro perspektiften yaklaşır.

“Althusser’in bir yandan ideoloji, kültür, okul, devlet gibi büyük yapılar içerisinde yaptığı çözümlenmelerle yapısalcı görüşün temsilciliğini yapması, diğer yandan da özne bireyi ideolojinin içerisinde kurulan parçalanmış, yerinden edilmiş özneye dönüştürerek postyapısalcılığa doğru kayan görüşleri tam anlamıyla iki gelenek arasındaki geçişi işaret ediyordu. Althusser’in devlet, okul, medya, ideoloji gibi büyük yapılar içerisinde gelişen makro iktidar argümanının Fransız postyapısalcı düşünür Michel Foucault’ın (1999) mikro iktidar argümanına doğru taşınmasının etkisi, kültürel çalışmalar düşünürleri arasında etkisini göstermeye başlar.” (Güngör, 2020: 520).

Sınıf kültürü, sendika, meslek örgütü, protesto ve grevler bünyesinde mücadele etmek gibi kurumsal bir direniş mekanizmasının bir parçası olmak kadar, geliştirilen taktikler ve pratikler gibi gündelik düzeydeki direniş biçimlerinde görünür olmaktadır. Her ne kadar kurumsallaşmış dayanışma yapıları sınıfsal ve kültürel ayrışmayı daha net bir biçimde ortaya koysa da gündelik hayatın kendisi birçok çalışanda olduğu gibi avukatlar arasında da kurumsallaşmamış dayanışma ilişkileri yaratır. Gündelik hayatlarının genellikle adalet saraylarının çevresinde olan bürolarında geçirmeleri, benzer maddi sorunları deneyimlemeleri, benzer muhataplarla iş ilişkileri olmaları, avukatlarda benzer habitusların ve aralarında çeşitli dayanışma ilişkilerinin oluşmasını sağlayacak bir ortam yaratır. Bu bağlamda Kültürel sınıf, ortak anlamlandırma ve davranış biçimlerine sahip olan ve aralarında birtakım dayanışma ilişkileri olan insan kümelerini tanımlayan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün önerdiği kültürel sınıf bölünmeleri modelinin temelinde, sosyal alanın yaşam tarzı farklılıkları yer alır (Flemmen & Jarness & Rosenlund, 2017: 4). Bourdieu, *Distinction* (Ayrım, 1984) adlı kitabında, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde yapılan kültürel tüketimin sosyal farklılıkları yasallaştırmanın sosyal bir işlevini yerine getirme eğilimi olduğunu ifade eder. Bourdieu *Ayrım*'da, çalışmanın ilerleyen kısımlarında ayrı bir başlık olarak ele alınacak olan ‘habitus’ kavramına odaklanır; yaşam biçimlerindeki, zevklerdeki ve eğilimlerdeki farklılıkları bu kavram aracılığıyla analiz eder. Bourdieu, bugün Türkiye’de avukatların da içinde bulunduğu ‘orta sınıf’ın sınıf atlama adına kültürel sermaye biriktirme isteğine fazlasıyla sahip olduğunu ve bu arzunun yaşam biçimlerini etkilediğini ifade etmiştir. Benzer bir argüman ortaya koyan farklı bir çalışma da Irmak Karademir Hazır ve diğer akademisyenler tarafından 2016 yılında yapılmıştır (Çelik & Karademir Hazır & Kalaycıoğlu, 2016). Çalışma, katılımcıların yaşam biçimleri, alışkanlıkları ve yaşam mekanları ve elde edilen veriler ile, orta sınıfın ‘alt kültür’ü imleyen alışkanlığı olanlar ile aralarına kültürel sınırlar çizmeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

Kültürel sınıf alt kültür tanımı ile benzerlikler gösterse de çeşitli noktalarda ayrılır. Bu noktada, alt kültür hakkında kısa bir bilgi vermenin de faydası vardır. Alt kültürel topluluklar, bir toplumsal yapı içinde toplumun genel normlarına uymanın yanı sıra özgün norm ve davranış pratiklerine sahiptirler. Bu davranış pratikleri zaman zaman, içinde buldukları toplumsal yapının normları ve tahakkümlerine de aykırılık gösterebilirler. Alt kültür olarak kabul edilen gençlik gruplarının protest tavırları, hegemonyaya direniş olarak görüldüğünden İngiltere’deki orta sınıf kültürüne aykırılık gösteren gençlik grupları daha çok araştırma konusuydu. Merkez bünyesinde alt kültürlere yönelik yapılan çalışmalar, göstergebilim aracılığıyla alt kültürlerin giyim tarzı, müzik tercihleri, jargon, saç stili gibi unsurlar ve popüler kültür üzerinden hegemonyanın çözümlenmesini amaçlıyordu (Kaymas, 2012: 180). Filmler, televizyon programları, kitaplar, reklamlar ve moda gibi birçok ürünü çözümlerken sık sık göstergebilimden yararlanan Kültürel Çalışmalar, gündelik hayattaki mekanları da yine göstergebilimden yararlanarak birer metin olarak ele alır.

“Altkültürlerin kaynağı, yaş gruplarına, altkültür üyelerine, ırk, ekonomik gösterge, toplumsal tabaka, cinsiyete dayanmaktadır. Altkültürü belirleyen unsurlar o gruba dâhil kişilerin ortaya koyduğu siyasi, estetik, dini, mesleki bakış açıları ve yaklaşımlarıdır. Bunun yanı sıra zihniyet, değerler, davranışlar, normlar, dil, söylem, giyim tarzı, görünüm, saç biçimi, müzik tercihleri, boş zaman uğraşları, konuşma biçimleri, gibi unsurlar alt kültürlerin genel özellikleri arasında yer almaktadır.” (Alver: 78).

Türkiye’de alt kültürel gruplar, ülkenin batısında yaşanan hızlı kentleşme ve 80’li yıllardaki ekonomik dönüşüm ile birlikte kendilerini kentlerde sıkça göstermişlerdir. Müzik çalarların ve kasetlerin artması, Batı’dan çıkan yeni müzik türleriyle tanışılması, hane başına düşen televizyon sayısının artması gibi popüler kültürün toplumun her kesimi içinde dolaşıma girmesine yarayan gelişmeler neticesinde arabeskçiler, punkçılar, metalciler, rapçiler gibi, belirli müzik türleri etrafında yeşeren çeşitli alt kültürel gruplar ortaya çıkmıştır.

Bir meslek grubunun alt kültür olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bir etnik kimliği paylaşanlar, belirli bir mahallenin sakinleri, mizah dergileri okuyucuları, aynı müzik zevkini paylaşan bireyler, hobi dernekleri gibi birçok topluluk, alt kültür kapsamı altında değerlendirilmektedir. Bünyesinde buldukları oluşumun gerektirdikleri doğrultusunda özgün davranış pratikleri ve anlamlandırma biçimlerine sahiptirler. Bir alt kültürün alametifarikası, toplumun geri kalanından ayırt etmeye yarayan karakteristik davranış, inanç, ideoloji ve benzeri kalıplara sahip olmasıdır. Bir meslek grubu da bu niteliklere elbette sahip olabilir. Meslektaş olmasalar da aynı mekânda çalışan kişiler (örneğin, AVM ya da otel çalışanları) de alt kültür kapsamında değerlendirilebilir. Literatür

taramaları baz alındığında Türkiye’de alt kültürel çalışmalar bağlamında bir meslek grubu, akademik çalışmaya konu olmamıştır. Türkiye’de sosyoloji ve kültürel çalışmalar literatüründe, çalışan kişiler üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla sınıfsal bağlamda (örneğin, bir fabrika işçileri ya da çağrı merkezi çalışanları) veya toplumsal cinsiyet bağlamında (örneğin, eve temizliğe giden kadınlar veya kadın avukatlar) ele alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar bağlamında Türkiye dışındaki literatür de Türkiye’de yapılan çalışmalarla ortak noktalar taşımaktadır. Örneğin Victoria Bush, Alan Bush, Jared Akley ve John Cicala hazırladığı çalışma (2017), satış görevlilerini bir alt kültür olarak ele almıştır. Ancak alt kültür sıfatını haiz topluluğun çok daha fazla ortak özelliği de bulunmalıdır.

Yukarıda değinilen tartışmalar bağlamında mesleğe yeni başlamış avukatları ayrı bir kültürel sınıf içerisinde değerlendirmek mümkündür. Mesleğe yeni başlamış avukatların, tecrübeli avukatlar arasında gerek sınıfsal gerekse kültürel olarak ayrıştığı noktalar mevcuttur. Giyim tarzlarının, bürolardaki çalışma biçimlerinin, zevk ve tercihlerinin yaşları, maddi konumları ve habituslarına bağlı olarak paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Mesleğe yeni başlamış avukatların özgün anlamlandırma ve davranış biçimlerine sahip olsalar da bir topluluğu alt kültür olarak tanımlamak için daha karakteristik özellikler etrafında toplanmaları gerekmektedir. Bu özellikler ideoloji, inanç veya ortak bir hobi olabilir. Ya da Birmingham Okulu’nun sık sık çalışma alanı olarak ele aldığı benzer protest tavırlar, bu topluluğu bir alt kültür olarak ele alınmasını sağlayabilir. Fakat çalışmanın başlangıcında araştırmacı olarak benim görüşüm, mesleğe yeni başlamış avukatların çoğunluğunun gündelik hayatın geneline bağlı karakteristik özellikleri benzer olmadığı yönündedir. Benzer çalışma şartlarında ve benzer kültürel durumlarla karşılaşan bireyleri, alt kültürel topluluk olarak değerlendirmekten ziyade kültürel sınıf olarak ele almak daha tutarlıdır. Dolayısıyla bu çalışmada mesleğe yeni başlamış avukatlar, kültürel bir sınıf olarak ele alınmıştır.

Avukatlık mesleğinin kültürel dokusuna dair akademik çalışmalarda, toplumsal ekonomi ve toplumsal cinsiyet kavramlarının merkeze konulduğu görülmektedir. Türkiye’de avukatlık mesleğini sosyoekonomik yönden inceleyen çalışmalar, avukatlığın sınıfsal konumu, ve tükenmişlik sendromu üzerinedir. İşbu çalışma ise avukatlık mesleğini gündelik hayat ve kültürel sınıf analizi çerçevesinde incelemektedir.

1.1.3.1. Kültürel Sınıf Bağlamında Habitus

Habitus kavramı, insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda, bu kültürel yapı ile etkileşimiyle zihinlerinde inşa edilen ve biriken bir kültürel sermaye formuna işaret eder. *“Toplumsalın oluşumunda merkezi belirleyici unsur olan habitus, grup/ sınıf türdeşleşmesini yapılaştırırken, eş zamanlı olarak kişiye bir dizi kimlik yükler. Böylece kişi bir sosyal grup veya sınıfın üyesi olarak birtakım düşünce ve eylem eğilimleri yapısı edinir”* (Palabıyık, 2020: 8-9). Bourdieu, özellikle 70’li yıllardan sonra habitusu açıklarken posyapısalcılığı ve yapısalcı yaklaşımı birlikte ele alır; habitusun inşa edilmesini hem içsel hem dışsal etmenlere bağlar. Bourdieu (1990), toplumun bireye, kendi deneyimlerinin yanında o toplumda hazır habitusları da önerdiğini belirtir. Diğer taraftan birey, içinde bulunduğu toplumsal kategorinin düşünsel formlarını alırken bireysel deneyimleriyle de o kategoriye eklenerek bir tuğla görevi görür.

“Dünya beni bir noktaymışım gibi çevirir ve yutar ama ben onu kapsarım. Toplumsal uzam beni bir noktaymışım gibi yutar. Ama o nokta bir görüş açısidir; toplumsal uzam içerisinde konumlanan bir noktadan hareket edilen bir görüşün hangi nesnel konumdan hareketle alınmışsa, biçimi ve içeriğiyle o konum tarafından belirlenen bir perspektifin kökenidir.” (Bourdieu’den akt. İliç, 2016: 57).

“Latince habere sahip olmak anlamına, habitare ise ikamet etmek anlamına gelen fiillerdir; keza P. Bourdieu’nün kavramlaştırdığı habitus da yine Latince varlık tarzı, yaşam tarzı, görünüm, alışkanlık anlamlarına gelmektedir” (Lefebvre, 2014: 269). Kelimenin ‘alışkanlık’ anlamı nedeniyle habitus, bazı araştırmacılar tarafından ‘alışkanlıklar bütünü’ olarak görülse de bu anlam bireysel alışkanlıklardan ziyade kolektif bağlamda edinilen alışkanlık, pratik ve konumlanışa karşılık gelir. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı, kimlik ve kültür; bireyin olguları, olayları ve durumları anlamlandırma biçimlerini de şekillendirir. Habitus, Lefebvre’nin tabiriyle entelektüel özlü teorik bir sezgidir (Lefebvre, 2014: 255). Bu noktadan hareketle habitusun kültürel iktidarın temsilleriyle de olan etkileşimini belirtmek gerekir. Bir kültürel yapı içinde hegemonyasını üreten kültürel iktidarın isteklerini ve temsillerini görmek mümkündür. Diğer yandan gündelik eylem yapısı da sadece bilinçli niyetlerle açıklanamayacağını hatırlamak gerekir. Bir işçinin, patronunu gördüğünde ceketini ilikleme istemli ya da istemsiz olabilir. Sınıf rejiminin işçinin zihninde kurguladığı altı boş saygı olabilir. Ya da işçinin işten atılacağından duyduğu korku olabilir. Gündelik hayatta yer alan buna benzer nüanslarda habitusla açıklanabilecek eylemler sürekli olarak karşımıza çıkar. *“Bu yüzden ideolojinin gündelik hayata nüfuz etme biçimlerini, dolayısıyla kültürel pratikler ile ideoloji ilişkisini analiz etmede anahtar bir kavram niteliği taşır. Habitus, bireyin içinde yer aldığı toplumsal bağlamının etkisini harekete*

geçiren bilişsel ve güdüsel bir mekanizma halini alır” (Palabıyık, 2020: 9). Habitus tarihin ürünüdür ve doğrudan bireysel çabaların ve yeteneklerin üzerine temellendirilemez (Dursun, 2018: 88). Habitus, bir yaşam tarzının tüm bileşenlerini kapsar.

Habitus kavramına değinirken, Bourdieu'nün bu kavramla iç içe düşündüğü bir diğer kavram olan 'doksa' kavramına da bakmak gerekir. Doksa (doxa), kaynağı Antik Yunan felsefe tartışmaları olan bir kavramken Bourdieu bu kavramı sosyoloji tartışmaları içine almıştır. Doksa, *“sorgulanmayan, muhakkak addedilen ortak inançlara gönderme yapar ve sembolik iktidarın kaynağıdır. Alan ve habitusla yakından bağlantılı, doğal görülen inanç ve düşünceleri kapsar”* (Deer'den akt. Başaran, 2019: 39). Doksa, *“katılımcıya, alana ait olma duygusu veren ve alanın işleyiş tarzını doğal gösteren ön kabullerdir”* (Bourdieu'den akt. Koytak, 2012: 91) Doksa, toplumun yapısallığını toplumsal faillerin gözünde normal ve doğal kılarak meşrulaştırır. Böylece toplumdaki tahakküm ve sömürü ilişkisi yeniden üretilir. Bourdieu (2015: 12), 'tarihin doğaya; kültürel keyfiyetin doğala' dönüştürülmesini doksanın niteliği olarak görmektedir. *“Aile ve toplum içinde edinilen yargılar, onaylanan/ayıplanan değerler, sosyal alanın inşasında muhakkak addedilen doksalar habitusa da malzeme taşır”* (Başaran, 2019: 43). Doksalar, makro kültürel yapılar içinde yer aldığı gibi kültürel etkileşimin gerçekleştiği küçük gruplarda da yer alabilir. Bu bağlamda avukatlık mesleğinin doksaları olup olmadığı da tartışmaya açılabilir. Doksayı *“sorgulanmadan kabul edilen fikirler ve ön kabuller”* bağlamında ele aldığımızda avukatlık mesleği içinde de doğal hale getirilen bu varsayım setleri bulunabilir.

Her sınıfın ve kültürün farklı dinamikleri vardır. Her sınıf ve kültür kendi dinamiklerine özgü algılama, anlamlandırma ve davranış biçimlerini barındırır. Farklı sınıflara ve kültürlere mensup bireyler gündelik hayatlarında farklı deneyimlerle karşılaşır. Her sınıfın ve kültürün kendi doksaları vardır. Geçmişe, şimdiye ve geleceğe bakışları farklıdır. Bu ayrımlar, farklı sınıfa ve kültüre mensup bireylerin farklı habituslara sahip olmalarının da kaynağıdır. Kültürel sınıf, klasik sınıf kavramından daha geniş olarak ırk, ulus kimlik, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim ve iş bölümüne de işaret eder. Aslında sınıf analizinin derinleştirilmesine olanak sağlar. Bourdieu de Ayrım'da kültür olgusunu, sınıf analizinin bir parçası yaparak sınıfsal tahakkümün kültürel mekanizmalarını ifşa etmektedir (Kaya & Suzuki, 2020: 345). Bu demografik niteliklere göre bireyin içinde bulunduğu kültürel havuz biçimlenir; bu farklılıklar habituslarına da yansır. Çalışmaya başlamadan önce benim varsayımım da mesleğe yeni başlamış avukatlar sınıfsal ve mesleki bağlamda ortak bir habitusa sahip olduklarına yönelikti. Burada unutulmaması gereken şey, bu varsayım kapsamında avukatların tamamının genellenmediği; yalnızca mesleğe yeni başlamış avukatlara bu atfın yapıldığıdır. Gerek Türkiye'de gerekse dünyanın çeşitli bölgelerinde, avukatlar geniş bir demografik yelpazeyi temsil ederler. Meslek kendi içinde vergi rekortmeni

avukatı da ofisinin kirasını üç aydır ödeyemeyen avukatı da barındırır. Her avukat farklı alanda çalışmayabilir. Dolayısıyla farklı deneyimlere ve davranış pratiklerine sahip olurlar. Bu nedenle avukatlık mesleğinin kendisini bir kültürel sınıf olarak ele almak bir hayli zorlaşır. Ancak; Türkiye’de, mesleğe yeni başlamış avukatlar, meslekle sınırlı olmak üzere benzer bir maddi statüyü, benzer gündelik deneyimleri ve benzer mekanları paylaşırlar. Farklı edinilmiş statülere sahip olmaları onları alt kültür olarak değerlendirmenin önündeki engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Habitus; her toplumsal yapıda olduğu gibi mesleki yaşamın kültürel formlarını çözümlenmek açısından yararlanılacak bir araç görevi görür. Örgütlü yapısı, özgün kültürel nitelikleri, içinde bulunduğu toplumsal rejim ve kültürel iktidarın temsilleri ile şekillenen avukatlık mesleğinin habitusu da avukatların gündelik hayat pratiklerini ve mesleki alışkanlıklarını, kişisel deneyimleriyle birlikte şekillendirir. Bourdieu’nün bir başka habitus tanımı da ‘geçmişteki deneyimleri bütünleştiren, sürekli işleyen, yer değiştirebilen bir eğilimler sistemi’dir (Lizardo, 2004: 378). Ünal (2014: 176) da *“kişinin karşılaştığı şartlara yönelik kazandığı yeni yatkınlıkların, mevcut habitusuna dâhil olma eğilimi gösterdiğinden”* söz eder. Bu nedenle bireyin habitusu sürekli yeniden üretilir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, demografik kimliklerinin önerdiği habituslara avukatlık habitusunun pratiklerini de dahil eder. Bu noktada; benzer olgular ve durumlar hakkında sunulan karşıt önermelerin, yeni bir avukatta nasıl bir tavır yarattığı sorunsalı da önemlidir.

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları ile kültür, sosyolojik incelemelerde sıklıkla birlikte ele alınan ve bu incelemelerde birbirini tamamlayan kavramlardır. Zira Feminist yaklaşımda cinsiyetlerin üretimi sosyolojik ve kültürel bağlamda incelenmektedir (Richter, 2012: 207). Kültür, her alanın olduğu gibi toplumsal cinsiyete dair davranışların da kurumsallaşmış halidir. Bu bağlamda cinsellik de kültürel farklılıklarla şekillenen, *“toplumsal cinsiyet farklılaşmasının ve eşitsizliklerinin merkezinde yer alan ve onu biçimlendiren bir ideolojidir”* (Mackinon, 1990; Sunstein, 1990; Young, 1997). Toplumsal cinsiyet bağlamında kolektif alışkanlıkları, öğretileri ve davranışları kavrayabilmek için bireylerin hayatına yön veren kültürel arka planı anlamak gerekir. Connell’in tanımlamasından da yararlanarak (2017: 208), toplumsal cinsiyet rolleri, alışkanlıklar veya gelenekler sayesinde öğrenilen ve öğretilen kültürel bir süreç olarak ifade edilebilir (Şahin; 2019: 240).

Bazı araştırmacılar, farklılıkların evrensel kültürel uygulamalardan veya örtük genetik farklılıklardan kaynaklandığını ileri sürerek cinsiyet farklılıklarının kültürler arasında sabit olduğunu iddia ederken; bazı araştırmacılar ise cinsiyetler arasındaki farklılıkların her kültürde farklı olduğunu ifade etmiştir (İrem Uz vd, 2018: 2). Her ne kadar sosyologların bu konuya ilişkin yaklaşımları farklılıklar içerse de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretiminde kültürel arka planın belirleyici bir önemi haiz olduğu söylenebilir.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Düzeni ve Rejimi

Toplumsal Cinsiyet kavramsallaştırması 1970’li yıllarda Feminist kuramcılar tarafından yapılmıştır. Kavramsallaştırmanın içeriği, cinsiyet eşitsizliğinin temelini biyolojik cinsiyet olarak gören Radikal Feministlere yönelik eleştirilerden yola çıkılarak üretilmiştir. Ann Oakley, 1972’de yayınlanan “Sex, Gender and Society (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum)” adlı kitabında toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten farklı olduğunu ifade ederek cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkın tartışılmasına vesile olmuştur.

“Toplumsal cinsiyetin cinsiyetten farklı olarak ataerkil yapı ve pratikler içindeki iktidar ilişkileri aracılığıyla üretilen ideolojik bir kategori olduğu kabul edilmektedir” (Firestone, 1994; Oakley 1972). Üçüncü Dalga Feminizm’le beraber toplumsal cinsiyet tartışmaları, kadını merkeze alındığı bir alan oldu. Postyapısalcı bir perspektif benimseyen Üçüncü Dalga Feminizm, Feminist yaklaşımı farklı kimliklere sahip kadınlar ile queer bireyleri de kapsayacak şekilde genişletmek amacını taşır (Hewitt, 2010: 99; Tong, 2009: 289).

20. Yüzyılın ikinci yarısında toplumsal yapılar üzerinde daha fazla odaklanılmış, sınıfsal ve ırksal ayrımcılıkta olduğu gibi cinsiyet temelli ayrımcılığa da sosyal inşacı bir perspektiften yaklaşılmıştır. Dolayısıyla Radikal Feminist harekete getirilen eleştirilerin dayandığı temel kavram, *“kadınların toplumda yer edindikleri konumun biyolojik farklılıklar ile ilgili olmadığını aksine her toplumda yer edinmiş cinsiyetçi ayrımlardan temellendirildiğini ifade eden toplumsal cinsiyet kavramıdır.”* Simone de Beauvoir, The Second Sex (1949) adlı eserinde “kadın doğulmaz, kadın olunur” cümlesiyle kadınlığı kültürel ve toplumsal olarak inşa edilen bir anlamlar bütünü olduğunu göstermiştir.

Erkeklik de toplumsal tahakkümler tarafından inşa edilen normlar ve anlamlar dizisidir (Cranny-Francis, 2002: 3). Feminist hareketin kadın çalışmalarına sağladığı katkı, erkeklik adına çalışmalar yapılmasını da tetiklemiş ve Erkeklik Çalışmaları Feminist hareketin etkileriyle

doğmuştur (Yücel, 2014: 41). Erkeklik çalışmaları, “*Feminist eleştiri ile paralel olarak erkeği ve erkekliği toplumsal, tarihsel ve kültürel kurgular olarak sunmuş ve erkekliği yekpare ve tekdüze ele almaktansa bağlayıcısı ataerkillik olan bir çoğul kimlik olarak ele almıştır. Artık tek bir erkeklikten söz etmek yerine erkekliklerden söz etme noktasına gelinmiştir ve bu erkeklikler değişken, dinamik ve çeşitlenen nitelikler gösterirler*” (Köseoğlu, 2009: 25).

Toplumsal cinsiyet, cinsler arasındaki güç ilişkilerini anlama ve cinsiyete dayalı ayrımcılık ile cinsiyete dayalı hegemonyayı sorgulama açısından başvurulan bir kavramdır. Kadın ya da erkek denildiğinde insan zihninde canlanan imgeler, kadının ya da erkekten beklenen kalıplaşmış davranışlar, sahip olduğu karakteristik yapı, LGBTİ+ bireylerin toplumsal hiyerarşi içerisindeki konumları toplumsal cinsiyet dinamikleriyle açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, farklı kültürlerde, coğrafyalarda ve farklı tarihsel zamanlarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumluluklar bütünüdür ifade eder.

Radikal feministler, biyolojik cinsiyeti, cinsiyet eşitsizliğinin temeli olarak işaret eder. Biyolojik cinsiyetin iktidarla ilişkisine dikkat çekmesi açısından önemli olan bu vurgu takip eden yıllarda feminist teori içinde güçlenmiştir. Savran’a göre bu radikal bakış açısı, Feminist kuramın bu vurgunun sosyal bilimlerdeki bir dönüşüme işaret ettiğini söylemektedir. Feminist teori ve politika, radikal bir kuruluş (inşa) anlayışının süzgecinden geçirilmiş, toplumsal cinsiyet kategorisi yapıbozumuna tabi tutulmuştur (Savran, 2004:236; akt. Yıldız, 2010: 25). Ancak Radikal Feministler, kadının tabiiyet konumunun nedenini ve cinsiyet ile iktidar ilişkisini biyolojik cinsiyete indirgedikleri için eleştirilirler.

Radikal Feministlere yönelik eleştiriler, cinsiyete dair biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyet söylemleri ve pratikleri aracılığıyla kategorik farklılıklara dönüştürüldüğüne yöneliktir. Cinsiyet de toplumsal cinsiyet gibi iktidarın denetiminden geçerek inşa edilmektedir. (Connell,1998; Butler,1990; Young,1997).

Raewyn Connell (1995: 65), cinsiyeti biyolojik faktörlerle değil; toplumsal yapı ve pratiklerle açıklayarak toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet arasındaki farkı kuramsal olarak ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet, kadınlara, erkeklere, her ne kadar yok saysa da LGBTİ+ bireylere tahakkümler yoluyla öğretilen roller ve sorumluluklar dizisini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin algılanma biçimlerini ve toplumsal düzendeki konumlarını bir bütün olarak ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadının, erkeğin ve LGBTİ+ bireylerin toplum nezdinde nasıl algılandığını ve onlara hangi rollerin atfedildiğini açıklamaktadır.

“Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farka birçok anlam yüklenmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilkinin biyolojik çağrışımlı olduğu düşünülürken, diğeri daha toplumsal çağrışımlar yapmaktadır. Her birinin cinsellikle ilgisi ise farklıdır. Bana göre cinsellik toplumsal cinsiyete temel oluşturur ve esas olarak toplumsaldır. Cinslerin eşitsizliği söz konusu olduğunda biyoloji toplumsal bir anlam kazanır. Bağımsız olarak biyolojik farklılıklar üzerine kurulmamış bir sistemde her ikisi de hem toplumsal hem politiktir.” (MacKinnon, 2003: 11)

Toplumsal cinsiyet düzeni hiyerarşik bir yapılanma inşa eder. Bu hiyerarşinin tepesinde hegemonik erkek kalıplarına uyan erkekler, onların altında alt sınıftan erkekleri ile etnik ve kültürel açıdan marjinal erkekler, sonrasında heteroseksüel kadınlar ve en altta da LGBTİ+ bireyler yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet düzeni, sadece kadın ve erkeği kabul ederek, dar bir diyalektik anlayışla eşcinselleri yok sayar.

“Kadın ve erkek arasındaki erk mücadelesinin yanında toplumsal cinsiyet yapılandırmasının ikinci eksenini heteronormativitedir. Bu yapılandırma, çeşitli kurumsal ve ideolojik olguların heteroseksüel birlikliklere ayrıcalık tanımamasından oluşur. Bunlar, çoğu insanın başkalarıyla günlük etkileşimlerinde yaptığı varsayımlar kadar, çoğu meşru kurumun biçimi ve içeriğini, çoğu özel organizasyonun pozisyon ve avantajları dağıtma kural ve politikalarını, eğitim ve ana akım medyanın bu kurumlara uyum sağlayacak bir şekilde yapılandırılmasını içerir.” (Young, 2005: 52)

Ataerkinin eksenlerinden biri olan heteronormativite karşısında özellikle eşcinsel erkekler düzenin anomalileri olarak görülür. Din, devlet ve kültürel hegemonya, toplumsal ilişkileri heteroseksüel evlilik ilişkileri içinde üreme sürekliliğine sahip bir sistem olarak inşa eder. Bu sisteme aykırılık teşkil edenler, toplumdan soyutlanmaya çalışılır. Bu soyutlama kamusal alanda aşağılama, her alanda ayrımcılık, temel hak ve özgürlüklerin ihlaliyle gerçekleşir. Eğitimde, kültürel politikada ve medyada yer alan heteronormatif söylemler ile LGBTİ+ bireyler, görmezden gelinir. *“Günümüz toplumunda erkekliğin zıtlıklar ve ötekiler üzerinden, yani kadınlar ve ‘yeterince erkek olmayan’ erkekler ile yapılan karşılaştırmalar aracılığıyla kurulan bir kavram olduğu görülmektedir” (Sertalp, 2015: 63).*

Eril tahakküm düzeni içinde kadına bedenini nasıl kullanması gerektiği öğretilir ve bu bir süre sonra farkında olmadan ve doğalmış gibi yinelenen tekrarlarla kalıplaşır. Kadının cinsel olarak aktif olmasının tabu olması, kadın bedeninin mahremiyeti, doğum kontrol ilaçlarının kadınların kullanması gerektiği gibi tahakkümler, zamanla doğrusu buymuş ve bunlar bir doğa yasasıymış gibi habitusta kendisine yer bulmaktadır. Fransız sosyolog Michel Foucault, Feminist kuramdaki dönüşümün merkezindeki düşünürlerden biridir. Cinselliğin Tarihi (1976) adlı kitabında, iktidarın

cinselliği bastırıldığı savından farklı olarak cinselliğin ifade edilişi biçimlerinin eril iktidar tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Böylece cinsellik de eril iktidarın ideolojisini somutlaştırdığı bir alan haline gelir.

Feminist hukuk teorisyeni MacKinon'a (1990) göre cinsellik kadınları denetimi altına sokan bir ideolojidir. Bu denetim makro düzlemde tüm toplumu düzenler ve sonunda cinsiyetler arası hiyerarşiye dayanan ataerkil yapının kaynağı olarak ortaya çıkar. Siyaset Bilimci Young'a göre (1999) "*cinselliğin tanımlandığı söylemsel alan, aynı zamanda toplumsal cinsiyetin tanımlandığı söylemsel alandır*" (akt. Yıldız, 2009: 30).

Bu kurgusal yasalar, ataerkinin sürekliliği içerisinde yeniden üretilmekte ve hafızasız bir toplum düzeni içerisinde tekrar "doğal" hale getirilmektedir. Biyolojik cinsiyetler, bu ayrımların doğal bir nedeni olarak sunulur. Bu kılıf, toplumsal cinsiyetin tahakkümlerle inşa edildiği gerçeğini gizlemektedir. Yaraman'a göre "*Bireyin bilişsel şemaları toplumsal pratiğe göre biçimlenmekte ve bu şemalar cinsiyetçiliğin sanki doğal ve objektifmiş gibi algılanması ve deneyimlenmesini sağlamaktadır*" (2009: 8). Mansfield'a göre "*Birey, iktidarın karşısında ve onunla karşı karşıya duran varlık değil, tam da iktidarın malzemesidir ve onun aracılığıyla kendi ifadesini bulan şeydir*" (akt. Yıldız, 2009: 4). Böylece eril iktidar, cinsiyet bağlamında ürettiği tahakkümler yoluyla iktidarını güçlendirir.

Toplumsal cinsiyet düzeni Bourdieu'cu bir okumayla, öznenin kararları ve eylemleriyle yeniden tesis edilir veya dönüşür. Özbay'a göre (2010: 109- 110) toplumsal cinsiyet düzeni dört farklı toplumsal değerle etkileşim içindedir: bu değerler 'emek', 'iktidar', 'kateksis' ve 'sembolizm'dir.

Toplumsal cinsiyet düzeninin inşası, en küçük sosyal yapı olan aile ile başlar; din, eğitim, medya, ordu, iş yeri gibi diğer sosyal kurumlar aracılığıyla inşa devam eder. Bu kurumlar, ataerkil düzeni korurlar ve kendi dinamikleri ve mevcut düzenle uyumlu temsillerini devam ettirirler. Toplumsal cinsiyet ve sınıf, birbirini oluşturan ve kategorize eden bir karşılıklılık içindedir. Karşılıklılıktan anlaşılan, toplumsal cinsiyetten arı bir sınıf ilişkisi olamayacağı gibi; sınıfsal boyutlardan yoksun toplumsal cinsiyet ilişkileri mevcut olmamaktadır (Gottfried, 1998: 452-453). Walby'ye göre ataerkillik, kapitalizm karşısında indirgenemez. Üretim ilişkileri ve sermaye birikimi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden arınmış düşünülemez. Irkçılık da bu ilişki ağı kapsamında değerlendirilebilir (Acker, 1989: 238). Peter Stearns, "*sanayileşmenin ilk on yılında geliştirilen erkek kültürü, bugün hala tanınabilen bir tür erkek davranışını tanımlar*" diyerek, Batı toplumunda sanayi devrimi ile birlikte bazı erkekliklerin geçirdiği dönüşümün günümüzde hala devam eden temsilleri olduğunu belirtir; devamında, sanayileşmenin toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çözülmesine ve kadınların toplumsal konumlarının olumlu bir değişikliğe uğramasına neden

olduğunu ifade eder (Stearns, 1990: 11). Üretim ilişkilerindeki dönüşüm, ev içi ilişkileri de etkilemiştir. Kas gücünün endüstri toplumunda öneminin azalması, kadınların iş yaşamına katılmalarına ön ayak olmuştur. Diğer taraftan, kentleşme ile birlikte yaşanan ekonomik zorluklar bütün yetişkin aile fertlerinin çalışmalarını gerekli kılmıştır. Böylece kadınların da ekonomik güce sahip olması ve kamusal alana katılması, erkeğin ev içi iktidarını meşru kılan ekonomik tekeli kırılmış, kamusal alandaki iktidarını sarsmıştır.

Bourdieu, eğitim kurumlarına odaklanarak, bu kurumların ataerkil inşa sürecine katkıda bulunduğunu belirtir. Gramsci'ye göre, egemen sınıf, alt gruplara bazı imtiyazlar vererek (şiddetli imtiyazı, fırsat eşitliği gibi) genel olarak toplumsal rızayı güvence altına alırlar (Gottfried, 1998: 459).

Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması, Kültürel Çalışmalar literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel Çalışmalar, toplumun inşasında kültür, toplumsal cinsiyet rolleri, üretim ilişkileri ve politikanın önemine dikkat çekmekte, yapılan araştırmalarda iletişim sürecini inşa eden bu faktörleri göz önünde bulundurmaktadır. İlk dönem alımlama çalışmalarının ana problemi, medyanın ideolojik etkilerini ve toplumun muhalefet potansiyelini sorgulamaktır (Alasuutari, 199: 21). Medya, ataerkil toplumsal cinsiyet düzeninin veçhelerini temsiller aracılığıyla yeniden üretir. Temsiller, gösterilen şeyin anlamını inşa etmekte ve gerçekliği kurgulamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet kimliklerine dair temsiller, medya aracılığıyla sürekli olarak toplumda dolaşıma sokularak normalleştirilmektedir. Kadınlar, medyada zıtlığın olumsuz tarafı olarak gösterilirler. Kadınlara iki rol çoğunlukla biçilir: namuslu bir anne ya da bir cinsel obje. Kadınlar, erkek hikayelerinde hikayelerin bir tamamlayıcısı olarak yer alırlar: ya bir anne ya bir sevgili ya da erkeği baştan çıkaran bir kötü. Günümüzde en çok kullanılan kitle iletişim aracı olan televizyonlarda yer alan bazı cinsiyet/ toplumsal cinsiyet temsilleri, bu alandaki ilişkileri düzenlemeye hâkim olan hegemonik erkekliğin söylemlerini taşımaktadır. Özellikle erkek egemen bir tür olan suç/ polisiye/ mafya dizilerinde hegemonik erkekliğin erkeklere ideal olarak sunduğu model, maddi olarak güçlü, fiziksel olarak atletik, kadınlarla ilişkisi cinsellik ya da evlilikle sınırlı, kendi çevresinde söz sahibi ve şiddet kullanmaktan imtina etmeyen karakter özelliklerine sahiptirler. Bu dizilerdeki kadın karakterler oldukça edilgen tutum ve davranışlara sahiptir. Bu tür dizilerde yer alan kadın oyuncular çoğunlukla gölge rollerde işlerini icra etmektedirler. Televizyonların yayın akışı, en çok reklam getiren saatler göz önünde bulundurularak planlansa da eril dünyanın gerçekleri de yayın planlamasını etkilemektedir. Türkiye'de bir televizyon kanalı, gündüz saatlerinde erkeklerin işe gittiğini ve kadınların çalışmayan kişiler olduğunu varsayarak ve kadınların tercih ettiği düşünülen konseptlerden oluşan gündüz kuşağı programlarına (kadın kuşağı olarak da bilinmekte) yer vermektedirler. Bu

programlar, tamamen kadınlara yüklenen, yemek ve temizlik gibi ev işleri ile kadınların zevk ve tercihlerinin bunlardan ibaret olduğu sanılan magazin, astroloji ve ilişki programlarından oluşmaktadır. Akşam kuşağında ise melodramlar ve suç dramaları yayınlanır.

İş yaşamında eril cinsiyet düzeni toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümleri oluşmasına neden olmuştur. Kadınların istihdam oranının erkeklerinkinden daha az olması, istihdam süreçlerinde kadın adaylara “müstakbel anne” gözüyle bakılarak yine sadece kadına ait olduğu düşünülen aile işlerinin iş hayatını olumsuz etkileyeceği düşüncesi, karar alıcı konumlarda erkek çalışanların kadın çalışanların 5 katından daha fazla bir oranda istihdam edilmesi (SKD Türkiye, 2021), kadınlara düşük ücret ödenmesi gibi sorunlar üretim ilişkilerinde eril tahakkümlerin ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında gündelik hayata eleştirel yaklaşıldığında kodların gündelik hayatta nasıl birer rutin haline geldiği görülecektir.

1.2.2. Toplumsal Cinsiyetin Edinilmesini Açıklayan Teoriler

Toplumsal cinsiyetin bir süreç olduğu ve her kolektif davranışta olduğu gibi kültürel bir arka plana dayandığı hususları Connell’in (1987) ve Şahin’in (2019: 241) bu konudaki argümanları bağlamında değerlendirilmiştir. Kolektif birikimin ürünlerinden olan toplumsal cinsiyet rollerinin, alışkanlıkların ve davranışların nasıl edinildiği konusunda ise birçok yaklaşım mevcuttur. Bu başlık altında, toplumsal cinsiyetin edinilmesini açıklayan teorilerden performativite ve habitus ele alınacaktır. Performativite ve habitus kavramları, cinsiyet ilişkilerinin kültürle olan ilişkisini açıklamakta önemli fayda sağlamaktadır.

1.2.2.1. Performativite

‘Edimsellik’ veya başka bir deyişle ‘performativite’; psikanaliz, yapıbozumculuk, feminizm ve Queer Kuramı alanlarında kullanılan interdisipliner bir kavramdır. Jean-François Lyotard (1986), performatifliği postmodern bilginin ve sosyal bağların, yani gücün meşrulaştırılmasının tanımlayıcı modu olarak tanımlarken; Jacques Derrida (1988) ise, edimsel gücün bir eylem veya bağlam tarafından sınırlandırılmasına ilişkin varsayımlara odaklanmıştır. Edimsellik (performativite) kavramı, Amerikalı sosyolog Judith Butler tarafından birden çok bağlamda kullanıldı. Butler, 1990 yılında yayınladığı “Cinsiyet Belası (Gender Trouble)” ve 1993 yılında yayınladığı “Bela Bedenler (Bodies That Matter)” eserlerinde toplumsal cinsiyetin performatif

bir süreklilik içinde devinimsel olarak inşa edildiğini öne sürerek Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları'na yeni bir boyut getirmiştir.

West ve Zimmerman (1987: 126), toplumsal cinsiyetin kadınlar ve erkekler tarafından 'yapıldığını' belirtmektedir. Butler da 'performativity' kavramını ilk kez kullandığında (Cinsiyet Belası, 1990), toplumsal cinsiyet düzeninin edimsel üretimine odaklanmıştı. Butler'a göre üretim, toplumsal cinsiyetin tözünün eylemsel olarak dışı vurumu şeklinde değil; tam aksine yinelenen davranışların toplumsal cinsiyeti ürettiği şeklinde gerçekleşiyordu. Butler, daha sonraki yazılarında performativite kuramını politik söylemler bağlamında kullanarak politik rejimin üretimiyle ilgili benzer bir çıkarım yapmıştır.

Feminist literatür ve Queer kuram için oldukça önemli bir eser olan Cinsiyet Belası'nda Butler hem cinsiyet hem de toplumsal cinsiyet kavramlarını eleştirir, toplumsal cinsiyet denilen rejimin edimsel yapısını inceler. Biyolojik kategorizasyonu eleştirerek bireylerin ya kadın ya da erkek olarak değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiği tezine karşılık olarak da stereotip sınıflandırmalardan ve yargılardan çok daha kapsamlı bir toplumsal cinsiyet kuramı ortaya koyar. Cinsiyet Belası'nda öne sürdüğü savlarını daha da detaylandırarak ele aldığı Bela Bedenler'de (1993) ise Butler; toplumsal cinsiyet ve edimsellik tartışmalarını birçok disiplinin yaklaşımlarıyla inceler, Sigmund Freud, Jacques Lacan, Jacques Derrida, gibi isimlerin kuramlarına eleştiriler getirir.

Kişi kimliğine uygun bir şekilde nasıl davranacağını toplumsal etkileşim ile öğrenir; aynı biçimde kendisine atfedilen toplumsal cinsiyet kimliğinin davranış biçimlerini de bu yolla elde eder. Toplumsal etkileşim içerisinde bu davranışların sürekli tekrarlanması sonucunda normatif bir düşünsel alan oluşur. Toplumsal olan, bireyin nasıl davranması ve nelerden hoşlanması gerektiğini öğretir; aynı şekilde nelerin tabu olduğunu ve nelerden uzak durması gerektiğini de bireye aktarır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kimliği de sosyal yaptırım ve tabuların yardımıyla meşru hale gelir (Butler, 1988: 521). Performatif süreç eylemleri ve söylemleri tanımlar, cazip hale getirir veya yasaklar. Söylem ve eylemler, meşruiyetini yeniden üretmek adına, süreç içinde farklı formlara bürünerek bireyin karşısına çıkar. Bu nedenle toplumsal cinsiyet, sürekli bir şekilde fiili halde olan akışkan bir süreç olarak değerlendirilir. Fakat Butler (2014: 21), ırk ve cinsiyet gibi toplumsal dinamiklerin tamamının birbirinin analojisi olarak görülüp aynı çıkarımların yapılmaması gerektiğini de ifade eder. Bu nedenle toplumsal dinamikler incelenirken, o dinamiklere uygun kuramsal yaklaşımların kullanılması gerektiğini belirtir.

Butler'a göre (2014: 77) *“toplumsal cinsiyet, bedensel taklit, söylem ve tekrarlarla meşru hale gelen performatif bir süreçtir. Ona göre, dışavurumlar ve ifadelerin toplumsal cinsiyetin*

sonuçları değil; tam aksine kurucularıdır. Toplumsal cinsiyet yalnızca gerçekleştirildiği, -dramatize edildiği- kadar gerçektir” (Butler, 2014: 527). Toplumsal cinsiyet rejimi performativite bağlamında, hegemonyanın temsillerinin belirli bir söylem ile sürekli tekrarlanarak kabul ettirilmesiyle kazanabileceği gibi hegemonyanın idealize ettiği toplumsal ilkelere sürekli olarak başvurulduğunda da meşruiyet kazanır. Butler, performativiteyi hem dilsel hem teatral bir kuram olarak ele alır (2014: 31; 68). Kelimelerin -özellikle de küfürlerin- performatif verimini oluşturan gücün, cinsiyetlerin düzeni olması gibi (Bourdieu; 2015: 130) dilin yapısı da bu tekrarlı eylemliliğinden etkilenmiştir.

“Performatiflik tek seferlik bir edim değil, tekrür ve ritüeldir, beden bağlamında doğallaştırılmasıyla etkilerini gösterir, bir bakıma, kültürel olarak sürdürülen zamansal bir süreç olarak kavranmalıdır” (Butler, 2014: 20). Hiçbir cinsiyet kimliği bu sistemden geçmeden ortaya çıkamaz. Butler’a göre; “toplumsal cinsiyet nitelikleri ve edimleri, bir bedenin kültürel imlemini gösterme veya üretme biçimleri performatifse, bir edimin veya niteliğin ölçüsü olabilecek, önceden var olan bir kimlik yok demektir; hakiki ya da sahte, gerçek ya da çarpık toplumsal cinsiyet edimleri ortadan kalkacak, hakiki toplumsal cinsiyet kimliği soyutlamasının da düzenleyici bir kurgu olduğu açığa çıkacaktır” (Butler, 2014: 231).

Burada bahsedilen performans elbette bireyin seçerek aldığı rolleri uygulamasına işaret etmez. Söylemsel ve bedensel faaliyetler tekrarlandıkça bireyin zihnine işler. Bir yerden sonra birey, doğrusu olanın öğrendiği söylem ve eylemler olduğuna inanır. Bourdieu de (2015: 130) Judith Butler’ın bu bağlamda ifade ettiiklerini aktarır: *“Cinsiyet (gender) performativitesi hakkındaki yanlış anlaşılma şudur: cinsiyetin bir seçim, bir rolmüş gibi anlaşılması yahut cinsiyetin, kişinin sabah üzerine giysilerini geçirir gibi sırtına atıverdiği bir inşa olmuş gibi.”*

“Sembolik inşa faaliyeti, bedene dair temsiller başta olmak üzere (ki bu hiç de az değildir), temsilleri yönlendiren ve yapılandıran performansa dayalı bir adlandırma işleminden ibaret değildir; bedenlerin (ve zihinlerin) derin ve süreğen bir dönüşümüyle nihayete ve zirveye ulaşır, yani bedenin meşru kullanımının farklılaşmış tanımını dayatan pratik bir inşa faaliyeti içinde ve bunun aracılığıyla, bu özellikle cinsel kullanıma ilişkindir, zira eril bir erkek ve dişil bir kadın şeklindeki toplumsal kurguyu yaratmak adına bunda diğer cinse aidiyeti işaret eden her şey düşünme ve eyleme evreninden uzakta tutulma eğilimindedir” (Bourdieu, 2015: 37)

Toplumsal konumlara bağlı olarak edinilmiş kimlikler; edimsellik sürecinde gündelik hayat içerisinde kazanılır. Bu nedenle gündelik hayat da aslında toplumsal cinsiyet üretimini kapsayan ve bireylerin yatkınlıkları ile pratiklerini edindiği performatif bir süreçtir.

1.2.2.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Habitus

Pierre Bourdieu'nun 'habitus' kavramsallaştırması kültürel sınıf başlığı altında incelenmiş, kavramsal ve kuramsal açıdan muhteviyatı ortaya konulmuştu. Bu bölümde ise habitusa, performativite ile toplumsal cinsiyet düzenini açıklayan kuramlardan biri olarak değinilecektir.

İlk bakışta sınıfsal ve kültürel bir konsept olarak sosyolojik değerlendirmelerde kullanılan habitus, toplumsal cinsiyetin yapılandırılmasını anlamak ve cinsiyetler arasında tasnif edilmiş anlamlandırma ve davranış kalıplarının yorumlanmasında etkili bir araç olarak kullanılabilir. Neticede her davranış toplumsal yapıdan izler taşır. Kültürün sürekliliğini sağlamada önemli bir payı olan habitus, ataerkil tahakkümler gibi mevcut toplumsal cinsiyet rejiminin devamlılığına katkı sağlar. Habitus, sınıf ve kültür tartışmalarının yanında cinsiyet alanında yapılan tartışmalarda da başvurulan önemli bir kavramdır. Bireylerin cinsiyetlerine ve cinsel yönelimlerine özgün deneyimlerin yanı sıra mensubu oldukları kültürel yapının da cinsiyet perspektifi bireylere bir cinsiyet şeması kazandırır. Kadınların ve erkeklerin; heteroseksüellerin ve eşcinsellerin cinsiyet şemalarına göre farklı yatınlıkları ve pratikleri olması, habitus kavramıyla açıklanabilir. Bu çalışma kapsamında habitus kavramı, avukatların mesleki pratiklerini incelemenin yanı sıra avukatlığın ataerkil tahakküm ve temsillerle olan ilişkisini de açıklamaya yardımcı olmuştur.

Birey, kültürel bağlamda neyin doğru ve yanlış olduğunu ve nasıl davranması gerektiğini küçüklükten beri içinde bulunduğu toplumsallaşma süreciyle içselleştirir. Bu içselleştirmeler, toplumsal olan her şeyde olduğu gibi cinsiyet bağlamında da gerçekleşir. Kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı 'bahşedilmiş' düşünme ve davranış biçimleri; kadınlar ve erkekler arasında da anlamlandırma biçimleri ve toplumsal alışkanlıklarının da farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu farklılıklar; aralarındaki eril merkezli güç ilişkisinin de yeniden üretilmesini sağlar. Pierre Bourdieu'ya göre (2015: 38) hem teoride hem pratikte inşa edilen ayrımcı faaliyetlerle üretilen "toplumsal olarak farklılaşmış bedenler" eril ve dişil habitusların ortaya çıkmasına neden olur. Bourdieu (2015: 45), cinsiyetler arasında kurulmuş olan toplumsal tahakküm ve sömürü bağlarının kadın ve erkek olarak ayrılmış iki farklı habitus sınıfına nakşedildiğini ifade eder. Bu bağlamda cinsiyetler arası tahakkümler, bedenleştirilerek toplumsal yaşama katılır; böylece cinsiyetler arasındaki sömürü ve tahakküm ilişkisi yeniden üretilir. Bedenler inşa edilirken habituslara işlenen farklar, kadınların ve erkeklerin cinsiyetlerine dayalı olarak sahip olacağı yatınlıkları ve davranış setlerinin de kaynağıdır (Bourdieu, 2015: 48). Toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında habitus; cinsiyete dayalı üretilen faaliyetlerle artık bedende cisimleşmiş, alışkanlık haline gelmiş toplumsal pratiklere işaret eder. "*Beden hem yatınlıkların kayıt yeri hem*

de bu yatkinlıkları icra eden bir eyleyicidir” (Bourdieu’den akt. Arpacı, 2020: 246). Habitus; sadece zihinsel olarak değil, bedensel olarak da bireyi sosyal gerçekliğe bağlar; eylem ve sezgiyi aynı anda barındırır (Başaran, 2019: 43).

“Cinsler arasındaki bölünme burada ‘şeylerin düzenine dahil’miş gibi görülür, tıpkı kimi zaman normal, doğal, hatta kaçınılmaz olan hakkında konuşurken söylediğimiz gibi: aynı anda hem, nesnelleştirilmiş haliyle, şeylerde (örneğin tüm kısımları ‘cinsiyetlendirilmiş’ olan evde), tüm toplumsal dünyada, hem de, bedene gömülü haliyle bedenlerde, eyleyicilerin habitusunda mevcuttur; buralarda, algılama, düşünme ve eyleme şemaları sistemleri olarak işleyiş gösterir.” (Bourdieu, 2015; 21)

Habitusu besleyen doksalar, *“alan içinde faillerin davranışlarını tanımlayan ve eylemlerini yöneten ve grup üyeleri tarafından paylaşılan varsayım setleridir”* (Deer’den akt. Başaran, 2019: 39). Doksalar iktidar tarafından üretilen kodları meşrulaştırarak kadın ve erkek habituslarının inşa edilmesi sürecinde rol oynar.

“Habitus” kavramsallaştırması bağlamında birey, toplumsal ilişkiler karşısında edilgen bir konumdadır. Sınıf, statü, etnik ve toplumsal cinsiyet kimliği habitusu oluşturan temel etmenlerdir. Bu toplumsal tahakkümlerden etkilenen “habitus”, bireyin gündelik hayatını tasarlar. Toplumsal tahakkümlerin adeta “gökten inmiş kurallar” olarak toplum hafızasından muaf olması, hegemonya kavramsallaştırmasıyla açıklanabilir. İktidarın toplum üzerindeki tahakkümlerini toplum nezdinde meşru kılan hegemonya, bunu rıza ile başarır. Toplum, tahakkümlerin tamamını bir doğa kanunu ve yaradılışın gereği olarak kabul eder ve rızasını sunar. Toplumsal cinsiyet sınıflandırmaları habitus üzerinden bireysel eylemlere, toplumsal pratiklere ve dünya görüşlerine entegre edilmiş durumdadırlar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de tahakkümlerin serüveni rıza ile tamamlandığı için toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de hegemonya, bu tahakkümleri oluşturan erkekler ile özdeşleşir. Ataerkinin başarısının asıl nedeni kurduğu ayrımları doğallaştırma yeteneğidir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kurduğu dikotomiler üzerinden sınıflandırmaların sınırlarını keskinleştiren hegemonik erkeklik, bu sınırlar sayesinde ayrımcılıklarını doğallaştırmaktadırlar. Kamusal alan ile özel alan ayrımı ve kamusal alanın erkeklere bırakılması, toplumsal hiyerarşilerin üst kısımlarının erkeklere ayrılması, tahakkümlerin “kaderin bir parçası” olması sebebiyle meşru kılınır. Eril tahakkümün kendisini zıtlıkların içinde gizlemesi, toplumun habersiz bir şekilde rızasının kazanılmasını sağlar. Bourdieu’nun kavramlarından biri olan sembolik iktidar, eril tahakküm düşünüldüğünde lehine olan ayrımları kurgulayarak toplum nezdinde meşru kılar. Sembolik iktidar *“gerçekliği kurma/yapılandırma iktidarındır”* (Türk, 2008).

Toplumsal cinsiyet bağlamında habituslar, iktidar tarafından kadın ve erkek cinslerine ayrı ayrı sunulduğu gibi heteroseksüellere ve eşcinsellere de onlar için ayrı ayrı üretilmiş bir şekilde sunulur. *“Kurumsallaşmış heteroseksüellik, sadece toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin sürekli kılınmasını sağlamaz, alternatif cinselliklerin marjinalleştirilmesini de kapsar”* (Jackson & Scott’dan akt. Şenel, 2014: 19). Heteroseksüellik de ataerki gibi cinsel hayatın yanı sıra *“emeğin ve olanakların, ev içindeki ve ev dışındaki bölünmelerini de düzenleyen bir toplumsal cinsiyet ilişkisidir ve gündelik hayat içerisinde ataerki ile el ele yürümektedir”* (Jackson & Scott akt. Şenel, 2014: 23). Heteroseksüellik ile eşcinsellik arasında sürekli var olan tahakküm ilişkisi, heteroseksüel ve eşcinsellerin habitusuna ayrı ayrı nakşedilir; böylece aralarındaki tahakküm ilişkisinin devamlılığı sağlanır.

Bu anlatılanlar ışığında Bourdieu’nün habitus yaklaşımı, cinsiyetler arasındaki algılama ve anlamlandırma biçimleri ile davranış setleri arasındaki farklılıkların nedenlerini saptamada yarar sağlayacaktır. Ayrıca; habitus kavramıyla açıklanan toplumsal dinamikler, kadın ve erkek avukatların davranış pratiklerini incelerken de yardımcı olacaktır.

1.2.3. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, literatürde ‘Feminist Çalışmalar’; daha sonraları ‘Kadın Çalışmaları’ olarak bilinen bir çalışma alanı olarak akademik dünyada yerini aldı. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, akademik bağlamda son kırk yıl içerisinde gelişip güçlenen ve günümüzde diğer disiplinlerden bağımsız fakat diğer disiplinlerle etkileşim içerisinde bir alan oldu. Birçok eser, 18. yüzyıldan bu yana toplumsal cinsiyet literatürüne eklenerek alanın zenginleşmesine katkıda bulundu (Çavdar & Boyacıoğlu, 2019: 286). Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları; toplumsal cinsiyeti ve cinselliği edebiyat, dilbilim, beşerî coğrafya, tarih, siyaset bilimi, arkeoloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sinema, müzikoloji, medya çalışmaları ve hukuk disiplinleri içerisinde tartışır. Ayrıca bu kavramların ırk, etnik köken, konum, sınıf, milliyet ve engellilik, cinsiyet ve cinsellik kategorileriyle nasıl kesiştiğini analiz eder.

Kadınların toplumsal yaşamdaki dezavantajlı konumunu ve ataerkinin eleştirisi, sosyal bir birliktelik ve bir sivil toplum hareketi ortaya çıkaran feministler tarafından yapıldı (Rupp & Taylor, 1999: 364). Feminist bilincin gelişimi açısından merkezi önemde bir aşama, kadınların ekonomik bağımsızlık içinde yaşamalarına olanak sağlayan toplumsal ve ekonomik değişimlerin gerçekleşmesiydi. Bu koşullar gerçekleşmeden, kadınların ataerki egemenliğe alternatif yaşam ve varoluş biçimlerini tahayyül edip kavramsallaştırmaları ve bu hedef için mücadeleyi örgütleyip

kendi aralarında dayanışma kurmaları mümkün değildi. Sanayi Devrimi ile kadınların artan istihdamına ve eğitim olanaklarının genişlemesine paralel olarak kadınların alternatif bir vizyon geliştirmelerine tanık olmuştur. *“Oy hakkının kazanılması, bir süreliğine sanki hedeflere ulaşılmış gibi bir yanılgıya ve dolayısıyla kadın hareketinde bir durgunluğa yol açıtıysa da özellikle 1960’larda daha ziyade ‘beden, cinsellik, toplumsal cinsiyet rolleri ve işbölümü’ konuları üzerinde duran ve bunları sorgulayan önemli bir yeni yükselişe tanık olundu”* (Berktaş’dan akt. Cihan & Karakaya, 2017: 308).

1960’ların ortalarından itibaren başlayan ikinci dalga feminist hareket, ataerkil toplumsal yapıları her alanda kaldırılmasını talep ediyor; her alanda radikal dönüşümler yaşanması için mücadele ediyorlardı. Bu dönemde ideolojik yönelimler toplumsal yapı içerisinde oldukça etkiliydi. *“Liberal, Marksist, Sosyalist, Radikal feminizm gibi farklı ideolojik konumlanışlara sahip feminist akımlar ortaya çıktı”* (Holmes, 2000: 236). Feminist hareketin içinde farklı ideolojilerden ve farklı algılara sahip kadınların yer alması kendi içinde tartışmaları da beraberinde getirmişti (Taş, 2016: 171). 1990’ların feminist teorisi farklılığı, özellikle de kadınlar arasındaki güç ve çıkar farklılıklarını daha fazla dikkate almıştır. Üçüncü dalga feminizm, farklı kimliklerin ve kültürlerin feminist kuram içerisinde değerlendirilmeye alınmasıyla çok fazla araştırmaya gerek duyuldu ve bunun sonucunda birçok eser, literatüre dahil oldu. Queer Çalışmaları ve bu kapsamda hazırlanan yapıtlar da üçüncü dalga feminizmin yarattığı akımla yükselişe geçti

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’nın çok kapsamlı terminolojisi ve çalışma alanı vardır. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları alanında yayınlanan yapıtlar cinsiyet, hak eşitliği, kadın emeği, sınıfsallık, kadın bedeni, kadın cinselliği, ev içi ilişkiler, erkek şiddeti, cinsiyetçiliğin kurumsallığı, ırk, etnisite, queer çalışmaları, postyapısalcılık ve toplumsal cinsiyetin yerel rejimleri ile temsilleri etrafında kümelenmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’nın bir akademik disiplin olarak gelişimi Avrupa Kıtası’nda başladı. Feminist hareketlerin yükselişe geçmesiyle birçok yayın yapılarak literatüre kazandırıldı.

“Feminist hareketin önemli bir terimi olan toplumsal cinsiyet özellikle 1970’lerden sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve çeşitli politik metinlerde kendine yer edinmiştir. 1970’li yıllarda feministlerin yeni bir anlam yükleyerek kullanıma soktuğu toplumsal cinsiyet teriminin kullanım alanının genişlemesiyle birlikte çeşitli tartışmalar da başlamış, toplumsal cinsiyet bakış açısı çeşitli yönlerden sorgulanmış ve eleştirilmiştir.” (Şahin, 2020: 655)

Feminist literatürde yer alan en önemli isimlerden biri Virginia Woolf olmuştur. ‘Kendine Ait Bir Oda’ (1929) ve ‘Orlando’ (1928) başta olmak üzere birçok eserinde kadınların toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde gördükleri zulmü ve baskıyı ortaya koymaktadır. Ursula K. Guin, birçok romanında cinsiyete dayalı ayrımcılığı göstermeye yönelik temsillere yer vermektedir. Simone de Beauvoir (1949), ‘The Second Sex’ eserinde, “cinsiyet meselesini doğanın alanından çıkarıp kültürün ve tarihin alanına yerleştirirken” bugün ‘kadın doğulmaz kadın olunur’ gibi toplumsal cinsiyet tartışmaları ve feminist hareket içerisinde bir ikon olan bir cümleyi de okuyuculara sunmuştur. Clarissa Pinkola Estes (1989), “Kurtlarla Koşan Kadınlar: Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit” eserinde kapitalist endüstri ve ataerkiyi birlikte ele almaktadır. Akademik alanda da birçok önemli eser literatürde yer almaktadır. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları’na önemli katkılar sağlayan bir diğer isim şüphesiz Avusturyalı sosyolog Raewyn Connell olmuştur. Connell, toplumsal cinsiyet tartışmalar çerçevesinde yapıtaşları olan kavramsallaştırmalar ve eserler ortaya çıkarmıştır. “Gender and Power” (1987) eseri, toplumsal cinsiyet temelli iktidar mücadelelerini okuyucuya aktarmış ve ‘hegemonik erkeklik’ formülasyonunu oluşturmuştur. Connell, toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde var olan bir hiyerarşiden söz ederek (Canatan & Sığın, 2018: 166) hem toplumsal cinsiyet düzeni içinde hem de erkekliklerin kendileri arasındaki hiyerarşik ilişkiyi açıklamıştır. Bu çalışma Erkeklik Çalışmaları alanı için de yol gösterici bir kaynak olarak kabul edilir. “Masculinities” (1993) ve “The Men and the Boys” (2000) eserleri, erkekliğin toplumsal döngü içerisinde nasıl inşa edildiğini ve toplum içinde nasıl yeniden üretildiğini çeşitli olgular ve örneklerle ortaya koymaktadır. “Feminism Is for Everybody” (2000) kitabında Hooks, popüler kültürde ve medyada feminizm hakkında üretilen yanlış tanımların üzerine gitmektedir. “The Will to Change: Men, Masculinity, and Love” (2004) eserinde farklı erkeklik kültürlerini ve dönüşen erkeklik biçimlerini ele almıştır. Amerikalı filozof Judith Butler, 1990 yılında yayınlanan “Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity” eserinde, toplumsal cinsiyet-biyolojik cinsiyet tartışmaları karşısında üçüncü bir yaklaşım sunmuştur. Butler, “erkek ve kadın olarak sabitlenmiş düalistik yapıları cinsiyetin de toplumsal cinsiyet gibi kültürel bir inşa olduğunu öne sürerek cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmalarına yeni bir boyut getirir” (2019: 50-55). Butler, ‘Undoing Gender’ (2004) eserinde de bu savını geliştirerek ortaya koyar. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının dilbilimsel nosyon ile bakıldığında inşa edilen birer kültürel varsayım olduğunu öne sürer (2013: 13-14).

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları toplumsal yapının her dinamiğiyle ilgilenir. Bu bağlamda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin yanı sıra sınıf, statü, ırk, ulus, etnisite, din, mezhep, iş bölümü, dil ve kültür alanlarını da analiz ederek toplumsal cinsiyet düzeni ve rejimine eleştirel bakış açılarıyla argümanlar üretir. Çalışma alanlarının çok fazla olması nedeniyle psikoloji,

sosyoloji, tarih, felsefe, siyaset bilimi, antropoloji, etnografya gibi beşerî bilimlerin birçok disiplininden yararlanır.

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları'na katkıda bulunan bir diğer önemli bir kuram ise "Queer" kuramıdır. 1990'lı yıllarda öne çıkan Queer kuramı, toplumsal cinsiyetin anlamını erilliğe ve dişiliğe dair stereotiplerle sınırlı tutan görüşlere itiraz getirmeye çalışır. Feminizmin ikili toplumsal cinsiyet ifadelerini idealleştirerek hiyerarşi ve dışlama biçimleri ürettiği bu anlamda diğer kimlik ve kimlik karşıtı konumlarını dışladığı belirtilir. Heterodoks cinsel yönelim ve kimlikler hakkında yapılan çalışmalar, toplumsal cinsiyet sosyolojisinin düalistik yaklaşımına karşı yeni argümanlar ve perspektifler kazandırmıştır. Sandy Stone (1987) tarafından kaleme alınan "The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto" eseri, Lisa Duggan (1994) ve 'Queering the State' eseri, Scott Herring (2010) ve "Another Country: Queer Anti-Urbanism" eseri, Gayle Rubin (2011) ve "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality" eseri ile Karen Tongson'un (2011) kaleme aldığı "Relocations: Queer Suburban Imaginaries" eseri Queer kuram kapsamında değerlendirilecek çalışmalara örnek gösterilebilir.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarına duyulan ilgi ve çalışmaların sayısı 21. yüzyılın ikinci yarısında artmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadın kimliği günümüz anlayışından ziyadesiyle uzaktır. Osmanlı toplumunda kadınlar hukukun ve geleneklerin sınırladığı alan içinde zevcelik ve annelik rolleri ile görünür olmuş ve bu roller sayesinde etki uygulama şansına sahip olmuştur (İmançer, 2006: 39). Fakat gayrimüslim cemiyetlerde farklı gelenek ve normların olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Batı'ya açılma ve modernleşme süreciyle Batılı, modern yaşamdan etkilenen eğitilmiş ve Batılı standartlarda eğitim görmüş erkekler, kadınların hayal ettikleri dünyadaki kadın tipleri olmalarını arzuluyor ve bu nedenle yazılarında bu 'geri kalmışlığa' değiniyorlardı. Medeniyete erişme çabası içerisinde kadınların erkekler gibi ayak uyduramadıklarını görüyor ve buna çözüm üretmeye çalışıyorlardı (Sancar, 2014: 84). Bu nedenle 19. yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan ve kadın ile modernleşme temalarına sahip eserler, kadını bir birey olarak ele alan ilk edebi eserler olarak literatürde yer bulmaktadır.

Cumhuriyeti ilanı ve Batılı kültürel hareketle birlikte kadına modernleşmenin taşıyıcılığı görevi verildi; fakat bu görev ve yetkilerin sınırları eril iktidar tarafından belirlendi (Berktaş, 2015: 106). Erken Cumhuriyet döneminde uygulanan kültürel inkılaplar ile kadının modern toplum yapısı içerisinde yerini alması amaçlandı. Fakat dönemin iktidarının ideallerine uygun kadın, kimliğini geleneksel kadın imajı ile karşılaştırarak oluşturmuştur (İmançer, 2006: 41).

1980’lerde mevcut toplumsal ve politik ortamda Türkiye’de feminist akım görünürlük kazanmış, özellikle sinema alanında kadını cinsel bir obje olarak gören erotik filmler furyası ve kadını anne veya iffetini koruması gereken birisi gibi gösteren Yeşilçam aile filmlerinin yerini kadını bir birey olarak işleyen filmler yer almıştır. 1983 yılında, Kadın Çevresi isimli bir yayıncılık şirketi kurulmuş ve Feminizm konulu birçok yabancı eser Türkçe’ye çevrilmiştir (Arat, 1992: 84).

1990’lı yıllarda Türkiye’de kadın kimliği ir gerçeklik olarak toplumda kabul edilmiş ve feminist çalışmalar akademik anlamda kurumsallaşmıştır. 1990’lı yıllarda Kürt ve muhafazakâr kadınların eşitlik adına mücadelesi görünür oldu. Roza ve Rojin adıyla basılan iki dergi, Kürt kadınlarla ilgili yazıları içeriyordu. Başörtüsü yasağı ile başlayan protestolarla Müslüman kadınlar da kendi hakları için mücadele etmeye başladılar. Bu protestolar feminist kadınlarla Müslüman kadınların ilk teması olmuştur. Konca Kuriş, kadın hakları adına mücadele eden, bu alanda ikon olan ve Hizbullah tarafından katledilen bir aktivist olarak muhafazakâr kadınların eşitlik adına mücadelesinin önemli bir ismi olmuştur. 1999 yılında başlayan, 2005 yılına kadar yükselerek devam eden Avrupa Birliği Uyum Süreci çerçevesinde kadın hakları oldukça gelişmiş, toplumsal cinsiyet eşitliğine, kadın kimliğine, kadın bedenine ve kadınların istihdamına yönelik olumlu bir dönem olmuştur. Bu dönem aynı zamanda queer kimlikleri üzerine çalışmaların da başladığı bir dönemdir.

Duygu Asena’nın (1987) “Kadının Adı Yok” eseri Türkiye’de yayınlandığı dönemde oldukça ilgi çeken bir eser olmuştur. Kitap mahkeme kararıyla 1988’de yasaklanmış; sonrasında ise yasak kaldırılarak Atıf Yılmaz tarafından filme çekilmiştir. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe’nin hazırladığı (1990) “Kadın Araştırmalarında Yöntem” eseri, Kadın Çalışmaları’nda kullanılan paradigmaları ve araştırma yöntemlerini ortaya koymuştur. Ergun Hiçyılmaz’ın (1991) “Çengiler, Köçekler, Dönmeler, Lezolar eseri Osmanlı’da var olan eşcinsel kimliklere değinen bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Necla Arat’ın (1992) ‘Her Yönüyle Türkiye’de Kadın Olgusu: Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar’, Deniz Kandiyoti’nin (1997) “Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler”, Emre Işık’ın (1998) “Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine” eserleri, 1990’lı yıllarda yayınlanan ve feminist literatür içerisinde değerlendirilen yapıtlardır. Gülnur Savran’ın (2004) “Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin”, Selek’in (2007) “Maskeler, Süvariler, Gacılar”, Sancar’ın (2008) “Erkeklik: İmkânsız İktidar” ile “Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar” (2012) eserleri, 2000’li yıllarda toplumsal cinsiyet rejimini tarihsel ve toplumsal nedenselleri sorgulayarak ortaya koyan yapıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4. Erkeklik ve Hegemonik Erkeklik

Hegemonik erkeklik kavramının, Connell ile birlikte Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içerisinde önemli bir yer edindiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmanın sacayaklarından olan toplumsal cinsiyet ve gündelik hayat ilişkisini açıklarken de hegemonik erkeklik kavramı oldukça faydalı olmuştur. Bu başlık kapsamında; hegemonik erkeklik kavramı açıklanacak, hangi toplumsal rolleri ve temsilleri ihtiva ettiği ortaya konulacak, avukatların hegemonik erkeklik rolleri ve temsilleri karşısındaki konumlanışları ele alınacaktır.

Erkeklik çalışmaları içinde önemli bir yer tutan “Toward a New Sociology of Masculinity” makalesinde yazarlar, erkekliğin radikal bir eleştirisini üç adımla açıklayarak hegemonik erkeklik kavramına atıf yaptılar. İlk olarak, cinsiyet kategorilerinin kendi içlerindeki iktidar ilişkilerinin ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini ifade ettiler. Özellikle heteroseksüel ve eşcinsel erkekler arasındaki ilişkilerin, erkekliğin inşası açısından önemli olduğunu belirttiler. Erkekliğin inşasında, salt erkekler ve kadınlar arasındaki güç ilişkileri yerine farklı erkekliklerin olduğunu ve bunların arasında da iktidar ilişkileri olduğunu ortaya koydular. İkinci olarak, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, işyerlerindeki toplumsal cinsiyet politikaları ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sınıf dinamikleriyle etkileşimi gibi sınıfsal ilişkileri çözümlenmeye çalışan, feminizm akımlarıyla erkeklik analizinin yapılması gerektiğini öne sürdüler. Yazarlara göre, üçüncü adımda yapı ile birey ve birey ile toplum arasındaki ikiliklerin dikkate alınması, sınıf analizi kadar toplumsal cinsiyet analizi için önemlidir (Carrigan & Connell & Lee, 1985: 552). Connell’ın, 1987 yılında basılan “Gender and Power (Toplumsal Cinsiyet ve İktidar)” adlı eseri, hegemonik erkekliğin derinlemesine analiz edildiği ve bu konudaki çalışmalara öncülük eden bir kaynak olmuştur.

“Hegemonya teriminin çekirdeğinde sınıfsal egemenlik ilişkilerinin yeniden üretimi ve toplumsal biçimin izleklerinin yanı sıra, siyasal iktidarın toplumu nasıl yönettiğini de gözlemek olasıdır” (Dural, 2012: 312).

Britanya merkezli Kültürel Çalışmalar Okulu’nun devlet, iktidar ve toplum ilişkilerini çözümlenmede temel çıkış noktalarından biridir. Popüler kültürün güç ilişkileri içindeki konumunu açıklarken temel araçlardan biri olarak başvurulan hegemonya kavramı, Gramsci’nin ölümünden uzun bir süre sonra ün kazanmıştır. Hegemonya kuramı perspektifinden popüler kültür, rekabet halindeki çıkarlar, değerler ve yer değiştiren dengelerin çelişkili bir bileşenidir (Guins & Cruz, 2005: 7).

“Erkeklik, kökleri tarih boyunca ataerkil cinsiyet düzeni içinde şekillenen ve kendini dil, bilinç ve toplumsal yaşamın kurumsallaşmış yapılarında yeniden üreten, cinsiyet eşitsizliği bağlamında anlaşılmalıdır” (Ertürk’ten akt. Öztürk, 2014: 53). Erkeklikleri biyolojik cinsiyet temelli bir tasnifle yalnızca kadınlardan ayırarak düşünmek sınıfsal, kültürel sistem ile toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dinamiklerinin eksik bir yaklaşım olur. Erkeklik, erkekle aynı anlamda değildir; erkeklik, erkeklerin toplumsal cinsiyet düzenindeki konumlarıyla ilgilidir.

İlk kuşak erkeklik çalışmaları, ataerkil sistemin eleştirisine odaklanmaktadır. Bu dönem erkeklik çalışmaları, cinsiyet farklarının doğal olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşımlara eleştiri getirmiştir (Aydın & Karaduman, 2017: 28) Özellikle Vietnam Savaşı, erkeklik çalışmalarının akademik alanda artmasına vesile olmuştur. Erkekliği niteleyen bir sosyal olgu olarak savaşın Amerikalı askerler üzerinde yaratmış olduğu psikolojik yıkım, savaşa ve erkeklığe eleştirel bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur (Sezer Şanlı, 2019: 295).

Erkekliğin inşası hususunda erk ya da güç önemli bir faktördür. Erkeklik temsillerinin birçoğu güç üzerine kuruludur. Bu güç, kas gücünün önemli olduğu zamanlarda fiziksel olarak sunulmuştur. Fiziksel güç, güçlü olmanın en arkaik temsilidir. Sanayi Devrimi sonrası, kas gücünün öneminin azalmaya başlaması ve yerini bilişsel gücün alması, neoliberal ekonomik düzenin toplumun merkezindeki ideoloji olması ve bundan dolayı gücün ve iktidarın içeriğinin değişmesi sebebiyle, “ulus aşırı iş erkeklığı” adı verilen yeni bir hegemonik erkeklik imajı yaratılmıştır (Connell & Wood: 2005). Bu imaj, “yeni erkeği” beyaz yakalı, metroseksüel, kadınlarla ilişkisi oldukça iyi, çapkın ve maddi durumu güçlü olarak tanıttıyordu. Maddi gücün toplumsal hiyerarşinin inşa edilmesinde önemli bir faktör göz önünde bulundurulunca, yine bir güç temsiline rastladığımızı görmekteyiz. Yıldırım Türker, erkeği, “*erke tartılan, erke tanımlanan, serüveni erk peşinde bir varoluşun sıkılan bekçisi*” olarak tanımlamıştır (Türker, 2004: 8).

Tek bir erkeklik biçiminin olmadığı; farklı erkeklik biçimlerinin varlığının da tartışmaya açılmasıyla kadın ve erkek temelli toplumsal cinsiyet tartışmalarının yanı sıra erkekliklerin arasındaki iktidar ilişkileri de araştırılmaya başlanmıştır. “Hegemonik erkeklik” adı verilen bu kuramla birlikte iktidar konumundaki erkeklığın toplumsal inşası üzerinde durulur.

Hegemonik erkeklik biçimleri konjonktüre bağlı olarak değişmekte ve aynı şekilde medyada üretilen erkeklik temsilleri de yeniden üretilmektedir. Connell ve Messerschmidt (2005), “*hegemonik erkeklığın taşıyıcılarının her zaman toplumun kültürü tarafından sunulan standartlarla hareket etmeyebileceklerini; toplumsal cinsiyet ilişkilerini modernize ederek, erkeklikleri yeniden şekillendirmeyi deneyebileceklerini de belirtirler*” (Baştürk Akça & Ergül,

2014: 18). Geleneksel hegemonik erkeklik söylemleri, dönemin toplumsal gereklerine ve popüler olana uyarlanarak topluma sunulmaktadır. Bu melez kurgular, bazen erkek dergilerinde erkeklere doğrudan tüyolar veren yazılarda bazen de sinema ve televizyondaki erkek karakterlerde kendisini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet normları, ataerkil düzeni onaylamaya ve sürdürmeye yönelik gelenekler, teamüller ve temsiller yaratmıştır. Düzen uğruna toplumun önüne koyulan tahakkümler, bireyi küçük yaşlardan itibaren mevcut toplumsal cinsiyet yaşamına hazırlar ve bu tahakkümler yoluyla ataerkil toplumsal düzenin sürdürülmesini sağlar.

“Eril düzen kendi haklılığını ispat etmek için herhangi bir girişimde bulunmaya gerek duymaz, çünkü bizzatıhi toplumsal düzen üzerine inşa edildiği eril hâkimiyeti tasdik etmek üzere işlemektedir. Bu sembolik makine iş gücünün, mekânın ve zamanın cinsiyetçi taksimini garanti etmiştir.” (Bourdieu'den akt. Fazlıoğlu, 2019: 53-54)

Erkeklikler çeşitli tipolojilerde olup, sınıfsal ve kültürel bağlamda farklı özelliklere ve statülere sahip toplumsal cinsiyet kategorileridir. Erkeklik; toplumsal normlarca sabitlenen bir cinsiyet kategorisi olmakla birlikte, bir yandan bu sabitliklere itirazları da içeren bir pratikler alanıdır (Köseoğlu, 2019: 1). İktidar ilişkileri olmadan erkek öznelliği ya da herhangi bir öznellik oluşmaz.

“Erkeklik, söylem dolayımı bir öznelliktir. Günümüzde erkekliğin de zıtlıklar ve ötekiler üzerinden, yani kadınlar ve ideal erkeklik değerlerini taşımayan erkekler ile yapılan karşılaştırmalar aracılığıyla kurulan bir kavram olduğu görülmektedir. Toplumun egemen söylemi, cinsiyeti ve erkeği/insanı, neyi yapabileceği ya da neyi yapamayacağı konusunda yönlendirir ve heteronormatif öznellik koşulları ataerkil ilişkiler ve deneyimler içinde yeniden ve yeniden inşa edilir. Cinsiyet bir iktidar dinidir.” (Yücel, 2014: 63)

“Heteroseksüellik, cinsiyet düzeni ve onun içinde işleyen muhtelif cinsiyet rejimleri, tek yapısal hakikatin istikrarlı devamlılığı için hegemonik erkekliği daima heteroseksüelliğe ve heteroseksüel bir erkeklik anlayışına yaslar, eşcinsel erkekliği de güçsüzleştirir ve marjinalleştirir. Heteroseksüellik, cinsiyet kimliği oluşturan bir siyasi yapı olarak çoğul erkekliklere biçimlendiren, erkeklikleri farklılaştıran diğer tüm kategorik iktidar yapılarından daha sağlam ve hegemonikleşme, normatif kalma ve kural koyma potansiyeli hepsinden daha yüksektir.” (Özbay, 2013: 200-201)

Hegemonik erkeklik bu bağlamda bir erkeklik tipi olup toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en tepesindedir. Fakat hegemonik erkekliği belirli erkeklerden oluşan bir topluluk olarak değerlendirmemek gerekir. Hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleme erkine sahip olan bir iktidar konumudur. Hegemonik erkeklik, tahakkümleri ile toplumsal cinsiyet rollerini düzenler; yalnızca erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ilişkilerini değil,

ideale uygun olmayan erkekler ile marjinal erkekler ve eşcinsel erkekler üzerinde de hegemonya kurar.

Hegemonik erkeklik ürettiği “ideal erkek” modeliyle erkeklere uygun kalıpları sunar. Serpil Sancar hegemonik erkekliğin izinin aranacağı özelliklerin “*genç, kentli, beyaz, heteroseksüel, tam zamanlı iş sahibi, makul ölçülerde dindar, bir spor alanında başarılı olacak kadar aktif olmak*” olduğunu belirtmiştir (Sancar, 2008: 30). Bu kalıplara uymayan erkeklerin; örneğin yaşlı (orta yaşın da üzerindeki) eşcinsel, etnik azınlık mensubu, işsiz, ateist veya heterodoks bir dine ya da mezhebe inanan, engelli ya da zayıf veya şişman erkeklerle ilgili olarak da hegemonik erkeklik inşa edilir.

Gilmore, Akdeniz çevresindeki ülkelerde kabul gören erkekliğin ahlaki koşullarını, “*erkeğin karısını hamile bırakması, ailesinin bakımını sağlaması, ailesini koruması ve kişisel özerklik sahibi olmak*” olarak sıralamaktadır (Bozok, 2011: 62). Goldberg ise “Hazards of Being Male (Erkek Olmanın Tehlikeleri)” kitabında, erkeklere ideal olarak sunulan nitelikleri “*imkânsız bağlar*” olarak tanımlamıştır. Goldberg’e göre söz konusu bağlar, toplumsal cinsiyet kimliği, erkeklik devinimi, gizlenen duygular, kahraman imajı, erkek yoldaşlığı, çocuk yetiştirme, kimlik, otorite, ekmek kazanma, başarı, kariyer merdivenleri, bütünlük, tek eşlilik, sertlik, özerklik, sağlık, kendiliğindenlik, öncelik ve gelişimdir (Goldberg, 1976). Hegemonik erkeklik, hâkim niteliklere uymayanları öteleyen bir çözümleme stratejisi güden, sıradan insanın gerçeği olmaktan çok ulaşılabilecek bir ideal, hedef ve fantazmadır (Lusher ve Robins’den akt. Yücel, 2014: 46).

Connell, modern toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki yeni hegemonik erkekliği fiziksel özellikleri, şiddete yatkınlığı, sert tavırları ve maçoluğuyla ön plana çıkan “klasik erkek” imajından ayırmıştır. Neoliberal ekonomik düzenle birlikte maddi gücün ön plana çıktığı, cinsel ilişkilerinde poligamik, meta fetişisti, kariyer merkezli bir hayat süren, çokkültürlülüğe alışkın yeni hegemonik erkeklik modelini “ulus aşırı iş erkekliği” (Connell & Wood, 2005: 347) olarak tanımlamaktadır. Yeni ideal erkeklikte zekâ, fiziksel güçten daha önemli bir konuma gelmiş durumda; fakat iktidar konumunu da hala korumaktadır. Özbay, Connell’a atıfta bulunarak, neoliberalizmin söze dökülmemiş cinsiyet politikası olduğunu, neoliberal teorinin bireyinin aslında bir erkek girişimcinin özelliklerini taşıyor ve çıkarlarını yansıtıyor olmasını ifade etmektedir (Özbay, 2010: 113-114). Özbay, Türkiye’deki neoliberal dönüşümü ve toplumsal cinsiyet dinamiklerini göz önünde bulundurarak Türkiye’deki hegemonik erkekliğin yeniden üretilmesi hakkında da Connell’in yorumuna paralel bir yorum getirmektedir. Ona göre, yeni Türk erkekliği; “*neoliberal kişiliğin pragmatistliğinin, iktisadi gerçekleri ve gereklilikleri en üst*

seviyede tutuşunun, esnek örgüt yapıları içinde kendisini merkeze koyarak, menfaatini kollayarak hızla hareket edebilmesi kabiliyetini haizdir” (Özby, 2013: 203).

Kültürel bir ideal olarak hegemonik erkeklik, tarihsel ve toplumsal koşullara göre farklı görünüm alabilir. Dolayısıyla belli karakter tiplerine sabitlenemez. Burada amaç hem kadının hem de diğer erkeklerin baskı altında tutulmasını sağlayacak bir erkekliğin yaratılarak, ataerkil idealin sürdürülebilmesini sağlamaktır. *“Hegemonik erkeklik, bir erkeğin önünde bulunduğu erkeklik etme yolları içinde, kendisine en çekici, davetkâr gelen, kamusal, görünür, alkışlanan, övülen, üstün bulunan cinsiyet biçimidir” (Özby, 2010: 111).*

Hegemonik erkekliğin temelindeki diğer bir kavram, hiyerarşidir. Erkekliklerin birden fazla olması, kadın ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin yanında erkeklikler arasında sosyal bir hiyerarşiyi de beraberinde getirdi. Erkeklikler arasındaki hiyerarşi, eşcinsel erkeklerin deneyimledikleri, onlara yönelik şiddet ve önyargıyla ortaya çıktı (Connell & Messerschmidt, 2005: 831). Sınıfsal çatışmalarla bu hiyerarşik tahakküm, işçi sınıfından erkeklere yöneldi. Dolayısıyla hegemonik erkeklik sadece kadınlara yönelik değil; diğer erkekliklere yönelik de bir hiyerarşi kurgulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda toplumda medya, spor ve din aracılığıyla erkekliğe ilişkin ideal tipler üretilmekte, kadınlarla nasıl ilişki kurulacağına dair modeller sunulmakta, böylece toplumsal cinsiyet hiyerarşisi tepeden inme bir biçimde kodlanmaktadır.

Ataerkinin hegemonik erkekliğin ana hatlarını oluşturan bir kavram olduğundan söz etmek gerekmektedir. Hegemonik erkekliğin temel niteliklerinden biri, kapitalist üretim ilişkileriyle paralel bir çizgide, hatta iş birliği içinde süregeldiğidir. Ataerki, kapitalizmden önce de var olan bir yapı inşa etmiş; kapitalizm çıkar ilişkileri uğruna ataerkinin inşa ettiği toplumsal yapıları devralmıştır. *“Kapitalizm tarihsel olarak ataerkinin ona sunduğu olanaklar üzerinden gelişmiştir; çünkü özgür emekçilerin artık değer üretmeleri açısından kritik bir gereklilik olan emek gücünün sermaye ilişkisi dışında yeniden üretilmesini sağlayan, ezilen bir cinsin varlığını gerektirir” (Ulusoy, 2014: 112).* Walby’e göre radikal feminizm, ataerki ve kapitalizm arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Hem ataerki hem kapitalizm, kadın işçilerin istismarında müteselsil pay sahibidir (1990: 185). *“Düşük ücretler kadınları erkeklere bağımlı kılar ve erkeklerle evlenmeye teşvik eder. Evli kadınlar kocalarının işlerini yapmakla yükümlü oldukları için de erkekler hem ev dışındaki yüksek ücretlerden hem de ev içinde kadınların işlerini yapmasından yarar sağlamış olur. Bunun yanı sıra ev içindeki cinsiyetçi iş bölümü ve bakım yükü kadının ücretli emek piyasasına erkeklerle eşit şartlarla katılmasını engeller; yani ev içindeki iş bölümü emek piyasası tarafından sürekli kılınırken, emek piyasasındaki cinsiyetçilik de ev içindeki cinsiyetçi iş bölümüyle pekişir” (Ulusoy, 2014: 113).* Ayrıca ırkçılığın da kapitalizmin ezilen sınıf ihtiyacı

dolayısıyla ataerkil yapılardan devraldığı söylenebilir. Messerschmidt (1997: 34), beyaz Amerikalıların, siyahi erkekleri ilkel ve cinselliklerini vahşi olarak kategorize ederek, kendilerine uygarlığın koruyucuları görevi biçmekte; böylece iş olanakları, cinsel ilişkiler ve diğer kamusal alanlarda hegemonyalarını korumayı amaçladıklarını belirtir. Kadına ve erkeğe yönelik bedensel ve kariyer odaklı ideal biçimler sunulması (kozmetik, plastik cerrahi, spor salonları, organik beslenme ve beyaz yakalı olmanın toplumsal çekiciliği) kapitalizmin tüketim alışkanlıklarını kontrol etme ve sınıfsal hiyerarşi güzelleme amacının yanında, hegemonik erkekliğin hiyerarşik yapısına da destek vermektedir. Toplumsal cinsiyet ve sınıf, birbirini oluşturan ve kategorize eden bir karşılıklılık içindedir. Karşılıklılıktan anlaşılan, toplumsal cinsiyetten arı bir sınıf ilişkisi olamayacağı gibi; sınıfsal boyutlardan yoksun toplumsal cinsiyet ilişkileri mevcut olmamaktadır (Gottfried, 1998: 452-453).

Hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasının ilişkili olduğu bir diğer kavram rızadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri her kurumda mevcuttur. Devlet, bu rızayı inşa eden, yumuşak gücü uygulayan kurumdur. Gerek yasalarla gerek sosyal politikalarla hegemonik erkekliğin ayrımcılığına, şiddetine ve mevcut toplumsal cinsiyet rejimlerine rıza kazandırmakta ve ataerkilliğin meşruiyet problemine cevap vermektedir. Ayrıca devlet için de sınıfsal çıkarlar önemlidir ve devlet, egemen sınıfın söz sahibi olduğu kurumdur (Connell, 1987: 127-128). Bourdieu, eğitim kurumlarına odaklanarak, bu kurumların patriyarkal inşa sürecine katkıda bulunduğunu belirtir. Gramsci'ye göre, egemen sınıf, alt gruplara bazı imtiyazlar vererek (şiddeti imtiyazı, fırsat eşitliği gibi) genel olarak toplumsal rızayı güvence altına alırlar (Gottfried, 1998: 459). Türkiye'de sıkça karşılaşılan, kadına yönelik şiddette, aile içi ilişkiler bağlamında özel alan- kamusal alan ayrımı yapılmasında ve spor müsabakalarındaki tribünler ile araç trafiği gibi erkek egemen mekânlardaki cezasızlık kültürü, alt gruplara verilen imtiyazlara örnek oluşturabilir.

Hegemonik erkekliğin dışında, genel olarak iki farklı erkeklik biçimi kategorisi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar, "suç ortağı erkeklik" ve "madun erkeklik"tir (Connell 1998; Connell ve Messerschmidt 2005). Suç ortağı erkeklikler, Connell (1987) "muhafazakâr erkeklik" olarak da ifade eder, ataerkil tahakkümlere rıza göstererek kadınların ve hiyerarşide alt sıralarda yer alan erkekliklere yönelik ayrımcılık ve sömürüye zımnî bir destek verirler.

"Suç ortağı erkeklikler, ataerkilliğin inşasında hegemonik erkeklikler kadar aktif bir rol üstlenmemekle birlikte, ataerkilliğe onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmelerinden faydalanırlar. Suç ortağı erkekliklerin özelliği, hegemonik erkeklikler gibi elini kirletmeden ataerkil paydan yararlanmalarıdır. Connell'a göre, erkeklerin büyük çoğunluğu bu kategoriye girer. Suç ortağı erkeklikler taraf değiştirip feminist erkekler haline gelerek kadın ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadele vermeyi tercih edebilecek erkeklerdir." (Bozok, 2009: 439)

Marjinal erkeklikler, sınıf, ırk ve etnisite açısından ötekileştirilmiş topluluklara mensup erkekleri ifade etmektedir. Marjinal erkeklikler, madun erkeklikler gibi hegemonik erkeklik retoriklerinde bir öteki olarak yerlerini almaktadırlar. Madun erkeklik, LGBT+ bireylerin oluşturduğu, hegemonik erkeklik tarafından ötekileştirilmeye ve şiddete en çok maruz kalan erkeklik biçimidir. Hegemonik erkekliğin model olarak sunduğu niteliklere uymayan madun erkekler, hemen her kültürde sistematik bir ikincilleştirme politikasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla, erkek olmak bazı erkekler için konforlu ya da doğal bir konum değildir (Horrocks, 1994: 2).

Connell ve Messerschmidt (2005), Demetriou'nun (2001) hegemonik erkekliğe yaklaşımını da incelemiştir. Demetriou'ya göre toplumsal cinsiyet düzeninde iki tür hegemonya inşa edilmiştir: dışsal ve içsel hegemonya. Dışsal hegemonya, kurumsallaşma anlamına gelir; erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini tanımlar. İçsel hegemonya ise, hegemonik erkeklik niteliklerini haiz bir grup erkeğin diğer tüm erkekler üzerindeki sosyal üstünlüğünü ifade eder. Demetriou, hegemonyanın bu iki formu arasındaki ilişkinin belirsiz olduğunu ve mevcut kullanımlarda yer almadığını belirtmiştir (Connell & Messerschmidt, 2005: 844).

Şiddet, hegemonyanın inşa ettiği statükoyu korumak ve buna yapılan itirazları sindirmek adına önemli bir rol üstlenir. Sevgilisi, eşi ve ailesi gibi kendisine tabi olanlara gerektiğinde şiddet kullanma (Selek, 2008: 125), şiddetin bir çözüm aracı olarak görülmesi, fallik bir gösterge olan silah fetişizmi, dövüş sporları ve şiddet içerikli aksiyon filmleriyle şiddetin gündelik hayatın normalleri içinde yer alması sağlanmaktadır. Walby'ye göre (1990: 129- 136) ataerkil şiddete 3 farklı yaklaşım mevcuttur. Liberal yaklaşıma göre, şiddetin ana nedeni, iyi eğitim almamış veya travmatik bir gelişme dönemi geçirmiş bireylerdir. Fakat, Bourdieu'nun eğitim üzerine düşündüklerini referans aldığımızda, eğitim kurumlarının öğrenciler üzerinde hegemonyayı kurma rolü olduğunu söyleyebilir; bu nedenle iyi bir eğitim alıp almamaktan ziyade ana nedenin bizzat eğitim kurumları olduğundan söz edebiliriz. Sınıfsal yaklaşıma göre, ataerkil şiddetin temel nedeni ekonomik baskıdır. Bu baskıdan, kadınları düşük ücretle üretim yapmaya zorlanmalarını, ev içi emeğin yok sayılmasına çalıştırılmalarını ve yine düşük ücretle çalıştırılan işçi sınıfına mensup erkeğin öfkesini kadına yönelttiği zaman ona verilen sus payı imtiyazını anlayabiliriz. Radikal yaklaşıma göre şiddet, erkeğin kadına yönelik en temel kontrol mekanizmasıdır. Sosyal olarak her kurumda inşa edilmektedir. Şiddet ev, sokak ve devletin kendisinde vuku bulmaktadır. Askerlik hem milliyetçi hem de cinsiyetçi eklemelerle hegemonik erkekliği işlenmesine ortam hazırlarken militarizmi ve şiddeti de normalleştirmeye yardımcı olmaktadır.

Feministlerin hegemonik erkeklik karşısındaki mücadelesinde, erkeklerin dışlanma yanlışlığından vazgeçilmesi, bu mücadelenin güç kazanması açısından önemlidir. Erkeklerin hegemonik erkeklığe karşı duruşunun olumlanmasının “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığından ziyade erkeklerin bu konuda soyutlanmaması ve destek olunması, bu mücadeleyi pratik alanda oldukça güçlendirmektedir. Destek olmadan amaç, kadın ve erkek arasındaki eril tahakkümün çizdiği sınırlara benzer ayrımlardan uzaklaşıp erkeklerin bu konuda kadınlarca eğitilmesini sağlamaktır. En nihayetinde cinsiyet eşitliği için erkeklerin harekete geçmesi ve kendi yaşamında olduğu gibi toplumsal yaşamda da sorumluluklar üstlenmesinin bir politik bakış açısı gerektirdiği açıktır. Harekete geçme ve politik bakış açısının kazanılmasında bilinçli kadınların rolü oldukça önemlidir. Kadınların yaşadığı sorunları görme, erkeklerin kadınlara empati duymasını sağlamakta, hegemonik erkeklik karşısındaki krizlerini de bu empatiyle içselleştirip mücadele için bu sorunların kaynağına yönelebilmektedir. Hegemonik erkeklik gündelik hayatta da sıklıkla performe edilir ve gündelik hayatın alametifarikası olan sıradanın içine yedirilmiş olması sebebiyle fark edilmez. Kimmel, kadınların genellikle erkek arkadaşlarının veya partnerlerinin yalnız olduklarında çok anlayışlı olmalarına rağmen bir grup içindeyken cinsiyetçi şakalara güldüklerini ve hatta bu şakaları kendilerinin yaptıklarından sıklıkla şikâyet ettiklerini belirtmiştir (Kimmel, 1997: 234).

“Hegemonik erkeklikler, yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yükselen kültürel prototipleri olarak yaygın bir şekilde dağıtılır; bunlar normal, gündelik hayatın bir parçasıdır, her yerde alışılabilirlerdir.”
(Messerschmidt, 2019: 90)

Hegemonik erkekliğin izleri gündelik hayatın içinde yer aldığından gündelik hayata eleştirel bir biçimde yaklaşmak oldukça önemlidir. Bu nedenle erkeklerin bu sorumluluğa sahip olduğunun bilincinde olması gerekmektedir. *“Devlet tarafından işkence edilmiş muhalifler, etnik kimlikleri nedeniyle aşağılanmış Kürt erkekler, biyolojik erkeklikleri ile dertli eşcinseller, savaş karşıtları, pasifistler, vicdani retçiler, feminist kadınlar ile yaşarken eğitilmiş erkekler, babasız ya da aile içi eril iktidar ilişkileri dışında büyümüş ve kendi yolunu kendi çizmeyi becermiş erkekler”* (Sancar, 2008: 266-267), yani erkek egemenliğinden bizzat muzdarip erkekler, buna karşı mücadele bilincini hem daha kolay geliştirebilmekte hem de kadınların erkek egemen toplumda uğradığı baskı ve ayrımcılıklar karşısında kadınlara destek verebilecek farkındalığa sahiptirler. Macnamara’ya göre medyada toplumsal cinsiyet temsillerinde yeni hedef artık kadın değil, erkeklerdir (2006: 1).

Erkekliğin ve hegemonik erkekliğin incelendiği bu başlık altında, ataerkinin ve hegemonik erkekliğin erkekler üzerindeki olumsuz sonuçlarından biri olan ve toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında sıkça kullanılan ‘erkeklik krizi’ kavramına da değinmek gerekir.

Gramsci, fetreti “*eskinin ölüyor olması fakat yenin doğamıyor olması, bu nedenle çok çeşitli hastalıklı semptomların ortaya çıkması*” şeklinde açıklar (Bauman, 2012: 49). Bu tanımlamalara dayanarak erkeklik krizi, erkekler açısından bir fetret devrine, bir geçiş dönemine benzetilebilir. “*Erkeklik krizi, egemen erkeklik değerlerinde ve tarzlarında yaşanan değişimi işaret etmektedir; çünkü yaşlı erkeğin tartışmasız otoritesine dayalı eril tahakküm düzeni, dünyanın çoğu yerinde ortadan kalkmaktadır*” (Sancar, 2008: 22). Bu açıklama neticesinde ‘erkeklik krizi’nin, ‘hegemonik erkeklik’ten taban tabana zıt bir kavram olduğu söylenebilir (Sancar; 2008: 39). Erkeklik krizi, sözü edilen değişim ve toplumsal yaşamın gerekli kıldığı koşulların bazı erkekler tarafından içselleştirilemiyor olmasıyla ortaya çıkar. Geleneksel düzeni bırakamayan erkekler, yeni toplum düzeni ve toplumsal cinsiyet ilişkileri karşısında düşünsel bir ikileme düşmektedirler. Hooks (2004: 33), erkeklik krizinin müsebbibinin ataerki olduğunu ve dolayısıyla erkeklerin bu bağlamda deneyimledikleri krizin ‘ataerki erkekliğin krizi’ olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Erkek, ev içindeki geleneksel iktidarını bir yandan da ekonomik tekel olma avantajıyla meşrulaştırmaktadır. İşsizlik ve düşük ücretler ile ekonomik bir avantajın yanı sıra kendisine bir görev olarak addedilen “Eve ekmek getiren erkek” idealini yerine getiremeyen erkek, ev içindeki iktidar konumunun sarsıldığını düşünmektedir. Cumhuriyet ile kadınların okuryazarlık oranının artması, eğitim seviyelerinin yükselmesi ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında gerçekleşen toplumsal dönüşümle, birlikte kadınlar da ekonomik özgürlüklerine kavuşmaya başlamışlardır. Kadın ve erkek arasındaki ücret eşitsizliklerinin de görece azalmasıyla ev içi ekonomik roller, gelenekselden ayrılmaya başlamış, erkeğin ev içi iktidarı meşruiyetini kaybetmeye yüz tutmuştur.

“Türkiye için, yetişkin, saygın bir erkek olmanın, ‘adam olma’nın yolunun askerliğini yapmak, (nispeten ‘iyi’ bir) iş bulmak, evlenmek, baba olmak ve aileye bakmak olduğunu bir an için kabul edersek, ‘yeni ekonomi’deki iş imkânlarının buna izin vermeyeceğini söyleyebiliriz.” (Özbay, 2012: 125)

Türkiye’de “erkek olmak” ve toplumda “erkek olarak saygınlık görmek” için, Pınar Selek’in (2010: 19) “sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik” olarak sınıflandırdığı, bir erkeğin geçmesi gereken bu süreçler, birbirine eklemli aşamalardan oluşmaktadır. Türkiye’de bir erkek; askerliğini yapmamışsa (görece iyi) bir iş bulamaz, iş bulamazsa evlenemez, evlenemezse de -kabul edilen

şekilde- baba olamaz. Birey ve erkek olarak toplumda kabul görmek isteyen erkek, bu zorlu süreci tamamlamaya çalışırken kültürel hegemonyaya da istemsiz bir şekilde rıza göstermiş olmaktadır.

Diğer yandan, erkeklerin üreme tercihleri üzerindeki söz haklarını ve cinsellik alanındaki güç tekellerini kaybedişleri, erkekleri bu alanda da bir krize sürükledi.

“Bütün kadın-erkek ilişkileri tarihinde en travmatik –erkekler adına– dönüşümün, doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesiyle yaşandığını bilmemiz yeterlidir. Modern gebelik önleyici mekanizmalar başlarda çok etkili olmasalar bile yalnız gebeliği önlemede değil, cinsel yaşamda inisiyatifin kimde olacağına dair algıları yıktıkları için önemli değişimleri vaat etmişlerdir.” (Fazlıoğlu, 2019: 51)

Geleneksel kadın-erkek ilişkileri; erkeği ‘eve ekmek getiren kişi’ ve ‘evin reisi’ olarak konular. İş bulma, evlenme, evi geçindirmeye muktedir olabilme gibi bir erkeğin geçmesi gereken aşamaların birçoğu maddiyatla ilişkilidir. Özellikle Türkiye gibi muhafazakâr ülkelerde, ekonomik dönüşüm ile sosyal beklentiler aynı seviyede değişmeyebilir. Örneğin; çalışma hayatı toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlikçi bir dönüşüme uğramasına rağmen erkekten istenen maddi beklentiler dönüşüme aynı hızda ayak uyduramayabilir. Bu noktada erkek, toplum tarafından kendisine yüklenen görevleri yerine getiremediği için bir birey olarak itibarını kaybeder (Willet ve Griffin, 1997: 85). Levant (1997: 222), erkeklik krizinin asıl etkisinin bir zamanlar ayrıcalıklı konumda olan erkekler üzerinde daha etkili olduğunu ve erkeğin sosyal statüsü arttıkça erkeklik krizinin daha vurucu olduğunu belirtmektedir.

1.2.4.1. Eril Tahakküm

Eril tahakküm; toplumsal dinamiklerden biri olan toplumsal cinsiyet rejiminin, buna bağlı olarak cinsiyete dayalı iş bölümünün ve bireylerin iş hayatındaki yatkınlıklarının analizinde oldukça önemli bir kavramdır.

“Toplumsal cinsiyet sınıflandırmaları habitus üzerinden bireysel eylemlere, toplumsal pratiklere ve dünya görüşlerine entegre edilmiş durumdadırlar. Tahakküm kendisini habitusun kurucuları olan algılama, anlama ve eylem şemaları aracılığıyla gösterir” (Bourdieu, 2015: 53).

Habitus kavramsallaştırması bağlamında bireyin yatkınlıkları ve bir olgu karşısındaki konumları, toplumsal yaşam içerisindeki etkileşimler aracılığıyla inşa edilir. Sınıf, statü, etnik ve toplumsal

cinsiyet kimliği gibi kimlikler, bireye çeşitli yatkınlıklar ve konumlandırmalar kazandırır. Bu toplumsal dinamiklerin her biri, kendi içinde bir mücadele alanıdır. Toplumsal dinamikleri domine eden iktidar, meşruiyetini sağlamlaştırmak adına kendisi için müspet olan birçok tahakküm üretir. Bu toplumsal tahakkümler, bireyin algılama ve anlamlandırma biçimleri ile davranış pratiklerini şekillendirir. İktidarın toplum üzerindeki tahakkümlerini toplum nezdinde meşru kılan hegemonya, bunu rıza ile başarır. Toplum, tahakkümlerin tamamını bir doğa kanunu ve yaradılışın gereği olarak kabul eder ve rızasını sunar. Ataerkinin başarısının asıl nedeni kurduğu ayrımları doğallaştırma yeteneğidir. Toplumsal tahakkümlerin adeta “gökten inmiş kurallar” olarak toplum hafızasından muaf olması, Bourdieu’nün ‘doksası’ kavramıyla açıklanabilir. “*Verili toplumsal tahakküm düzenini, failerin pratik duyuları ve bedenleri için normalleştiren, meşrulaştıran ve doğalmış gibi gösteren doksadır*” (Koytak, 2012: 91). Bourdieu ‘Eril Tahakküm’ eserinde doksayı, ‘tarihin doğaya ve kültürel keyfiyetin doğala’ dönüştürülmesinin öznesi olarak görmektedir (2015: 12).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kurduğu dikotomiler üzerinden sınıflandırmaların sınırlarını keskinleştiren hegemonik erkeklik, bu sınırlar sayesinde eril iktidara meşruiyet kazandırır, ayrımcılıklarını doğallaştırır (Bourdieu, 2015: 50). Özellikle aile içi ilişkilerde cinsiyetlere atfedilen rollerin bu tahakkümlerle doğallaştırılması, çocuğun bu tahakkümler ile ataerkil toplumsal yaşama uyumlu bir şekilde katılması sağlanmaktadır. Bu noktada, medyada da sıkça kullanılan şiddet yoluna da başvurulmaktadır. Şiddet, erkeğin iktidarını tesis etmek amacıyla başvurduğu en kolay yöntemdir. Aile kurumunun, çevrenin, kültürel iktidarın muhafaza ettiği eril tahakkümler ile medyadaki toplumsal cinsiyet temsilleri sayesinde kadınlar, şiddete maruz kalmayı “kaderden gelen”, “katlanılması gereken”, doğal akışın bir parçası olarak görmektedirler. Bundandır ki, şiddetin kadın mağdurları, aile içi şiddeti büyük oranda polise bildirmemektedir (Kaukinen, 200: 453).

Kamusal alan ile özel alan ayrımı ve kamusal alanın erkeklere bırakılması, toplumsal hiyerarşilerin üst kısımlarının erkeklere ayrılması, tahakkümlerin ‘bir doğa kanunu’ olması sebebiyle meşru kılınır. Eril düzen meşruiyetini ispat etmek için herhangi bir girişimde bulunmaya gerek duymaz. “*Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler: o, işgücünün cinsiyetçi bölünümüdür; mekânın ve zamanın yapısıdır*” (Bourdieu, 2015: 22). Eril tahakkümün kendisini zıtlıkların içinde gizlemesi, toplumun olurunun kazanılmasını sağlar. Bourdieu’nun kavramlarından biri olan sembolik iktidar, eril tahakküm düşünüldüğünde lehine olan ayrımları kurgulayarak toplum nezdinde meşru kılar. Sembolik iktidar ‘gerçekliği kurma/yapılandırma iktidarı’dır (Türk, 2008). Ayrıca eril tahakküm düzeni içinde kadına bedenini nasıl kullanması gerektiği öğretilir ve bu bir

süre sonra farkında olmadan ve doğalmış gibi yinelenen tekrarlarla kalıcılışır. Kadının cinsel olarak aktif olmasının tabu olması, kadın bedeninin mahremiyeti, doğum kontrol ilaçlarının kadınların kullanması gerektiği gibi tahakkümler, zamanla doğrusu buymuş ve bunlar bir doğa yasasıymış gibi habitusta kendisine yer bulmaktadır. Bu kurgusal yasalar, ataerkinin sürekliliği içerisinde yeniden üretilmekte ve hafızasız bir toplum düzeni içerisinde tekrar “doğal” hale getirilmektedir. Biyolojik cinsiyetler, bu ayrımların doğal bir nedeni olarak sunulur. Bu kılıf, toplumsal cinsiyetin tahakkümlerle inşa edildiği gerçeğini gizlemektedir. *“Erkeklerle evrensel olarak atfedilen üstünlük, üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin nesnelliliğiyle doğrulanır ve bu nesnellik de kaynağını, erkeğe en iyi kısmı ayıran toplumsal ve biyolojik üretilme ve üremenin cinsel işbölümünden ve ayrıca da tüm habituslara içkin şemalardan almaktadır”* (Bourdieu, 2015: 49).

Hegemonik erkeklik biçimleri sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Connell ve Messerschmidt (2005); *“hegemonik erkekliğin taşıyıcılarının her zaman toplumun kültürü tarafından sunulan standartlarla hareket etmeyebileceklerini; toplumsal cinsiyet ilişkilerini modernize ederek, erkeklikleri yeniden şekillendirmeyi deneyebileceklerini de belirtirler”* (Baştürk Akça & Ergül, 2014: 18). Geleneksel hegemonik erkeklik söylemleri, dönemin toplumsal gereklerine ve popüler olana uyarlanarak tüketiciye sunulmaktadır. Bu melez kurgular, bazen erkek dergilerinde erkeklere doğrudan tüyolar veren yazılarda bazen de sinema ve televizyondaki erkek karakterlerde kendisini göstermektedir.

“İdeolojik parametreler açısından ‘tahakküm edilenler’in ‘söyleyecekleri hiçbir şey’i, muhatap bulacakları kimseleri yoktur. Gündelik yaşamda, konuşan insanlar aile üyeleriyle, dostlarıyla ya da meslektaşlarıyla aktif bir iletişim içerisine girseler de daha formel diyaloglarda kurumsal temsilcilerle konuşurken edilgen ve etkisiz bir role sahiptir. Mahkemede, karakolda, okulda veya bürokratik işleyişin öteki kurumlarında, insanların ancak kendilerinden istenildiği zaman konuşmaları beklenir. Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarına ait söylem tarzları açısından, tahakküm edilenler genellikle edilgen pozisyonundadırlar.” (Meder & Çeğin, 2004: 103)

Eril tahakküm; ataerkil düzeni onaylamaya ve sürdürmeye yönelik gelenekler, iş bölümü ve hayalet kurallar yaratmıştır. Düzen uğruna toplumun önüne koyulan tahakkümler, henüz çocuk olan bireyi küçük yaşlardan itibaren mevcut toplumsal cinsiyet yaşamına hazırlar ve bu bireylerin toplumsal hayata katılmasıyla ataerkil toplumsal düzenin sürdürülür. Tahakkümlerin başarıları toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi iş bölümünde de görülür. Örneğin Türkiye’de hukuk alanında tahakkümlerin biçimlendirdiği pratikler görülebilir. Adli yargıda görev yapan savcılarının çoğunluğunu erkeklerin oluşturması, yukarıda söz edilen sembolik güç anlayışları ve habitusun

göstergeleri olarak açıklanabilir. Avukatlık mesleğinin cinsel politigi ve mesleğe yeni başlamış avukatların bu bağlamdaki pratikleri de bu başlık altında ortaya koyulan kuramsal tartışmalar göz önünde bulundurularak ikinci bölümde ele alınacaktır.

1.2.4.2. Erkeklik Çalışmaları

Erkeklik Çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir alt branşı olarak akademik literatürde yer bulmuş bir alandır. *“Erkeklik Çalışmaları, 1990’lardan itibaren pek çok akademisyenin, kuramcının ve araştırmacının ilgi alanı olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Temelde eril kimliklerin nasıl inşa edildiğini ve erkeklerin bireysel veya belli bir topluluk olarak birbirlerine benzerliklerini ve/ya birbirlerinden farklılıklarını araştıran bir çalışma alanı olmuştur”* (Horzum, 2018: 76). Fakat Türkiye gibi ataerkil toplumlarda erkekliklere eleştirel bakan bu alanın gelişim süreçleri daha geriden gelmektedir. Özellikle Raewyn Connell, akademik yapıtlarıyla Erkeklik Çalışmaları alanının bağımsız bir disiplin olarak ele alınmasını sağlamıştır. Erkeklik sorunsalı Freud, Jung, Adler ve de Beauvoir gibi psikoloji alanında; Bauman, Foucault, Fromm, Habermas ve Gramsci gibi sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarında çalışan bilim insanlarının fikirleri ve kavramsallaştırmalarından yararlanır. Bu nedenle Erkeklik Çalışmaları disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Erkeklik Çalışmaları eserleri; aile, babalık, askerlik, cinsellik, şiddet, homofobi, iş yaşamında erkeklik ve azınlık erkeklikleri konu başlıkları etrafında toplanmaktadır.

Her ne kadar 1990’lardan itibaren Erkeklik Çalışmaları alanının dünya çapında yükselişinden söz edilse de 20. yüzyılın ikinci yarısında artan toplumbilim çalışmaları bu alanın ilk örnek yapıtlarının doğmasına vesile olmuştur. Vietnam Savaşı’nın toplum ve askerler üzerinde yarattığı yıkım, erkeklik çalışmalarının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İlk kuşak erkeklik çalışmaları, ataerkil sistemin eleştirisine odaklanmaktadır. Bu dönem erkeklik çalışmaları, cinsiyet farklarının doğal olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşımlara eleştiri getirmiştir (Aydın & Karaduman, 2017: 28). Özellikle Vietnam Savaşı, erkeklik çalışmalarının akademik alanda artmasına vesile olmuştur. Erkekligi niteleyen bir sosyal olgu olarak savaşın Amerikalı askerler üzerinde yaratmış olduğu psikolojik yıkım, savaşa ve erkeklige eleştirel bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur. Bu dönemde geleneksel erkeklik rolleri üzerinde durulmuştur. Marc Feigen-Fasteau (1974) “The Male Machine”, Joseph Pleck ile Jack Sawyer’ın (1974) “Man and Masculinity” ve Warren Farrell’in (1975) “The Liberated Man” eserleri bu bağlamda Erkeklik Çalışmaları literatürünün önemli yapıtları arasında sayılabilir.

Joseph Pleck, 1981 tarihli “The Myth of Masculinity” eserinde 1930'lardan beri erkek rolü üzerine ortaya çıkan tüm araştırma literatürünü inceliyor ve analiz ediyor ve onu yıkıcı bir eleştiriye tabi tutuyor. Son kırk yıldır araştırmaların temeli olan erkek rolü paradigmasının bileşenlerini tanımlıyor ve verilerin bariz şekilde yanlış temsil edildiği sayısız vakayı, kadın düşmanlığını, homofobiyi ve erkek rolünün sınıfsal boyutunu ortaya koyuyor.

Raewyn Connell'in “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” (1987) ve “Erkeklikler” (1995) eserleri, Erkeklik Çalışmaları disiplininin kurucu metinleri arasında gösterilebilir. Yine “Toward a New Sociology of Masculinity” (Carrigan vd: 1985) makalesi, Erkeklik Çalışmaları bağlamında kurucu bir metin olarak kabul edilir.

Messerschmidt (1997) “Crime as Structured Action: Gender, Race, Class, and Crime in The Making” adlı eserinde şiddet ve toplumsal cinsiyet rejimi arasındaki bağıntıyı incelemiştir. Demetriou (2001) “Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique” isimli makalesinde, Connell'in kavramsallaştırması olan ‘hegemonik erkeklik’ kavramının eleştirisini yapmıştır. Messerschmidt, 2005 yılında Connell ile birlikte hazırladığı “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept” makalesi ve 2018 tarihli “Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, And Amplification” kitabında hegemonik erkeklik kavramını yeniden değerlendirmiştir.

Türkiye’de Erkeklik Çalışmaları gelişmekte olan bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklik Çalışmaları alanındaki akademik tezler genellikle Sosyoloji, Kültürel Çalışmalar, Siyaset Bilimi gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde öğrenim gören lisansüstü öğrenciler tarafından hazırlanmaktadır. Kitap halinde yayınlanan çalışmalar, erkeklik kültürlerinin Türkiye’deki temsilleri üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmalar aile, askerlik, milliyetçilik gibi alanlarda kümelenmektedir. Deniz Kandiyoti'nin 1975- 1995 yılları arasında yazdığı metinlerin derlenmesiyle oluşturulan 1997 tarihli “Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler” eseri, toplumsal yapının dönüşümü ve bunun cinsiyet kimlikleriyle olan ilintisini, iktidar ve erkek kimlikleri arasındaki bağlantıyı, hegemonik erkekliği, ataerkiyi ve cinsiyet rollerini inceleyen geniş kapsamlı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Saraçgil, (2005) “Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye’” yapıtında Türkiye’de erkekliğin tarihsel sürecini konu edinmiştir. Arslan, (2005) “Bu Kâbuslar Neden Cemil?: Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk” eserinde Türkiye sinemasındaki erkeklik temsillerini ele almıştır. Serpil Sancar (2008), “Erkeklik: İmkânsız İktidar” adlı eserinde Türkiye’de ataerkinin mekansallığını ve farklı erkeklik biçimlerini incelemiştir. Sosyolog Pınar Selek, 2011 yayın tarihli “Sürüne Sürüne Erkek Olmak” kitabında erkekliğin inşası ve yeniden

üretimine odaklanmıştır. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu'nun (2013) "Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik" eserinde, Türkiye'de önemli bir ağırlığı olan militarizm ideolojisini ve erkeklikle olan ilişkisini ele almaktadır. Güler Okman Fisek, Hale Bolak Boratav ve Hande Eslen-Ziya'nın hazırladığı 2017 yayın tarihli "Erkekliğin Türkiye Halleri" kitabı, eril düzenin inşasında kilometre taşları olan babalık, aile ve çocuk konularına odaklanmaktadır.

1.3. MESLEKLER SOSYOLOJİSİ

Meslek kavramının ne olduğu sorunsalı, çalışmanın konusu olan avukatların mesleklerinin tanımlanması bakımından önemlidir. Meslek terimi, Abraham Flexner tarafından işlevselcilerin, mesleğin en önemli özelliği olarak gördüğü teknik yeterlilik niteliği esas alınarak 1910'larda tanımlandı (Koytak, 2020: 8). Toplumsal açıdan meslek kavramını ilk kez inceleyen ve meslekler sosyolojisi disiplininin ilk örneklerini oluşturan düşünürler ise Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber oldu. Çalışma hayatının karmaşıklaşması ve meslek sayılarının artmasıyla birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısında meslekler sosyolojisinin çalışma alanları artmaya başlamıştır. Çağdaş anlamda meslekler sosyolojisi disiplini kuran isimler, *The Structure of Social Action* (1937) eseriyle Talcott Parsons ve *The Sociological Eye* (1971) eseriyle Everett C. Hughes olmuştur (Monteiro, 2014: 49). Meslekler sosyolojisi işe meslekle meslek olmayan uğraşlar arasındaki farkı sorgulayarak başlar (Klegon, 1978: 259). Meslekler sosyolojisi kapsamında Marksist yaklaşım ise mesleklerin sosyoekonomisiyle ilgilenir.

Endüstri Devrimi ile toplumsal yapı yeni bir dönemece girdi. Kentlere yönelik göçler hız kazandı, endüstri sektöründe çalışan sayısı oldukça arttı. Kentlerde yaşamaya başlayan işçiler, gündelik hayatlarının kalan kısımlarını çalışma hayatlarına göre belirlemeye başladılar. Sosyoekonomik durumları, toplumsal statüleri, boş vakitleri ve uğraşları çalışma ve kent hayatına bağımlı kılındı. Teknolojik gelişmeler ve keşmekeş haldeki kent yaşamı, çalışma alanlarının sayısını arttırdı. Endüstri Devrimi'nin başladığı 18. yüzyıldan 20. yüzyıla gelindiğinde, çalışma hayatı ve sınıfsal yapı büyük bir dönüşüme uğramıştı. Örneğin, 1870'te toplumun %15'ini oluşturan beyaz yakalılar, 2. Dünya Savaşı arifesinde toplumun %56'sını oluşturur hale gelmişlerdi. Zanaat ya da ticaretle uğraşanların oranı ise aynı sürede yarı yarıya azalmıştır (Mills, 1951: 64). Teknolojik gelişmeler ve kentlerde artan nüfus, toplum içinde farklı ihtiyaçlar doğurdu. "Uzmanlık" ya da "profesyonellik" olarak ifade edilen kavram önem kazandı, meslekler kurumsallaştı ve bireylere statüler getirdi. Herkes, bir alanda uzmanlaşmaya başladı. Bu durum, çeşitli meslek gruplarının ve benzer meşguliyetlere sahip kentlilerin kendi içlerinde kültürel inşa sürecine girmelerine sebep

oldu. Çalışma hayatının bireylerin gündelik hayatını ve kültürel biçimleri bu denli etkilemesi, çalışma hayatını incelenmeye değer bir alan haline getirdi. Flexner (2001: 152- 165), “Is Social Work A Profession?” isimli çalışmasında, mesleği diğer uğraşlardan şu yönleriyle ayırmaktadır: “meslekler büyük sorumluluklar barındırır, hem teorik hem de pratik bilgiye ihtiyaç vardır, mesleki bilgi sistematik bir şekilde öğretilir, meslek grupları örgütlüdür ve bir hizmet idealleri vardır.”

Sosyolojik anlamda meslek, “*her şeyden önce sosyal bir dayanışma biçimi olarak ifade edilmektedir*” (Kars & Özkul, 2021: 42). Greenwood’a göre (1957) meslek, toplumsal yaşamda ortak çıkarları korumayı amaçlayan bir örgütlenme biçimidir. Bununla birlikte meslekler kendine özgü ahlaki değerleri ve kültürel özellikleri de içinde barındırır. Bir uğraşın meslek sıfatına sahip olması için gereken özelliklerden biri, kendi etik ve kültürel değerlere sahip olmasıdır (Kayar, 2005: 101). Meslek mensupları, bu kültürel özellikleri zamanla içselleştirir ve bu özellikler onunla birlikte anılmaya başlar. Abbott ve Tolbert, mesleklerin merkezinde toplumsal ve kültürel yapılar olduğunu öne sürer (1990: 411). Toplumsal ve kültürel yapılar, mesleklerin pratiklerini şekillendirmek kadar bireylerin meslek seçimlerini de etkileyen bir faktördür (Kars & Özkul, 2021: 59).

Meslek olgusunu toplumsal yapı ve ilişkiler bakımından tartışan ilk isim, Fransız sosyolog Emile Durkheim olmuştur (Koyta, 2020: 4). Durkheim, meslek kavramını örgütsel boyutta açıklayarak, mesleği, mensubiyete dayalı ahlaki topluluk biçimi olarak tanımlamıştır (Aldridge & Evetts, 2003: 548). Durkheim, “Toplumsal İşbölümü” adıyla 1893 yılında yayınlanan doktora tezinde; birey, toplum ve üretim ilişkileri kapsamında, kent yaşamı içinde artan işbölümlerinin sonuçlarını inceledi. Durkheim, toplumsal bağları “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” kavramlarıyla inceledi. Mekanik dayanışma, iş bölümünün en basit şekliyle uygulandığı ve farklılığın en az düzeyde yaşandığı bir dayanışmadır. Avcı- toplayıcı ve tarım toplumlarında mekanik dayanışmanın örnekleri görülür. Endüstri toplumlarında ise işbölümünün çeşitlenmesiyle insanlar birbirlerine daha çok bağımlı hâle gelmektedirler. Ona göre, çeşitlenen işbölümüyle beraber çalışma hayatındaki profesyonelleşme ile artan toplumsal farklılaşma, toplumda organik dayanışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Organik dayanışma, aile yapısından ziyade bireyin öne çıktığı ve bireyin topluma olan ihtiyacının arttığı bir durumdur. “*Durkheim’in mekanik iş bölümü özelliğiyle tanımladığı geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü topluluklarda bireyler, aile ismi ve takılan lakaplarla tanımlanırken modern toplumun kentsel ortamlarında yaşayan bireyler daha çok meslekleriyle tanımlanır hale gelmiştir*” (Parker’dan akt. Kars & Özkul, 2021: 40). Organik dayanışmanın getirdiği

bireyselleşme neticesinde toplumda bir hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmakta; hiyerarşi de rekabeti doğurarak toplumsal yapı içinde güç mücadelelerinin artmasına sebep olmaktadır.

Durkheim, kapitalist ekonomik sistemin yarattığı toplumsal çözülmeye işaret ederek, toplum içindeki dayanışmayı sağlayacak ahlaki inşanın, meslek gruplarıyla mümkün olduğunu öne sürer (Steeman, 1963: 179). Devlet topluma bu ahlaki bilinci inşa edemez; çünkü devlet ile bireyler arasında güç mücadelesi vardır. Ayrıca meslek grupları, farklı toplumsal sınıfları bir araya getirebilir, toplumun mikro yapıları olarak toplumun geri kalanına ahlaki bilinç ve sorumluluk aşılabilir. Meslek gruplarının böyle bir amacı yerine getirmeye muktedir olabilmelerinin sebebi örgütlü olmalarıdır. Durkheim'e göre güçlü örgütlenmeye sahip meslek grupları, devlet ve bireyler arasında bir denge mekanizması görevi görerek, çalışma hayatında etik anlayışı ve dayanışmayı yeniden inşa edebilir ve toplumu kolektif bilinç ve dayanışma duygularıyla bütünleştirebilir (Koytak, 2020: 5). Emile Durkheim 1900 yılında "Morale Professionnelle" adıyla yayınlanan notlarında üretim ilişkileri karşısında bireyin güçsüzlüğünün ve toplumsal anominin örgütlü meslek gruplarının toplumu bilinçlendirmesiyle önüne geçilebileceğini ifade eder. Gelişmiş, endüstriyel, kapitalist bir toplumda, karmaşık işbölümü sistemi, insanların toplumda liyakatlerine göre istihdam edilmesi ve buna göre ödüllendirilmesi anlamına gelir: sosyal eşitsizlik, en azından toplumda tam bir eşitlik olması durumunda, doğal eşitsizliği yansıtır.

Talcott Parsons, mesleklerin toplumsal sisteme uyum kazandıran bir işlevi olduğunu söyler; o ve işlevselci ekolü benimseyenlere göre, her meslek toplumdaki bir işlevi yerine getirir ve bu role bağlı olarak statü kazanır. Parsons'a göre meslek mensupları, sahip oldukları bilgi birikimi ve etik anlayışla toplum yararına yol gösterir. Bir müvekkilin veya hastanın kurallara aykırı, aşırı veya zararlı taleplerini yerine getirmek yerine ona faydalı olacak yolu gösteren avukat veya hekim, bireyler özelinde toplumsal ilerlemeyi sağlayan kanaat önderleridir. Parsons, profesyonel mesleklerin kar gütmeyen ve teknik yeterlilik gerektiren uğraşlar olduğunu öne sürer (Parsons, 1939: 458). Fakat bazı kesimlerin, mesleklerin gittikçe ticarileştiğini, bu nedenle gelecekte meslek kavramının diğer uğraşlarla bir farkının kalmayacağını düşündüklerini de ekler.

"Mesleklerin toplumsal işlevlerinin, meslek mensubu bireylerin ve meslek gruplarının yaşam tarzını da şekillendirme işlevi vardır. Bu süreç, mesleki etkinliklerin gerektirdiği niteliklerin, zamanla içselleştirilerek belirli bir meslek grubunu temsil eden bireylerin olası yaşam alanlarındaki davranış ve ilişkilerinin spesifik olarak tanınabilir özellikler haline gelme süreci olarak da ifade edilebilir."
(Kars & Özkul, 2021: 39- 40)

Meslek, bir kültürel yapı olarak ele alındığında çeşitli pratikleri, gelenekleri ve kişiye kazandırdığı algılama biçimlerinin var olduğu görüleceği gibi, iktidar mücadelesinin yaşandığı bir alan olarak da görülebilir. Örgütlü bir yapı olan meslek kendi iç hiyerarşisine sahiptir ve toplumsal hiyerarşilerin küçük temsilleri meslek grupları arasında görülür. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, hukuk meslekleri özelinde mesleği, farklı hiyerarşik konumdakiler arasında olan bir çatışma alanı olarak tanımlar (Bourdieu, 1987: 821). Bourdieu'ye göre bir duruşma, toplumsal yaşamın doğasında var olan sembolik mücadelenin paradigmatik sahnelenmesinden başka bir şey değildir (1987: 837). Ona göre hukuk meslek mensuplarının toplumsal konumu, yargı alanının iç hiyerarşisindeki konumlara bağlıdır.

1967'de yayınlanan "The American Occupational Structure" isimli çalışmada araştırmacılar, farklı mesleklerin toplumdaki konumlarını incelemişler; araştırmada mesleki itibarın toplumsal konumlanmanın belirlenmesinde temel faktör olduğu hipoteziyle hareket etmişlerdir. Araştırmacılar, eğitim ve gelir seviyelerinin mesleklerin itibar skorları ile yüksek oranda ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır (Duncan & Blau, 1967: 119). Araştırma sahaları arasında Türkiye'nin de bulunduğu benzer bir çalışma da Donald J. Treiman tarafından 1977 yılında yayınlanan "Occupational Prestige in Comparative Perspective" isimli çalışmadır.

Avukatlık ve kurumsallaşmış mesleklerin tamamı, neoliberalleşme ile birlikte sermayenin tahakkümü altına girdi (Koytak, 2020: 14). Kurumsal işlerde uzmanlaşmış işgücü sayısının artması, çalışan profesyoneller için bir baskı aracı haline dönüştü ve emeğin değerini düşürmeye başladı. "1990'lardan bu yana gelişen kontrol ve gözetim teknolojileri, performans değerlendirme sistemleri, müşteri memnuniyet ve güven ölçekleri gibi araçlar uzmanlığa dayalı meslekleri kısıp aldı" (Reed, 1996: 577). Mesleğin sınıfsal oluşuna yönelik argümanlar çoğunlukla mesleğin itibarının ve toplumsal konumunun sınıfsal konumuyla ilintili olduğuna yöneliktir. Ogburn ve Nimkoff, sınıf ile özdeş olmasa da mesleğin bir kişinin toplumsal konumunu anlamada önemli bir kaynak teşkil ettiğini dile getirmektedirler (1964: 350). Rueschemeyer, mesleklerin belirli özellikleri olarak kabul edilen niteliklerin aslında üst sınıf ve üst orta sınıf yaşamının ve alt kültürünün yönleri olduğunu ifade eder (Klegon, 1978: 264). Toplumda eğitim seviyesinin yükselmesi ve neoliberal ekonominin iş dünyasındaki normları esnetmesiyle birlikte birçok profesyonel meslek gibi avukatlığın da bir piyasasının ve rekabetin oluşması, mesleğin etik değerlerini tehlikeye düşürmektedir. Bununla birlikte; gerek Durkheim'in gerekse Talcott Parsons öncülüğündeki işlevselci yaklaşımın öne sürdüğü, mesleklerin toplum içindeki yapıcı rollerine de tezatlık oluşturmaktadır:

"Meslek aşınması, profesyonelleşme anlatısının diğer yüzü olarak, şirketleşme ve piyasalaşmanın başta tıp ve hukuk olmak üzere birçok muhkem mesleğin

duvarlarından sızdığı, hatta yer yer yıkarak işgal ettiğine işaret eder. Bu durum esasen Durkheim'in tanımladığı gibi meslekleri kapitalizme alternatif bir ahlak odağı oluşturmasının tam aksi yönde bir gelişme demektir.” (Koytak, 2020: 11)

1.3.1. Gündelik Hayatta Meslek

Bireylerin gündelik hayatlarını biçimlendiren bir uğraş olarak meslek, bireye kattığı nitelikler ve toplum tarafından beklenen rollerle birlikte bireylerin gündelik hayatlarını birçok açıdan şekillendirmektedir. Neoliberal ekonomik yapıyla beraber her sektörde artan ve gün içinde esnek hale gelen çalışma saatleri, bireylerin gündelik hayatının geri kalanını da iş yaşamına göre düzenlemeleri sonucunu doğurdu.

Kültürel Çalışmalar Okulu'nun yaklaşımlarını incelendiği bölümde belirtildiği üzere, avukatlık mesleği bir alt kültürden ziyade bir kültürel sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar alt kültürel bir grup olarak görülme de avukatlık mesleği özellikle Türkiye'de barolar sayesinde örgütlü bir dayanışma kültürüne sahiptir. Özellikle barolar nezdinde avukatlar arasında ekonomik ve toplumsal dayanışma ağı kurulmuştur. Birçok avukat ve stajyer avukat; Barolar Birliği nezdinde verilen kredilerden, dayanışma sandığından ve baronun sosyal imkanlarından faydalanmaktadır. Bu dayanışmanın somut bir örneği 2019 yılında yaşanan bir olayda görüldü. Kartal Anadolu Adliyesi 2. İş Mahkemesi'nde görülen bir duruşmaya erkek hâkimin, kadın avukatın mini eteğinin mevzuata aykırı olduğu gerekçesiyle fotoğrafını çekip tutanak altına alınmasını istemesiyle İstanbul Barosu'na bağlı avukatlar Kartal Adliyesi'ne gelerek hâkimi protesto ettiler. Olayın ardından baro ve Türkiye Barolar Birliği nezdinde şikâyette bulunulması üzerine HSK tarafından bir soruşturma başlatıldı ve hâkim açığa alındı. Bir diğer örneği ise 2020'de görüldü. 15 Temmuz 2020 tarihinde yürürlüğe giren ve AKP ile MHP milletvekillerinin imzasını taşıyan, “Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”la gelecek çoklu baro sistemini protesto etmek amacıyla Temmuz ve Ağustos 2020'de birçok baro Ankara'ya yürüyüş gerçekleştirmiştir. Çoklu baro sisteminin avukatlar arasında ayrımcılığa zemin hazırlaması ve politik amaçlar taşıması karşısında birçok baro ve üye, örgütlü olmalarının da katkısıyla güçlü bir dayanışma örneği göstermiş; çoklu baro sisteminin yürürlüğe girmesine rağmen Eylül 2021 itibariyle sadece İstanbul'da bir baro daha kurulabilmiştir.

Avukatlık mesleğinin ve mesleğe eni başlamış avukatların gündelik hayatına dair detaylı bilgi, çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır.

1.3.2. Sosyal Statü

Statü sosyolojik bağlamda bireyin başkalarına göre konumunu ifade eder (Sauder & Lynn & Podolny, 2012: 268). Birey, üyesi olduğu gruplarda ve toplumun tamamı içinde bir konuma sahiptir. Bireylerin ve kurumların sahip oldukları bu konumlar, toplumdaki hiyerarşik sıralamaya göre belirlenir. Bireyin toplumsal hiyerarşi içinde konumlandırılması toplumsal sistem tarafından gerçekleştirilir. Toplumsal sınıf, statü ve tabakalaşmada ekollere göre farklı yaklaşımlar mevcuttur. Marx, Weber ve Durkheim gibi Avrupalı sosyologlar toplumsal sınıfların yapısını makro boyutta ele alıp kolektif rollerle ilgilenirken Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan sosyolojik çalışmalarda birey, mesleki yapı ve roller üzerinde durulmuştur (Turner, 2000: 13).

Bireyin mensup olduğu ekonomik sınıf, toplumsal cinsiyet kimliği, etniği, dini, mezhebi, mesleği, yaşı, gibi edinilmiş nitelikler toplum içinde bir konuma yerleştirilmesini sağlar. Mesleki yapılar içindeki hiyerarşiler de bireyleri kendi içinde konumlandırır. Meslek içindeki hiyerarşi, toplumsal yapı içerisindeki gayri resmi statülerden farklı olarak bireyler arasındaki ayrımı ve eşitsizliği resmi bir niteliğe büründürür (Sauder, Lynn: 268; 276). *“Konumu işgal eden bireylerden bağımsız olan statü, toplumsal sistem içerisinde yer alan temel pozisyonlardır”* (Sarı, 2011: 494). Bu bağlamda, kişinin statüsünü belirleyen değerler doğuştan gelebilir ya da bu değerlerin bir kısmını bireyin kendisi kazanabilir. Edinilmiş statü, doğuştan kazanılan ve değiştirilemeyen, toplumsal iktidarın belirlediği kıstaslara göre verilen statüdür. Biyolojik cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, ten rengi, ırk, etnisite ve yaş gibi özellikler, bireyin edinilmiş statülerdir. Kazanılmış statü ise, bireyin kişisel çabaları veya bazı şans ve fırsatlarla elde edilen statüdür. Bir meslek olarak avukatlığın da toplumsal haritada konumlanmış bir statüsü mevcuttur. Bu bağlamda avukatlık, kazanılmış bir statü olarak bireyi toplum içerisinde konumlandırır. Kazanılmış statü, iki yönlü olarak bireyi konumlandırır. Başarılı bir avukatın toplumda yüksek bir konumu olabileceği gibi kötü şöhretli ya da başarısız bir avukat, bireysel bağlamda hiyerarşinin alt sıralarında yer alır. Daniels (1959: 41), toplumsal statünün sınıflandırma ölçütlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

1. *Yaş, toplumsal cinsiyet kimliği gibi biyolojik özellikler ve ilişkiler, akrabalık, ırk*
2. *Eğitim, maddi varlık, yetenek gibi doğrudan gözlemlenebilir sosyal değişkenler*
3. *Beğenilen, beğenilmeyen, yüceltilen, aşağılanan gibi prestij ve saygınlık ölçütlerine göre değerlendirilen subjektif nitelikler*
4. *Yukarıdaki ikinci ve üçüncü sınıflamalarda yer alan bazı değişkenler kullanılarak oluşturulan pozisyonlar*
5. *Şöhret veya marjinalite gibi somut rol beklentileri içindeki ikilemler*

6. *Eylem modellerinin bazıları üzerindeki "yapılandırılmış etkileri" belirlenmiş sosyal sistem veya bu sistemin bir parçası, yani fonksiyonlar*

7. *Belirli kültürel içeriğe yakından bağlı haklar ve yükümlülükler."*

Weber, toplumsal sınıf ile toplumsal statü arasında bir ayrıma gitmiştir (2018: 23). Ona göre sosyal statü ekonomiyle doğrudan bağlantılı değildir ancak dolaylı olarak bağlantı kurulabilir. Bazı topluluklarda bireyler ekonomik seviyesinin düşük olması ve bir mülke sahip olmamasına rağmen yüksek bir statüye sahip olabilir. Avukatlık mesleği de kişiye tek tip ve bütün meslektaşları karşısında eşit bir statü kazandırmaz. Serbest avukat, kamu avukatı, işçi avukat, taşra avukatı, kentli avukat, şirket avukatı, pahalı avukat, ünlü avukatı, mafya avukatı, insan hakları avukatı gibi çeşitli ayrışmalarla avukatlar farklı statüleri haiz olurlar. Sınıfsal açıdan yaklaşıldığında da özellikle serbest avukatların statüsünün belirlenmesinde maddi durumları belirleyici olur. Bireylerin statüleri toplumsal ve mesleki yapı tarafından belirlendiğinden, bireylerin kendi statülerinden hoşnut olmaları her zaman beklenmeyebilir. Örneğin, Cirhinlioğlu (1997: 118) yaptığı çalışmada, avukatların kendi konumlarından (statülerinden) memnun olmadığı ve hâkim ve savcılarla aynı statüye sahip olduklarını düşünmedikleri sonucuna varmıştır.

1.3.3. Roller ve Davranış Pratikleri

Rol; *"belirli statü ya da toplumsal konumlara atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koyar ve bu tür beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmeme sürecini analiz eder"* (Marshall, 2005: 624).

Toplum tarafından verildiğini varsaydığımız statü ve rol, bireyin diğer bireylerle olan ilişkilerini düzenlemede ve toplumsal kurumlarla olan ilişkisinde oldukça önemlidir. Statüler beraberlerinde gerektirdikleri rolleri de tanımlamaktadırlar. Roller, toplumun statülerden beklediği davranış kalıplarını, statüye bağlı olarak toplum tarafından kendisine tanınan hakları ve yükümlülükleri kapsar. Bu bakımdan roller, statüye bağlı olarak inşa edilmiş beklentileri ifade eder. Toplum bu rolleri tanımlar ve o rollere atfedilen davranış kalıplarına uyan bireyler de toplumdaki statülerini korurlar. Türkiye’de gerek toplumsal açıdan bakıldığında gerekse hâkim ve savcılar tarafından devlet kudretine dayanılarak metazori bir şekilde kurulan hukukçu meslek kültürü içerisinde avukatlık, sosyolojik bağlamda incelenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyle olmakla beraber, avukatlarla iletişimde de bazı davranış kalıpları ve yargılar mevcuttur. Örneğin şöhretli bir insanın avukatlığını yapan kişiye saygıyla yaklaşılması,

avukatlarla bir konu hakkında konuşurken, hukuki bilgisine dayanarak avukatın kendisine dava açmasından çekinilmesi, avukat kadınla evlenmenin kendisi aleyhine çok ağır bir tazminat ve yüklü bir nafakayla sonuçlanacağını düşünenler tarafından avukatlık mesleği karşısında davranış pratikleri de kalıplaştırılmıştır.

Bireyin sahip olduğu toplumsal roller birden fazla olabileceği gibi bu roller arasında çatışmalar yaşanabilir. Roller arasındaki çatışmalar kişinin mensubu olduğu bir toplumsal gruptaki rolü ile mensubu olduğu diğer bir toplumsal grubun verdiği rol ile bağdaşmadığı hallerde ortaya çıkar. Bu çatışmalar özellikle bireylerin sahip olduğu mesleki rol ile toplumsal rolü arasındaki uyumsuzlıklardan kaynaklanır. Örneğin, kendini feminist olarak tanımlayan bir avukatın kadına yönelik şiddet uyguladığı iddiasıyla yargılanan bir sanığı savunması, onun ideolojik konumunun getirdiği rol ile mesleki rolü arasında çatışmaya sebebiyet verebilir. Ya da kendini Marksist olarak tanımayan bir avukat, nispeten yoksul olan birinin işyerine hacze gittiğinde sahip olduğu iki rol arasında çatışma yaşayabilir.

Davranış kalıpları, aynı toplumsal yapı içerisinde bulunan insanların bu davranış kalıplarını defalarca tekrar etmesiyle inşa edilmektedir. Bu noktada Fransız sosyolog Pierre Bourdieu ve “habitus” kavramsallaştırmasına değinmekte yarar vardır. Latince alışkanlık anlamına gelen “habitus”, bireyin toplumsal pratiklerini üreten ve kalıcı hale gelen bir içsel yapıdır (Koytak, 2012: 88). Bourdieu, habitusu konu aldığı ilk çalışmalarında kavramı “*geçmiş deneyimleri bütünleştiren, aynı anda işleyen, kalıcı, yer değiştirebilen bir eğilimler sistemi*” (1977: 95) olarak tanımlamıştır. Bireyin algılama biçimleri ve gündelik pratikleri toplumsal yapıdan etkilenir. Bireyin gündelik pratiklerinde toplumsal yapıdan temsiller yer alır. Birey, içinde bulunduğu toplumsal yapının temsillerini içselleştirir ve alışkanlıklarına dönüştürür. Habitus toplumsal yapının etkisiyle inşa edilen mevcut davranış pratiklerinin bütününe karşılık gelir. Habitusun yapılandırıcı yapısı sınıfsal konuma bağlıdır (Turner, 2014: 397). Tanımadığı bir ortama ve kültüre giren bir birey, zamanla o ortamın toplumsal pratiklerini içselleştirir. Üniversiteye yeni başlayan bir genç, üniversite hayatının ve o üniversitenin kültürel pratiklerini zamanla içselleştirir. Yüksek lisansa başlayacağı zaman, neler yapması, soruları nasıl cevaplaması ve hatta nasıl konuşması gerektiğini içselleştirerek bunu bir alışkanlık haline getirir. Çalışmanın başında benim görüşüm, mesleğe yeni başlayan avukatların da yeni başladığı mesleğin mesleki pratiklerini benzer bir şekilde içselleştirdiği yönündeydi. Mesleğe yeni başlamış avukatlar benim varsayımlarıma göre; memurlarla, hâkim ve savcılarla, müvekkillerle, meslektaşlarıyla ve hatta polislerle iletişim kurma biçimlerini, duruşmaya geliş saatlerini, giydikleri kıyafetleri, mesleki statünün gerektirdiği davranış biçimlerini zamanla içselleştirir. Belirli bir zümredeki bireyler sürekli aynı davranışları aynı biçimde gerçekleştirirlerse o zümreye özgü “habitus” üretilir.

Habitus ve habitusun parçalarından olan davranış kalıpları sadece eylemsel alışkanlıkları değil, algılama ve anlamlandırma pratiklerinin de bir sonucudur. *“Habitus kavramı, toplumsal ilişkiler ve etkileşimlerin yerleşik niteliğiyle biçimlenmiş ideolojinin gündelik yaşama nüfuz etme biçim ve görünümünden de ayrı düşünülemez”* (Köse, 2020: 40). Bu nedenle her ideoloji ve yönelimin bireylerin gündelik hayatında temsil bulan özgün davranış kalıpları mevcuttur. Bir toplumsal katmanda üretilen davranış kalıpları, o katmana yeni katılan bireyler arasında dolaşıma girer. Bireyler sosyal canlılar olarak hayatları b oyunca birçok farklı sosyal oluşumlar ve ilişkiler sistemine girdiklerinden girift davranış kalıpları ağı içinde yaşarlar.

“Habitus olarak toplumsal cinsiyet bize sınıfsal özellikler ile cinsel özelliklerin birbirinden ayırlamayacağını da gösterir. Mesleki alanlara denk gelen farklı sermaye biçimleri cinsiyetlendirilmiş anlamlarını gizlerler; çünkü cinsiyetlenmiş habituslar tarafından, cinsiyetsizmiş gibi anlamlandırılırlar. Toplumsal cinsiyet bir tür sermayedir; çünkü görünmez ve evrensel halde bir tür kültürel sermaye olarak, aynı zamanda habitus olarak, asimetrik sermaye ilişkileri olarak işler Cinsiyetin tek bir alanda işleyen bir habitus değil, farklı kültürel alanlarda değişik biçimlere dönüşebilen sembolik sermayenin biçimi olduğu söylenebilir.” (Sancar, 2008: 194)

Cinsiyetleştirilmiş meslekler çeşitli ön yargı biçimleriyle o mesleği icra eden bireyin toplumsal yaşamdaki konumunu, alması gereken ücreti ve kendisine karşı davranış kalıplarını o kişinin mesleğinde nasıl biri olduğunun bilinmesine gerek olmadan açıklarlar. Askerlik mesleğinin kahraman erkek mitlerinden beslenen bir kültürünün olması, askerliğin içerdiği sertlik ve şiddet gibi erkeklikle özdeşleşen nitelikler, kadınları bu meslekten dışlanmasına, belirli seviyeden sonra rütbe kazanmalarına engel olunmasına bir zemin oluşturmaktadır. Benzer şekilde hemşirelik mesleğinin kadınla özdeşleştirilen bir bakım işi olması, bu mesleğe yönelen erkekleri de toplumun hiyerarşik açıdan daha alt sıralara koymasına neden olmaktadır. Yüksek statülü mesleklerin yolunun eğitimden geçmesi, kız çocuklarının eğitimden soyutlanmasıyla bu mesleklerin tekelinin erkeklerin eline geçmesine, bunun sonucu olarak da mesleki açıdan erkeklerin üst statülerde yer almalarına neden olmaktadır. Kamu ve özel ayrımı ile cinsiyet ve sınıf ilişkisine Sancar da (2008: 45) dikkat çekmektedir. Sermaye sahipleri ve kontrol edenler, üst düzey bürokratlar, ağır sanayi sektörlerinde çalışanların büyük bir çoğunluğu erkektir. Hukuk mesleklerinde de mevcut toplumsal cinsiyet temsilleri görülmektedir. Örneğin hakimlik mesleği karar alınan bir konum olduğu için erkeklerin çoğunlukta olduğu bir meslektir. Hatta karar vermenin kişinin hakları ve toplumsal adalet inancı bakımından toplumda daha ön planda olan ceza davalarının görüldüğü ceza mahkemelerinin yüzde 80’inden fazlası erkek hâkimlerden oluşmaktadır (hsk.gov.tr). Buna karşılık; toplumda kadınlara daha uygun görülen avukatlık mesleğinin cinsiyete göre dağılımı daha dengelidir. Toplumsal cinsiyet bağlamında da habitus kavramsallaştırması karşımıza çıkar.

Toplumsal yapılar ile bireyin pratikleri arasındaki bağı açıklamaya yarayan habitus kavramı; “yapısal eşitsizliğe kültürel açıdan yaklaşmayı sağlayabilecek bir temel sunmakta ve eylemlilik üzerine odaklanmaya olanak tanımaktadır” (Marshall, 2005: 291). Bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin ürettiği davranış pratikleri, kültürel farklılıkların neden- sonuç bağlamında çözümlenmesine yardımcı olur. Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması ve ilgili diğer kavramlar, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenecek olup; avukatlık mesleğinin barındırdığı toplumsal cinsiyet temsilleri ise dördüncü bölümde yer alacaktır.

1.3.4. Avukatlık Mesleği Bağlamında Profesyonellik

Profesyonel teriminin sözlük tanımı, bir mesleğin teknik veya etik standartlarıyla karakterize edilen veya bunlara uyan kişidir. Profesyonellik, meslek mensuplarının mesleklerini yapmaları için gerekli olan standardize edilmiş yetkinlikleri, bu alanlardaki eğitimi ve etik ve ahlaki yükümlülükleri içeren bir kavramdır. Profesyonellik kavramı, özel alanın mesleki alandan keskin bir biçimde ayrılmasını da kapsamaktadır. Dennis Gilbert’e göre (2011: 38) profesyoneller, meslekleriyle ilgili sorumlulukları olan orta- üst ekonomik sınıfa dâhil kişilerdir. Bu tanıma örnek olarak beyaz yakalıları göstermek mümkündür. Mavi yaka olarak adlandırılan, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan işçiler, zanaatkarlar, esnaf ya da çiftçiler için bu terim sık kullanılmamaktadır. Profesyonelliğin kazanılabilmesi için bazı kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Adıgüzel, Tanrıverdi ve Sönmez Özkan (2011: 239), bu kriter setini şu şekilde açıklamaktadır: “*Meslekle ilgili dernek veya mesleki kuruluşların var olması, Çalışma koşullarında bağımsız hareket etme serbestliği, Uzun süreli, kapsamlı ve etkin bir eğitim, Sunulan hizmetin toplumsal çıkarlar gözetilerek yerine getirilmesi, Tercih edilen branşta çalışmak için gerekli nitelik ve yeterliliğe sahip olmak, O işle ilgili belirtilen kurallara uyma zorunluluğu, Mesleğin bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanılarak yapılan düzenli çalışma ve yeniliklere açık olunması.*”

Mesleki profesyonelliğin olmazsa olması mesleki örgütlenmedir. Çalışma koşullarını, teknik bilgi ve becerileri, eğitimi ve etik kurallarının düzenlenmesi ve standart hale getirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilikleri de yerine getirecek olan profesyonel örgütlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda meslek ve zanaat sahiplerinin oluşturduğu Loncalar ve Ahilik sisteminin yerini bugün meslek odaları almıştır. Avukatlık mesleğinin, mesleki profesyonellik için gerekliliklerini yapmakla sorumlu olan örgütler barolardır. Barolar, avukatlık mesleğinin eğitimini verir, meslekteki yenilikler hakkında seminerler düzenler, yargı sistemi tarafından yapılması için verilen kamu hizmetlerini avukatlara dağıtır, avukatlık etik kurallarını düzenler. Flexner, profesyonelliği şu

maddeler etrafında tanımlamıştır (Altıok & Üstün, 2014: 152): “*Bireysel sorumluluğun olması, bilgi bütünü temelinde öğrenilmiş olması, kuramsal bilginin yeniden üretilebilir olması, eğitimsel bir disiplin doğrultusunda tekniklerin öğretilerilebilir olması, örgütlenmesinin çok iyi yapılmış olması, alturizm (özgecilik) yoluyla üyelerin birbirlerine yardım etmeye eğilimli ve toplum yararına çalışmaya istekli olması.*”

Her profesyonel gibi, bir avukat için de profesyonel değerler ile ve bireysel ahlaki değerlerin zaman zaman çatışabilme ihtimali bulunmaktadır. Önüne gelen dosyadaki şüphelinin, sanığın ya da davanın bir tarafının suçlu ya da kusurlu olduğunu düşünüyorsa onu müvekkili olarak kabul edebilir mi? Kabul etse bile onun hukuki menfaatlerini koruyacak motivasyonu nasıl bulabilir? Bir avukata, bir davada yer alan ve suçlu olduğu konusunda kuvvetli şüpheleri bulunan bir şüpheli veya sanık tarafından müdafilik teklifi geldiğinde nasıl karşılamaktadır? Teklif edilen ücret kararını etkilemekte midir? Bireysel değerlerinden imtina etmeyip geri çevirecek ve maddi açıdan zor bir hayat mı sürecek; yoksa parayı alıp suçluların ceza almamasına yardımcı olacak ve adına profesyonellik mi diyecek? Bütün bunların yanında, Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)’dan kendilerine atanan ve bir kamu hizmeti olarak davalara bakan avukatlar, bu motivasyonu nasıl bulmaktadırlar? Profesyonellik kavramı bütün bu sorunlara büyük ölçüde yanıt verir.

Savunma hakkı, bir insan hakkı olan adil yargılanma hakkının önemli bir unsurudur. Bu nedenle avukatlar profesyonellik kapsamında yer alan mesleki etik değerleri uyarınca bu haktan her ferдин yararlanması için faaliyet gösterir. Suçlu olduğuna yönelik kuvvetli şüpheler bulunan kişiler de adil yargılanma hakkı kapsamında teknik bilgi gerektiren savunma hakkından da avukatlar vasıtasıyla yararlanır. Avukatlık mesleğinin bu özelliği insan haklarına yönelik olup bu hakların popülist ve politik çıkarlar uğruna ihlal edilmesinin önüne geçer. Bunun yanında avukatların teklif edilen işleri sebep göstermeden reddetme hakkı da Avukatlık Kanunu’nda düzenlenmiştir. İlgili Kanun’un 37. maddesine göre avukat; “kendisine teklif olunan işi sebep göstermeden reddedebilir.” Tabi bu durumda müvekkilin de mağdur durumda kalmaması için gerekli hukuki tedbirler de düzenlenmiştir. “Reddin, iş sahibine gecikmeden bildirilmesi zorunludur. İş iki avukat tarafından reddolunan kimse, kendisine bir avukat tayinini baro başkanından isteyebilir. Tayin olunan avukat, baro başkanı tarafından belirlenen ücret karşılığında işi takip etmek zorundadır.” Avukat, profesyonelliğin niteliklerinden olan etik kurallara uymak zorundadır. 38. maddeye göre avukat; “kendisine yapılan teklifi yolsuz veya haksız görür yahut sonradan yolsuz veya haksız olduğu kanısına varırsa, aynı işte menfaati zıt bir tarafa avukatlık etmiş veya mütalaa vermiş olursa, evvelce hâkim, hakem, Cumhuriyet savcısı, bilirkişi veya memur olarak o işte görev yapmış olursa, kendisinin düzenlediği bir senet veya sözleşmenin hükümsüzlüğünü ileri sürmek durumu ortaya çıkmışsa, görmesi istenilen iş, Türkiye Barolar Birliği tarafından tespit

edilen mesleki dayanışma ve düzen gereklerine uygun değilse teklifi reddetmek zorluğundadır. Bu zorunluluk, avukatların ortaklarını ve yanlarında çalıştırdıkları avukatları da kapsar.”

Yine bir profesyonellik kuralı olan ve kanuni dayanağı olan husus, “avukatın sır saklama yükümlülüğüdür”. Avukatlık Kanunu’nun 36. maddesi, "Sır Saklama" başlığı altında bu düzenlemeye yer vermiştir. Hükme göre, “avukatların, kendilerine tevdi edilen veya gerek avukatlık görevi gerekse Türkiye Barolar Birliği ve barolar organlarındaki görevleri dolayısı ile öğrendikleri hususları açığa vurmaları yasaktır.” Ayrıca avukatlara meslekleri itibariyle bazı durumlarda tanıklıktan çekinme hakkı tanınmıştır. CMK. 46. Maddede bu husus düzenlenmiştir. “Meslek ve Sürekli Uğraşları Sebebiyle tanıklıktan Çekinme” başlıklı 46’ncı maddeye göre; “avukatlar veya stajyerleri veya yardımcılarının bu sıfatları dolayısıyla veya yüklendikleri yargı görevi sebebiyle öğrendikleri bilgiler sebebi ile tanıklıktan çekinebilirler.”

Bir avukatın müvekkili ile olan ilişkisinde profesyonelliğin sonucu olan önemli bir nokta vardır. Bir taraf olarak avukatın yegâne bağlılığı müvekkilinedir. Hukukun sınırları içerisinde avukatın, müvekkilinin hedefleri doğrultusunda hareket etmesi tek amacıdır. Bu bağlılığı hukuki sınırları ve profesyonelliğin kurallarını suiistimal etmemelidir. Hukuka uygun olduğu sürece, müvekkilin karakteri ve itibarı hakkındaki görüşü ve müvekkilinin hedeflerinin ahlaki değerleri sadece avukatın öznel yargısıyla ilgilidir. Avukatın bu konudaki sorumluluğu hukukun çizdiği sınırlar içindedir; hukuka uygun olduğu sürece müvekkilinin eylemlerinden avukat sorumlu değildir (Pstema, 1983: 46).

Profesyonel yaşam bireye çeşitli yatkınlıklar aşılacaktır. Her meslekte olduğu gibi profesyonel meslekleri icra edenler de mesleki yapının etkisiyle bir habitus edinirler. Bireyler bu yapıya ilk kez katıldıklarında bir yabancılik çekeilmekte, bu yatkınlıkları gözlemlemekte ve hatta eski kimlikleri ile karşılaşılacak yeni alanın değerleri birbirleriyle çatışabilmektedir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, profesyonel hayata giriş yaptıklarında her yeni profesyonel gibi çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Yeni avukatların mesleki yapılar içerisinde karşılaştıkları durumlar ve rutinler, katılımcılardan elde edilen bilgiler neticesinde ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

1.3.5. Türkiye’de Güncel Avukatlık Mesleğini Tanımak

Çalışmanın konusu olan avukatlık mesleğinin; kültürel bağlamda hangi niteliklere sahip olduğunun yanı sıra bu mesleğin ne olduğunu bilmek, bu mesleğin kültürel ve sosyolojik boyutunun da kavranmasına yardımcı olacaktır. Türkiye’de hukukçu meslekleri; hakimler,

savcılar, avukatlar, noterler, akademisyenler ve Adalet Bakanlığı bünyesinde çalışan diğer personelleri kapsamaktadır. Hakimler ve Savcılar Kurulu istatistiklerine göre, 2019 itibariyle Türkiye genelinde toplam 20719 hâkim ve savcı bulunmaktadır (hsk.gov.tr). Bunun 14131'i hâkim, 6588'i savcıdır. Türkiye genelinde toplam 13296 erkek hâkim ve savcı bulunmaktadır. Bunun 7655'i hâkim, 5641'i savcıdır. Türkiye genelinde toplam 7423 kadın hâkim ve savcı bulunmaktadır. Bunun 6476'sı hâkim, 947'si savcıdır. Türkiye geneli toplam 14131 hâkim bulunmaktadır. Bunun 7655'i erkek, 6476'sı kadındır. Türkiye geneli toplam 6588 savcı bulunmaktadır. Bunun 5641'si erkek, 947'si kadındır. Bu istatistiklere göre, Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri'nde görev alan kadın hâkim sayısı erkek hâkim sayısından, Yargıtay'daki kadın hâkim sayısı erkek hâkim sayısından ve Danıştay'da görev yapan kadın savcı sayısı erkek savcı sayısından fazladır. Diğer görevlerin tamamında erkek hâkim ve savcı sayısı daha fazladır. 2019 itibariyle Türkiye genelinde toplam noterlik sayısı 2061'dir.

İddia, savunma ve yargılama makamları arasında resmi olarak bir hiyerarşi yoktur. Her üç makam da bağımsızdır. Her üç meslek de kamu hizmeti icra eder. İddia makamı (savcı ya da davacı) iddianame veya dava dilekçesi düzenleyerek mahkemeye sunar, yargılama makamı (mahkeme, hâkim) belirli usullere göre tahkikatı başlatır ve savunma (Vekil, müdafî, davalı), şüpheli ya da sanık sıfatıyla davada yer alan ilgilinin haklarını ve çıkarlarını hukuki çerçevede savunur. Son kararı mahkeme verir. İlgililer, yargılama sonucunda verilen hüküm çeşidine göre kanunlarda belirtilen kanun yollarına başvurabilirler.

Türkiye'de 2019 yılında yapılan Mesleki İtibar Araştırması'na göre, avukatlık Türkiye'nin en itibarlı onuncu mesleği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezkûr araştırma programının ilk ayağı 2015 yılında gerçekleşmiş; ilk araştırmada 16. sırada yer alan avukatlık mesleği 2019 yılında 10. sıraya yükselmiştir. Toplumsal statüsü yükselme trendi içerisinde olmasına rağmen; avukatların mesleki sorunlarının varlığı, avukatlık mesleğinin içeriden ve dışarıdan algılanması arasında bir tezatlığın varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle mesleğe yeni başlamış avukatların yaşadıkları zorluklar, mesleğin içine girince daha farklı kavrandığını da teyit eder niteliktedir.

Türkiye'de avukatlar ekonomik olarak oldukça zorlanmaktadır. Artan avukat sayısı ve ülkenin genel ekonomik durumu, bu sorunun en önemli nedenleridir. 2021 yılı itibariyle, Türkiye'de 143.330 avukat bulunmaktadır (TBB). 2020 yılı itibariyle Türkiye'de 38'i devlet, 35'i vakıf, 11'i Kuzey Kıbrıs'ta olmak üzere toplamda 84 hukuk fakültesi bulunmaktadır. Bu nedenle, hukuk fakültesi mezunu ve avukat sayısı da katlanarak artmaktadır.

Mesleki alanda itibarı ve şöhreti olan tecrübeli avukatlar, konu olan maddi değerın çok yüksek miktarlarda olduğu davaları görmektedirler. Herhangi bir müvekkil portföyüne sahip olmadan

mesleğe başlamış avukatlar, maddi açıdan büyük davalarda çok nadir bir şekilde taraf vekilliği yapabilmektedirler. “İşçi avukat” olarak adlandırılan, büyük hukuk bürolarında hizmet akdiyle çalışan avukatlar oldukça düşük ücretlerle çalıştırılmakta, bu nedenle ekonomik şiddete de maruz kalmaktadırlar. Mesleğe yeni başlamış avukatların büyük bir kısmı, büro açmak için bir sermayeye ve o büroyu işletmek için yeterli sayıda müvekkile sahip olmadığı için işçi avukat olarak çalışmaktadır. Stajyer avukatların büyük bir kısmı asgari ücretin altında çalışmakta, bazıları hiç ücret almamaktadır.

Bu ekonomik sebeplerden ve gelecek kaygısından ötürü birçok avukat da farklı meslek arayışına yönelmektedir. Bunlardan en çok tercih edilen kamu avukatlığı ve kamu personeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sabit ve görece iyi bir ücret garantisi serbest avukatları bu yöne çekmektedir. Bunun yanında komiserlik ve komiser yardımcılığı da günümüzde hukuk fakültesi mezunları ve avukatlar açısından tercih edilen bir meslek olmaktadır. Emniyet Teşkilatı'nın hukuk bilgisine sahip nitelikli kadrolar yaratma çabası, hukuk eğitimi almış kişileri de bu yöne çekmektedir. Görüşmecilerin bazılarının verdiği bilgilere göre, birçok hukuk fakültesi mezunu, avukatlık stajı yapmadan özel sektörde kariyer yapmaktadır. Elbette kamuda çalışma fikri, kamu sektöründeki boş kadrolarla sınırlı olup, bu kadroların varlığı mezunların yarısının bile istihdamını sağlamamaktadır.

Zorunlu müdafî ücretlerindeki yüksek vergi oranları, işçi avukatların yoğun iş yüklerinin karşılığında adlıkları düşük ücretler, serbest avukatların gördükleri işlerin maddi açıdan tatmin etmemesi ve ücreti müvekkilden tahsil etme zorluğu gibi faktörler, avukatların gördüğü davalara karşı konumlanmalarını şekillendirmektedir. Her ne kadar savunma hakkının bir insan hakkı olduğu ve baroların bu kapsamda adli yardımda buldukları ile avukatlığın profesyonel bir meslek olduğu ve her davaya rasyonel bir şekilde yaklaştıkları hususları göz ardı edilmese de mevcut iş piyasası nedeniyle işçi avukatların emeği nesneleşmekte, avukatlar yaptığı işe yabancı hale gelmektedirler. Marx'ın yabancılaşma kuramı, emekçi ile emeğinin ürünü olan meta üzerinden okunur. Emeğini hiç kullanmayacağı veya hiç tüketmeyeceği metaya yansıtan işçi, emeğinin ürünü olan metaya yabancılaşmakta, bireyi de gündelik hayatta bir otomata, Lefebvre'nin (2007: 208) tabiriyle ‘homo quotidianus’a dönüştürmektedir. Lefebvre'nin yabancılaşma kavramına yaklaşımının araştırma açısından önemli yanı, kapitalist üretim ilişkilerinin bireyde yarattığı yabancılaşmayı gündelik hayat üzerinden değerlendirmesidir. Avukatların emeğinin bir nesneye dönüşmesi de somut bir olguya dönüştüğü bir gerçektir. Bu nedenle, avukatlık meslek etiğinin kurallarını saklı tutarak, gündelik hayatın bir rutini haline gelen davaların içeriğine alışageldikçe yabancılaştıklarını, Lefebvre'nin bu argümanını göz önünde bulundurarak söylemek mümkündür.

Avukatlara yönelik fiziksel şiddet, Türkiye’de avukatların en önemli sorunlarından biridir. Özellikle haciz işlemlerinde hacze uğrayan bazı taraflar, haciz işlemlerini gerçekleştirmek için gelen avukata fiziksel şiddette bulunmaktadır. Diğer yandan, taraf olduğu davayı kaybetmiş kişiler ile sanıklar, bunun kendilerine vekalet eden avukatlardan kaynaklandığını düşünmekte ve avukatlara saldırı gerçekleştirmektedirler. İstanbul Barosu Avukat Hakları Grubu Sözcüsü Gökhan Ahi’ye göre her yıl 60 kadar avukat öldürülmekte ya da yaralanmaktadır. Haciz işlemleri özellikle mesleğe yeni başlamış avukatlara iş olarak verilmekte, mesleğe yeni başlamış avukatlar da şiddetle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca Türkiye’deki avukatlar ve avukat örgütleri olan barolar, iktidarın politik saiklerle şiddete maruz kalmaktadırlar. Bu şiddet eylemlerinin en yakın örneklerinden biri, 28 Kasım 2015 yılında suikast sonucu hayatını kaybeden Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi’ye yönelik suikasttır. Benzer şekilde, 1995 yılında Gümüşhane Barosu Başkanı Ali Günday bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Temmuz ve Ağustos 2020’de, 15 Temmuz 2020 tarihinde yürürlüğe giren ve AKP ile MHP milletvekillerinin imzasını taşıyan, “Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”a yönelik olarak birçok baro ve bu barolara kayıtlı birçok avukat protestolar gerçekleştirmiş, bunun akabinde birçok avukat sert bir şekilde gözaltına alınmıştır. Zaman zaman müdafî avukatların, politik nedenlerle soruşturmaya ve kovuşturmayaya tabi tutulan şüphelilerin ve sanıkların haklarını korumak adına gittikleri polis karakollarında kötü muamele maruz bırakıldıklarına, gözaltında bulunanların, tutukluların ve hükümlülerin savunma hakkı ihlal edilerek avukatlarının savundukları kişilerle görüşmelerine izin verilmediğine dair iddialar da basında yer almaktadır. Çeşitli davalarda avukatlar, suçun ortağı ya da uyuşmazlığın sebebi olarak görülmektedir. Öğrencilik yıllarında katıldıkları protestolar nedeniyle haklarında soruşturma ve davalar açılan birçok hukuk fakültesi mezununa avukatlık ruhsatı verilmemekte ya da aldıkları ruhsatlar iptal edilmektedir.

Avukatlık mesleğinin kültürel bir sınıf olarak ele alınması konusu, ‘Kültürel Çalışmalar Okulu’ başlığı kapsamında değerlendirilmiştir. Türkiye’de avukatlık mesleğinin güncel durumu, Türkiye’de avukatlığın bir kültürel sınıftan daha farklı bir boyutta değerlendirilmesi için bir neden ortaya koymamaktadır. Goldthorpe’a göre (2007) sınıf analizi, bir anlamda üretim içindeki ekonomik ilişkilerden ortaya çıkan tabakalaşma biçimlerini anlamayı amaçlamalıdır. Sınıf analizinin öznellik, kimlik ve kültür ile olan alakası, Bourdieu’nün çalışmalarının nasıl yapıldığına daha fazla ilgi uyandırdı. Bourdieu, özellikle “Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste” (1984) kitabında, kültürü sınıf analizinin kalbine yerleştirir ve habitus kavramının, yaşam tarzlarının, pratiklerin, zevklerin ve kimliğin, ‘açık sınıf kimliklerinin yokluğunda bile’ nasıl ele alınabileceğini ele alır (Flemmen & Jarness & Rosenlund, 2017: 126).

Avukatların tamamının aynı sınıfsal yapı içerisinde bulunmaması, avukatları kültürel bir sınıf olarak ele almaya engel teşkil etmez. Aynı kültürel kimliklere sahip olan avukatlar ise bir araya geldiklerinde bir kültürel sınıftan daha homojen bir bütünlük içerisinde hareket edebilirler. Ya da belirli bir bölgenin avukatları, o bölge özelindeki olgulara kolektif bir boyutta yaklaşım gösterebilirler. Bu bağlamda, aynı kültürel kimlik ve kültüre sahip olan avukatların bir alt kültür olarak değerlendirilmeleri daha uygun olur. Üye (2010: 25), *“bir eylemi salt sosyal olmaktan çıkarıp kültürel olma niteliğini kazandıran hususun, onun gerçekleştirilme nedeninde ve tarzında belli ideallerin, inançların ya da değerlerin rol oynamış olması olduğunu belirtir. Ona göre bu farklılık, gündelik davranış rutinlerinin ürettiği kalıplar ile gereklilik duygusunu değerlerden ve ideallerden alan kültürel normlar arasında bir ayırım yapılmasını olanaklı kılar.”*

1.3.6. Türkiye’de Barolar ve Avukatlık

Baro, avukatların kayıtlı olduğu kamu kurumu niteliğindeki bir meslek örgütüdür. Barolar, kanunların kendilerine yüklediği görevlerinin yanında, yargı sisteminin bir parçası olarak avukatların eğitimini üstlenirler ve hukukun gelişmesine destek olurlar. Türkiye’de 81 baro bulunmaktadır. Bu barolardan İstanbul 2 nolu Barosu, 2020 yılında yürürlüğe giren çoklu baro yasasının ardından kurulan en son barodur. Sosyal ve politik açıdan bir meslek odasına göre oldukça aktif olan barolar, her ne kadar çalışma kapsamında olmasa da münferit olarak alt kültür olma niteliğine de sahiptir. Türkiye’de belirli baroların alt kültür olarak incelendiği akademik çalışmalar mevcuttur.

Toplumumuzda meslek örgütlerin ilk örneklerini Osmanlı İmparatorluğu döneminde zanaat loncaları ismi ile görmekteyiz. Lonca yapıları daha sonra kurumsallaşarak hem kooperatif, yardımlaşma sandıkları, dernekler gibi ortak iş bölümünde çalışan insanlar arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen hem de barolar, ziraat, tabip ve mühendislik odaları gibi rekabeti düzenleyen ve üyelerini koruyan veya acemi meslektaşlara eğitimler veren yapılara evrilmişlerdir (Mattingly, 2006: 436).

Türkiye’de baroların iktidar karşısındaki politik konumu, uzun zamandır tartışılan bir konudur. Barolardaki gruplaşmaların en önemli nedenlerinden biri politik kutuplaşmadır. Barolarda kayıtlı avukatların yanı sıra yönetim organlarındaki tartışma eksenlerinden en önemlisi, baroların politik alanda ne kadar aktif olması gerektiği, bunun sınırları ve hangi politik yönelime sahip olacağı üzerinedir. Baroların iktidarla ilişkisi, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. 1924 yılında yürürlüğe giren Muhâmât Kanunu’nun, avukatlık mesleğini Cumhuriyet rejiminin

ilkelerine göre düzenlemeyi amaçlaması ve Kanun'un kabulünden sonra kurulan ihraç komisyonlarının, kurucu değerler aleyhine faaliyet göstermiş hukukçuları tasfiye etmeleri, yargının avukatlık mesleğinin devlet tarafından kontrol edildiği iddiasını güçlendirmektedir (Karabulut, 2013: 97).

1969 yılında yürürlüğe konulan ve çeşitli revizyonlarla günümüzde halen yürürlükte olan Avukatlık Kanunu ile Türkiye Barolar Birliği'nin kurulmasının öne açıldı ve avukatlık mesleği üzerindeki devlet etkisi azaldı. 1970'lerin politik ortamı, yaşanan şiddet olayları, yapılan insan hakkı ihlalleri karşısında barolar, siyasal iktidara karşı muhalif bir tutuma sahip olmuştur. İstanbul Barosunun sol tandansa yakın olduğu yıllardan, *“1976-1983 arasında Baro Başkanlığı yapan Orhan Apaydın döneminde devlete karşı süresiz gözaltı, işkence ve kötü muamele suçlamalarıyla bir dizi protesto eylemi gerçekleştirildiği bilinir. Nitekim Orhan Apaydın, Barış Derneğine üye olmaktan ötürü yargılanıp mahkûmiyet aldığı dava sonucunda 1983 yılında Adalet Bakanı tarafından görevinden alınır”* (İnanıcı, 2008: 153).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucunda insan hakları, özgürlükler ve demokratik istekler göz ardı edildi. Birçok bağımsız kurum devlete bağlanarak siyasal iktidarın bunların üzerinde hegemonya kurması sağlandı. Türkiye Barolar Birliği de 1982 Anayasası ile devlet sistemi içerisine dahil edildi.

1980 yılından itibaren yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüm, toplumda avukata olan talebi arttırır. Bu talebe yönelik olarak barolara kayıtlı olan avukat sayının artması, politik yönelim bağlamında baroların heterojenleşmesi etkisini doğurdu. Her ne kadar barolarda politik açıdan çok seslilik artsa da baroların iktidara yönelik muhalif tavrı değişmedi. AKP iktidarında, özellikle İstanbul ve Ankara barolarında Kemalist, sosyalist, milliyetçi ve liberal çoğunlukta olmak üzere birçok avukat grubu mevcuttur. Bunların çoğunun ortak noktası, AKP iktidarı döneminde yaşandığı iddia edilen Anayasa ve insan hakları ihlalleri, parlamenter sistemin terkedilmesi ve ülkenin otokratik bir rejime yönelmesi, yargı sisteminde savunmanın gücünün azaltılması gibi politikaların karşısında olmalarıdır. Bunların yanı sıra, barolar konjonktürün ve politik gündemin barındığı her türlü soruna değinmektedir.

“Türkiye Barolar Birliği'nin adli yıl açılış törenlerindeki konuşmalarına bakıldığında, özellikle son on yılda ele alınan konuların hukukla yargıyla ya da meslekle sınırlı olmadığı, Kıbrıs sorunundan laikliğe, depremlere kadar son derece geniş bir yelpazede yer aldığı görülebilir. Hatta adli yıl açılış törenlerinin iptalinin sebebi dahi esasen baroların ne kadar siyaset yapabileceğine ilişkin huzursuzluklardır. 10 Mayıs 2014 tarihinde Danıştay'ın 146. yıldönümünde TBB Başkanı Metin Feyzioğlu'nun konuşmasının uzunluğu ve ele aldığı konular, o

zamanki Başbakan Erdoğan tarafından kendisinin edepsizlikle ve siyaset yapmakla suçlanmasına neden olur” (Elveriş & Kalem, 2018: 171)

Türkiye Barolar Birliği (TBB), “Türkiye’de bütün baroların katılımıyla oluşan, kamu kurumu niteliğinde, tüzel kişiliği haiz bir üst meslek kuruluşudur.” 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ile kurulması öngörülen Türkiye Barolar Birliği’nin kuruluş hazırlıkları, Kanun’un geçici 10.Maddesi uyarınca tamamlandıktan sonra, ilk toplantısı 9-10 Ağustos 1969 günü Ankara’da Yeni Sahne Salonu’nda yapılarak başlamış, bu toplantılar neticesinde Türkiye Barolar Birliği fiili olarak kurulmuştur. Türkiye Barolar Birliği internet sitesinde birlik şu şekilde tanıtılmaktadır: *“Türkiye Barolar Birliği, yasaların bir meslek kuruluşu olarak kendisine yüklediği görevlerinin yanında, toplumun hukuki sorunlarıyla ilgili görüş ve önerileriyle de Türkiye’deki hukuk sisteminin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bünyesinde oluşturduğu alt komisyonlarda; yasal düzenlemelerle ilgili çalışma yapmakta, özellikle demokrasi ve insan hakları adına uygulamada ortaya çıkan aksamalara karşı sorumluluk bilinciyle etkin bir biçimde mücadele vermektedir.”*

15 Temmuz 2020 tarihinde yürürlüğe giren ve AKP ile MHP milletvekillerinin imzasını taşıyan “Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 5.000’den fazla avukatın olduğu illerde 2.000’den fazla avukatın başvurusuyla yeni bir baro açılabilmesinin önü açılmıştır. Yeni baro kurmak için gereken 2 bin şartına, baro levhasına kayıtlı olmasa da kamu avukatlarıyla Kamu İktisadi Teşebbüsü avukatları da dahil edilmiştir. Ayrıca baroların Türkiye Barolar Birliği delegasyonundaki temsilci sayıları da değişikliğe uğramıştır. Daha önce her 300 üye için o il barosuna bir fazla delege verilirken, bugün yürürlüğe giren kanunla her 5000 üye için o il barosuna bir fazla delege verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu değişikliklerle, İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gibi avukat sayısı fazla olan baroların Türkiye Barolar Birliği’ndeki etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu kanun, barolarca “baroların siyasallaştırılması, avukatların kayıtlı olduğu baroya göre fişlenmesi, baroların gücünün parçalanması” amaçlarını taşıdığı gerekçesiyle büyük tepkiyle karşılaşmış, Kanun’un kabul edilmesiyle Temmuz ve Ağustos 2020’de Ankara Barosu, Adalet Sarayı önünde toplanarak, birçok baro da Ankara’ya yürüyerek bu kanunu protesto etmek istedi. Polisin Ankara’ya gelen avukatları Ankara’ya sokmaması üzerine polise tepkiler çoğaldı ve birçok avukat zor kullanılarak gözaltına alındı. Çok tepki çeken bu kanunun yürürlüğe girmesiyle iktidar tarafından istenen etki gerçekleşmedi. 50.000 civarı avukatın kayıtlı olduğu İstanbul Barosu’ndan yalnızca bir yeni baro (2 nolu baro) kuruldu. Bunun yanında Ankara’da da bir yeni baro, gerekli imzaları toplamaya çalışsa da yeterli sayıya ulaşamadı. Bu nedenle basında, birçok kamu avukatına yeni kurulacak baroya kayıt yaptırımları gerektiği yönünde baskı uygulandığı iddiaları yer almaktadır.

1.3.7. Meslek ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyetin kültürel ve toplumsal alanlar olan meslek, çalışma hayatı ve iş gücüyle ilişkisi, kültürel konumları analiz etmeye fayda sağlamanın yanında üretim ilişkilerini analiz etmek bakımından önemli bilgiler içermektedir. Bir edinilmiş statü olarak kadın ve erkek kimliği, bireyi mesleki yaşam içerisinde yeniden konumlamaktadır. Toplumsal iktidar odakları özellikle kadınları erkeklerden daha bağımlı ve toplumun alt sıralarında konumlandırmaktadır. Toplumsal iş bölümü yapılırken genellikle kadınlara birincil görev olarak ev işleri ve annelik görevleri uygun görüldüğünden ve bu asli görevlerinin mesleğini yapmasını sektöre uğratacağı düşünüldüğünden; sekreterlik, hemşirelik, bakıcılık gibi “kadınlara uygun mesleklerin” ücretlerinin “erkek işlerinin” ücretlerine göre daha düşük olduğundan kadınlar hep ikincil konuma itilmişlerdir. Kadının toplumsal konumu ve emeğinin niteliksiz görülmesi nedeniyle emeğinin sömürülmesi, bir başka deyişle işgücü piyasasında erkek işi- kadın işi ayrımına dayalı meslekleşme modellerinin erkek emeğini daha değerli kılan tarzı kadınların meslek seçiminde önemli bir etken olmaktadır. Kadınları ve erkekleri farklı meslekleri seçmeye iten etkenler, cinsiyetler arası ücret uçurumu üzerinde de doğrudan bir etkiye sahip olmakta ve bu nedenle iş bölümü ayrışması bir kısır döngüye girmektedir.

William M. O'Barr ve Bowman K. Atkins ise yaptıkları çalışmada sosyal statünün, cinsiyetin dışında eğitim durumu, meslek ve ekonomik durum gibi çeşitli faktörlerle de ilişkisi olduğunu ileri sürdüler. O'Barr ve Atkins, 1980 yılında yaptıkları çalışmada geniş bir tanık yelpazesini gözlemleyerek 30 ay boyunca mahkeme salonundaki davaları inceledi. Robin Lakoff, 1975 yılındaki çalışmasında kibarlık ifadelerini ve nezaket ifade eden geleneksel sözcükleri kadın dilinin bir bileşeni olarak tanımladı ve O'Barr ve Atkins kendi yaptıkları çalışmalarda Lakoff'un bu hipotezini dikkate aldı. O'Barr ve Atkins, Lakoff'un ‘kadın dili’ olarak tanımladığı dilin aslında ‘etkisiz bir dil’ olduğunu ve bu dili kullanmanın ana etkeninin cinsiyet değil sosyal statü olduğunun sonucuna vardılar (O'Barr ve Atkins, 1998: 406). O'Barr ve Atkins, Lakoff ve diğerlerinin desteklediği farklılıkların mutlaka kadın olmanın değil, güçsüz olmanın sonucu olduğunu keşfettiler. Çalışmalarından; etkisiz veya güçsüz olarak kabul edilen bu dilin, alıntılanan konuşma kalıplarının "ne tüm kadınların özelliği ne de yalnızca kadınlarla sınırlı" olduğu sonucuna vardılar. Çalışmada, kadınların dil özelliklerinin en düşük sıklığını kullanan kadınlar alışılmadık derecede yüksek bir statüye sahipti. ‘Kadın dili’ olarak kabul edilen dil özelliklerini düşük sıklıkta konuşan erkekler arasında bu statü bağıntısına karşılık gelen bir örüntü kaydedilmiştir.

Türkiye’de bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Mahmure Gökçen ve Ayşenur Büyükgöze’nin 2018 yılında hazırlamış olduğu, ‘Meslek Seçiminde Toplumsal Cinsiyetin Rolü: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması’, Çiğdem Gedikli’nin 2021 yılında hazırladığı ‘Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrışmanın Boyutu: Kadınlar Mesleki Hiyerarşinin Neresinde?’ çalışması, Seda KALEMBERK’in ‘Toplumsal Cinsiyet ve Profesyonelleşme: Hukuk Mesleğinde Kadın Örneği’ çalışması, meslek, emek piyasası ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalara örnek verilebilir. İpek İlkaracan, 2010 yılında hazırlamış olduğu ‘Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları’ çalışmasıyla iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması konusunda faydalı makaleler içermektedir. İlkur Kumkale’nin editörlüğünü yaptığı ve On altı kadın akademisyen tarafından yazılan ‘Kadının İş Yaşamı ve Etik’ kitabında, genel olarak çalışan kadınların iş yaşamında farklı alanlara girebilme zorlukları, girebilenlerin orada kalabilme gayretlerinin yanı sıra yorulmadan devam eden çok azının da yönetim kademelerinde yer alabilme mücadelesi hakkında değişik bilgilere yer verilmiştir.

Uluslararası akademik literatüre baktığımızda ise Juanita Elias’ın 2010 yılında hazırladığı ‘Labor and Gender’ eseri, Meltem İnce Yenilmez ve Ufuk Bingöl’ün 2021 yılında editörlüğünü yaptıkları ‘Gender and The Labor Market: Key Facts and The Trends in Equal Employment’ eseri, Joseph G.Altonji ve Rebecca M.Blank’in ‘Race and Gender in the Labor Market’ eseri, Aruna Rao, Joanne Sandler, David Kelleher ve Carol Miller’in hazırladığı ‘Gender at Work: Theory and Practice for 21st Century Organizations’ eseri ile Richard Anker’in 1998 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü için hazırladığı ‘Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World’ eseri, meslekler ile toplumsal cinsiyetin bileşenlerinden çıkan sonuçları ortaya koyan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.8. Mesleki Pratikte Şiddet Olgusu

“Şiddet, bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik yönden zarar görmesiyle ya da acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı de içeren, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik her türlü davranıştır” (adalet.gov.tr). Şiddet, kişi veya topluluk üzerinde egemenlik inşa etmede bir araçtır. Şiddet ve saldırganlık kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber, bu kelimelerin anlamlarının farklılaşabildiği ve şiddetin öfke, kin ve nefret gibi duygulara bağlı olan, nitelikli ve daha fazla zarar verici bir saldırganlık hali olduğu görülmektedir. Öyle ki, şiddet saldırganlığı da içine alan daha geniş anlamlı bir üst kavramdır (Yüksel, 2005: 9). Şiddet, belirgin olarak fiziksel boyutta görülse de

psikolojik, cinsel ve ekonomik boyutları mevcuttur. Şiddeti salt fiziksel eylemlerden ibaret olduğunu belirtmek tanımlamayı eksik bırakmaktadır. Özellikle Feminist yaklaşım şiddeti, psikolojik, cinsel ve ekonomik boyutlarını da kapsayacak şekilde ele alarak fiziksel şiddetin ötesinde geniş bir eylem biçimi olarak görür (Renzetti, 2008: 271). Avukatların maruz kaldığı şiddet eylemlerinin de bu tasnif içinde değerlendirilmesi gerekir.

Çelik (2013: 9- 14) şiddet eylemlerini niteliğine göre çeşitli tiplere ayırmıştır.

- a) Fiziksel Şiddet: Vücut bütünlüğüne yönelik bütün saldırılar bu kategoride değerlendirilir.
- b) Psikolojik Şiddet: Duygusal temelli bir şiddet tipidir. Görünürlüğü ve eylemin şiddet kategorisinde değerlendirilmesi fiziksel şiddet kadar görünür değildir. Etken bir psikolojik şiddetin yanında ihmal de psikolojik şiddet kategorisine girmektedir. Polat (2016: 32) psikolojik ya da duygusal şiddete neden olan başlıca davranışları şu şekilde tasnif etmiştir: “Reddetme, Tek başına bırakmak, Yıldırma, Suça yöneltme, Duygusal tepki vermeyi reddetme, Aşağılama, Kendi çıkarına kullanma, Vaktinden önce yetişkin rol verme
- c) Ekonomik Şiddet: Ekonominin kontrol, tehdit ve yaptırım amacıyla kullanılmasıdır (Gürkan & Coşar Çetin, 2009: 125). “Çok düşük düzeydeki ücretler ve kronik enflasyon insanca yaşamı tehdit eder. Bu durum, insanları daha sorunlu ve gerilimli yaptığı için, olağan şiddete de katalizör etkisi yapar ve saldırgan davranışları artırır” (Ünsal, 1996: 33). Toplumsal ilişkiler bağlamında da ekonomik şiddet durumlar görülebilmektedir. Sınıfsal ve etnik kimlikler ile toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden ekonomik şiddet gerçekleşebilir. Belirli bir etnik gruba mensup bireylerin görece daha düşük ücrete çalıştırılması, heterodoks toplumsal cinsiyet kimliklere negatif ayrımcılık yapılması ve kadınların çalışma hayatındaki yeri toplumsal temelli ekonomik şiddete örnek teşkil etmektedir. Özellikle kadınlar, kayıt dışı çalışan işçiler ve azınlıklar sık sık ekonomik şiddete maruz kalmaktadır. Şiddete dayalı ölümlerin büyük bir çoğunluğu gelir düzeyi düşük ve orta seviyede olan ülkelerde yaşanmaktadır. Bu ölümlerin %10’undan az bir kısmı gelir düzeyi yüksek ülkelerde yaşanmaktadır (who.int).
- d) Cinsel Şiddet: Cinsel şiddet, vücut dokunulmazlığının ihlali ile cinselliğin bir egemenlik aracı olarak kullanılmasıdır. Görsel, sözlü ve dokunsal taciz, takip, cinsel sömürü ve cinsel saldırı cinsel şiddet türleridir.

Şiddet, bireysel boyutta olabileceği gibi faili ve mağduru itibarıyla kolektif nitelikli de olabilir (Miller, 2020: 8). Bir alt kültürel gruba, azınlıklara, toplumsal cinsiyet kimliğine yönelik toplumsal ve ideolojik tahakkümler, hukuki engeller, mahalle baskıları psikolojik şiddetin

kolektif boyutundaki örneklerini oluşturmaktadır. Şiddet, anlık ve kesintili olabileceği gibi gündelik hayatta sistematik bir şekilde uygulanabilir. Nancy Scheper- Hughes ve Philippe Bourgois (2004), “gündelik şiddetin” hayatın her alanında görülebilen şiddet türü olduğunu ifade eder (Scheper-Hughes & Philippe Bourgois, 2004). “Dijital çağ” olarak sıfatlandırılan 21. yüzyılda siber şiddetin de önemli bir şiddet türü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kişisel bilgileri ele geçirme, kişisel ve özel bilgileri ifşa etmek ile yayınlamakla tehdit etmek de şiddet içeren davranışlardır.

Kasaum’a göre eril şiddette ise erkekler esas olarak, “kadınla erkek arasındaki iktidar eşitsizliğine bağlı olarak yaşanmakta ve genellikle erkekler, kadın üzerinde otorite sağlamak, onu kontrol altında tutabilmek için şiddet kullanımına başvurumaktadırlar”. Gramsci’ye göre, egemen sınıf, alt gruplara bazı imtiyazlar vererek (şiddeti imtiyazı gibi) genel olarak toplumsal rızayı güvence altına alırlar (Gottfried, 1998: 459).

“Eril düzenin eril koşullarından geçerek kültürlenmesi ve sosyalleşmesi süren oğlan çocuk, görünüşte avantajlı algılanan dünyanın sorunlu taraflarıyla yüzleşir. Sahip olduğu oyuncaklar kız çocuklarınınkinden farklıdır; gücü ve hâkimiyeti temsil eder. Kullandığı dil, kız çocuklarınınkinden farklıdır; küfür eder, aşağılar ve bu halleri gururla kabul görür. Ancak düşüp canı yandığında ağlayamaz, bale yapmak istediğinde kabul edilmez. Her zaman daha güçlü, daha başarılı, daha iyisi olmak zorundadır.

...erkek, hem eril düzenin ağırlığı altında ezilmekte, hem de düzenin ona tanıdığı - bu aslında bir yanılsamadan ibarettir, çünkü kendisi de çok ufak bir hareketiyle bu statüsünü kaybedeceğini bilir- gücü ve tahakkümü kullanmaktadır. Güç kurma ve tahakküm altına alma, şiddetin en ağır biçimde yaşamın her alanına sinmesine neden olur. Zaten şiddet döngüsü içinde var olduklarından, bu yapı onlar için olağanlaşır ve şiddet, bir tür sorun çözme biçimi hatta iletişim kurma yöntemi haline alır.” (Çelik, 2016: 6-7)

Erkeklik, hiçbir zaman simgesel dışavurumundaki gibi yekpare, ek yeri olmayan bir oluşum değildir. Fallik iktidarın vaadi, tam da bu bütünsel iç tutarlılığın, bölünmemiş ve bölünemez, sorgulanmamış ve sorgulanamaz bir erkekliği oluşturma garantisidir. Bu yolda toplumsal cinsiyete dayalı düşmanlık, cinsel kutuplaşmaların olumlanıp teşvik edilmesine yönelik baskılarla birleşir (Segal, 1992: 138). “Aile içi şiddet her ne kadar aileyi oluşturan kişiler arasında birbiriyle olan şiddet ilişkisini incelemekten pratikte karşımıza en sık erkeğin kadına uyguladığı şiddet olarak çıkmaktadır” (Polat, 2016: 17). Ev içi şiddet, erkeğin iktidar konumunu sürdürmesini sağlamaktadır (Watts & Zimmermann, 2002: 1232). Eril şiddetin tek mağduru sadece kadınlar değildir. Özellikle çocuklar, aile içi yaşamda erkek şiddetinin kadınlarla birlikte mağduru olmaktadır. Erkekler de sık sık eril şiddetin mağduru olmaktadır. Fakat çoğu erkek, mağduru olduğu fiziksel şiddet deneyimlerini, “zayıflık” olarak görüp ilgili mercilere

bildirmemekte; hatta bazı erkekler, “adil” olduğu sürece kavga etmenin bir sorun olmadığını düşünmektedirler (Hobdell & Stanko, 1993: 400-405). Devletin erkeklere yönelik şiddet kullanımı özellikle işçi sınıfı ve marjinal erkeklere yönelik olarak gerçekleşmektedir (1993: 402).

Eril şiddeti çözümleyen 3 ana yaklaşım mevcuttur. Liberal yaklaşıma göre şiddetin ana nedeni, iyi eğitim almamış veya travmatik bir gelişme dönemi geçirmiş bireylerdir. Fakat Bourdieu'nun eğitim üzerine düşündüklerini referans aldığımızda, eğitim kurumlarının öğrenciler üzerinde hegemonyayı kurma rolü olduğunu söyleyebilir; bu nedenle iyi bir eğitim alıp almamaktan ziyade ana nedenin bizzat eğitim kurumları olduğundan söz edilebilir. Sınıfsal yaklaşıma göre ataerkil şiddetin temel nedeni ekonomik baskıdır. Bu baskıdan kadınları düşük ücretle üretim yapmaya zorlanmalarını, ev içi emeğin yok sayılmasına çalıştırılmalarını ve yine düşük ücretle çalıştırılan işçi sınıfına mensup erkeğin öfkesini kadına yönelttiği zaman ona verilen sus payı imtiyazını anlayabiliriz. Radikal yaklaşıma göre şiddet, erkeğin kadına yönelik en temel kontrol mekanizmasıdır. Sosyal olarak her kurumda inşa edilmektedir. Şiddet ev, sokak ve devletin kendisinde vuku bulmaktadır (Walby, 1990: 129-136).

Olgusal olarak şiddet, neredeyse insanlık tarihi ile yaşittir. Dini bir hikâye olarak adlandırabileceğimiz Habil ile Kabil hikayesi, bir cinayeti okuyucuya anlatarak şiddetin insanlığın en ilkel zamanlarından belleğine işlediğini bize göstermektedir. Ölü bir beden ve savaş aletleri, Freud'a göre bazı ilkel kabilelerde tabu sayılsa da Orta çağ ve sonrasında idam cezalarının seyirlik bir özellik taşımaya başlaması geleneği, bugün monitörlerde devam etmektedir. Televizyon, cinsellik gibi şiddeti de satan bir pazarlama aracı görevi görür. Aksiyon, macera, polisiye, savaş, korku ve gerilim türü film ve dizilerin olmazsa olmazı şiddettir. Şiddet, çoğunlukla fiziksel boyutta kodlansa da psikolojik şiddetin işlendiği birçok örneği sinema ve televizyon yapımlarında görmek mümkündür. Şiddet uygulamalarında en çok karşılaşılan araçlardan birisi ateşli silah kullanımımızdır. Ateşli silah şiddet olgularının sonucunu ağırlaştıran bir unsur olmanın yanı sıra şiddete yönelten de bir etkidir. Fallik bir gösteren olarak silah, kişinin güç inşası ve gösterisinde kendisine kolay yoldan güç veren bir araçtır. Suç dramalarının tamamında silah, izleyicinin karşısına çıkar. Suç dramalarında silahın bu denli çok gösterilmesi ve kullanılması, onu neredeyse gündelik hayatın sıradan bir aracı olarak kodlamaktadır.

Avukatlar, mesleki hayatlarında şiddetin her türüyle karşılaşmaktadırlar. Kaybedilen bir dava sonrası müvekkilleri avukatlarını sık sık suçlamakta ve avukatlarına karşı zaman zaman fiziksel şiddete başvurumaktadırlar. Avukatların karşılaştıkları muameleyi öngören patron avukatlar, haciz işlemlerine çoğunlukla mesleğe yeni başlamış avukatları göndermektedirler. Bu işlemlerin bazısı da hacze uğrayan kişinin haciz memurları ve avukatlara saldırısıyla sonuçlanmaktadır.

Savunma avukatı olarak, müvekkilinin haklarını savunmak adına polis karakoluna giden avukatlardan bazıları, karakoldaki kolluk kuvvetleri tarafından psikolojik; zaman zaman fiziksel şiddet görmektedirler. Avukatın işini yapmasını önleme, müvekkiliyle görüştürmeme, hakaret ve aşağılamalara maruz bırakma ve vücut dokunulmazlığının ihlaliyle karşılaşan avukatlar, devletin otoritesine yaslanan fail emniyet personelini şikâyet etse bile bu şikâyetlerden çoğu zaman bir sonuç çıkmamaktadır. Barolar da avukatların bu açıdan mağdur olmalarını engellemek adına mücadele etmektedirler. Adalet Bakanlığı veya Çalışma Bakanlığı'nın düzenlemesiyle daha insani şartlarda çalışabilme imkânı olan avukatlar, devlet kurumlarının bir taban ücret belirlememesi, stajyer taban ücretlerinin de çok aşağı seviyede bulunması sebebiyle makro düzeyde ekonomik şiddetle karşı karşıyadırlar. Bürolarda işçi avukat olarak çalışanlar da kendilerine verilen yoğun iş yükü ve günde 12 saati bulan mesailere karşılık verilen düşük ücretlerden dolayı işveren avukatlar tarafından da ekonomik şiddetle karşı karşıyadırlar. Cinsel şiddet gerek kamusal gerekse özel alanın her yerinde görülebildiği gibi özellikle kadın avukatlar tarafından deneyimlenmektedir. Avukatların mağduru olduğu şiddet içeren davranışlar bireysel nitelikte olduğu gibi kolektif nitelikte de olabilmektedir. Mahkeme kalemlerinde, duruşmalarda, karakollarda ve toplum içinde avukatlara yönelik basmakalıp davranış biçimleri, bir meslek grubu olarak avukatlığı hedef almaktadır. Avukatların maruz kaldığı şiddet eylemleri sistematik hale gelerek gündelik şiddete evrilmiştir. Şiddetin gündelikleşmesi, şiddetin normalleştirilmesiyle gerçekleşir. Örneğin toplumsal cinsiyet normları, şiddetin normalleştirilmesinde önemli bir yer tutar (Hüsünbeyi, 2011). Toplumsal cinsiyet alanında eril yapı Bourdieu'nun da bahsettiği gibi (2015: 21), tahakkümünü, hegemonyasını meşru kılmak ve yeniden üretmek adına şiddet kültürünü doğal bir tarihsellik olarak sunar. Bunun neticesinde şiddetin mağdurları da içinde buldukları şiddet kültürüyle mücadele için çeşitli pratikler üretirler. Avukatların kendilerine yönelik şiddeti kanıksaması, onların yenilgiyi kabul ettiklerinin değil; hegemonik yapının mekânında, oraya uygun mücadele ve kaçış pratikleri ürettiklerinin göstergesidir. Bir avukatın polis karakoluna prezantabl bir tarz içinde gelmesi, yaptığı işin ehemmiyetini hatırlatmak adına önemli bir simgedir. Bir avukatın şık ve görece pahalı bir büroya sahip olması, onun işinin ehli olduğunu ve saygı duyulması gerektiğini müvekkiline hatırlatır. Mesleğe yeni başlamış bir avukatın genç görünmesi, onun mesleğinde çaylak ve bilgisiz olduğunun düşünülmesine yol açsa da halleri, tavırları, jestleri ve giyim tarzı ile bu önyargıya maruz kalmaktan kurtulabilir.

2. BÖLÜM: NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. ARAŞTIRMA TASARIMI

İşbu çalışma Türkiye’de mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayat pratiklerini ve alışkanlıklarını incelemektedir. Dolayısıyla bir kültürel ve sosyolojik bir analiz olma sıfatını haizdir. Sosyolojik bilgi, sıradan insanın gündelik deneyimlerini içerir (Bauman, 2009: 18).

Gündelik hayat, rutini ve sıradanlığı sebebiyle genellikle eleştirel bir perspektifle ele alınan bir yapı değildir. Bu sıradanlık ve rutin, birçok toplumsal bilgiyi içinde barındırır ve ancak eleştirel bir yaklaşımla bu toplumsal bilgiler elde edilir. Henri Lefebvre (2010: 87) bu nedenle araştırmacının, gündelik hayatı incelerken eleştirel perspektifi takınmasının gerekli olduğunu ifade eder. Araştırmacının bu eleştirel perspektifi, salt bilgi ve tarafsız anlatı kümelerinin toplanmasına dayanan araştırmaların yanlılığından kurtarır (2010: 100). Gündelik hayat incelemesi, toplumsal bilgiyi elde etme yöntemlerinden nitel araştırma yöntemine elverişli olduğundan bu çalışmada bu yöntem ve araçları benimsenmiştir. *“Nitel araştırma, pozitivist yöntemlerde bulunan, nicel verinin aşırı genelleştirilmesine ve yetersiz yorumlamalarına eleştiri getirir”* (Kümbetoğlu, 2008: 58). Nitel araştırma, incelediği konunun doğal ortamındaki biçimini anlama ve yorumlamayı sağlayan bir yöntemdir.

Araştırmada verilerin elde edilmesinde kullanılan yöntemler, araştırmadaki örneklem grubu ile araştırmacının varsayımları hakkında bilgiler alt başlıklarda yer almaktadır.

2.1.1. Araştırma Yöntemi

İlgili konu ve sorunsallar, yukarıda da belirtildiği üzere nitel araştırma yöntemi ile analiz edilmiştir. Fatma Belkıs Kümbetoğlu’na göre (2008: 38) nitel araştırma, *“sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir. Araştırma öznesi birey veya grup davranışlarının ya da sosyal süreçlerin insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan bir resmini sunar.”* Araştırmada, veri toplamak amacıyla katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır.

“Katılımcı gözlem kültür araştırmalarında o kültürü yaşayanların içine girerek deneyimlemeyi, bilgi toplamayı ve tanımlamayı amaçlayan etnografya çalışmaları ile özdeş görülür” (Yıldırım & Şimşek, 2005: 171). Katılımcı gözlemle araştırmacı, araştırma konusu topluluğun gündelik hayatlarını deneyimleyerek o topluluk hakkında her türlü veriyi elde etmeye çalışır. Robert E. Park’a göre katılımcı gözlem yöntemi, kentli bireylerin kültürel özellikleri ile davranışları

hakkında bilgileri elde etmek için en faydalı yöntemdir (Thornton & Gelder, 1997: 12). Herbert Blumer (1986: 41) ise grup araştırmalarında en iyi bilimsel yöntemin katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle yapılan nitel araştırma yöntemleri olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme soruları ile çalışmanın başlangıcında ortaya koyduğum varsayımları sınamaya yönelik veriler elde edilmiştir. Katılımcı gözlem, 10.02.2021- 15.04.2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Katılımcı gözlemde etnografik araştırma metotlarından faydalanılmıştır. Etnografik çalışma, belirli bir çevrenin veya grubun kültürüne ve gündelik hayatına odaklı, araştırmaya konu olan çevrenin veya grubun ve bu grubun kültürel dinamiklerini, yaşama biçimini, ritüellerini, değerlerini, davranış kalıplarını ve bu davranışların nedenlerini araştırmacının bizzat gözlemleyerek ölçtüğü yöntemidir. Etnografik bir incelemenin en önemli unsuru araştırmacının incelediği hayatı yaşamaktan geçer (Atay, 2018: 9). Katılımcı gözlem, belirtilen tarihler arasında, bazı günlerin belirli saatlerinde gözlem mekânı olarak belirlenen avukatlık bürosunda yapılmıştır. Katılımcı gözlem COVID-19 pandemisi göz önünde bulundurularak, maske ve mesafe gözetilerek yapılmıştır.

Katılımcı gözlem için tercih edilen avukatlık bürosu, Eskişehir ilinde, Kızılcıklı Caddesi'nde yer almaktadır. Büroda iki kadın avukata aittir. Katılımcı gözlem için kendilerinden yazılı izin alınmıştır. Bu büronun yanı sıra avukatların gündelik hayatlarının geçtiği mekanlardan olan Eskişehir Barosu binası ve Ankara Barosu binası ile Eskişehir ve Ankara Adalet Saraylarında yer alan baro odalarında da gözlem yapılmıştır. Lefebvre, gündeliğin incelenmesinde mekânı en önemli toplumsal yapı olarak ortaya koyar. Ana araştırma sahası olarak belirlenen büroda katılımcı gözlem ile, araştırma süreci boyunca o büronun gündeliği bizzat tarafımda deneyimlenmiştir. Agamben (2006: 17), bilgi toplamanın, turistik gezilerin ve fotoğraf çekme eyleminin bir bilgi ve rahatlama hissi sunduğunu ancak bunların bunların gerçek bir deneyimle ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Araştırmacının stajyer avukat olması nedeniyle içerdenliği, katılımcı gözlem ile elde edilen salt bilginin yanı sıra deneyimin verdiği anlam ve araştırma konusunun özünü kavramasına yardımcı olmuştur. Gözlem, nitel araştırmalarda görüşmeler esnasında gözden kaçırılabilen durumsal, davranışsal değişimleri saptayabilmek için kullanılır (Kümbetoğlu, 2008: 128).

Katılımcı gözlemci olarak yer alınan avukatlık ofisi, Eskişehir'in işlek ve merkezi caddelerinin birinin üzerinde yer almaktadır. Dört odalı ev tipinde bir daire niteliğinde ve standart bir iş yerine uygun bir şekilde dayanıp döşenmiş olduğundan bu ofisin okuyucuya aktarılması elzem bir profili söz konusu değildir. Katılımcı gözlem için tercih edilen mekânın aktif çalışan bir avukatlık ofisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Avukat- müvekkil gizliliği ve avukatın sır tutma yükümlülüğü nedeniyle müvekkillerle görüşmelerde gözlemci olarak bulunmadığımı belirtmem

gerekmektedir. Meslektaşlarının ve diğer arkadaşlarının ofisteki avukatları ziyaret ettikleri zamanlar ile mola verdikleri sıralar, katılımcı gözlem açısından verinin asıl toplandığı zamanlardır.

Hacettepe Üniversitesi Kültürel Çalışmalar ve Medya Tezli Yüksek Lisans Programı'nın derslerinden olan Gündelik Hayat Etnografisi dersi kapsamında Ankara'da aynı nitelikte bir derste bitirme projesi yürütülmüştür. Bu projede katılımcı gözlem yöntemine bu araştırmada da görüşmeci olarak yer alan Furkan (27) ve Halil'in (27) ofisinde başvurulmuştur. Araştırmacı olarak o ofiste edinilen, konuyla ilgili veriler de bu araştırmada oldukça bana oldukça yararlı olmuştur. Bu projede elde edilen gözlemlere ve bulgulara da bu araştırmada zaman zaman değinilecektir.

Derinlemesine görüşme içeriğini önceden hazırlanan temel sorular oluşturmuştur. Bu bağlamda görüşmecilere, ekler bölümünde örneği bulunan 27 adet yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, konuyla ilgili önceden hazırladığı belli konu başlıkları ya da sorularla görüşmeyi gerçekleştirir, görüşmecinin ek bilgiler verebileceği düşüncesiyle soru çerçevesini keskin bir şekilde çizmez fakat görüşmecinin sorulan konudan sapmasını önler. *“Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşmecilerin belleklerindeki deneyimi sınırları keskin bir biçimde belirlenmemiş sorularla hatırlatmayı ve böylece niteliksel bir analize uygun verilere ulaşmayı sağlar”* (Barriball & While, 1994: 331). Sorular demografik bilgiler, mesleki yaşama dair genel bilgiler ile gündelik hayata dair bilgiler elde etmek ve hipotezlere yönelik olmak üzere hazırlanmıştır.

Derinlemesine görüşme yapılan katılımcılar, kartopu örnekleme tekniğine göre seçilmiştir. Kartopu örnekleme tekniğinde araştırmacı, ilk katılımcı grubu bulunduktan sonra bu bireyler aracılığıyla yeni görüşmeciler bulur ve yine onlar aracılığıyla yeni katılımcılara ulaşır. Bu kapsamda Ankara ve Eskişehir kentlerinde 4 kişiden oluşan ilk görüşmeci grubuyla iletişim kurulmuş, o görüşmeciler vasıtasıyla da diğer görüşmecilere ulaşılmıştır. Gündelik hayat anlatıları, katılımcı gözlemin yanı sıra derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılarak elde edilmiştir. Hem katılımcı gözlemin yapılacağı avukatlık bürosu çalışanlarına hem de derinlemesine görüşme yapılan katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilmiş, “Gönüllü Katılım Formu” sunularak onayları alınmıştır.

2.1.2. Araştırma Örnekleme

Derinlemesine görüşme yapılan örneklem grubu on altı görüşmeciden oluşmaktadır. Görüşmeciler, yukarıda da açıklandığı üzere kartopu örnekleme tekniği ile tespit edilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan katılımcılar, Eskişehir ve Ankara’da çalışan ve 10 yıldan daha az tecrübesi olan avukatlardan oluşmaktadır. Eskişehir ve Ankara’da tespit edilen ilk örneklem grubu aracılığıyla diğer görüşmeciler ile iletişim kurulmuştur. Avukatlık kültürüne yeni girmeleri ve henüz içselleştirme aşamasında bulunmalarından dolayı meslek kültürünün dinamiklerini farklı anlamlandırdıkları ile mesleğe yeni başlamanın farklı pratikler içerdiği görüşünü taşımam nedeniyle bu ölçüt seçilmiştir. Avukatlık mesleği, uzun yıllar mesleki pratiğin gerektirmesi ile arabuluculuk ve bilirkişilik gibi tali avukatlık görevlerinin yapılmasında yasal olarak belirli bir süre mesleki tecrübe zorunluluğu olması gibi hususlar da bende avukatlık mesleğinde tecrübenin ayrı bir değerlendirme gerektirdiği inancını doğurmuştur. Örneklem grubunun seçiminde yaş ölçütü konulmamıştır. Araştırmanın konusu olduğu üzere mesleki tecrübe dikkate alınarak ölçüt belirlenmiştir.

Görüşmecilerin sekizi kadın sekizi ise erkektir. Görüşmeci profillerinin yer aldığı aşağıdaki tabloda görüşmecilerin yaşlarıyla ilgili demografik bilgileri yer almaktadır. Görüşmecilerden Serhat (36) hariç hepsi 28 yaşından küçüktür. Derinlemesine görüşme yapılan görüşmecilerden 13’ü avukat; 3’ü stajyer avukattır. Akın (27), Mehmet Ali (24) ve Enes (19) stajyer avukat olarak görüşmede yer almakta olup tam zamanlı bir şekilde avukatlık ofislerinde çalışmaktadır. Görüşmecilerden Gökçe (23), Irmak (27), Hacer (27) ve Kübra (27) avukatlık ofislerinde hizmet akdiyle çalışan avukatlardır. Çalışma içerisinde, hizmet akdiyle çalışan avukatlar ‘işçi avukat’ ya da ‘bağlı çalışan avukat’ olarak da anılmıştır. Hizmet akdiyle çalıştığı belirtilen mezkûr görüşmeciler ve stajyerler dışındaki görüşmeciler kendi avukatlık ofislerinde serbest avukatlık yapmaktadır. Görüşmecilerden Kübra’nın 3 yıllık serbest avukatlık deneyimi olup görüşme tarihinden kısa bir süre önce staj yaptığı ofiste bağlı olarak çalışmaya başladığını belirtmiştir.

Ankara’da yaşayan görüşmecilerden biri, isminin araştırmada kullanılmamasını istediğinden dolayı kendisinin ismi değiştirilerek çalışmada kendisinden ‘Tarık’ olarak bahsedilmiştir. Aynı şekilde Eskişehir’de yaşayan görüşmecilerden biri de isminin değiştirilerek ‘Turkuaz’ olarak araştırmada kullanılmasını istemiştir.

Görüşme yapılanlardan 5’i Ankara’da; 11’i Eskişehir’de yaşamaktadır. Ankara’da çalışan avukatların tamamı üniversiteyi Ankara’da okumuştur. Eskişehir’deki avukat ve stajyerlerin 5’i üniversiteyi Eskişehir’de; 6’sı başka kentlerdeki üniversitelerde okumuşlardır.

Araştırmada yer alan katılımcıların tamamı, 10 yıldan daha az mesleki tecrübeye sahiptir. 10 yıla kadar, neredeyse her yıldan tecrübesi olan katılımcılar vardır. Avukatlık mesleği, kesin bir emeklilik yaşı olmayan, sürekli yeni mesleki bilgilerin öğrenildiği, çalışma alanının çok geniş olmasından dolayı çok fazla bilgiye ve tecrübeye ihtiyaç duyulan ve mevzuatın sürekli değişmesinden dolayı bilgilerin güncel tutulması gereken bir meslek dalı olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, 10 yıldan az mesleki tecrübe, bir avukat için çok fazla bir birikim olarak görülmez. Görüşmecilerden Serhat (36), avukatlık stajını tamamladıktan hemen sonra akademiye dahil olmuştur. Yani avukatlık mesleğinden önce 2018 yılına kadar hukuk fakültelerinde akademisyenlik yapmıştır. 2018 yılında ise akademiden ayrılıp avukatlık mesleğine başlamıştır. Diğer katılımcıların tamamı, okuldan mezun olduktan sonra avukatlık stajına ve sonrasında avukatlığa başlamışlardır.

Derinlemesine görüşmelerin bir kısmı görüşmecilerin ofislerinde ve baroda yapılmış, böylece görüşülen kişiler içinde buldukları ortam ve koşullarla birlikte gözlemlenmiştir. Görüşmelerin bir kısmı ise COVID-19 pandemisi şartları sebebiyle video konferans yöntemi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İSİM	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	MESLEKİ TECRÜBE*	MESLEKİ STATÜSÜ	YAŞADIĞI YER
Duyusu	Kadın	24	Lisans	2 Yıl	Avukat	Eskişehir
Benian	Kadın	26	Lisans	1,5 Yıl	Avukat	Eskişehir
Esmâ	Kadın	26	Lisans	1 Yıl	Avukat	Eskişehir
Gökçe	Kadın	23	Lisans	4 Ay	Avukat	Eskişehir
Kübra	Kadın	27	Lisans	4 Yıl	Avukat	Eskişehir
Turkuaz	Kadın	24	Lisans	5 Ay	Avukat	Eskişehir
Yusuf	Erkek	24	Lisans	5 Ay	Avukat	Eskişehir
Serhat	Erkek	36	Doktora	5 Yıl	Avukat	Eskişehir

Akın	Erkek	27	Lisans	6 Ay (Stj.)	Stj. Avukat	Eskişehir
Mehmet Ali	Erkek	24	Lisans	6 Ay (Stj.)	Stj. Avukat	Eskişehir
Enes	Erkek	19	Lisans	8 Ay (Stj.)	Stj. Avukat	Eskişehir
Irmak	Kadın	27	Lisans	5 Yıl	Avukat	Ankara
Hacer	Kadın	27	Lisans	2,5 Yıl	Avukat	Ankara
Furkan	Erkek	27	Yüksek Lisans Öğr.	4 Yıl	Avukat	Ankara
Halil	Erkek	27	Yüksek Lisans Öğr.	5 Yıl	Avukat	Ankara
Tarık	Erkek	27	Doktora Öğr.	5 Yıl	Avukat	Ankara

*Görüşmenin yapıldığı an itibarıyla. Ankara’da yaşayan avukatlarla görüşmeler Ocak- Temmuz 2021; Eskişehir’de yaşayan avukatlarla Ağustos 2021- Ocak 2022 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Avukatların mesleki tecrübesinde stajyerken geçirdikleri 1 yıllık tecrübe hesaba katılmamıştır.

2.1.3. Araştırmanın Önemi ve Araştırmanın Varsayımları

Türkiye’de gündelik hayat çalışmaları çoğunlukla sosyoloji, iletişim bilimleri ve Kültürel Çalışmalar disiplini kapsamında akademik alanda yer bulmaktadır. İlgili araştırma, Kültürel Çalışmalar disiplininin kuramsal katkılarından yararlanarak avukatlık meslek kültürünü ve toplumsal cinsiyet kavramını gündelik hayat pratiklerinden yola çıkarak inceleyecektir. Gündelik hayata etnografik yaklaşımlar birçok tezde kendisine yer bulsa da avukatlık mesleği, gündelik

hayat bağlamında araştırma konusu yapılmamıştır. Cansu Okan'ın 2016 yılında hazırladığı "Gender-sensitive women lawyers' perceptions and positions in handling cases of violence against women in Ankara (Ankara'da toplumsal cinsiyete duyarlı kadın avukatların kadına karşı şiddet davalarıyla ilgilenmekteki algı ve konumları)" başlıklı yüksek lisans tezi, avukatlık mesleğini toplumsal cinsiyet, şiddet ve mesleki pratikler bağlamında araştırma konusu yapmıştır. Fulya Pınar, 2016 yılında hazırladığı "Feminist lawyers in Istanbul: Re-thinking the boundaries between the legal and the non-legal (İstanbul'daki feminist avukatlar: Hukuksal olanla hukuksal olmayan arasındaki sınırlar üzerine yeniden düşünmek)" başlıklı yüksek lisans teziyle mesleki pratikleri feminist kuram bağlamında incelenmiştir. Jessie L. French, 2010 yılında hazırladığı "Gender bias in the legal field: Experiences of female attorneys and law students" başlıklı yüksek lisans teziyle, kadın avukatların ve hukuk fakültesi öğrencilerinin deneyimlerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyete dayalı önyargıları incelemiştir. Humera Riaz, 2020 yılında hazırladığı "Women Lawyers in Pakistan: Navigating in a Male Dominated Field" başlıklı yüksek lisans teziyle, Pakistan'daki kadın avukatların toplumsal cinsiyet bağlamında deneyim ve geliştirdiği pratikleri araştırma konusu yapmıştır.

Araştırmanın ilk varsayımı, mesleğe yeni başlamış avukatların nasıl bir toplumsal oluşum olduğuna yöneliktir. Kültürel sınıf başlığı altında da değinildiği üzere, Türkiye'de mesleğe yeni başlamış avukatların bir alt kültür olarak değil; bir kültürel sınıf topluluğu olduğu varsayılmıştır. Avukatların neden bir alt kültür sayılamayacağı ilgili başlık altında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Araştırmanın ikinci varsayımı, hegemonya ve avukatlar arasındaki ilişkiye yöneliktir. Avukatların mesleki açıdan karşılaştıkları diğer özneler ile siyasal ve toplumsal bağlamda hegemonik çatışmalar yaşadığını ve avukatların hegemonik iktidarı temsil eden öznelerin karşısında olduğunu varsayarak çalışmaya başlamış bulundum. Ürettiğim bu varsayıma göre oluşturulmaya çalışılan sosyal hiyerarşi, iletişim süreçleri ve katmanlarında deneyimlenen hegemonik temsiller, mesleğe yeni başlayanlar ile tecrübeli avukatlar arasındaki kültürel farklar, avukatları ve çalışma özelinde mesleğe yeni başlamış avukatları modellenen bu yapı içerisinde tutmaya çalışmaktadır.

Araştırmanın bir diğer varsayımı, avukatlık kültürünün toplumsal cinsiyet düzeni ve rollerine uygun bir şekilde üretildiğine yöneliktir. Kuramsal tartışma bölümünde yer alan toplumsal cinsiyet kısmında ve ilgili alt başlıklarda tartışılmıştır. Mies, kadınların öznel deneyimlerinin bilimsel araştırmanın başlangıç noktası ve rehber ilkesi olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir (1983, s. 51). Tarafımca, avukatlık kültürünün bu toplumsal cinsiyet rejimine paralel bir

inşa süreci içerisinde olduğunun varsayılmış; avukatların gündelik hayatında karşılaştığı diğer öznelerle, inşa edilmiş mevcut cinsiyet düzeni içerisinde çeşitli taktikler ürettikleri kabul edilmiştir. Derinlemesine görüşmede yer alan, bu konuyla ilgili sorularla avukatlık kültürünün cinsel örüntüsü ile avukatların toplumsal cinsiyet bağlamında ürettikleri taktikler hakkında veriler elde edilmiştir.

2.2. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIŞ AVUKATLARIN GÜNDELİK HAYAT PRATİKLERİ

Çalışma konusu ile ilgili kuramsal tartışmaya çalışmanın ilk bölümünde yer verilmişti. Bu bölümde ise yapılan derinlemesine görüşmeler ve saha çalışması ile toplanan veriler, kuramsal tartışma kısmında ortaya konulan kavramlar ve alanda önemli çalışmalar yapmış akademisyen ile düşünürlerin görüşleri ile incelenmiş ve araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Bu kısımda öncelikle, mesleğe yeni başlamış avukatlar olarak sınırlandırılan örneklem grubunun nitelikleri ortaya konulacaktır. *“Evrenin büyüklüğü, çalışılacak alanların geniş olması ve araştırmacının evrenin tamamına ulaşacak zaman ve imkânlarının olmaması gibi etkenlerle evrene erişim sınırlı düzeyde olabilmektedir.”* (Baltacı, 2018: 235). Bu nedenle, *“evrene erişim imkânlarının sınırlılığı araştırmacıyı evreni temsil ettiğini düşündüğü ve evrenin içinde yer alan bir bölüme yönlendirir”* (Sherton’ dan akt. Baltacı, 2018: 235). Mesleğe yeni başlamış avukatların kim olduğu ve araştırmada neden böyle bir sınırlandırma yapıldığı açıklanacaktır. Sonrasında ise hâkim, savcı, kalem memurları, müvekkil ve meslektaşları gibi gündelik hayatta karşılaştıkları diğer öznelerle nasıl bir iletişim ağı içerisinde yer aldıkları, bu toplumsal ağ içerisinde kendilerini nasıl konumlandıkları, derinlemesine görüşmede görüşmecilerin verdikleri cevaplar ve sahadan elde ettiğim verilerle ortaya konulacaktır. Derinlemesine görüşme, detaylı cevapların alınabilmesine olanak sağlayan bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2012: 101). *“Derinlemesine görüşme araştırmacının alanda gördüğü ve deneyimlediği verileri daha geniş bir bağlama oturtmasına ve yorumlamasına yardımcı olmaktadır”* (Fetterman, 1998: 37). Sonraki bölümde avukatlık ve toplumsal cinsiyet rejimi ile ilişkisi yine derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler yoluyla analiz edilecektir. Bir sonraki alt başlıkta, avukatlığın kolektif politik duruşu hakkında anlatılara yer verilecek, avukatların meslek örgütü ve somut dayanışma biçimi olan barolar ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Son bölümde ise mesleğe yeni başlayan avukatların geleceğe nasıl baktığı, kendi ifadeleriyle çalışmada yer bulacaktır. Bu konu başlıkları, mesleğe yeni başlayan avukatların konularla ilgili olan gündelik hayat deneyimlerinden oluşan

ifadeleri ve katılımcı gözlem ile edilmiş verileri barındırmaktadır. Konu başlıklarıyla alakalı kuramsal tartışmalara da yeri geldiğinde atıf yapılacaktır.

2.2.1. Mesleğe Yeni Başlamış Avukatlar

Bu tez çalışması kapsamında mesleğe yeni başlayan avukatların gündelik hayat pratikleri ve mesleki alışkanlıkları incelenmiştir. Çalışma kapsamında, bir avukatın mesleğe yeni başlamış olarak kabul edilme sınırı, tarafımda 10 yıldan az mesleki tecrübeye sahip olmak olarak belirlenmiştir. Avukatlık mesleği, mesleğin çalışma alanının genişliği ve sürekli güncel olması sebebiyle uzun yıllar tecrübe gerektiren bir meslektir. Görüşmeciler tecrübe konusunda farklı fikirleri paylaşmaktadırlar. Bazıları belirli bir süre boyunca avukatlık yapmanın tecrübe vereceğini ifade etmişken bazıları da süreden çok iş yoğunluğunun ve pratiğin önemli olduğunu düşünmektedir.

Enes (19): *“Avukatlık dilekçe yazmak, kanunları bilme, mevzuatı bilmek değil. Avukatlık aynı zamanda bir sosyologluk gerektiriyor, psikologluk gerektiriyor. İnsan ilişkilerinin çok iyi olabilmesi gerekiyor. İletişim yeteneğinin çok iyi olması gerekiyor. Organizasyon yeteneğinin çok iyi olması gerekiyor. İnsanlara bekledikleri cevapları uygun bir dille vermesi gerekiyor. Bunlar da hukuk fakültesinden ziyade hayat tecrübesiyle oluyor. Bir avukatın tabiri caizse ben avukat oldum, piştim demesi için bu tecrübeleri edinmiş olması gerekiyor. Bu da benim nazarımda en az 10 yıllık bir tecrübeye olur.”*

Esmâ (26): *“Bence tecrübe yıl esasına dayanmıyor. Yıl olarak cevap vermem yanlış olur. Benim avukatlığa başladığım dönemde Afgan göçleri, mülteci sorunu, ikincil koruma ile ilgili dosyalar çok yaygındı. Ve ben ofisi ilk açtığımda bu dosyalarla başladım. Ama baktığınızda 25 yıllık olan bir avukatın bunları bildiği söylenemez...Bu yüzden tecrübenin ne yıla ne dosya çeşidine endeksli olduğunu düşünmüyorum.”*

Kübra (27): *“Belirli bir kadem olduğunu düşünmüyorum. Biraz işin yoğunluğuyla biraz da alınan sorumlulukla alakalı. Mesela bizim ofisteki Mehmet Ali (çalıştığı ofisteki stajyer avukat) stajyer olmasına rağmen birçok meslektaştan daha tecrübeli.”*

Mesleğe yeni başlamış avukat, genç avukattan farklı bir grubu kapsamaktadır. Genç avukat, hukuk fakültesini ve stajını çok erken bir tarihte tamamlayarak iş hayatına atılmış avukatlara işaret ederken; mesleğe yeni başlamış avukat herhangi bir yaş sınırı belirtmez. Bu bağlamda, avukatlığa kaç yaşında başlamış olursa olsun, 10 yıldan az tecrübesi olan avukatlar bu çalışma kapsamında mesleğe yeni başlamış avukat olarak kabul edilir. Çalışmanın ihtiva ettiği konular için önemli

olan görüşmecinin yaşından ziyade yeni bir kültürle karşılaştığıdır. Diğer yandan, inceleme konusu grupta yer alan bireylerin yaşı da hiç de önemsiz değildir. Karşılaştığı bireysel ve toplumsal olgu ve olayları deneyimlemesi, verdiği reaksiyonlar ve davranış pratikleri yaşa göre farklılık gösterir; yaşı büyük olan bir birey elbette genç olan birine göre daha hazır ve olgun bir tavır takınabilir. Nitekim bu çalışma kapsamında derinlemesine görüşme yapılan avukatlardan sadece biri 30 yaşından büyüktür. Fakat çalışma bir kültürel sınıfı ele aldığı için üyelerin yaşından ziyade kültürel sınıf içerisinde üretilmiş davranış pratikleri önemlidir. Yeni avukat olmuş bireylerin farklı yaşlarda olması ya da farklı sosyal statülerden gelmesi, bunlara bağlı olarak farklı alışkanlık ve anlamlandırma pratiklerine sahip olmalarına neden olur; ancak bu durum bireylerin bu kültürel dinamiklerle ilk kez karşılaşılıyor olduğu gerçeğini değiştirmez. Aidiyetlerini ve habituslarını dönüştüren etkenlerden en önemli unsurlar tekrarlanan pratiklerdir. Bourdieu'nün 'habitus' kavramıyla amaçladığı şey, gündelik hayatta tekrarlanan uygulamaları analiz ederek sosyal ve kültürel yapıları anlamaya çalışmaktır. Bir grubun üyelerinin gündelik pratiklerinin ortak olması için o grubun bir alt kültür niteliği taşıması da gerekmez. Gündelik pratikler sınıfsal aidiyetler sayesinde benzerlik gösterir. Kültürel sınıf insanların yaşamlarının maddi koşullarından daha fazlasını yansıtır. Kimliği dönüştüren nesnel kaynaklar (örneğin bireyin geliri), kültürel sınıfa işaret eden tutum ve davranış pratiklerini şekillendirir (Kraus & Piff & Keltner, 2011: 246). Avukatlığa yeni başlayan bireyler de mesleki konumlarından ötürü üyesi oldukları sınıftan ve aynı meslekten olmalarından kaynaklanan ortak deneyimlere sahiptirler.

Serhat (36): *“Ben akademisyenlikten avukatlığa geçtiğim zaman baya zorlanmışım. Teori ve uygulama gerçekten çok farklı. Uygulamaya dair ayrı bir tecrübe gerekiyor.”*

Çalışma kapsamında, bir ofis ortamını aktif bir şekilde deneyimleyen stajyer avukatlar da yer almış olup mesleğe yeni başlamış avukat kapsamında ele alınmıştır. Stajyer avukatlar, ofis ortamında avukatın yaptığı hemen her işi yapmaktadır. Yasaya göre stajyerler; *“belirli bir programa göre, adliyede bulunan tüm mahkemelerde duruşmalara girip, gözlemde bulunur, dava dosyalarını inceleyerek pratiğe yönelik bilgiler edinirler. Stajyerler, staj yaptığı avukatla birlikte duruşmalara girebilir, mahkemeler ve idari makamlardaki işleri takip edebilir, dava dosyaları ve yazışmaları düzenleyebilir, ikinci altı aylarından itibaren ise avukatının yazılı muvafakati ile ve onun gözetimi ve sorumluluğu altında, sulh hukuk ve sulh ceza mahkemelerinde, icra tetkik mercilerinde avukatın takip ettiği dava ve işlerle ilgili duruşmalara girebilir ve icra müdürlüklerinde avukat tarafından yapılan işleri yapma ve yürütme isine sahip bulunabilirler.”*

Derinlemesine görüşmelerle elde edilen veriler neticesinde, mesleğe yeni başlamış avukatların en büyük sorununun ekonomik problemler olduğunu söylemek mümkündür. Kendilerine gelen iş sayısının az olmasının yanında mesleğe başlar başlamaz kendilerine yansıyan vergiler, mesleğe yeni başlamış avukatları oldukça sıkıntıya sokmaktadır. Bunun yanında her ay 1400 TL (2022 itibarıyla) tutarında yatırılan BAĞ-KUR primi ve vergiler, sınırlı hukuki danışmanlık olanaklarına eklenerek büyük bir külfet yüklemektedir.

Duysu (24): *“Müvekkil adayları kendi çevresinin tanıdığı avukatlara başvuruyor. Bu yüzden biz ikinci planda kalıyoruz. Ailemizin işini yapmıyorsak, ailemizden bir iş devralmamışsak, çevremiz de çok geniş değilse çok zorlanıyoruz. Pandemi nedeniyle iş almakta da zorlanıyoruz. E zaten reklam yasağına tabiyiz...”*

...Buradaki dosyaları tahsil edemediğimizde kendi işimizi yapamıyoruz. Ya da müvekkilin durumu ortada; ondan da ücret tahsil edemiyorum. Gibi birçok sorun var. “

Yusuf (24): *“Avukatın dava açması için bir belirli bir harç yatırması gerekiyor. Parası yoksa ne yapacak o avukat? Başta müvekkilden istiyorsun o da kendin için istiyor zannediyor. Başta müvekkil para vermezse avukat olarak harcı ben yatırmak zorunda kalıyorum.”*

Benian (26): *“Yeterli sayıda iş yok, gider kalemleri çok fazla. Çevremden duyuyorum genç avukatların bazen bir top kâğıdı bile karşılayacak durumu yok.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatlar, yaşı kendisine yakın avukatlara ‘meslektaşım’ diye hitap ederken, kendisiyle yaş farkı büyük olan avukatlara ‘üstat’ demektedirler. ‘Üstat’ sıfatı avukatların tamamının kendilerinden büyük meslektaşları için kullandıkları sıfattır. Stajyer avukatlarda ise hitap konusunda bir ikilem yaşanmaktadır. Stajyerler de kendilerinden büyük avukatlara üstat diye hitap etmesine rağmen kendileri gibi stajyer olanlara meslektaş deme alışkanlıkları yoktur. Sadece bazıları diğer stajyerlerle konuşurken meslektaşım ya da ‘müstakbel meslektaşım’ şeklinde hitap etmektedirler. Bu konuyla ilgili görüşmecilerin beyanlarına ‘gündelik rutinler’ başlığında yer verilmiştir.

2.3. MÜVEKKİLLERLE İLİŞKİLER

Avukatlık mesleğine dair toplumda egemen olan bakış açısı, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik pratiklerini düzenleyen bir olgudur. Nasıl davranması ve nelerden hoşlanması gerektiğini, diğer meslektaşlarının sahip olduğu yaşam tarzından öğrendiği kadar toplumda var olan bu algılar da kontrol eder. Bu bağlamda avukatların müvekkilleriyle ilişkileri, birçok

bağlamda onların iletişim pratiklerini ve kültürel karşılaşmaları barındırır. Goffman, “*toplumsal rollerin içselleştirilmesiyle tanımlanan gündelik hayatın pratik deneyimi yoluyla bireylerin ‘sahne önü’ ve ‘sahne arkası’ kişilikler üreterek rollerini idare etmeyi ve onların arasında müzakere yapmayı öğrendiklerini öne sürer*” (Holmes, 2009: 50; Bennet, 2018: 14). Gündelik hayat, tek yönlü bir dolaşım sürecinden ziyade karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği, farklı alımlama ve karşılık verme biçimlerinin var olduğu bir alandır. De Certeau, gündelik hayat içerisinde bireyi pasif alıcılar olarak değil; kendi anlamını üreten ve söylemini ortaya koyan kişiler olarak görür. Gündelik hayatın, “*belirli yaşam projelerini gerçekleştirmek için ortaya koyulan bireysel çabaların ortak ürünü, içerisinde dinamik mücadelelerin olduğu bir alan olduğunu ileri sürer*” (Bennet, 2018, s. 95). Mesleğe yeni başlamış avukatlar da müvekkilleriyle ilişkilerde farklı iletişim biçimlerine sahiptir.

Müvekkil, birini kendine vekil olarak seçen kimsedir. Bu kişiler, hukuki işlemler için resmi yetkinliğe sahip kişiler olan avukatları vekilleri olarak atarlar. Avukatlar, müvekkillerinin yetki verdiği işlemleri onun adına gerçekleştirir ve karşılığında belli bir miktar ücret alamaya hak kazanır.

Mesleğe yeni başlamış avukatlar ile müvekkilleri avukatların ofislerinde, duruşmalarda, ifadelerde ve bir tutukluluk ya da hükümlülük söz konusuysa cezaevinde iletişim halindedirler. Tabii müvekkillerle bir arada en sık bulunulan ortam bürolardır. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, bürolarında halihazırda müvekkilleri olan kişiler ile kendilerine ilk kez danışacak kişilere karşı farklı bir tutum içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu tutumun altında ilk kez karşılaşılan ve müvekkil olma ihtimali olan kişiyle iyi bir ilişki kurarak kendisi hakkında iyi bir fikir yaratmak amacı yatar.

Yusuf (24): “*Tanıdığın, bildiğin bir müvekkille konuşmanla ilk kez ofise gelmiş müvekkille, müvekkil adayıyla konuşman oldukça farklı. Tanıdığın olanla biraz daha rahat konuşuyorsun. Onun ne istediğini bilerek konuşuyorsun. Yeni bir müvekkil adayını konuşmanla ikna etmen lazım. Müvekkille tanışmanda bıraktığın ilk intiba çok önemli. Yeni bir insanla tanışırken de öyle ya. Müvekkilin de senin iyi bir avukat olduğunu anlaması lazım.*”

Halil (27): “*Tabii şimdi tanıdığın bir müvekkille konuşmanla yeni tanıştığın biriyle konuşman gibi olmuyor. Yeni tanıştığın biriyle daha resmi konuşuyorsun. Avukatlar genellikle müvekkillerini tanır. Ya da ortak çevreleri vasıtasıyla kontak kurulur. Avukatlara hiç tanımadığı insanlar binadaki avukat yazısını görüp ‘ha şu avukata gidelim’ deyip gelmez. Bir yerden tanıyor sun yani. Ama yine de ilk keza tanıştıysan daha resmi bir havada konuşulur.*”

Bu noktada mesleğe yeni başlamış avukatlar, ilk kez görüşülen müvekkil adayıyla özgüvenli bir şekilde iletişim kurmanın çok önemli olduğunu söylemektedir.

Enes (19): *“Müvekkille konuşurken kendinden emin olman gerekiyor. Karşına bilmediğin bir konu gelse bile müvekkil bilmediğini anlarsa başka avukata gider. Sesin bir titrese senin o konuda iyi olmadığını düşünür ve (vekalet) vermekten vazgeçer. O yüzden ben de hem duruşmada hem müvekkille görüşürken kendimden emin bir şekilde konuşmaya gayet ederim.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatlar müvekkillerle tanıştıktan sonra daha rahat iletişim kurmaktadır. Gözlemde bulunduğum büroda, çalışma süresi boyunca hangi kişinin eski hangi kişinin yeni müvekkil olduğunu zamanla öğrenerek, avukatların da bu müvekkillerle nasıl iletişim kurduğuna da tanık oldum. Müvekkillerle işleriyle ilgili yapılan görüşmede bizzat bulunmasam bile, müvekkili karşılamaalarda ya da bir evrak getirildiğinde oturulup sohbet havasında geçen konuşmalarda ben de o sohbetlerde buldum ve bu davranış farklılıklarını gözlemlemiş oldum. Hatta aralarında uzun süren bir iş ilişkisi olan bazı müvekkiller bazen sadece kahve içip sohbet etmeye büroya geldiğini fark ettim.

Mesleğe yeni başlamış avukatlarla müvekkiller arasında bazen bu tarz samimi ilişkilerin olmasının yanında aralarındaki esas ilişki olan vekalet ilişkisi konusunda sorunlarla yaşanabilmektedir. Görüşmeciler, müvekkillerin yargılamanın lehte olduğu gibi aleyhe de sonuçlanacağını göz ardı ederek aleyhlerine olan her kararda avukatları sorumlu tuttıklarını düşünmektedir.

Turkuaz (24): *“Müvekkillere göre dava kazanılırsa müvekkil kazanmış olur, kaybedilirse avukat kaybetmiş olur. Olumsuz sonuçlarda bütün sorumluluk avukatıymış zannediliyor. Yani bu da biz avukatların üzerine çok büyük bir yük yüklüyor.”*

Enes (19): *“Zaten büroya sorunsuz insan gelmez. Sorunu olan geliyor. İnsanlar her şeyin kendi istedikleri gibi gerçekleşmesini kendi istediği doğrultuda sonuç alınmasını istiyor. Adam bir suç işliyor ya da hukuka aykırı bir eylem gerçekleştiriyor, sonra da ben elimi cebime atayım bu da benim yanıma kar kalsın diye düşünüyor. Bunu anlatınca ilk etapta kabul etmiyorlar, karşı çıkıyorlar. Sonra yargılama sürecinde istenilen sonuçlar çıkmıyor. En basitinden bir ihtiyati tedbir aldirmaya çalışıyoruz, bir ara karar. Talep reddedilince, ‘Niye olmadı? Sen başaramadın, sen yapamadın’ şeklinde başarısızlığı avukattan biliyor.”*

Hacer (27): *“Müvekkiller hâkimin kararını avukatlardan biliyor. Olumsuz bir sonuç bizim başarısızlığımız olarak görülüyor. İşin gerçeğini biz bilsek de müvekkile bunu anlatmak çok zor oluyor. İstinafa başvurma konusunda kendisine bilgi verince kendisini oyalıyormuşuz zannediyor.”*

Avukatlar, bazı müvekkillerin avukatla ilişkilerini bencillik üzerine kurduğunu düşünmektedir. Görülen o ki, bazı müvekkiller avukatları sadece kendilerine bağlı bir yardımcı olarak görmektedir. Bu durum elbette kurumsal müvekkiller nezdinde değil de bireysel vekalet ilişkilerinde görülmektedir. Esmâ (26), *“Müvekkilin bir dosyası varsa senin tamamen kendi dosyasıyla ilgilenmen gerektiğini düşünüyor.”* demiş; Turkuaz (24) da konuyla ilgili olarak, *“Müvekkillerle yaşadığım sorunların çoğu bencillikleri üzerine gerçekleşiyor. Örneğin, müvekkilin kendisi hakkında bir sahte hesap açılmış. Müvekkil ‘kesin A kişisi yapmıştır’ diyor. ‘Ama bak öyle olmamış’ dediğimizde de bunu kabul etmiyor. Ya da bazı müvekkillerin dosyası olduğunda adliyedeki bütün hâkim ve savcılarının onunla ilgilenmesi gerektiğini düşünüyor”* ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda avukatların karşı karşıya kaldığı bir diğer durum da müvekkilin günün uygun olmayan bir saatinde avukatı aramasıyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olarak mesleğe yeni başlamış avukatlar farklı davranış biçimlerine sahiptir. Örneğin Hacer (27), saat 22:00’dan sonra müvekkillerden gelen çağrıya veya mesaja cevap vermediğini söylerken; Yusuf (24) da saat kaç olursa olsun müvekkilin çağrısına cevap verdiğini, bunun kendisinin işi olduğunu ve böyle yapması gerektiğini ifade etmiştir. Tarık (27) da müvekkilden gelen çağrının acil olabileceği düşüncesiyle gelen çağrıyı her zaman cevapladığını ifade etmiştir. Ancak görüşmecilerin büyük çoğunluğu, gece belirli bir saatten sonra gelen çağrılara cevap vermemektedir. Görüşmeci avukatların bir kısmı, Whatsapp mesajlaşma uygulamasında mesajların karşı tarafça görüldüğü belli eden özellik olan mavi tik özelliğini devre dışı bıraktıklarını ifade etmiştir. Böylece karşı taraf, mesajı görmene rağmen duruşmada, cezaevinde, icrada olduğundan ya da yoğunluktan cevap veremediğini görememektedir. Furkan (27), müvekkillerinin aramalarına genelde cevap verdiğini söylerken, uygun olmayan zamanlarda görüşmeler için farklı mazeretler sunmak zorunda kaldığını belirtiyor.

Furkan (27): *“Biri avukata vekalet verdiğinde o kişi, affedersin ama, avukatı satın almış gibi davranıyor. Sürekli onun işleriyle ilgilenmesi gerektiğini düşünüyor. Halbuki bir avukatın birçok müvekkili var ve herkese zaman ayırmak durumunda. Bazısı istediği saatte arıyor, istediği zaman ofise gelmek istiyor. O sırada adliyede oluyorum veya başka müvekkillerle görüşmelerim olabiliyor. Böyle bir durum varsa bunu belirtiyorum. Ofiste başka işlerim oluyor, o zaman il dışında bir duruşmada olduğumu veya cezaevine veya keşfe gideceğimi, başka müvekkille randevumun olduğunu söylüyorum. Daha doğrusu söylemek zorunda kalıyorum.”*

Görüşmecilerin tamamı, müvekkilleriyle iş dışında eğer daha önce tanışıyorlarsa görüştiklerini söylemişlerdir. Mesleğe yeni başlamış birçok avukata ailesi ve çevresi, özgüven aşılacak ve yakınlıklarını belli etmek amacıyla vekalet vermektedir. Hatta bazı kişilerin yeni avukat olmuş sevgililerine ilk vekaletnamelerini hediye olarak verdiklerini öğrendim. Bunun yanında tesisatçı,

terzi, berber, diş hekimi, veteriner gibi meslek ya da bir işletme sahibi olan bazı müvekkillerle kendi işleri için iletişim halinde olan avukatlar vardır. Böyle durumlar haricinde görüşmeci olan avukatlardan hiçbiri, müvekkillerle iş dışında görüşmediğini söylemişlerdir.

Avukatlara yönelik şiddet eylemleri gündemde yerini sık sık almaktadır. Bu eylemlere mesleğe yeni başlamış avukatlar da zaman zaman maruz kalmaktadır. Görüşmecilerden Irmak (27) müvekkilleri tarafından daha önce psikolojik şiddete ve tehdite maruz kalan avukatlardan biridir:

“Şirket avukatlığı yaptığım sırada şirket yetkililerinin bana işimle ilgili bağırdukları oldu. ‘Sen avukat değil misin, hepiniz aynısınız’ şeklinde hakaretlere de maruz kaldım; ‘Oraya geleceğim ofisinizi basacağım’ gibi tehditler de çok aldım. Bir yere kadar uzlaşmacı bir tavır içinde oluyorum. İş tehdite kadar gidince yapabileceğiniz bir şey kalmıyor. Başka türlü çözülmezse vekillikten azlinizi istemek gerekiyor. Bizi dolandırıcı olarak görüyorlar”

Bununla beraber şiddet eylemi iki taraf arasında da yaşanabilmektedir. Staj yaptığım hukuk bürosuna arabuluculuk toplantısı için gelen iki tarafın bir süre sonra birbirlerine sesleri yükselttiklerini, daha sonra da kavganın eşiğine gelmelerine bizzat tanık oldum. Yanında staj yaptığım arabulucu avukat da bu durum karşısında arada kalmış, tarafları yatıştırarak tarafların arasında çıkabilecek bir kavgayı engellemiştir. Bu ve buna benzer durumların boşanma arifesindeki çiftler arasında da yaşandığını barodaki stajyerlere yönelik eğitimlere gelen üstat avukatlar dile getirmiştir. Adliyede kavga eden çiftlerin yanı sıra duruşma sonrasında ağlayıp birbirlerine sarılarak barışan çiftlerin olduğunu, bu durumda avukatların yapabilecekleri tek şeyin müvekkillerin arzusuna göre hareket etmek olduğunu söylemişlerdir. Bir stajyer avukat olarak, staj ve araştırma süreci içerisinde gerek ben gibi stajyer olanlardan gerekse genç ve tecrübeli avukatlardan, avukatın tek derdinin para olduğu, onun dışında hiçbir şeyin kendisini ilgilendirmediğine dair bir yaklaşımla karşılaşmadığımı söyleyebilirim. Tam tersine avukatlar mevcut adalet sistemi içerisinde kendilerinin bir misyonu olduğunu ve toplumsal adaleti sağlama yolunda kendilerine birçok görevin düştüğüne yönelik ortak bir tutum mevcuttur. Bu bağlamda araştırmacı ve araştırma öznelerinden biri olarak gözlemlediklerimden biri de şudur: kamuoyuna ‘mafya avukatı’ olarak lanse edilen ya da ülkede büyük gündem yaratan suçlarda büyük meblağlar karşılığında sanıkları savunan meslektaşlarını avukatlık mesleğini küçük düşürdükleri için kınamaktadırlar. Avukatlar, meslektaşlarının müvekkillerini seçerken titiz olmaları gerektiğini savunmaktadırlar.

Serhat (36): *“Avukatların kendi müvekkilini seçme hakları var. Ben açıkçası her kişiyi kabul etmiyorum. Biz avukatlığı maddi bir karşılık için yapıyoruz. İhtiyacı*

olanlar adli yardımdan da faydalanabilirler ya da hukuki meselelerde elbette yardımcı olurum ama bunu suiistimal eden çok kişi var.”

Avukatlar için müvekkille yaşanan en büyük sorun ücret tahsili üzerinedir. Bu durum, mesleğe yeni başlamış olsun ya da olmasın bütün avukatları ilgilendirir. Ücretin tahsil edilememesinin yanında başta avukat tarafından yatırılan dava harç ve giderlerinin bile bazı durumlarda avukata verilmediği de görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Böyle durumlar için mesleğe yeni başlamış avukatlar farklı taktikler geliştirmişlerdir.

Furkan (27): “Yeni avukatların da ücreti peşin almazsa işi kabul etmemesi gibi bir durum pek mümkün değil. Mecburen o şekilde işi alıyorum. Ben başta vekalet ücretinin bir kısmını da alıyorum. Çünkü işin sonunda vekalet ücretini almak zorlaşıyor. Ücretin tamamını ödemeyen müvekkiller de olabiliyor. Arayınca ‘şuradan para gelecek, şu işi bekliyorum’ gibi bahanelerle geçiştiriyorlar. Dosya kapandıktan sonra bir daha görmediğimiz kişiler var. Ücreti de onunla beraber gidiyor. Geriye icra takibi başlatmak kalıyor. O da çok masraflı.”

Kübra (27): “İlk başta yargılama için bir gider avansı yatırılması gerekiyor. Avukatlık ücretinden bahsetmiyorum, gider avansından bahsediyorum. Onu kendim için istiyorum zannediyorlar. Onu bile tahsil etmekte zorlanıyoruz.”

Araştırmacı olarak konuyla ilgili bilgi sahibi olmak istediğim bir başka konu da mesleğe yeni başlamış avukatların müvekkilleriyle olan iletişimlerinde cinsiyetin nasıl konumlandığı olmuştur. Gündelik hayat sürekliliği içerisinde kadın ve erkekleri devamlı birbirinden ayırır (Holmes, 2009: 1). Gündelik yaşamda sınıf gibi sosyal yapılar, sınıflar arası farklılıklara göre değişik kadınlık ve erkeklik kalıpları üretir (Holmes, 2009: 56). Bunları karşılaştırmak, sınıfsal yapılarda nasıl performe edildiğini ortaya koyar. Müvekkillerin yaşı, sınıfsal konumu, eğitimi ve sair nitelikleri, kadın avukatlarla olan ilişkilerini düzenler. Derinlemesine görüşmelerde avukatlar, müvekkilin cinsiyetinin kendileri için bir seçim kriteri olmadığını belirtmişlerdir. Erkek görüşmeciler, müvekkilinin cinsiyetine yönelik benimsedikleri farklı bir tutum veya taktiğe sahip değillerdir. Erkekler için durum böyle olmasına rağmen; erkek müvekkillerin olduğu bazı durumlarda kadın avukatlar daha farklı bir iletişim pratiği benimsemek durumunda kalırlar. Görüşmeci Esmâ, müvekkilleriyle geç bir saatte görüşme yapacaksa ofis perdelerinin mutlaka açık olduğunu belirtmiştir.

Esmâ (26): “Ofiste tek başıma çalışıyorum. Genelde müvekkil görüşmeleri akşam vakitlerinde olabiliyor. Çünkü genelde insanlar gündüz saatlerinde çalışıyorlar. Şu şekilde yapıyorum: Akşam saatlerinde perdelerim açık durur. Kamera sistemim, güvenlik sistemim vardır. Sıkıntılı bir süreç olacaksa eğer karşı komşu avukatları ya da karşı apartmandaki avukat arkadaşlarımdan bir tanesini, ‘ben müvekkil

görüşmesi yapacağım da sen de içeride mutfakta oturur musun' diyerek bir taktik geliştirdim aslında. Yapmışlığım çok var. Ayrıca dikkat ettiyseniz (sol arkasındaki kamerayı gösteriyor) bir kameram da var.”

Kübra (27): “60 yaş üstü erkek müvekkiller benimle konuşurken çekingen oluyorlar. Kadın müvekkillerse tam tersi. Onlar da kadın avukatlarla daha rahat iletişim kuruyorlar. Bu konuda yapabileceğim pek bir şey yok. Verdiğiniz hukuki danışmanlığın içeriği aynı olsa bile onların tercihi bu yönde.”

Avukatlar, müvekkillerinin kendilerine güven duymadıklarını düşünmektedirler. Bu konumlanma yargıya olan güvensizliğin avukatlık mesleğindeki tezahürü olarak görülebilir. Bu kapsamda, kamuoyu araştırma şirketi ORC'un 9- 12 Kasım 2019 tarihleri arasında 42 ilde, toplamda 4 bin 156 kişi ile yüz yüze görüşme yöntemiyle yaptığı anketin sonuçlarından, araştırmaya katılanların %68'lik kısmının “yargıya güvenmediği” sonucu çıkmıştır. Bir metnin nasıl kodlandığı, nasıl açılmalı ve yorumlanacağını güvence altına almaz (Karabağ Sarı, 2014: 246). “*Dolayısıyla bir iletişim sürecini anlayabilmek için salt kodlama üzerinde değil aynı zamanda kodaçıklama üzerinde de yoğunlaşılmalı; her iki durumdaki anlam üretimi ve karmaşık ilişkiler ağı sağlıklı şekilde ortaya konulmalıdır*” (Şeker & Şimşek, 2012: 114). Müvekkillerin avukat seçimindeki kriterleri farklı bir çalışma konusu olduğundan bu çalışmada avukatlar ile müvekkiller arasındaki ilişkilere avukatlar gözünden bakıldığının göz önünde bulundurulması gerekir.

Müvekkillerden kaynaklanan profesyonellik dışı çeşitli olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Bir avukatlık bürosunda gelip gidenlerin sayısının fazla olması mesleğe yeni başlamış avukatlar tarafından özlenen ve tercih edilen bir durumdur. Ama bu durum kontrolden çıkmış ve avukatı çalışamaz hale getirmişse, avukatların işleri sektöre uğramaya başlar. Av. Şamil Demir'e göre (2011: 347) Türkiye'de insanlar diğer profesyonel meslekler için gösterdikleri özeni avukatların mesaisine göstermeme eğilimindedirler. Katılımcı gözlemlerde de tespit edilen bu durumdan büro sahibi avukatlar oldukça şikâyet etmektedirler. Sadece çay ve kahve içip sohbet etmek için gelenlerin sayısı günde 4'ü veya 5'i bulabilmektedir. Bu olumsuzlukların yanında, serbest avukatların bir yere hiyerarşiyle bağlı olmaması onları katı kurallar ve teamüllere uyma zorunluluğundan kurtarmıştır. Özellikle büro sahibi serbest avukatlar, işe giriş ve çıkış saatlerinde, iş yapma ve yapmama konusunda, müvekkillerle görüşme saatleri konusunda zorluk yaşamamaktadır. İşini kendi isteğine göre düzenlemektedir. Tek sorumluluğu müvekkilinedir ve o sorumluluk da verilen işin sonucuna bağlıdır. Derinlemesine görüşmelere katılan bütün avukatlar, maddi külfetine rağmen serbest avukatlığı tercih etmektedir. Henüz kendi bürosu olmayan görüşmecilerin kariyer olarak önlerindeki hedefi, bu isteklerini gerçekleştirmektir. Ayrıca katılımcı gözlemlerde de tespit olunduğu üzere büro sahibi serbest avukatlar, günlük sabit bir

çalışma süresi veya iş yükü olmamasına rağmen gündelik hayatlarında çalışma ve kendi inisiyatiflerinde olan toplantılar için görüşme saatlerinin çoğunlukla belirlemişlerdir. Spontane bir şekilde ortaya çıkan görüşmeler ve zamanı belirli olan duruşmalar dışında öz disiplinlerini oluşturmuş durumdadırlar. Görüşmeciler, bu disiplinin büronun ilk açıldığı tarihten beri var olduğunu belirtmişler; işlerin bütün sorumluluğu ve getirisi kendilerine ait olduğundan gündelik hayatın her kısmında işleri sıkı tuttuklarından söz etmişlerdir.

Avukatların müvekkili olan diğer kişilerse şüphelilerin ve sanıkların olduğu gruptur. Türk Ceza Hukuku'nda adil yargılanma hakkı ve savunma hakkı bir insan hakkı olduğundan, bazı durumlar için şüpheli, sanık ve davaya katılanlara ücretsiz vekillik desteği verilmektedir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, mesleki jargonda 'CMK' olarak geçen bu uygulamanın ekonomik durumlarını rahatlattığını belirtmektedir. CMK vekalet ücretinin devlet tarafından avukata verilmesi nedeniyle ücreti tahsil edememe sorunu yaşamamaktadırlar. CMK uygulaması, CMK listesine kayıtlı olan avukatlara sırayla gelmektedir. Bu nedenle bu uygulamayla, listeye kayıtlı bütün avukatlara görev gelmektedir. Ancak, görüşmecilerin çalıştığı Ankara ve Eskişehir'de bu listeye kayıtlı avukat sayısının fazlalığı sebebiyle bu kentlerde avukatlık yapanlara CMK görevi çok sık gelmemektedir. Bu nedenle avukatlar da bu durumdan rahatsızdır. CMK görevi nedeniyle vekil olarak atandığı kişiler yetişkin olabileceği gibi çocuklar da olabilmektedir. Çocuklar dosyada, mesleki terminolojide 'SSÇ' olarak geçen suçta sürüklenen çocuk olabileceği gibi suçun mağduru çocuk da olabilir. Bu durumda avukatların da çocuklarla iletişimlerinin de onların yararı gözetilerek yapılması gerekir. Mesleğe yeni başlamış avukatlardan Gökçe (23), ilk CMK görevinde mağdur bir çocuğun vekilliğini yaptığını belirtiyor ve o deneyiminin o dönem kendisine psikolojik açıdan çok ağır geldiğini ifade ederken; o ve onun gibi diğer mağdur çocukların haklarına sahip çıkmanın kendisini motive ettiğini de ekliyor.

Müvekkillerle ilişkiler, avukatların mesleğe bakış açılarını değiştiren önemli etkenlerden biridir. Görüşmeci Enes (19), bu durumu üniversitedeki hocasının anlattığı bir deneyimini benimle paylaşıyor:

“Bizim okulda bir hoca vardı. Akademisyen olmadan önce bir süre avukatlık yapmış. Bir gün müvekkiliyle görüşmek için cezaevine gitmesi gerekmiş ve kendi kendine, ‘benim burada ne işim var’ demiş. Sonra üniversitede araştırma görevlisi olmuş ve avukatlığı bırakmış. Hoca, ‘herkesin yapabileceği bir iş değil’ diye bize bunu anlatmıştı. Bu mesleği icra ederken zorlanacağımı biliyordum. (Soru üzerine) Pişman değilim, önceden de mesleğin zor olduğunu bildiğim için isteyerek bu mesleği seçtim.”

Bu noktada üstat avukatların stajyerlerine ve genç meslektaşlarına en çok verdiği nasihat, bu mesleği bırakmaları yönünde olmaktadır. Staj yapılan dönem boyunca bu yönde birçok nasihat alınmıştır. Bunlardan birinde, Eskişehir Barosu'nun teras katındaki kafeteryada stajyeri olduğum üstat avukatla duruşma saatini beklemekteydim. Yan masada yemek yiyen avukatla üstat avukat, tanışıklıkları olduğundan sohbet etmeye başladılar. Sohbet sırasında stajyer olduğumu öğrenen yan masadaki avukat, bu mesleği seçmemem gerektiğini, konuyla ilgili şu sözlerle aktardı:

“...Bu çok yıpratıcı bir meslek. Ben 24 yaşında başkalarının derdlerinin içine düştüm. Genç yaşında milletin derdini çözmeye çalıştım. Hayli yıprandım ve gerçekten çok stresli bir hayatım var. Bence kamu avukatlığını düşün. Ya da akademisyenliği...”

Avukatlar ile müvekkiller arasındaki en önemli sorunlar ücret ve aralarındaki iletişim üzerine oluyor. Mesleğe yeni başlamış avukatlar ile müvekkiller birbirleriyle ilişkilerinde karşılıklı bir güvensizlik duyuyorlar. Ayrıca aralarında zor bir iletişim süreci gerçekleşiyor. Kübra (27), bu sorunlu iletişim sürecinin eğitim seviyesi düşük müvekkillerden kaynaklandığını düşünüyor. Davranışlarının ve sorumluluklarının sonuçlarını ciddiye almadıkları için avukatla iletişimleri ve güven duygularının sarsıldığını belirtiyor. Bu durumun mesleğe yeni başlamış avukatlara başlangıçta zor geldiğini, ama tecrübe ile müvekkilinin dilinden anladığını ve ona göre bir iletişim taktiği geliştirdiğini kendisi üzerinden örnekleyerek anlatıyor.

2.4. YARGININ DİĞER MENSUPLARIYLA İLİŞKİLER

Mesleğe yeni başlamış avukatlar işleri gereği birçok birey ve sosyal grupla iletişim halindedir. Avukatların sürekli olarak iletişim kurdukları gruplardan birinin müvekkiller olduğu belirtilmişti. Bir diğer grup ise yargının diğer mensuplarıdır. İşleri gereği bu çalışanlarla avukatlar düzenli olarak iletişim halindedir.

Her iletişim sürecinde farklı kültürel ve ideolojik temsiller dolaşıma sokulur. Çalışmanın varsayımlarından birinin, avukatlar ile yargının diğer özneleri arasında sosyal bir hiyerarşi olduğu belirtilmişti. Bu hiyerarşik yapının her ne kadar özneler arasında inşa edildiği tarafımda öne sürülse de iktidar ve birey arasında ideolojik saiklerle kurulan bir ilişkiye tekabül eder. Stuart Hall, ideolojiyi salt sınıfsal olarak ele alan klasik görüşlerin aksine girift bir doğaya sahip olduğunu ileri sürer:

“İdeolojiden kastım farklı sınıflar ve toplumsal grupların toplumun işleyişini anlamlandırmalarını, tanımlamalarını, çözmelerini ve anlaşılır kılmalarını sağlayan zihinsel çerçevelerdir –bunlar diller, kavramlar, kategoriler, zihinsel tasvir ve temsil sistemleridir” (Hall, 1996: 26).

Yargının diğer aktörleri arasındaki gündelik karşılaşmalarda avukatların uyguladıkları taktiklerin tespiti, gündelik hayat içindeki bu iletişim süreçlerinin altında yatan kültürel ve ideolojik biçimlerinin anlaşılması açısından önemlidir. *“Gündelik hayatın eleştirel çözümlemesi ideolojileri açığa çıkaracaktır; gündelik hayat hakkındaki bilgi ise, ideolojik bir eleştiriyi ve sürekli bir özeleştiriye kapsayacaktır” (Lefebvre, 2016: 39).*

Avukatların iletişim halinde olduğu yargı mensuplarından ilki hâkim ve savcılardır. İşbu araştırmaya başlamadan önce ortaya konulan varsayımlarından biri, avukatlar ile yargının diğer öznelerinden olan hâkim ve savcılar arasında sosyal bir hiyerarşi inşa edildiğine yöneliktir. Sosyal hiyerarşiden söz edildiğinde ‘toplumsal tabakalaşma’ kavramı akıllara gelir.

“Max Weber’e ait bu kavram, toplumsal ilişki içinde bulunan insanlar kimi özelliklerine (fiziki, kültürel, sosyal, ekonomik vs.) göre toplumsal ayrışma yaşarlar. Bu ayrışma, farklılıkların değerlendirilip, bireylerin ve grupların karşılaştırılabilmesi için gerekli kabul edilebilmektedir. Ayrışmış ve sıralanmış olan gruplardan benzer olanların bir araya gelmesi ve bir sıradüzen (hierarchy) oluşturulması toplumsal tabakalaşma olarak ifade edilir.” (Yalçın, 2019: 160)

Bu bağlamda Weber, tabakalaşmanın salt iktisadi öğelere bağlı olarak ortaya çıkmadığını öne sürmüştü; toplumdaki itibara dayalı ve insanların yaşam tarzları aracılığıyla dile getirilen statü gruplaşmalarının olduğunu belirterek bu gruplaşmaların üzerinde durmuştur.

Avukatların içinde bulunduğu bireysel iddia ve savunma makamları ile kamusal makamlar ve yargı makamı arasında resmi olarak hiyerarşik bir bağ yoktur. Resmi olarak durum böyleyken; araştırmacının çalışma başlangıcında, hâkim ve savcılar ile avukatlar arasındaki iletişimde sosyal bağlamda bir hiyerarşi olduğuna yönelik varsayımları mevcuttu. Ancak; araştırmacı olarak, hâkim ve savcılarla olan gündelik iletişim süreçlerinde sosyal bir hiyerarşi olduğuna yönelik tatmin edici veriler elde ettiğimi söylemek zordur. Çünkü hâkim ve savcılarla olan iletişim süreçleri hakkında görüşmeciler arasında görüş birliği yoktur.

Esma (26): *“Bu bir hiyerarşi değil, bu bir sarmal. Bu bir zincir gibi. Bu zincirin halkalarından bir tanesinin kopması, bir tanesinin aşağılanması veya bir tanesinin yüceltilmesi, yargı sisteminin sarmalını bozan bir durum. Biz avukatlar olarak herkese nasıl saygı gösteriyorsak, nasıl bey ya da hanım olarak hitap ediyorsak aynı şekilde bize de böyle hitap edilmesini bekliyoruz. Fakat maalesef görünürde bir*

hiyerarşi var. Bunun farkındayım ama bunu kabul etmiyorum. Bu hiyerarşinin olmaması gerekir. Ama olanla olması gereken çok farklı.”

Mesleğe yeni başlamış avukatlar, bazı hâkim ve savcıların daha kibirli ve üstten bakan bir üslup takındığını; bazılarının ise saygılı ve seviyeli bir üslup benimsediğini belirtmişlerdir.

Mehmet Ali (24): *“Yani, çok iyi hâkim savcılar da var; egoist olan da. Açıkçası bu kişinin karakterine bağlı. Sizli bizli konuşmasını bilen, stajyerlere hukukla ilgili sorular soran, ödev veren de var; stajyerlerle genç avukatları azarlayan da var. Ben her zaman resmi üsluptan dışarı çıkmam.”*

Kübra (27): *“Avukatla görüşmeyi kabul etmeyen hakimler var. Usulle ilgili bir şey sormaya gidiyorum. Görüşmeye gidiyorum, ben prensip olarak avukatlarla görüşmüyorum diyor. Ama gerçekten iyi hakimler de var. Bu insanın kişiliğiyle alakalı. Aynı şey avukatlarda da var. Bağlı çalışan avukatı azarlayan, bağırıp çağıran avukatlar var. Benim şu an çalıştığım büro öyle değil. Herkes birbirine saygılı. O yüzden bu kişilikle ilgili biraz da.”*

Serhat (36): *“Özellikle mesleğe yeni başlamış hâkim ve savcıların meslektaşlardan (avukat) kendilerini yalıtıklarını görüyorum. Bir soğukluk var. Mesela yeni tayin olmuş bir hâkime ziyarete gidiyorum. ‘Hayırdır, niye geldiniz?’ tavrı var. Halbuki ben şehrimize yeni gelmiş birini ziyaret ediyorum. Şöyle de bir şey var; Hâkim ve savcılar kendisini soyutlaması gereken insanlar. Mesela; ‘ya Mert Hâkim bizim restoranımıza geliyor’ dedirttiğiniz zaman dışarı, bu sefer dışarının algısı ‘Mert Hakimim arası şu restoranın sahipleriyle iyi. O zaman bir davası olursa restoran sahibine danışalım, o Mert Hakim’e ulaşır’ gibi böyle bir kanı oluşursa işte o çok tehlikeli. Dolayısıyla kendilerini soyutlamaları gerekiyor.”*

Ancak hepsinin saygılı bir üslup takındığını da söyleyen görüşmeci de mevcuttur. Örneğin Enes (19) bu görüşte olup, bu durumu aynı eğitimi aldıklarına bağlamıştır: *“Hepimiz aynı sıralardan geçtiğimiz için, aynı eğitimi aldığımız için hâkim ve savcılar avukatlara karşı saygılılar. Ama memurlar, özellikle yazı işleri müdürleri öyle değil. Hukuk okumamış kişiler vardı hep. 2 yıllık mezunları vardı. Şimdi yavaş yavaş hukuk mezunları yazı işlerinde görev yapmaya başlayınca düzelmiş. Eskiden daha kötüymüş.”*

Türkiye’de son zamanlarda avukatlıktan hâkim ve savcılığa geçen birçok hukukçu vardır. Avukatlıktan hâkim ve savcılığa geçişin artmasının ana nedeni kamuda yapılan ihraçlar ve adli soruşturmalardır. Bu boşluktan ötürü yeni mezun birçok hukukçu apar topar hâkim ve savcı yapılmıştır. Önceden 2 yıl olan eğitimleri 1 yıla düşürülmüştür. Bu nedenle genç yaşta birçok hâkim ve savcı, tecrübesiz bir şekilde mesleğe başlamışlardır. Bunun sonucu da verilen hatalı kararların ve istinaf mahkemelerinde iş yükünün artması olmuştur. Avukatlar arasında yaşlı genç bu hakimlere ‘çocuk hâkim’ ya da ‘HSÇ (hakimliğe sürüklenen çocuk)’ gibi sıfatlar takılmasına

neden olmuştur. Araştırmada görüşmeci olarak yer almayan bir avukat, bir ilçe adliyesinde görev yapan bir hâkimin avukata ‘avukat bey ne karar vereyim?’ diye sorduğuna bile şahit olmuş, bunu benimle paylaşmıştır. Bu nedenle yargı sistemi içerisinde tecrübesi olan avukatlardan hâkim ve savcı alımı artmıştır. Duysu (24), bir süre avukatlık yapıp sonrasında hâkim ve savcı olan kişilerin avukatlara çok daha saygılı olduğunu söyleyerek kendi pozisyonlarını deneyimleyenlerin kendilerini anladığını ve empati yapabildiklerine işaret etmiştir.

Hâkim ve savcılar ile avukatlar arasında inşa edilmeye çalışılan hiyerarşinin bir nedeni de siyasal ve kültürel iktidarın devleti savunma erkine karşı daha üst bir konuma yerleştirmeye ve avukatların da bu hiyerarşik düzenin dışına çıkmaması için çalışmasıdır. Bu konuyla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Cumhuriyet Savcıları ve hakimler arasındaki ilişkiden söz edilebilir. Cumhuriyet Savcıları, teorik olarak kamunun avukatıdır. Bireysel iddia ve savunma makamı olan serbest avukat ile hiyerarşik olarak eşit olması beklenir. Ancak mahkemelerde Cumhuriyet Savcıları hakimler ile aynı kürsüde yan yana oturur. Duruşma sırasında aralarında sık sık fikir alışverişi olur. Bir diğer örnek de avukatların söz aldığı anda ayağa kalkarak konuşmasıdır. Bazı adliyelerde avukatlar X- Ray cihazından geçerken hâkim ve savcılar bu uygulamaya tabi tutulmaz. Bu gibi uygulamalar aslında devletin güç gösterisinin gündelik işlerde bulunduğu temsillerdir. “*Avukatın altın çağda toplumun sözcüsü olarak kabul edilmesinin nedeni, yargılama içinde iktidara meydan okuması değil, eski devlete/iktidara karşı yeni devleti/iktidarı savunması ama bununla yetinmeyerek; tüm toplumsal alanlarda Modern toplum düşüncesini savunması, gelişmesine katkıda bulunmasıdır*” (İnanıcı, 2008). Bu bağlamda bir hiyerarşi yaratılma arzusunun nedeni; bireyin devlet karşısında adil yargılanma hakkının kullanabildiği Modern adalet sistemine karşı geleneksel devlet yapısının sahip olduğu bireye üstün olan otoritenin tesis edilmesi ihtiyacıdır. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, kendilerinin sokulmaya çalışıldığı bu görünmez sosyal hiyerarşinin farkında olduklarını, sorulara verdikleri cevaplarla ortaya koymuşlardır. Yargının diğer mensuplarıyla iletişimlerinde sunulan sosyal hiyerarşiyi reddeden ve kendi konumunu korumaya çalışan taktikler üretmişlerdir. Bu hiyerarşik yapılanmada bazı avukatlar yerini kabul etmişken; mesleğe yeni başlamış avukatlar olan görüşmeciler bunu reddetmektedir.

Turkuaz (24): “*Bazı meslektaşlar duruşmada hakimlere efendim diye hitap ediyor. Ben bundan aşırı rahatsızım. Kesinlikle ‘efendim’ şeklinde hitap etmemeye çalışıyorum. Hâkim Bey, Hâkime Hanım şeklinde hitap edilmesi gerekiyor.*”

Furkan (27): “*Hakimlerin karşısında sanık gibi duran avukatlar var. Bunlar genelde daha yaşlı olanlar. Orta yaşın üzerindeki. Buna çok sinirleniyorum.*”

Duysu (24): *“Avukatlarla prensip olarak görüşmediğini söyleyen bir hakimle karşılaştığım zaman buna itiraz ediyorum. Fikirleri değişmiyor ama bunun yanlış olduğunu söylememiz gerekiyor.”*

Avukatların gündelik hayatlarında muhatap oldukları bir diğer grup da adliye memurlarıdır. Yazı işlerinde, icra dairelerinde, tapu müdürlüklerinde çalışan bu memurlarla avukatlar sürekli iletişim halindedir. Mesleğe yeni başlamış avukatlardan Serhat (36), adliye memurlarında farklı yaştaki avukatlara karşı olan davranış farklarıyla ilgili soruma, bu yönde bir farklılığı gördüğünü; ama bu davranış farklılığının avukat ve memurun birbirlerini tanımalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Hacer (27) ise yaşlı avukatlara her yerde olduğu gibi kalemlerde de daha saygın davranıldığını, işlerini daha hızlı bir şekilde hallettiklerini belirtmektedir. Enes (19) de bu konuyla ilgili olarak: *“adliyelerde bizim (genç avukat ve stajyerler) işimizi sonraya atmaya çalışıyorlar. Üstat diyebileceğimiz yaştaki avukatların işleri daha kolay görülüyor”* demiştir.

Avukatların gündelik hayatlarında iletişim içinde oldukları bir diğer grup da kolluk memurlarıdır. Avukatlar, müvekkilleriyle görüşmek ve ifadelerinde yanlarında olmak için polis ve jandarma karakolları ile ve cezaevlerine giderler. Bu mekanlarda da kolluk personeliyle iletişim halinde olurlar. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, memurlarla iletişimlerinde uzlaşmacı bir davranış biçimi benimsediklerini belirtmiştir. Böyle bir davranış biçimi aslında, işlerinin yürütülmesinde zorluk çıkmaması için uyguladıkları bir taktiktir.

Yusuf (24): *“Ben insan ilişkilerinde ılımlı yaklaşan bir insanım. Böyle olmasaydım çok zorlanırdım. Kollukta bazen usulsüz işler yapılabilir. Direkt çıkışın memurlara kavga çıkabilir. Ama ılımlı yaklaşmaya çalışıyorum. Böyle daha rica havasında yaklaşmaya çalışıyorum. İcrayla ilgili şikâyeti olmayan hiçbir avukat yoktur. Orada da ricacı bir havada iletişim kuruyorum. Öyle bir sistem var ki, icra memuru sizin işinizi yapmasa ortada kalabiliyorsunuz yani. Ki, avukatın müvekkiline karşı bir sorumluluğu olduğu için hesap sorulacak ilk kişi avukat oluyor; icra memuru değil. O yüzden adliyede ve kollukta ılımlı olmaya çalışıyorum.”*

Görüşmeciler, memurlarla iletişimlerinde de çeşitli pratikler geliştirmiştir. Bir önceki başlıkta yer aldığı üzere mesleğe yeni başlamış avukatlar, müvekkillerle ilişkilerinde konuya hâkim ve kendinden emin bir şekilde iletişim kurmanın müvekkili nezdinde iyi bir intiba bıraktığını söylemişti. Bu taktik, adliyelerin yazı işlerinde de faydalı olsa da uygulamanın iyi bir şekilde bilinmemesi hatalı veya eksik işlem yapmaya yol açacaktır. Bu durum da avukatın zarara uğramasına ve hatta ağır ceza mahkemesinde yargılanmasına yol açabilir. Bu nedenle mesleğe yeni başlamış avukatlar, yapmaları gereken bir konuda acemiyseler bunu kalem memurlarına belli etmekten çekinmediklerini ifade etmişlerdir. Hatta görüşmeciler içinde yer almayan yeni bir

avukat, bir sohbet sırasında bilmediği konularla ilgili stajyer taklidi yapıp kendisini üstat avukatın yazı işlerine gönderdiğini oradaki memurlara söyleyerek işlerini rahat bir şekilde yapıp öğrenmiştir. Hukukun çok fazla alt bransa sahip olması ve uygulamaya dayalı bürokratik işlemleri kapsamı nedeniyle mesleğe yeni başlamış birçok avukat, staj yaptıkları dönemde karşılarına çıkmayan işleri yapmadan önce usulün nasıl olduğunu araştırdıklarını söylemektedirler.

Benian (26): “Hukuk çok geniş kapsamlı bir alan. Her şeyi bilmemiz mümkün değil. Belli bir alanda uzman olmak lazım ama mesleğe yeni başlamış avukatların böyle bir lüksü yok. O yüzden, böyle daha önce karşıma çıkmamış olaylarda arkadaşlarımı arayıp (meslektaşı olan arkadaşları) bu işi biliyorlarsa nasıl yapıldığını onlardan öğrenirim. Onlar da bilmiyorsa biraz araştırma da yaparım, o işle ilgili.”

Akın (27): “Stajyer olduğum için her şeyin uygulamasını öğrenmeye çalışıyorum. Okulda öğrendiklerinizle uygulamanın hiç alakası yok. Usulü iyi bilmeniz gerekiyor. İyi bilmezseniz işin esasına dahi girilmeden davalarınızı usulden kaybedersiniz.”

Mesleğe yeni başlamış avukatlar kolluktaki işlerde de dikkatli ve iradeli durulması gerektiği belirtmişlerdir. Müvekkilin ifadesinin hukuka uygun bir şekilde alınıp alınmadığı, kolluğun bu ifadeyi aynı şekilde tutanağa geçirip geçirmediği konusunda görev avukata düştüğünü ifade etmişlerdir. Örneğin Halil (27), müvekkilinin ifadesinin hukuka uygun ve aynı şekilde tutanağa geçirilmesini avukatın denetlemesi gerektiğini belirtmektedir. Benian (26) da kolluğun ifade işlemlerini sürekli yaptığından dolayı ifadeyi tam olarak tutanağa geçirmediğini, avukat olarak bunu kendisinin kontrol ettiğini ifade etmiştir.

Avukatlar arasında mesleki dayanışmanın diğer meslek gruplarına kıyasla fazla olduğunu söylemek mümkündür. Görüşmeye katılan avukatlar arasında, yargının diğer aktörleriyle olan ilişkilerinde sosyal bir hiyerarşi olup olmadığı konusunda ortak bir görüş olmadığını ifade etmişim. Hal böyle olmakla beraber, meslektaşlarının bu aktörlerle yaşadığı herhangi bir sorunda mesleğe yeni başlamış avukatlar derhal örgütlenerek meslektaşlarının yanında olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, mahkemede yaşanan bir olayda avukat tutanak düzenlemişse orada bulunan avukatlar tutanağı imzalar. Ayrıca, avukatın uğradığı hakaret veya darp karşısında baroların avukat hakları merkezi veya yönetim kurulları devreye girerek meslektaşlarının haklarını savunurlar.

Halil (27): “Hakimle avukat arasında bir münakaşa yaşandığı zaman bazen avukat tarafından bir zabıt tutulur, orada olan avukatlar da imzalarlar...”

Her avukatın bu tutanağı imzalayıp imzalamadığını sorduğumda: “Rica edildiğinde hiçbir avukat zaptı imzalamaktan çekinmez. O konuda iyi bir dayanışma var.”

Avukatlık mesleği bu bağlamda postmodern alt kültür yaklaşımlarının ortaya koyduğu tanımlardan (bkz. Muggleton, 1997, 52; Bennett, 1999, s.600; Maffesoli 1996, 98) çok Birmingham Okulu'nun sunduğu, bağların daha kuvvetli olduğu geleneksel alt kültür örgütlenmelerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Chicago ve Birmingham Okulları gibi geleneksel altkültür yaklaşımları için sınıf büyük önem arz ederken postmodern altkültür yaklaşımında ortak yaşam tarzları, tercihler, toplumsal cinsiyet ve etnisite ön plana çıkmaktadır. Avukatlık mesleğinde de sınıf bağlamında ortak bir kaderden söz etmek mümkün değildir; mesleğe yeni başlamış avukatlar için sınıfsal bir benzeşmeden söz edilebilir.

Aynı dayanışma yargıdaki diğer çalışanlarla olan ilişkilerde de görülür. Bu nedenle, Türkiye’de avukatlık mesleği kolektif bağlamda güçlü ve geri adım attırıcı bir kamu baskısı yaratacak etkidir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar da bu dayanışmayı benimsemişlerdir.

Enes (19): *“Geçen gün bekçiler, avukatı yaka paça tutmuş, darp ederek karakola götürmüşler. Burada mesela baronun ve Barolar birliğinin devreye girip bunun hukuka aykırı olduğunu, böyle bir tutum sergilenemeyeceğini gösterip böyle bir sonuç alması gerekiyor ki yarın bir gün böyle şeylerle tekrar karşılaşılmasın.”*

Irmak (27): *“Barolardaki meslektaş dayanışması hoşuma gidiyor. Yalnız olmadığımızı bilmek güzel bir duygu. Politik mecralarda da haklarımızı savunmalarını destekliyorum.”*

Konuyla ilgili olarak şunu da eklemem gerekir ki, yakın bir tarihte bir baro ile o ilde bulunan adliye arasında avukat ile yargı çalışanları arasındaki ilişkiye dair bir görüşmenin gerçekleştiğini de bazı avukatlardan öğrendim. Bu görüşmede, adliye çalışanlarının avukatlarla olan iletişimlerinde yapıcı olması kararlaştırılmıştır. Böylece avukatlar tarafından yapılan şikayetlerin de azalmasının önüne geçilmesi sağlanacaktır.

Çalışmanın varsayımlarından biri, yargının diğer mensupları ile mesleğe yeni başlamış avukatlar arasında, bu yargı mensupları tarafından bir sosyal hiyerarşi inşa edildiğine yöneliktir. Konuyla ilgili tartışmada düşündüğüm asıl mesele; bu hiyerarşinin hâkim ve savcılar ile avukatlar arasında inşa edildiğidir. Ancak; araştırmada elde ettiğim verilerle, bu asıl varsayım lehine ortak bir görüş elde edilemezken; yargının diğer aktörlerinden olan adliye çalışanları ile avukatlar arasında böyle bir ilişki kurulduğunu söylemem mümkündür. Adliye personelinin konumunu, yetki ve görevini kendi çıkarları için kullanarak, mesleğe yeni başlamış avukatlar üzerinde tahakküm kurduğuna dair iddialar ile kadın avukatlara yönelik psikolojik ve cinsel şiddet iddiaları hâkim, savcı ve kolluk dışındaki diğer adliye personelinin; spesifik olarak yazı işleri memurlarının bu sosyal hiyerarşiyi kendi lehlerine inşa etme çabaları, mesleğe yeni başlamış avukatlar tarafından

görülmektedir. Ancak bu tutuma karşı mesleğe yeni başlamış avukatların ürettiği taktikler yok denecek kadar azdır. Mesleğe yeni başlamış avukatlar bu tutuma karşı çoğunlukla uzlaşmacı bir tutum sergilemektedir.

2.5. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLAR VE MEKÂN

“İdeoloji tartışmaları 1960’lı yıllarda postmodern kültürün etkisiyle birlikte büyük anlatıların dışına çıkararak gündelik yaşam pratiklerini kapsar hale gelmeye başlamıştır. Neo-Marksist yaklaşım içerisinde, Lefebvre’nin çalışmalarıyla kültür ve ideoloji tartışmalarında gündelik hayatın kurucu öğeleri olan kapitalizmin zamansal ve mekânsal örgütlenmesi ön plana çıkarılmıştır” (Tutar, 2015: 251). Mekân, gündelik hayat döngüsünün gerçekleştiği, strateji ve taktikler arasındaki mücadelenin gerçekleştiği bir alandır. Zaman gibi mekân da kendisini dolduran bireylerle ve toplumlarla anlam kazanır. *“Toplumun mekâna yayılma ve onu kullanma biçimi, o toplumu kavrayışımızın bir parçasıdır ve toplum, zamanda ve mekânda gündelik hayat pratikleriyle kendini kesintisiz tekrar etmektedir”* (Uludağ, 2011: 149). Bireylerin gündelik hayatlarında uyguladıkları taktikler, iktidarın kurguladığı mekanlara göre üretilir. De Certeau (2009: 117), bir mekânda oturmak, konuşmak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak gibi gündelik hayatın içerisinde herhangi bir anda bu taktiklerin gerçekleşebileceğini söyler. *“Mekân kültürel bir kavram kabul eden terminolojiye göre mekân; göreceli olarak bütünleşmiş, kaynaşmış ve kendi kendini idare eden sosyal bir sahayı, araziye temsil etmektedir”* (Erez, 2003: 29). Kültürel Çalışmalar, gündelik hayatın geçtiği mekânı okunması gereken bir ‘metin’ olarak görür. Bir topluluğu mekânsal bağlamda tartışırken, o topluluğun hangi sosyokültürel konumda ele alındığının önemi büyüktür. Türkiye’de avukatlar sosyoekonomik ve sosyokültürel bağlamlarda geniş bir alana yayılmışlardır. Sosyoekonomik açıdan bakıldığında; sermayeyi idare eden avukatlar da mavi yakalılardan daha ucuz bir iş gücü niteliğini haiz avukatlar da görülmektedir. Sosyokültürel açıdan bakıldığında, toplumsal her katmanı temsil eden farklı kimliklerden avukatlar görülmektedir. Bu nedenle, mekânsallık tartışması yapılırken avukatlar keskin bir kültürel sınıflandırmaya tabi tutulamamaktadır. Ancak; bir büro çalışanı gibi iş gören işçi avukatlarla stajyerler, iktisadi ve ideolojik temelleri olan bir tartışmada ele alınabilir. Bu tartışma, çalışmanın konusuna göre tasnif edilmiş diğer bölümlerinde yapılmış olup bu bölümde mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatlarının geçtiği mekanlar incelenmiştir.

Çalışmada görüşmeciler olarak yer alan avukatların bir kısmı Ankara’da bir kısmı ise Eskişehir’de bulunduğundan dolayı, mesleğe yeni başlamış avukatların mekanlarla olan bağımlı, kentlere göre

ayırmak gerekir. Ortak olan şu ki, mesleğe yeni başlamış avukatlar gündelik hayatlarının neredeyse tamamını ofis- ev- adliye arasında geçirmektedir. Fakat kentlerin yapısı ve avukatların yatkınlıklarına göre bu mekanlarda geçirdikleri zamanların süreleri ile bu mekanlar dışında zaman geçirdiği yerler farklılık göstermektedir. Ankara, yüksek mahkemeleri barındırması ve nüfusu sebebiyle hukuki işlerin oldukça yoğun olduğu bir kent olarak karşımıza çıkar. Ankara, Türkiye’de hukukçu meslekleri için önemli bir niteliğe sahiptir. İstanbul’la birlikte Türkiye’nin ilk hukuk fakültelerinin kurulduğu, Türkiye’nin her yerinde bu kentteki üniversitelerden mezun hâkim, savcı, noter, avukat ve bürokratin bulunduğu bir kent olarak Ankara, avukatlar açısından da önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de kişi başına en çok avukatın düştüğü şehir olan Ankara (Veri: TBB, 2018) çok sesli yapıya sahip ve Türkiye’deki avukatların tamamı için önemli bir konumda bulunan bir baroya sahiptir. Türkiye Barolar Birliği Başkanı olarak geçmişte görev yapan 8 avukatın 6’sı, öncesinde Ankara Barosu Başkanlığı’nda bulunmuştur. Ankara’nın Türkiye’nin idari başkenti olduğu kadar hukuki meselelerde de başkenti olması sebebiyle birçok mahkeme ve adliye binası bulunmaktadır. Ancak bunların tamamı, birbirinden ayrı bölgelerde kurulmuş olup birbirlerine mesafe olarak oldukça uzaktır. Sıhhiye’de bir Adalet Sarayı, Dışkapı’da ve Balgat’ta birer ek hizmet binası, Söğütözü’nde 4 Nolu Ek Hizmet Binası, Mustafa Kemal Mahallesi’nde İdare Mahkemeleri, Muhsin Yazıcıoğlu Caddesi’nde Vergi Mahkemeleri yer alır. Bunların yanı sıra Bölge Adliye Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri, Danıştay, Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi birbirinden farklı ve uzak bölgelerde yer almaktadır. Bu durum, eğer o gün farklı adliyelerde işleri varsa avukatların günlerinin yollarda geçmesine ve oldukça yorulmalarına sebep olmaktadır. Özellikle ofislerden uzakta bir yere gidilecekse oraya stajyerler ve yeni avukatlar gönderilmektedir. Ankara’da çalışan bazı yeni avukatların da bu durumdan hoşnut oldukları söylenemez.

Halil (27): “Ankara’nın her yerinde bir mahkeme var. Yolda çok zaman harcıyoruz. Mesela Sincan Adliyesi’nde duruşma varsa gitmesi gelmesi derken gün bitiyor. Adliyede olmasa bile tapuda işlerimiz ya da cezaevinde görüşmelerimiz oluyor. Onlar da uzun sürüyor...”

... Ankara’da altında araba olması lazım. Arabasız çok zaman harcıyorsun. Sürekli otobüs bekliyorsun. Metro da zaten belli yerlerden geçiyor.”

Hacer (27) ise bağlı çalışan bir avukat. Dolayısıyla mesai saatleri nispeten sabit. Kendisi yoğunluktan dolayı çıkış saatlerinin çok fazla sarktığını söylüyor ama ulaşım konusunda ofisin imkanlarından yararlandığını dile getiriyor:

“Ofisin kendi şoförü var o yüzden ulaşım rahat oluyor. Gündüzleri gitmem gereken yerlere ofisin aracıyla gidiyorum.”

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Ankara'daki adliyeler ve mahkemeler kentin çok farklı yerlerinde kurulmuştur. Bu nedenle, Ankara'daki avukatlar, aşağıda da belirtileceği üzere Eskişehir'de çalışan avukatlar gibi gündelik hayatlarını daha derli toplu bir ortamda geçirememektedir. Ankara'daki avukatlık bürolarının çoğu her kentte olduğu gibi en büyük adliye olan Sıhhiye Adliyesi ve çevresinde yer almaktadır. Bununla birlikte Eskişehir gibi daha küçük kentlere nazaran daha farklı yerlerde olan bürolar da mevcuttur. Görüşmeye katılan avukatlardan Ankara'da çalışanların vakit geçirdiği kafeler ve yemek yedikleri yerler doğal olarak adliye ve çevresinde yer almaktadır. Bu adliyeler arasında, çevresinde en çok vakit geçirilen yer Sıhhiye Adliyesi'dir. İçindeki baro odası, dışındaki çay ocakları ve kafeteryalar duruşma beklerken avukatların en çok vakit geçirdikleri yerlerdir. Bunun yanında Sıhhiye Adliyesi Kızılay'a yakın olması sebebiyle avukatlar Kızılay'da yer alan mekanları da tercih edebilmektedir. Görüşmecilerden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuş olanlar, öğrencilik döneminde oturdukları mekanlara bugün de oturmaya devam ederek geçmiş alışkanlıklarını devam ettirmektedir. Furkan (27), bu kişilerden biridir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Sıhhiye Adliyesi'ne yakın olması sebebiyle üniversite zamanında vakit geçirdikleri mekanlarda okuldan arkadaşlarıyla sık sık karşılaştığını belirtmiştir.

Furkan (27): *“Okul tarafı biraz uzak kalıyor ama Kızılay'da genellikle okulda gittiğimiz yerlere gideriz. Konur, Selanik, Yüksel Caddesi, Meşrutiyet. Buralarda okuldan tanıdıkları da görüyoruz bazen. Ankara Hukuk'ta okumuş olanların çoğu halen Cebeci'de oturuyorlar. Kiralar falan da o civarlarda ucuz ya.”*

Niye aynı mekanları tercih ettiklerini sormam üzerine: *“Bilmiyorum, bildiğimiz yerler ya. Yemekleri güzel, tadını biliyoruz. Ofise de yakın adliyeye de (Sıhhiye). Adliyeden gelince bu yerlerde bir şeyler yiyip ofise geçiyorum bazen”* demiştir.

Tarık (27): *“Genelde adliye civarındaki mekanlara oturuyoruz. Bazen günde iki üç duruşmamız oluyor. Duruşma aralarında (adliyeden) çok uzaklaşamadığımız için adliye civarlarında yemek yeriz...”*

...Genelde hep aynı bir, iki mekân var, oraya oturuyoruz. Sıhhiye civarında iyi yerler yok yemek için.”

Hal böyle olmakla birlikte, avukatların mesai dışında vakit geçirdiği mekanların seçerken göz önünde bulundurdıkları temel kriter, maddi imkanlardır. Hafta içi adliyede işleri varken çok fazla mekân seçenekleri olmamasına rağmen, bürolarındayken, bürolarının buldukları semtlerde ve

hafta sonları vakit geçirdikleri muhitlerde maddi durum kriteri, mekân seçiminde belirgin olmaktadır. Bu noktada, çalışmanın kuramsal tartışma kapsamında yer alan, avukatların bir kültürel sınıf olduğu varsayımı, görüşmecilerin beyanları ile de paralellik göstermektedir.

Eskişehir kentinde yaşayan avukatların gündelik hayatı, Ankara’da yaşayan avukatlara nazaran daha küçük bir bölgede yoğunlaşmaktadır. Bunun nedenlerinden ilki elbette Eskişehir’in Ankara’dan daha küçük bir kent olmasıdır. 871.187 nüfuslu Eskişehir, 5.452.320 nüfuslu Ankara’nın nüfus bakımından neredeyse altıda biridir. Kent yapısı itibarıyla de Eskişehir il merkezi, derli toplu bir yapıya sahipken Ankara, etrafındaki birçok uydu kenti ve artık il merkezi içine dahil edilen köy ve beldeyi kapsayan geniş bir yüzölçümüne yayılmıştır. Eskişehir’deki avukatların daha küçük bir alanda yaşamasının nedenlerinden bir diğeri de Eskişehir’deki yargı birimlerinin konumudur. Eskişehir kentinde mahkemelerin kurulu olduğu sadece iki yer vardır. Bunların ilki Eskişehir Adliyesi, diğeri ise sulh hukuk ve kadaastro mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemelerinin olduğu Vilayet Meydanı’dır. Vilayet meydanında yer alan mahkemeler dışındaki bütün mahkemeler ve yargı birimleri Eskişehir Adliyesi’nde yer almaktadır. Eskişehir Adliyesi ile Vilayet Meydanı’nın arasındaki mesafe, herhangi birinden yürüyerek dahi diğer yere ulaşım sağlanacak kadar yakındır. Bu nedenle avukatlar, Eskişehir Adliyesi ve çevresi başta olmak üzere bu iki yer arasında yer alan bürolarda çalışmaktadırlar. Mesai saatleri bu iki mekân etrafında geçtiği için, yemek yiyip sohbet ettikleri kafe ve restoranlar da genellikle bu çevrededir. Ancak şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Eskişehir’de yaşayan mesleğe yeni başlamış avukatlar; Adalar, Üniversite Caddesi ve Cassaba Modern gibi, Eskişehir’in eğlence merkezi sayılabilecek yerlerde boş vakitlerini geçirmekten daha çok hoşlanmaktadır. Avukatların ofislerinin birbirine çok yakın olması sebebiyle arkadaş olan avukatlar sık sık birbirlerini ofislerinde ziyaret etmektedir.

Benian (26): *“Arkadaşların ofisleri de bu civarlarda olduğu için sık sık birbirimize gider geliriz. Şu kapanmanın olduğu dönemde, her yer de kapalı ya, arkadaşlarla ofiste çok vakit geçirdik. Dışarı çıktığımızda gidebildiğimiz tek yer orası olunca hep ofiste buluştuk.”*

Duysu (24): *“Genellikle adliye çevresinde vakit geçiriyoruz, buradaki kafelerde, baro bistroda. Bazı meslektaşlarımızın ailesinin sahibi olduğu yerler var, oralara gideriz.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatlar ve mekân ilişkisi hakkında şunu söyleyebiliriz ki, gündelik hayatlarının büyük bir kısmı aslında mecburiyetten adliye ve çevresinde geçmektedir. Kübra (27) kendisiyle yapılan görüşmenin sonunda diğer görüşmecilerden farklı bir yorumda bulunmuş, avukatların meslektaşlarının gittikleri yerlere gitme eğiliminde olduğuna işaret etmiştir:

“Ben gittiğim mekanlarda sürekli avukatlarla karşılaşıyorum. Gittiğim her yerde meslektaşlarımı görüyorum. Acaba çok fazla avukat olduğundan dolayı mı her gittiğim yerde görüyorum, yoksa gittiğimiz yerler mi aynı? Bence zevk aldığımız şeyler ortaklaştı...”

...Bahsettiğim yerler genelde elit sayılabilecek mekanlar. Maddi durumdan da farklı. Öyle sadece maddi durumu çok iyi olanları da görmüyorum. Herkesi görüyorum. Bu bazı avukatların maddi olarak güçlü görünmek istemesiyle de alakalı olabilir ama bence dediğim gibi tercihlerimiz ve zevklerimiz ortaklaştı.”

Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde okumuş ve Eskişehir'de avukatlığa yeni adım atmış avukatlar, okul döneminden kalan mekân alışkanlıklarını hala devam ettirmektedir. Anadolu Üniversitesi çevresinde yer alan Üniversite Caddesi ve Cassaba Modern isimli eğlence merkezlerinin bir arada bulunduğu kompleks, Anadolu Üniversitesi'nden mezun olmuş avukatların üniversite zamanı sıklıkla gittiği yerlerdir. Bu avukatlar, öğrencilik zamanında gittiği mekanlara gitmeyi sürdürmektedir. Örneğin, Anadolu Üniversitesi'nden mezun olan Mehmet Ali (24) ve Akın (27), öğrenciyken de gittikleri mekanları hala tercih ettiklerini belirtmektedir. Mehmet Ali ve Akın, öğrencilik dönemlerinden bu yana Anadolu Üniversitesi'ne yakın olan muhitlerde oturdukları için, ofis ve adliye çevresinde yalnızca işleri gereği gittiklerini belirtmişlerdir.

Görüşmeciler, duruşmaların çoğunun tam olarak saatinde başlamadığını, bazen saatlerce duruşma salonu önünde beklemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Böyle durumlarda avukatlar günü çoğunluğunu adliyenin içinde geçirir. Hem Ankara adliyelerinde hem Eskişehir Adliyesi'nde yer alan baro odaları, avukatların duruşmalarını beklediği, o sırada fotokopi çekip işle ilgili çalışmalarına devam edebildiği bir odadır. Avukatlar, duruşmalarının başlamasını genellikle bu odada beklerler ve o sırada yapması gereken işlerini yaparlar.

Furkan (27): “9:30'daki duruşmanın 12:00'de de 14:00'de de başladığı oluyor. O zamana kadar da her an duruşmaya çağırırlar diye bir yere gidemiyorsun. Duruşma salonu önünde (avukatların) bazıları kitap okuyarak bazıları müzik dinleyerek ya da tanıdığı bir meslektaş varsa onunla sohbet ederek bekliyor. Adliyelere giden avukatlar çoğunlukla benimle aynı zamanda işe başlamış yeni sayılan avukat. Bu nedenle adliyede sürekli bir tanıdık görüyorum. Sizin duruşma saatinizle onunkiler uyumuyor. O yüzde ayaküstü muhabbet edip ayrılıyoruz. Adliyede duruşma beklerken yapacağınız bir şey yok. Mübaşirin çağırmasını beklerken diğer dosyalara bakıyorum veya telefonda vakit geçiriyorum.”

Gerek ülkenin gerekse mesleğe yeni başlamış avukatların içine bulunduğu ekonomik durum ve COVID-19 pandemisinin, birçok bireyin olduğu gibi avukatların da yaşam biçimini değiştirdiği

kuşkusuzdur. Bu nedenle, her iki kentte çalışan ve mesleğe yeni başlamış avukatların iş dışı zamanlarının büyük bir kısmını evde geçirdiğini söylemek mümkündür. Her iki kentte de avukatların iş dışı etkinlikleri için tercih ettiği mekanlar konusunda şunu söylemek mümkündür: Her avukat, kendi maddi imkanları, zevkleri ve kişisel ilgi alanlarına göre seçtikleri mekanlarda vakit geçirmektedir. Birmingham okulu araştırmacıları makro perspektife geçiş yaptıkları 1970'lerin ortalarına kadar alt kültürleri 'topluluk' ve 'mekân' bağlamında mikro boyutta ele almaktaydı (Bennett & Kahn-Harris, 2004: 4-5). Birmingham Okulu kapsamında yapılan işçi sınıfı ile alt kültür hakkında çalışmalarda yer alan özgün kültürel mekanlar avukatların iş dışı yaşamında görüldüğünü söylemek zordur. Bununla birlikte, tercihin alt kültürler için kabul edildiği postmodern perspektiften bakıldığında, mesleğe yeni başlamış avukatlar açısından özellikle Eskişehir Barosu bir alt kültür mekânı olarak atfedilebilir. Eskişehir ve Ankara Barosu, alt kültür ve mekânsallık arasındaki ilişkinin değerlendirildiği noktada ayrılmaktadır. Mesleğe yeni başlamış avukatlardan Eskişehir Barosu'na kayıtlı olanlar, barolarının binalarında daha sık bir araya gelebilirken mesleğe yeni başlamış Ankara Barosu avukatlarında bu toplanmalar daha sınırlıdır. Ankara Barosu'na kayıtlı avukat sayısının Eskişehir Barosu avukatlarının sayısının on katından daha fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Ankara Barosu avukatlarını daha mikro ölçeklerde değerlendirmek gerekir. Bu şekilde bakıldığında, Eskişehir Barosu'na benzer bir baro binası kullanımı görülebilir. Ankara'da bulunan görüşmeciler ile Eskişehir'de bulunan görüşmecilerden elde edilen veriler kıyaslandığında Eskişehir Baro Binası'nın görüşmeciler tarafından daha aktif kullanıldığı görülmektedir. Her iki kent için söylenebilecek ortak görüş şudur ki, iki baro binası da bir alt kültürün sahip olduğu bir üs niteliğinde kullanılmamaktadır. Baro binaları, toplantı ile seminerlere katılmak, duruşmalara hazırlanmak, bistro ile kafeteryasında bir şeyler yemek ve içmek ile kalemlerde resmi işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılmaktadır. Bununla beraber bazı komisyonlar ve kurullar tarafından rutin toplanma mekânı olarak da kullanılmaktadır. Eskişehir'de bulunan görüşmeciler, Ankara'da bulunan görüşmecilere kıyasla baro binalarını daha sık kullanmaktadır.

Avukatlar, gündelik hayatlarının büyük bir kısmını doğal olarak adliye çevresinde geçirir. Çalıştıkları ya da sahibi oldukları ofislerin büyük bir kısmı adalet saraylarının çevresinde yer alır. Görüşmecilerden Akın (27) avukatların genellikle ofisin çevresindeki yerlerde yemek yediklerini, bazen kendi ofislerine yemek söyleyip ofiste yediklerini belirtmektedir.

Bazı avukatlar kendilerine ve ofislerinde çalışan personele her öğlen yemek getirilmesi konusunda lokantalarla anlaşır, bazı avukatlarsa yemeğini evden getirir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, dışarıda yemek yeme veya yemek söyleme alışkanlığının hayat pahalılığı nedeniyle azaldığını ifade etmektedirler.

Mehmet Ali (24): “*Öğrenciyken dışarıdan daha fazla yemek söyledim. Şimdi bir ücret de almama rağmen eskisinden daha az dışarıdan söylüyorum. Evdeyse genelinde evde yemek yapıyorum. Birçok yemek öğrendim.*”

Görüşmeci avukatlar da gözlemlerime katılarak meslektaşlara özgü kafe ve restoranın bulunmadığını, avukatların en sık baro binalarında bulunan kafeteryalarda ve adliye çevresindeki işletmelerde bir arada bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin yaşadığı Ankara ve Eskişehir kenti baroların en üst katında kafe ve restoran bölümü bulunmakta olup, avukatların en çok bu mekanlarda bir araya geldiğini ifade etmişlerdir. Ancak Eskişehir Barosu’nun genç avukatları, artan fiyatlar nedeniyle artık baronun en üst katındaki yemek bölümünü tercih etmediklerini, dışarıdaki daha ucuz alternatiflere ya da evde yapıp ofise getirdikleri yiyeceklere yöneldiklerini söylemişlerdir. Baroların bazı işletmelerle anlaşmaları mevcuttur. Bu anlaşmalarla baro üyeleri anlaşmaları işletmelerde indirimli hizmet almaktadır. Bu işletmeler kafe, restoran, bar, kırtasiye, spor salonu, özel okul ve hatta hastane gibi geniş bir yelpaze oluşturur. Bu avantajları nedeniyle avukatlar anlaşmalı işletmeleri tercih etmektedirler.

Bir mekân olarak avukatların ofisi, onların gününün birçoğunun geçtiği, müvekkillerini ağırladıkları ve çalıştıkları bir ortamdır. Mekân açısından büyük bir ortam değildir ve kültürel ilişkilerin cereyan ettiği bir ortamdan ziyade bir konfor alanıdır. Bu konfor alanından müvekkillerle görüşme esnasında çıkılır. Müvekkillerle ofiste gerçekleşen görüşmelerde eğer davanın iki tarafının da davet edilmesi icabet etmişse, bazen çeşitli gerilimler yaşanabilmektedir. Özellikle arabuluculuk esnasında taraflar arasında fiziksel şiddete varan kavgalar çıkabilmektedir. Avukatlar bu durumda ortada kalmakta, sadece ayırmaya çalışıcı telkinlerde bulunabilmektedir. Bu duruma staj yaptığım ofiste bizzat birkaç kez şahit oldum. Böyle durumlarda üstat avukat, taraflar arasındaki gerilimi azaltıcı, uzlaştırıcı bir üslup benimsemekte ve görüşmeyi kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. Gerilimin fiziksel kavgaya dönüştüğü zaman da üstadıyla taraflara defaatle rica ederek ayırmaya çalıştık. Buna benzer bir diğer durum da boşanma arifesindeki çiftlerle yapılan anlaşmalı boşanma prosedürlerinde yaşanabilmektedir. Anlaşmalı boşanmalarda, tarafların uyuşan iradeleri doğrultusunda bir protokol hazırlanır. Bu protokolü hazırlamak için tarafların irade beyanlarının avukat tarafından dinlenmesi gerekir. Herhangi bir uyuşmazlığın ortaya çıkmaması için bazı avukatlar tarafların iyi niyetine güvenerek her iki tarafı da aynı zamanda ofislerinde ağırlayabilmektedir. Böyle durumlarda da bazen çiftler arasında tartışmalar ve hatta kavgalar yaşanabilmektedir. Avukatlar ise bu durumda ne yapacaklarını bilemez halde kalabilmektedir. Boşanma ile ilgili bir başka hususun da tarafların duruşma sonrasında duygulanarak birbirlerine sarılmaları ve boşanmaktan vazgeçtikleri olduğu özellikle üstat avukatlar tarafından dile getirilmektedir. Maddi getirilerinden yoksun kalınması sebebiyle

böyle durumlardan her ne kadar avukatların hoşlanmadığı iddia edilse de görüşmeci avukatlar bu ve buna benzer durumlardan mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir.

Avukatlık bürolarında karşılaşılan bir husus da özellikle kadın avukatların deneyimledikleri, cinsel tacize kadar giden bazı durumlardır. Böyle bir duruma karşı Esma (26), büroda yalnız olduğu bir sırada müvekkillerle görüşmek yerine görüşmelerini bürolarında yalnız olmadıkları gündüz saatlerinde yaptığını belirtmiştir. Duysu (24), ofiste başka çalışma arkadaşları ve stajyerler olduğundan, müvekkilleriyle ofiste görüşmelerinde kendini bu açıdan rahat hissettiğini söylemiştir. Bir başka durum da avukatlara yönelik şiddet eylemleri ile ilgilidir. Görülen davaların tarafları çoğu zaman karşı tarafın avukatlarını düşman olarak görmektedir. Eğer davayı kaybetmişlerse veya bir ceza davasında sanık ceza almışsa, öfkeleri ve suçlamaları kendi avukatlarına da zaman zaman yönelmektedir. Gözlem yapılan büroya katılım sağlandığı bir sırada büro sahibinin arkadaşı ve aynı zamanda meslektaşı olan bir misafir gelmiştir. Bu misafir yaşadığı bir olayda, müvekkilin hasmının avukatlık bürosuna geldiğini ve bürodakileri tehdit edip gittiğini ifade etmiştir. Bu durum elbette erkek avukatların başına da her halde gelebilir. Avukatların bürolarının böyle saldırılara maruz kalması sık yaşanan bir durum olduğundan mesleğe yeni başlamış avukatların bir kısmı, kapıyı herkese açmadıklarını ve sadece tanıdıkları ile randevu alıp gelen kişileri büroya kabul etiklerini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili detaylı tartışma ile alanla dair bilgiler ve görüşmecilerin bu konuyla ilgili verdikleri cevaplar, 'Avukatlık ve Toplumsal Cinsiyet Pratikleri' başlığı altında yer almaktadır.

2.6. AVUKATLIKTA TOPLUMSAL CİNSİYET PRATİKLERİ

Gündelik hayat ve toplumsal cinsiyet ilişkisi; birbiri içine girmiş, birbirini tamamlayan ve bu nedenle birbirini çözümlenecek bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayatın kendisi cinsiyetlidir (Holmes, 2009; 18). Gündelik hayat, ideoloji anlayışlar çerçevesinde cinsiyetlendirilmiş (eril ve dişil) bedenler üretir. Cinsiyetlendirilmiş gündelik hayatı anlama, gündelik hayatı organize etme ve ürettikleri pratiklerin biçimleri de kadınlar ve erkekler arasında farklılaşır.

Toplumsal cinsiyet rejimine dayalı iş bölümü ve hiyerarşi, birçok profesyonel alanda olduğu gibi avukatlık mesleğinin kültürel yapısı içinde yerleşik durumdadır. Toplumsal yapının aktörlerinden biri olan avukatların, yine bu yapı içerisindeki farklı aktörlerle karşılaşmaları ve iletişimleri, birçok toplumsal dinamikte olduğu gibi toplumsal cinsiyet kapsamında değerlendirilen faktörlerle bağlıdır.

Birçok birey, içinde bulunduğu sosyal gruptan edinimleri ile toplumsal cinsiyetin performatif doğasının oluşturduğu çerçeve içerisinde diğer bireylerle olan iletişimlerini gerçekleştirir. Gelenekselleşmiş kalıplar içerisinde yer almayan bireyler, sosyalleşme aşamasında çeşitli yargılarla karşılaşabilirler. Söz konusu ‘gelenekselleşmiş iş bölümünün inşa ettiği düzenden özellikle kadın avukatlar ile Lgbti+ bireyler payını almaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümüne göre kadınların çalışma hayatı, ev içi işler ile az sayıda basit işle sınırlıyken; Lgbti+ bireyler için bu çerçeve olabildiğince dardır. Lgbti+ bireylerin, seks endüstrisi ve eğlence sektörü dışında bireylerin bir meslek elde edilmesi, günümüzde bile toplumsal bir tabudur. Geleneksel toplumsal cinsiyet normativitesi, iş hayatını erkeklere bırakmaktaydı; kadınlar, erkeklerin müsaade ettiği alanda çalışma imkânı bulabiliyordu. Günümüzde de bu hegemonik yapı, kalıplaşmış roller ve temsiller üzerinden devam etmektedir. ‘Cam tavan’ metaforu, eril toplumsal cinsiyet düzeninin günümüzde nasıl işlediğini de aslında ortaya koymaktadır. Bir demografik grubun hiyerarşide belli bir noktanın üzerine yükselmesini engelleyen, Feminist Kuram’da ataerkillikle bağlantılı bir dizi bilinçli veya bilinçsiz düzenlemeleri ifade eden bir metafordur. Bugün formel düzenlemeler ve eşitlikçi söylemlere rağmen bu eşitsiz ortam hala varlığını sürdürmektedir.

Endüstri Devrimi öncesi toplumsal yapının normları, modern toplumsal yapıya taşındığında, sosyal gruplar arasında bu farklılıklara dayanan bir çatışma ortamı doğmaktadır. Günümüzde bile, bir mesleği başarılı bir şekilde icra eden kadınlar; geleneksel yapının baskın olduğu alanlarda yükselirken halen psikolojik baskıya ve ayrımcılığa uğramaktadırlar. Toplumsal dönüşümle beraber mevcut cinsiyet kalıplarının yıkılmasıyla, kadın profesyoneller birçok alanda nispeten daha özgür ve eşitlikçi bir ortama kavuşular da hegemonik sosyal gruplar; iktidarlarını yeniden üretmek adına, iş hayatında yer alan kadınlara yönelik sistematik sindirme politikaları ve geleneksel normları uygulama amacı gütmektedirler. Bu bağlamda özellikle kadın avukatlar; müvekkiller, karşı taraflar, hakimler, savcılar ve diğer ilgililer ile gündelik hayatlarındaki ilişkilerinde toplumsal cinsiyet rejimine dayalı sistematik zorbalıkları ile baskı ortamına maruz kalmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşi ve iş bölümü anlayışı, profesyonel yaşamda da oldukça etkilidir. Türkiye’de her meslek dalında olduğu gibi avukatlık mesleği bağlamında da toplumsal cinsiyet eşitsizliği mevcuttur (Balcı, 2019: 34). Mesleğe yeni başlayan avukatların, mesleki bir hiyerarşide aşağı konumlarda olmasının yanında mesleğe yeni başlamış kadın avukatlar bu hiyerarşik skalada daha alt konumlarda mesleki hayatlarına başlamaya zorlanmaktadırlar. İş görüşmelerinde, ‘hamile olup olmadığı’, ‘hamile kalmak isteyip istemediği’, ‘belirli bir süre hamile kalması halinde ilişkisinin kesileceğini kabul edip etmemesi’ gibi bedenleri üzerinde

tahakküm kurmaya rızanın arandığı sorularla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, genellikle kadınlara yönelik olan, ‘çocuğu olup olmadığı’ sorusu da çocuğun sorumlulukların tamamen kadına aitmiş ön kabulüyle sorulan bir sorudur. Kadın avukatlara, “*anne ve eş olma rolleri işe alım sürecinden başlayarak her evrede çeşitli biçimlerde hatırlatılmaktadır*” (Gürbüz Ersoy & Konakçı, 2016:174). Bu sorularla genellikle hukuk firmalarında hizmet akdiyle çalışan kadın avukatlara yönelik bir sorudur. Bu soruların yanında ücret eşitsizliği de avukatlığın nasıl bir toplumsal cinsiyet yapısı içerisinde olduğunu göstermektedir (Durant, 2004: 191). Müvekkiller açısından ise; avukatın kadın olması nedeniyle bir işe hâkim olamayacağı, vekalet ettiği davayı savsaklayacağı, bir haciz işlemini yerine getiremeyeceği gibi ön kabuller, kadın avukatların başarılı olmaları ve ekonomik güce kavuşmalarının önünde büyük bir engeldir.

Bir erkeğin bir kadına, küçümseyici veya büyüklük taslayan bir biçimde bir şeyler anlatmak anlamına gelen “Mansplaining” terimi, kadınların cinsiyetlerinden dolayı bir konuya erkekler kadar hâkim olamayacağı önyargısını belirtmek için kullanılır. Birçok profesyonel alanda olduğu gibi kadın avukatlar da mesleki faaliyetlerini gerçekleştirirken hukukun diğer aktörleri ve hatta meslektaşları tarafından ‘Mansplaining’ davranışına sık sık maruz kalmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyet rejiminin profesyonel yaşamdaki etkisi, avukatlık mesleğinde de görünür durumdadır. Toplumsal cinsiyet rejiminin bu etkisi, sadece Türkiye’de değil dünyanın çeşitli toplumlarında da görülmektedir. Örneğin 2018 yılında yapılan bir araştırmaya katılan katılımcılardan elde edile verilerle göre; kadın avukatların erkek avukatlardan daha az ücret aldığı, anne olan avukatların mesleki yaşamda baskıya maruz kaldığını, adliye içerisinde görevini yapmaya gelen kadın avukatların birçoğunun adliyedeki erkek çalışanlar tarafından memur, kâtip veya temizlik işçisi zannedildiği sonucu çıkmıştır (American Bar Association & Minority Corporate Counsel Association, 2018). Müvekkillerle avukatlar arasındaki iletişimde de buna benzer bir yapı vardır. 1997 yılında Bogoch tarafından yapılan araştırmada, müvekkillerin erkek avukatlara, kadın avukatlara olduğundan daha fazla kelime sayısı ile daha detaylı beyanat vererek erkek avukatlara daha yardımcı oldukları ifade edilmiştir (1997: 705-706). “*Emek piyasasındaki cinsiyet eşitsizliğinin üçüncü dünya ülkelerinde, ABD gibi gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olduğunu da göz ardı etmemek gerekir*” (Eisenstein, 2005: 505).

Avukatların ideolojik eğilimleri, mesleki hayatlarında da çeşitli etkiler doğurabilmektedir. Bunun en belirgin örneklerinden biri de kendini feminist olarak tanımlayan avukatlardır. Eylem Ümit Atılğan’ın belirttiği üzere (2021: 23) feminist avukatlar, yürüttükleri mesleki faaliyetlerin hukuki sonuçlarının yanı sıra dan politik hedefleri de göz önünde bulundurmakta; hukuk kültürünü ve ataerkil yapıyı dönüştürmeyi amaç edinmektedirler. Yine Ümit Atılğan (2021: 25); örgütlü

yapılan dava takiplerinde, söylemlerinin manşet olabileceği nedeniyle medyadan duyulan çekince sebebiyle hakimlerin daha ihtiyatlı davrandığını da belirterek avukatlık mesleğinin dayanışma kültürünün de ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye’de avukatlık mesleği, kadın hakları bağlamında yer alan toplumsal sorunlar ile kadın meslektaşların haklarını korumak adına oldukça kuvvetli bir dayanışma içindedir. Baroların kapsamında faaliyet gösteren kadın hakları komisyonları ile kadın hakları merkezleri, adli bir sürece konu olmuş hak ihlallerinin yanı sıra toplumsal bağlamda her türlü ayrımcılık ile ötekileştirmeye tepki koyan, kadın meslektaşların toplumsal cinsiyet bağlamında uğradıkları haksızlıklar karşısında yanlarında olan aktif çalışma merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın haklarıyla ilgili çalışma yapan komisyonlara baroya kayıtlı her avukat ile stajyer üye olup toplantılarla komisyonun faaliyetlerine katılma imkanı sahiptir.

Avukatlık mesleği ile toplumsal cinsiyetin kesiştiği hususlardan biri, kadına yönelik şiddet davalarıdır. Kadına yönelik şiddette ve kadın cinayetlerinde kadın avukatlar, kadın mağdurların haklarını savunmanın yanında baroların kadın hakları merkezleri aracılığıyla da organize olup aktif bir biçimde davaları takip etmektedir. COVID-19 önlemleri kapsamında duruşmaların herkese açık olması kısıtlansa da kadın avukatlar sivil toplum kuruluşlarıyla duruşma salonu önünde davayı takip ederek ve kamuoyunu bilgilendirmek adına gerekli basın açıklamalarını yaparak kadına yönelik şiddette var olan cezasızlık kültürü ve yargıdaki ceza indirimlerine karşı kamuoyu baskısı oluşturmaktadırlar. Görüşmecilerden Esma (26), meslekte deneyimlediği bir olayı aktararak aslında cezasızlığın toplumdaki izdüşümüne somut bir örnek sunmuştur:

“Lisede bir tacize uğradığım bir olay vardı. Fakat lise döneminde biz, şimdiki nesil kadar bilinçli değildik. Ve o yüzden onun taciz olduğunu yıllar sonra görüyorsunuz. Ben o sırada onu görememiştim. Geçen sene bana iki kız çocuğu geldi; biri on sekizden büyük, biri on sekizden küçük. Taciz vakasıyla gelmişlerdi. Şikayetçilerdi. Ben duruşma salonuna girdiğimde onları taciz eden insanın beni taciz eden kişi olduğunu gördüm.”

Avukatlar için, egemen toplumsal cinsiyet rollerinin ve tahakkümlerinin en görünür olduğu alanlardan biri de adli vakalardır. Töre ve namus cinayetleri, taciz, cinsel saldırı, kimliklere dayalı ayrımcılık, hakaret, darp, tehdit gibi suçlar, ülkemiz için hiç de olağandışı olmayan, hemen her gün ülkenin çeşitli yerlerinde işlenen suçlardır. Avukatlar, vekil oldukları bu adli deneyimlerle bu toplumsal olaylar karşısında farkındalık kazanmaktadır. Hal böyle olmakla beraber, avukatlarla gündelik hayatlarında etkileşim halinde olduğu kimseler arasındaki ilişkilerde egemen toplumsal cinsiyet normları geçerli olmaktadır. Bu nedenle, özellikle kadın avukatlar, çeşitli

taktikler üreterek gündelik hayatta var olan eril iktidar stratejileriyle mücadele ederler. Gündelik hayattaki bu mücadele elbette protestolarla veya yasama organındaki oylamalarla ilgili değildir. Bu mücadele, gündelik hayatın alametifarikası olan sıradanlık içerisine gizlenmiş hegemonik temsillere karşı yine sıradan ve önemsiz görülen taktiklerle gerçekleşir.

“Gündelik hayatın ağırlığı kadınların üzerindedir. Kadınlar var olan durumu tersine çevirerek gündelik hayattan bir çıkar sağlayabilirler; ancak her durumda bu yükü taşımaya devam ederler. Birçok kadın bu ağırlığın içinde tutsak kalır. Kimileri için düşünmek, kaçmak demektir; artık görmemektir, çamura battığını unutmaktır, onları dibe çeken yapışkan kütleyle artık algılamamaktır. Kadınların ikameleri vardır; kadının kendisi bir ikamedir. Erkeklerden, insanlık durumundan, hayattan, tanrılardan ve Tanrı'dan şikayetçidirler. Ancak hep ıskalarlar. Kadınlar gündeliklik içinde hem öznedirler, hem de gündelik hayatın kurbanlarıdır, dolayısıyla nesnedirler” (Lefebvre, 2007; 87).

Serbest avukatlar gündelik hayatlarında farklı sosyal gruplar ile ilişki içindedir. Bunlardan ilki, ilgili başlıkta da değindiğimiz üzere, müvekkilidir. Müvekkil, hukuki işlemleri için bir avukatı vekil olarak atayan kimsedir. Avukatlar müvekkilleri ile ilişkilerini profesyonel etiğe uygun bir biçimde yürütse de müvekkiller avukatlara bu etik kodların çizdiği sınırlar içerisinde yaklaşmaz.

Turkuaz (24): “Ben müvekkille aradaki sınırın korunması gerektiği düşünüyorum. Müvekkillerle en fazla yaşadığım sorunlardan biri müvekkilin avukatı aramak için zaman sınırı olmaması. Mesela bu durumla boşanma davalarında karşılaşıyorum. Müvekkil akşam arayıp, ‘eşim böyle bir şeyler dedi’ diye sizle dosyayla ilgili konuşmaya çalışıyor... Ben ayrı bir hat aldım, iş için. İşimle ilgili konularda o hattı kullanıyorum. Bu yüzden çağrının veya mesajın kimden geldiğini ayırt edebiliyorum. Müvekkillerime de bunu belirtirim. Belirli bir saatten sonra, çok ivedi bir durum olmadıkça dönüş yapmadığımı söylüyorum.”

Böyle durumlar için her avukat kendi sınırlarını belirler. Bazı avukatlar da Tarık (27) gibi düşünerek, müvekkille iletişim kanallarının sürekli açık olmasının avukatın işinin bir gereği olduğunu savunur. Kübra (27) da mesai saatleri dışındaki saatleri ‘nezaket saatleri’ olarak isimlendirerek bu saatlerde cevap verilmeyince müvekkillerin gözünde ‘kötü avukat’ olduklarını ifade etmektedir. Elbette müvekkilden alınan her çağrı hukuki işlemle ilgili olmayabilir. Özellikle kadın avukatlara gönderilen, taciz boyutlarına varan mesajlar ve çağrılar olabilmektedir. Kadın avukatlara göre müvekkillerin bu tarz davranışları, aralarındaki profesyonel ilişkinin daha fazla devam edemeyeceğini gösterir. Gerek staj döneminde gerekse araştırma yaptığım dönemde, bazı görüşmecilerden ve görüşmeci olmayan kadın avukatlardan, birçok erkek müvekkilleri tarafından çıkma teklifi edildiğini de öğrenmiş oldum. Örneğin, katılımcı gözlem esnasında büroda bulunan ancak araştırmada görüşmeci olarak yer almayan bir kadın avukat; birçok erkek müvekkilinin

ikinci görüşmede yemeğe çıkma teklifi ettikleri için onlarla müvekkil olarak görüşmeye devam etmenin etik ihlali olduğundan vekâlet ilişkisini kestiğini ve bu nedenle birçok iş kaybettiğini belirtmiştir. Bir sohbette avukatlara dair bir akademik araştırma yaptığımı söylediğim bir başka kadın avukat da kısa bir süre önce yaşadığı deneyimi aktarmıştır:

“Bir firmaya işle ilgili bir görüşmeye gittim. İşle ilgili konuştuktan sonra konu müziğe geldi. İşte, ‘şunu, şunu dinlemeyi severim’ dedim. Firma sahibi de bir yerlere telefon açtı, ‘hafta sonu için ayarladım İstanbul’a gidiyoruz, gitmişken de birkaç gün kalırız’ dedi birden. Öyle kalakaldım. Şu pişkinliğe bakar mısın? Bir daha da işle ilgili görüşmedim kendisiyle.”

Erkek müvekkillerle olan görüşmelerde kadın avukatların bu davranışlarla karşılaşması olasıdır. Böyle durumlarda geliştirdikleri taktikler, kadın avukatların gündelik hayatlarının bu yönüne ışık tutmaktadır. Mesleğe yeni başlamış avukatlardan görüşmeye katılan Esmâ (26), belirli bir saatten sonra müvekkillerle yaptığı görüşmelerde ofisinin perdelerinin açık tuttuğunu belirtmiştir. Esmâ ile derinlemesine görüşme onun ofisinde yapılmıştır. Odasına girer girmez karşısındaki koltuklara bakan web cam dikkat çekmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli sorunlara karşı uyguladığı taktiklerden bahsederken, web camin müvekkillerle görüşme sırasında açık olduğunu söylemiştir. Web cam, müvekkil tarafından sözlü veya fiziksel bir saldırıya ya da tacize uğrama ihtimali karşısında, web camin tam karşısında oturan tarafı da önleyici bir işleve sahiptir. Ayrıca, olası bir sorunda haklarını koruması için de alınan kayıt delil niteliği taşır.

Esmâ (26): “Ofiste tek başıma çalışıyorum. Genelde müvekkil görüşmeleri akşam vakitlerinde olabiliyor. Çünkü genelde insanlar gündüz saatlerinde çalışıyorlar. Şu şekilde yapıyorum: Akşam saatlerinde perdelerim açık durur. Kamera sistemim, güvenlik sistemim vardır. Sıkıntılı bir süreç olacaksa eğer karşı komşu avukatları ya da karşı apartmandaki avukat arkadaşlarımdan bir tanesini, ‘ben müvekkil görüşmesi yapacağım da sen de içeride mutfakta oturur musun’ diyerek bir taktik geliştirdim aslında. Yapmışlığım çok var.”

Görüşmecilere göre müvekkillerle ilgili bir diğer husus da erkek avukatların işlerini daha iyi yaptıklarına dair toplumda var olan bir ön yargıdır. Bu ön yargı, Türkiye’de birçok meslek grubu için geçerlidir. Avukatlık mesleğinde ise bu durum, erkek avukatların işinde kadınlardan daha girişken ve daha başarılı olduğu yanlışlığıyla vuku bulmaktadır.

İrmak (27): “Kadın avukatlar ciddiye alınmıyor. Kadın müvekkiller bile böyle düşünüyor. Bir kadın arkadaşım bunu söylemişti. Erkek egemen bir toplumda onları savunamayacağımızı düşünüyorlar. Devlet dairelerinde bu ayırım daha görünür oluyor. Bazen psikolojik ve sözlü taciz boyutuna varıyor. İşin yürütülmesi için buna katlanmak zorunda kalıyoruz. Yoksa işlerimizin görülmesi zorlaştırılır.”

Hacer (27): *“Erkek avukatlar daha ceval görülüyor. Daha girişken olduğu düşünülüyor. O yüzden mesela erkek avukatlar kadın avukatlardan daha fazla tercih edilebiliyor.”*

Kübra (27): *“Ceza davalarında, müvekkilin gözünde ağır olan dosyalarda avukatın yaşı büyük hatta erkek olmasını istiyorlar.”*

Benian (26): *“Müvekkillerin gözünde ‘erkekler daha iyi bilir’ algısı olduğundan erkek avukatların daha fazla tercih edildiğini düşünüyorum. Eskişehir’de yine iyi tabii ama kırsala gittiğinizde bu tarz algı ya da taciz olayları daha fazla yaşıyor.”*

Avukatların gündelik hayatlarında iletişim içerisinde buldukları bir başka grubun da yargının diğer özneleri olduğundan söz edilmişti. Hâkim, Cumhuriyet Savcısı, memurlar ve kolluk ile olan ilişkiler toplumsal cinsiyetin mevcut kodlarını barındırır. Bu gruplardan biri memurlardır. Görüşmecilerin konuyla ilgili söylediklerini göz önünde bulundurduğumuzda gerek adliyede gerekse tapu dairelerinde görevli olan memurlarla avukatlar arasındaki ilişkilerdeki davranış biçimlerinin cinsiyete dayalı bir şekilde farklılaştığının ve zaman zaman tacize varan durumların yaşandığını söylemek mümkündür. Turkuaz (24) ve Esmâ (26), işleri gereği muhatap oldukları çalışanlardan zaman zaman sosyal medya hesaplarına takip isteği geldiğini belirtmiştir. Kübra (27) ve Hacer (27) de bazı çalışanların davranışlarında cinsiyete dayalı farklılıklar olduğunu aktarmışlardır:

Kübra (27): *“Benim başıma gelmedi ama meslektaşlardan sık sık duyduğumuz şeyler var. Erkek avukatın işinden önce kadın avukatların ve stajyerlerin işini yapıyorlarmış. Bazı memurlar tarafından ‘Benimle yemeğe çıkarsan işini yaparım’ gibi teklifler yapılmış.”*

Hacer (27): *“Ben adliyede bizzat böyle bir şeyle karşılaşmadım ama arkadaşlarımdan duyduğum kadarıyla memurlar karşı cinslere daha ılımlı davranıyormuş. Yani erkek memurlar kadın avukatlar; kadın memurlar erkek avukatlara. Buna bir defa da şahit oldum. Aynı kişinin yanına ben gittiğimde farklı erkek avukat gittiğinde farklı davrandığını gördüm.”*

Ben de araştırmayı yürüttüğüm sürenin bir kısmında stajyer avukat olduğum için aslında araştırma konusunun bir parçası olmuş, birçok farklı avukat ve stajyerle tanışma ve deneyimlerini dinleme imkanına sahip olmuş bulundum. Benimle paylaşılan deneyimlerden biri de konuyla yakından ilgilidir. Görüşmeciler arasında yer almayan iki kadın stajyer, bir memurun kendileriyle profesyonellik dışı bir iletişim içerisine girdiğini ifade etmiş, bunlardan birisi o memurun kendisini yemeğe davet ettiğini belirtmiştir. Kendileri, tanıdıkları olan meslektaşlarından aynı memurla ilgili benzer olayların başkalarıyla da yaşandığına ve hatta memur hakkında tutanak tutulduğundan da bahsetmişlerdir.

Avukatların iletişim halinde olduğu bir diğer grup da polis, bekçi ve jandarmanın içinde bulunduğu kolluk mensuplarıdır. Çalışmada görüşmeci olarak yer alan kadın avukatlar, erkek avukatlar gibi emniyette veya jandarma karakolunda işlerini zorlaştıran davranışlarla karşılaştıklarını belirtmelerine rağmen cinsiyet temelli ayrımcı bir davranışla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

Kamusal iddia makamı sıfatıyla çalışan Cumhuriyet Savcıları ve karar verici sıfatıyla çalışan hakimler ile mesleğe yeni başlamış avukatlar arasındaki ilişkilerle ilgili olarak edinilen bilgiler, benim için şaşırtıcı olmuştur. Avukatın cinsiyetine göre hâkim ve savcılarının farklı davranış setlerine sahip olduğunu düşünerek araştırmaya koyulmama rağmen görüşmeci avukatlarla yapılan görüşmeler sonucunda durumun düşündüğüm gibi olmadığı sonucuyla karşılaştım. Kadın görüşmecilerin tamamı, hâkim ve savcılarla olan iletişimlerinde böyle bir ayrımla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

Avukatlar, müvekkiller ve yargının diğer özneleriyle ilişki içerisinde buldukları kadar elbette kendi meslektaşlarıyla da etkileşim halindedir. Avukatlık mesleği ve kültürü, her ne kadar yukarıda sayılan yönleriyle toplumun geri kalanından ayrılrsa da içinde bulunduğu toplumun cinsiyet ilişkilerine paralel toplumsal cinsiyet temsilleri de muhakkak barındırır. Avukatlık mesleğinin kendi içindeki toplumsal cinsiyet temelli pratikler genellikle patron avukat- işçi avukat arasındaki ilişkilerde görünür. Hukukun branşlarında cinsiyete dayalı bu ayrım, hakimlik ve savcılık mesleğinde daha da belirgindir. Örneğin, Adalet Bakanlığı'nın 2019 istatistiklerine göre Cumhuriyet Savcılarının 5641'i erkek; 947'si kadındır. Aradaki olağandışı farkın Adalet Bakanlığı'nın, Cumhuriyet Savcılığı görevinin erkeklere daha uygun bir görev olduğu yargısıyla hareket etmesiyle ilgisi olduğunu söylemek mümkündür (hsk.gov.tr). Görüşmecilerin tamamı, işlerin türüne göre cinsiyet temelli bir ayrım olduğuna değinmiştir. Konuyla ilgili en belirgin ayrım, ceza ve aile davaları ile icra ve haciz işlemleridir. Görüşmecilere göre, müvekkiller ve işveren avukatlar tarafından ceza davaları ile icra işlemleri erkek avukatlara; boşanma, velayet ve nafaka gibi aile hukukuyla ilgili davalar kadın avukatlar uygun görülmektedir. Ceza davaları, suç ve şiddet eylemlerini içermesi ve suç işlemeye meyilli şüpheli ve sanıkların bulunması nedeniyle erkeklerle özdeşleştirilmektedir. Aile hukuku da kadınların, profesyonel olsalar bile cinsiyetlerinden dolayı aileyle bağdaştırılmalarından kaynaklanmadır. *“Feministler işlerle mesleklerin de toplumsal ve tarihsel olarak cinsiyetlendirildiğini ve bu cinsiyetlendirmenin günlük pratikle kadınlar ve erkekler tarafından yeniden üretildiğini vurgularlar; bu noktada kadının doğal kimliği ile sorumluluğu olarak kabul edilen eş ve anne ya da bakım ve ev içi üretim faaliyetlerinin işyerindeki uzantısı olarak ortaya çıkan süreklilikten bahsederler”* (Özkaplan,

2009: 18). Bu algının müvekkiller kadar işveren avukatlarda olması da meslektaşlar arası cinsiyetçi bir bakışın olduğuna işaret etmektedir.

Benian (26), erkek avukatlar arasında bile bir ayırım olduğunu sakallı avukatların ceza avukatı olarak daha çok tercih edildiğini örnek vererek belirtmiştir. Bu durum, avukatlara göre patron avukatlar için ceza hukukunda muhatap olunan kesimle ilgilidir.

Furkan (27): *“Ceza avukatları genellikle erkek oluyor. Giyimleri de birbirine benziyor. Takım elbise giyiyorlar ama kravat takmıyorlar. Bazıları silah da taşıyor.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatlara göre kendilerinin dosya seçme lüksleri yoktur. 2022 Türkiye’inde mesleğe yeni başlamış bir avukatın böyle bir seçim yapması onu maddi açıdan oldukça zorlamaktadır. Hizmet akdiyle çalışan avukatlar da kendilerine verilen işlerden sorumludur. Kendisine hangi türde dosyanın verileceği çoğu zaman işveren avukatların inisiyatifine bağlıdır. Bu nedenle mesleğe yeni başlamış avukatlar her ihtisas alanına açık bir şekilde meslek hayatına başlar; bağlı avukat ise kendisine ne iş veriliyorsa onu yapar. Bu nedenle, avukat seçimlerinde cinsiyet kıstasının uygulandığı hukuk bürolarında, mesleğe yeni başlamış kadın avukatlar kendi meslektaşları tarafından ayrımcılığa uğramaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, patron avukatların stajyer avukatlar ile mesleğe yeni başlamış avukatlara yönelik tacizlerine ilişkin haberler medyada sık sık yer bulsa da araştırmaya katılan avukat ve stajyerler arasında, başka bir avukatın faili olduğu bir taciz vakası yaşadığını belirten biri yoktur.

Her toplumsal mekânda olduğu gibi avukatların gündelik hayatında da hegemonik erkeklik temsilleri görülmektedir. Duruşma salonlarında, kalemlerde, karakollarda ve yargıyla ilişkili hemen her mekânda hegemonik erkeklik temsilleri görülür. Yukarıda da bahsedildiği üzere, hegemonik erkeklik yalnızca kadınlara ve LGBTİ+ bireylere değil; heteroseksüel erkeklere yönelik temsilleri de üreterek toplum içinde dolaşıma sokar. Avukatların karşılaştığı hegemonik erkeklik temsillerinin kaynağı, çoğunlukla, avukatlar değil iletişim halinde oldukları yargı sühleridir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda özellikle barolar, kurulan komisyonlar nezdinde oldukça çaba harcamaktadır. Avukatlar meslekleri bakımından belirli bir eğitim seviyesinde olduğundan, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve temsilleri karşısında daha dirençli bir konuma yerleşmektedir.

Hal böyle olmakla birlikte, avukatlık kimliği içinde de özgün bir toplumsal cinsiyet rejimi ve toplumsal cinsiyet modellerinin varlığından söz edilebilir. 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan

ve ufak değişimlerle günümüzde de varlığını sürdüren ‘ideal beyaz yakalı erkek’ modeli, özellikle erkek avukatlar arasında dolaşımındadır. Lüks takım elbiseli, pahalı bir arabaya sahip ve metroseksüel erkek avukat modeli hegemonik erkekliğin günümüz avukatlık mesleği içerisindeki popüler bir temsilidir. Bu hegemonik model, klasik modellere ek olarak yaş faktörünü de içinde barındırır. Orta yaş ve üzeri erkek avukatlar, müvekkiller, hakimler, savcılar, memurlar, kolluk personeli gibi yargı sūjeleri açısından, kendilerine göre genç hemeinslerine ve kadın meslektaşlarına göre daha muteber bir konumdadırlar. Bu sūjelerin orta yaş ve üzeri erkek avukatlara yaklaşımları, genç erkek ve kadın meslektaşlarına göre daha uzlaşmacı ve eşitlikçi bir seviyededir. Bu bakımdan, genç kadın avukatlar, işlerini yerine getirirken, yargı mekansallığı içerisinde küçümser yaklaşımlara sıkça maruz kalmaktadırlar. Bürolarda hizmet akdiyle çalışan ve mesleğe yeni başlamış erkek avukatlara ise haciz gibi, uygulamada büyük zorluklarla karşılaşılan işler verilerek aslında ‘erkek olmanın gerekliliklerinden’ olan ağır işleri yapma görevi kendilerine yüklenmektedir.

Hegemonik erkeklik temsilleri hem Türkiye’deki hem de dünyanın çeşitli yerlerindeki avukatlık mesleği içinde olduğu var sayılan ve tartışma konusu olan bir konudur. Kuramsal tartışmada da üzerinde durulduğu üzere ‘hegemonik erkeklik’; kadınların toplumsal yaşamdaki konumları, sınırları ve görevlerini düzenleyen tahakkümler üretmesi kadar *“ikincil konumlardaki çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir”* (Connell, 2016). Türkiye’deki avukatlarda da bu temsiller görünebilmektedir. Hegemonik erkeklik temsilleri ile ilgili yeni tartışmalar, ‘yeni tip beyaz yakalı erkeğin’ imajı üzerine yoğunlaşır. Modernite ve postmodernite dönemlerinde hizmet sektörünün ön plana çıkarak sanayi tarım sektörlerine kıyasla nüfusun genelinde daha fazla pay sahibi olmuştur. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle üretim süreçlerinde fiziksel güce artık eskisi gibi ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle, erkeklik tanımları dönüşerek günümüz için ‘geçer akçe’ kabul edilebilecek yeni hegemonik erkeklik formları türemiştir. Bu formlardan en başta gelen ‘başarılı iş insanı’ profilidir Beyaz yakalı, kravatlı, sürekli cep telefonu ile konuşan, laptoplu, CNN izleyen, genellikle liberal- muhafazakâr bir siyasi görüşe sahip ‘küresel erkekler’, yeni hegemonik erkeklik modeli haline gelmektedir (Connell & Wood, 2005; 362; Sancar, 2008; 96). Avukatları da sektörel bazda beyaz yakalı çalışanlar kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bununla beraber özellikle erkek avukatlardaki hegemonik erkeklik imajı, beyaz yaka kapsamındaki diğer çalışanlara göre daha belirgindir.

Şık ve özellikle pahalı olduğu belli olan bir takım elbise, ayakkabı, çanta ve hatta lüks bir araba bu imajın parçalarındandır. Bu imaj, lüks bir kravat, takım elbise içine giyilen bir yelek, ceket cebine yerleştirilen kadife bir mendil, güneş gözlüğü ve hatta kullanılan kalemi de kapsar. Bazı görüşmecilere göre bu imaj, avukatın işine önem verdiğini ve profesyonel bir avukat olduğunu

göstermektedir. Örneğin, ofislerinde görüşülen kadın görüşmecilerden bazıları, koyu renkli bir bluzun üzerine ceket ve pantolon; bazılarıysa siyah ya da beyaz bir gömlek giymiş bir şekilde araştırmacıyı karşılamışlardır. Kadın görüşmeciler genellikle böyle bir giyim tarzıyla işe geldiklerini beyan etmişlerdir. Bazı görüşmecilere göre ise lüks ve şık görünüm avukatın işinde başarılı olduğunun bir göstergesidir. Yusuf (24), avukatta giyim kuşamın müvekkil için önemli olduğunu belirterek şunu söylemiştir: *“Avukatın zengin görünmesi, müvekkiline iyi bir avukat görüntüsü verir. Takım elbise, işte iyi bir arabayla gezmesi, avukatın iyi para kazandığını belli eder. İyi para kazandığı da işini iyi yaptığını gösterir.”* Furkan (27) ise takım elbiseyi sadece duruşmaya girerken giydiğini, onun dışında hep sade görünümlü bir gömlek ve keten pantolon giydiğini, bu giyim tarzının ne çok rahat ne de çok şık olduğunu söylemiştir ve eklemiştir: *“Bütün gün ofiste takımla oturmak insanı rahatsız eder. Ütüsü de bozulur. Müvekkille randevum olduğunda veya duruşmaya gideceksem giyiyorum.”* Tarık (27) da kendisi için dış görünüşün önemli olduğunu belirtirmiş, şık giyim avukatın işinde nasıl olduğunun bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Halil (27) de duruşmalarda ve müvekkil adaylarıyla görüşmelerde gündelik kıyafetlerden ziyade şık kıyafetleri tercih ettiğini belirtmiştir. Enes (19) ise bir avukatın dış görünüşüne her zaman önem vermesi gerektiğini belirtmiştir: *“Sen önemli bir meslek ifa ediyorsun. Müvekkillerinin sorumluluğunu üstleniyorsun. Yeri geldiğinde bir müvekkille oturduğun zaman o karşına gelmiş olan müvekkil, senin kafanın için açıp da senin ne kadar nitelikli olduğunu anlayamaz. İnsan hiç tanımadığı, bilmediği bir insanı dış görünüşüyle yargılar. O zaman sen de karşısındaki insanı nasıl ikna edersin? Dış görünüşünle. Takım elbiseni giyersin, traşlı olman gerekir, üstüne başına dikkat etmen gerekir.”* Görüldüğü üzere, erkek görüşmecilerden bazıları imajı başarının bir temsili olarak görmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve meslek kapsamında tartışılması gereken bir husus da mesleklerin cinsiyete göre kategorize edilmesidir. Mesleklerin ve uğraşların ‘kadın mesleği’ ya da ‘erkek işi’ olarak kategorize edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir şekilde düşünülemez. ‘Erkek mesleği’ olarak görülen mühendislik mesleğinin, sahada çalışmayı daha fazla gerektirmesine nazaran avukatlık ve öğretmenlik gibi mesleklerin ‘masa başı’ olarak görülmesi, kadınları kapalı ve risksiz alanda tutma amacının mesleki bağlamdaki stratejisini oluşturur. Ayrıca, daha önce de değinildiği üzere kadınların ev içi ve bakım ile özdeşleştirilmesi, gündelik hayatta kendilerinden ne beklenildiğini de kurgular. Guy ve Newman’ın yaptığı bir araştırmada iş bölümü ve iş beklentisi konusunda benzer bir nokta saptanmış; kadın katiplerin erkek katiplere kıyasla daha güler yüzlü olmaları, üstat avukatlarla özel olarak ilgilenmeleri ve bazı kişisel işleri halletmesi beklenmekteyken erkek katiplerin yalnızca verilen işleri yapmaları beklenmekte ve bu nedenle kadın katiplerden daha özgür bir konumda yer almalarını sağlamaktadır (2004: 293). Konuyla ilgili olarak, görüşmecilerden Benian (26), avukatlığın öğretmenlikle birlikte iyi bir kadın mesleği

olduğunu çevresinden sıklıkla duyduğunu söylemiştir. Turkuaz (24) da gerek müvekkiller gerekse işleri gereği muhatap oldukları diğer kişiler tarafından yapılan ayrımcılık nedeniyle kadınların bir alandan daha soyutlandığına dikkat çekerek avukatlığın artık bir ‘erkek mesleği’ olarak görülmeye başlandığına değinmiştir. Benian da mesleklerini icra ederken güvensiz hissettiklerini ifade etmiştir:

“Hacze gidiyorsunuz ya da benzer bir işlem için bir yere gidiyorsunuz. Meslektaşlarımıza yönelik saldırılar çok olduğu için, geçen gün bir meslektaşımız öldürüldü, fiili hacze gitmeye çekiniyoruz. Şeyi hatırladım, staj döneminde adliyeden çıkınca laf atılması durumuyla karşılaştım. Arkadaşımla beraberken ikimizde laf atıldı, adliyenin önünde. Daha ilerisiyle karşılaşmadım ama karşılaşmayacağım anlamına gelmez. Gece ifadeye gidiyoruz mesela. Çekiniyoruz ama işimiz bu, artık alıştım.”

Cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı avukatlar, barolar ve baroların alt kuruluşlarından olan Avukat Hakları Merkezleri ile Kadın Hakları Merkezi (Ankara Barosu) ve Kadın Hakları Komisyonu (Eskişehir Barosu) aracılığıyla mesleki dayanışma sağlamaktadırlar. Gökçe (23), Eskişehir Barosu Kadın Hakları Komisyonu’nun çok aktif bir şekilde çalıştığını söyleyerek herhangi bir sorunla karşılaşma durumu söz konusu olduğunda komisyondan hızlı bir şekilde yardım alabileceğini belirtirken Irmak (27) da Ankara Barosu çatısı altındaki Avukat Hakları Merkezi ile Kadın Hakları Merkezi’nin avukatların haklarını koruma adına mesleki dayanışmayı sağladığını belirtmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde gerek Ankara gerekse Eskişehir Baroları örgütlü bir dayanışma sağlamaktadır. *“Genel koşullandırma gündeliğinin örgütlenmesinden geçiyor ve dolayısıyla kadınların, ‘kadınlığın’ koşullandırılmasıyla gerçekleşiyor. Oysa ‘kadınlık’ aynı zamanda başkaldırıdır, hak talep etmedir”* (Lefebvre, 2007: 80).

Toplumsal cinsiyet çatısı altında irdelenmesi gereken bir husus da kuramsal tartışmada değinilen ‘erkeklik krizi’dir. Kuramsal tartışma yapılırken, ‘erkeklik krizi’ deneyimlediği düşünülen görüşmecilerin en büyük kriz sebebinin, ‘işsiz kalma veya maddi gücün kaybedilmesi’ olduğu varsayımıyla yola çıkılmıştır. Mesleğe yeni başlamış her avukat, işsiz kalma, ekonomik gücü kaybetme veya istenilen ekonomik bağımsızlığa hiçbir zaman ulaşamama kaygısı yaşamaktadır. Ancak bu kriz hali, eril tahakkümlerle üretilen beklentilerin erkekler tarafından karşılanamamasıyla ortaya çıkan bir eril kriz niteliği taşımamaktadır. Mesleğe yeni başlamış kadın ve erkek avukatlar için ekonomik kaygılar bireysel özgürlüğün ve geleceği sağlama alma ihtiyacının karşılanmasına yönelik olup tamamen bu maddi sebeplere dayanmaktadır. Bunun yanında, bu kaygıyı ve kriz halini erkekler kadar mesleğe yeni başlamış kadın avukatlar da

yaşamaktadır. Sonuç olarak, mesleğe yeni başlamış avukatlar için, maddi sebeplere dayalı bir erkeklik krizi olduğu varsayımı lehine bir dayanak bulunamamıştır.

2.7. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN YAŞ PROBLEMİ

Mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatlarıyla ilişkili bir diğer konu yaşlarıdır. Mesleğe yeni başlamış avukatları çalışma kümesi içine koyarken herhangi bir yaş sınırlaması getirilmemiş olmasına rağmen çalışma kapsamında görüşme yapılan görüşmecilerin 6'sı 25 yaş ve altında; 9'u da 25- 30 yaş arasındadır. Yalnızca Serhat (36) 30 yaşın üzerindedir. Dolayısıyla bu durum, görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu için bir sorun teşkil etmektedir.

Irmak (27): *“Yaş meselesi avukatlıkta önemli bir kriter. Yaşlı avukatlara her yerde çok saygı duyuluyor. Bizi hiç ciddiye almıyorlar. ‘Sen ne anlarsın’ diye düşünüyorlar.”*

Konuyla ilgili varsayımda bulunarak sahaya indiğim bir husus da avukatlara karşı yaşa dayalı bir ayrımcılık yapıldığıdır. Türkiye gibi geleneksel toplum yapısının niteliklerini taşıyan toplumlarda ataerkilliğin yanı sıra yaşlı insanların yalnızca yaş almış oldukları için toplumda duyulan bir saygınlık vardır. ‘İhtiyar Egemen Kültür’ olarak ifade edebileceğimiz bu kültürde, yaşlı insanlara kültürel sermayesi, entelektüel kapasitesi, zekâsı hesaba katılmadan toplumda üst düzey bir konum atfedilir. İhtiyar egemen kültür, özellikle doğu toplumlarında yaşça büyük insanların toplumdaki saygınlığı, aile ve bürokraside sahip oldukları egemenliği ve toplumdaki genç bireylere karşı var olan güçlerini temsil eden bir kavramdır (Bae, 1997). Bazı toplumlarda tecrübeli çalışanların, yaptıkları iş genç çalışanlarla aynı olmasına rağmen daha fazla prim ve ücret alması, evlilik kurumunun oluşmasından önce ailenin yaşlı bireylerinden icazet alınması, yaşlı ve tecrübeli insanların, toplumdaki genç insanlara nazaran sosyal güçlerinin fazla olması ve bunun kültürde bir teamül olması gibi biçimlerde görülebilmektedir (Dudovskiy, 2017). 2017 yılında yapılmış, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri’nde Toplumun Yaşlılara Yönelik Görüşleri başlıklı çalışmada, yaşlılara yönelik tutum önermelerine verilen yanıtlar ve ülkeler arası karşılaştırmalar verilmiştir. Türkiye örnekleminin %82,2’si yaşlıların dost canlısı, %75,8’i iş bilen ve %88,5’i saygın görüldüğünü belirtmiştir. Türkiye katılımcılarının %38’inin 70 yaşında bir insanın patronları olmasını kabul edilir bulabileceği, %42,9’unun 70 ve üzeri yaş grubundaki insanların toplumdaki yerinin ve itibarının çok yüksek olduğunu düşündüğü ve %69,5’inin günümüzde yaşlılara fazla saygı gösterilmediği konusunda görüş birliği sağladıkları

görülmektedir” (Mandıracıoğlu & Lüleci & Özvurmaz, 2017: 82). Türkiye’de icra edilen avukatlık mesleği de ihtiyar egemen kültürün temsilleriyle karşılaşır. Bu kültür yalnızca bazı avukatlar tarafından değil; müvekkiller ve yargının diğer özneleri arasında da temsil edilir.

Mesleğe yeni başlamış avukatlar, staj dönemlerinden bu yana yaş almış avukatlara meslektaşlarının büyük bir saygı duyduklarını görmüşlerdir. Avukatların kendilerinden daha yaşlı meslektaşlarına saygı duyması elbette mesleki tecrübeyle de ilgilidir. Hukuk disiplini her ne kadar geniş bir teorik çalışma alanına sahip olsa da çalışma hayatında pratiğin büyük önemi vardır. Bu nedenle mesleğe başlamış avukatların büyük bir kısmı, üniversitede akademisyenlere saygı duydukları gibi iş yaşamında da tecrübeli avukatlara saygı duymaktadırlar.

Fakat mesleğe yeni başlamış bazı avukatlar, bu durumdan pek de hoşnut değillerdir. Örneğin Yusuf (24) ve Benian (26), orta yaşın üzerindeki avukatlara üstat denilmesinden rahatsızdır. Onlara göre yaş almış avukatlara bu şekilde hitap edilmesi anlamsızdır:

Yusuf (24): *“Ben kıdemli avukatlara üstat şeklinde hitap edilmesinden rahatsızım. Yani ben üstat şeklinde hiç hitap etmedim. Çünkü her ne kadar kıdemli olsa da üstat farklı bir kelime, hukuk bir derya deniz. Elbette benden tecrübeli avukatlar var ama birilerinin böyle yüceltilmesine karşıyım. Bir de tabii staj döneminden bu yana üstat olarak tabir edilen avukatlardan gördüğümüz bazı şeylerden insan bir sorguluyor ya...Mesela avukat veya stajyerlere hak ettiği değerin verilmemesi. Ya da şunu da gördüm. Stajyer olarak giriyorsun. Bazı şeyler saklanıyor senden. Tam öğretme havasında değil kimse. Ben yanıma stajyer alsam bildiğim ne varsa anlatırım kendisine. Sürekli angarya işlerde koşturma, para meselesi de öyle.”*

Benian: *“Üstat kelimesini hiç doğru bulmuyorum. Bence kaç yaşında olursa olsun o kişi benim meslektaşımıdır. Ben böyle düşünüyorum. Bu üstat denilen meslektaşların duruşmadaki tavırlarını gördüğümüz zaman, özellikle ağır cezada, sanki cübbelerinin önünde bir düğme varmış gibi hâkim efendim, efendim diye ezilip büzülerek hitap etmelerini görünce zaten ne kadar haklı olduğunu görüyorsun. Bunu yadırgıyorum.”*

Bir diğer husus da stajyerlere ve işçi avukatlara ödenen ücretlerle ilgilidir. Örneğin Furkan (27), orta yaş ve üzerindeki patron avukatların stajyerlere ve yanlarında çalışan avukatlara verdikleri düşük ücreti göz önünde bulundurdıklarında mesleki tecrübelerinden dolayı kendilerine duydukları saygıyı sorgulamaktadır.

“Ben stajyerken haftanın 5 günü ful çalışırdım. Ayda bir kere cumartesileri de çağırırlardı. Verdikleri ücret bir yol parasını karşıladı, biraz da artardı. İşçi avukatlarda da öyle. Asgari ücret ya da yüz, iki yüz lira fazlasını alırlardı. Öyle olunca saygı da kalmıyor. Tecrübesinden dolayı duyduğum saygı da onun meslektaşlarına gösterdiği saygıyı görünce iyice azalıyor. Aslında patron avukat- işçi avukat ayrımı diye bir şey olmamalı. İkisi de meslektaş sonuça.

Bir kişinin hukuki işlemlerini yerine getirmesi için seçeceği avukatta tecrübe araması oldukça rasyonel bir istektir. Bu nedenle, yaş almış avukatların işinin ehli olduğunun düşünülmesi de doğaldır. Diğer taraftan, Türkiye’de toplumun geneli için ihtiyar egemen kültürün var olduğu da kabul edilebilir. Toplumun sahip olduğu ihtiyar egemen kültürün, avukat seçiminde etkili olup olmadığı da müvekkillerle yapılacak ayrı bir çalışma kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar nazarında müvekkilin yapmış olduğu seçim, tecrübeli bir avukat istemesinden kaynaklanmaktadır. Avukatlara göre, müvekkillerin bu isteği mantıklı olsa da toplumda yaşlı olanın bilgin olduğu algısı, toplumda var olan ihtiyar egemen kültürle ilgilidir. Benian (26), daha önce kendisine vekalet veren müvekkillerin birkaç gün sonra gelip daha yaşlı bir avukata da vekalet verdikleri için kendisiyle olan vekalet ilişkilerini sonlandırdıklarından söz etmiştir.

Hâkim ile savcılarla olan ilişkilerinde avukatın edinilmiş veya kazanılmış statüsünün bir etken olmayacağı her ne kadar emredici hukuk tarafından ortaya konulsa da görüşmecilerin aktardığı deneyimlerle de bunun pratikte de sabit olduğu görülmektedir. Görüşmeci avukatlar, hâkim ve savcıların davanın taraflarının vekillerinin yaş, cinsiyet gibi demografik özellikleri nazara almadan görevlerini yaptıklarını, görevlerini yaparken yegâne amaçlarının usulüne uygun bir şekilde adaleti yerine getirmek olduğunu, bu kurallara uygun bir şekilde görevlerini yerine getirdiklerini bildiklerini, başka türlüsünün de hukuka aykırı fiil teşkil edeceğini ifade etmişlerdir. Bununla beraber iletişim pratiklerinde bazı farklılıklara tanık olunduğu da bazı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Görüşmecilerden olan fakat bu konuyla ilgili verdikleri cevaplarla araştırmacının kim olduklarını belirtmemeyi tercih ettiği mesleğe yeni başlamış avukatlardan ikisi, bazı hakimlerin kendilerinden daha yaşlı avukatlarla daha saygılı bir üslupla iletişim kurduklarını düşünmektedir. Avukatların gündelik hayatlarında muhatap oldukları bir diğer grup da adliye memurlarıdır. Duysu (24) ve Turkuaz (24), hâkim ve savcıların iletişim pratiklerinde böyle bir farklılık görmediğini söylemiş fakat sonrasında avukatlarla kalem memurlarının ilişkisine değinmiştir. Ona göre kalemlerde çalışan memurlar yaşlı avukatların taleplerini daha hızlı yerine getirmekte; yaşlı avukatlar kalemdaki işlerini genç avukatlardan daha kolay halletmektedirler.

İhtiyar egemen kültürün avukatların kendi içinde de olup olmadığı konusunda avukatlar arasında görüş birliği yoktur. Kübra (27), bu kültürün var olduğuna işaret eden bir deneyimini paylaşarak genç avukat ile yaşlı avukatlar arasında anlamlandırma ve davranış pratiklerindeki farklılıklar olduğuna dikkat çekmiştir:

“Ruhsatımı aldım. Aldığım günün ertesi günü. Bir arkadaşım yetki belgesi verdi, sen gir ailen de seni izlesin dedi. Avukat olarak ilk duruşmam. Adliyeye geldik, baro odasına da ailemle girdim. Baro odasında da baya yaşlı bir avukat var. O avukat annemler dönüp, ‘burası avukatlara ait lütfen dışarıda bekleyin’ dedi. Ben de ‘müvekkilim değil ailem onlar üstadım’ dedim. ‘Hayır çıkın’ dedi. Otuz beş, kırk yaşında bir avukat olsaydı böyle bir şeyle asla karşılaşmazdım. Sonrasında baro başkanı yönetim kurulu toplantısında beni aradı, sonra avukattan gelen özürler falan. Yani yaşlı avukatlarda böyle şeyler var. Mesela genç avukatlar dilekçelerinde ayrımcı ve cinsiyetçi ifadeler konusunda daha hassaslar.”

Sonuç olarak yaşları genç olan ve mesleğe yeni başlamış avukatların yaşlarıyla ilgili yaşadığı problemlerin çoğunlukla müvekkillerin yaş algısı ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Müvekkillerin daha başarılı ve tecrübeli olduğunu düşünerek yaşlı avukatlara vekalet vermesi mesleğe yeni başlamış avukatların müvekkil bulmasını zorlaştıran bir etkidir. Bu etkende elbette avukatların bir katkısı yoktur. Bu problem, hukuki sorununu çözmede tecrübeli bir profesyonele güvenmek gibi haklı bir sebebe dayanmaktadır. Toplumda var olan ihtiyar egemen kültürün avukat seçiminde ne kadar etkili olduğu konusunda görüşmeciler avukatlar bir yargıya varamazken bu seçimi tecrübe kriterine yormaktadırlar.

Bununla birlikte mesleğe yeni başlamış avukatlar, yaşlı avukatlara göre bazı durumlarda avantajlı olduklarını düşünmektedirler. Serhat (36), Duysu (24), Tarık (27), Mehmet Ali (24) ve Turkuaz (24); mesleğe yeni başlamış genç avukatların yaşlı avukatlara karşı en önemli avantajının, teknolojinin kullanımını olduğundan bahsetmiştir. UYAP, yargı işlerinin günümüzde önemli bir kısmının dijital ortamda yapıldığı bir platformdur. Yaşlı avukatlar ise diğer her teknolojik araca gençler kadar hızlı uyum sağlayamadıkları gibi bu uygulamayı da kullanmakta zorlanmaktadır. Görüşmeciler, yaşlı birçok avukatın bugün dilekçeleri adliye kalemlerine elden teslim ettiklerini söylemiştir. Elektronik ortam genç avukatların mesleki hayatını kolaylaştırmıştır; ancak bunun yetersiz bulmaktadırlar. Genç avukatlar UYAP sisteminin yargı kapsamına giren diğer bütün işleri kapsaması gerektiğini, bunun kırtasiye masraflarını ve bürokrasinin hantallığını azaltacağını düşünmektedirler.

Esmâ (26), bazı müvekkillerin genç avukatlara ‘daha çok koşturur’ gözüyle baktıkları için birçok işe bakabileceğini ve yaşlı avukatlardan daha hızlı halledebileceğini düşünmelerini bir avantaj olarak görüyor. Gökçe (23) ise genç avukatların yaşlı avukatlardan daha hevesli ve öğrenmeye açık olduğunu söylerken Yusuf (24) da yaşlı avukatların zamanla teorik bilgileri unuttuğunu fakat genç avukatların teorik bilgileri dilekçelerde ve duruşmalarda daha fazla kullandığını ifade ediyor. Duysu (24) ayrıca, mesleğe yeni başlamış avukatlarda yaşlı avukatlarda olduğundan daha fazla dayanışma olduğunu düşünüyor.

Görüldüğü üzere, mesleğe yeni başlamış avukatlar için yaş problemi çoğu zaman kendileri için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu dezavantaj çoğunlukla müvekkil adaylarıyla olan ilişkilerinde karşılıklarına çıkmakta olup, yaşlarından dolayı dosya kaybetmelerine ve maddi kazançtan mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Başlangıçta da belirtildiği üzere bu sorun, mesleğe yeni başlamış genç avukatlar için geçerlidir.

2.8. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIŞ AVUKATLAR VE POLİTİKA

Türkiye’de politika ve avukatlık mesleği birbiriyle oldukça etkileşim içinde olan iki alandır. Politika veya siyaset, “devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünüyken”; avukatlık ise en basit tabirle “kişilerin geçimini sağlamak için yaptıkları profesyonel bir uğraş” olarak tanımlanabilir. Mevcut tanımlar eşliğinde bu iki faaliyet birbirlerine oldukça uzak iki alan olarak görünür. Ancak avukatlık mesleği, genel ve özel birçok bağlamda ülke sosyolojisi ve politikası ile iç içe olmak durumunda olan bir meslek olduğundan bu iki alan, iktidar ilişkilerinin ve mücadelelerin yaşandığı alanlar haline gelmiştir.

“Gündelik hayat politik yaşamı içerir: kamusal bilinç, bir topluma ve bir ulusa mensup olma bilinci, sınıf bilinci. İdare ve bürokrasi aracılığıyla devletle ve devlet aygıtıyla sürekli ilişkiye girer. Ama diğer yandan, politik yaşam, ayrıcalıklı anlarda (örneğin seçimler) yoğunlaşarak, uzmanlaşmış faaliyetlere yer vererek gündelik hayattan ayrılır. Böylece, gündelik hayat eleştirisi politik yaşamın eleştirisini içerir; ama gündelik hayat bu eleştiriye zaten içerir ve oluşturur, o, bu eleştiridir” (Lefebvre, 2010:97).

Avukatlar, icra ettikleri mesleğin uygulamasında birçok toplumsal sorunsalla karşılaşmaktadır. Kadın cinayetleri, sistematik çocuk istismarları, cinayetler, devlete ve anayasal düzene karşı suçlar ve malvarlığına karşı suçlar ile hayvanlara yönelik şiddet gibi birçok alanda aktif rol almakta ve bu alanlarda görülen cezasızlık kültürüne de tanıklık etmektedirler. *“Cezasızlık, fiili veya yasal olarak bir hak ihlalinin faillerinin var olan veya olması gereken yargı süreçlerine tabi tutulmaması veya uygun şekilde cezalandırılmaması ve mağdur edilenlerin onarım hakkına erişememesidir”* (amnesty.org). Cezasızlığın belirli bir kesim lehine sürekli tekrarlanmasıyla bir kültür haline gelir ve şiddetin de kalıcı hale gelmesine neden olur. Cezasızlık literatürde genellikle suç işleyen ya da işlediğine dair yeterli şüpheler bulunan güvenlik güçlerinin ceza almadığı yargı sistemi hakkında kullanılır. Bununla beraber kadına ve çocuğa yönelik şiddet, istismar ya da ekonomik ve siyasi nüfuzu nedeniyle yargıdan müstesna olan grupların eylemleri hakkında da cezasızlıktan söz edilebilir. Cezasızlık kültürü ve toplumdaki anomik durum, avukatların da

mevcut yargı sistemi ve kültürel yapı karşısında bir konum elde etmelerine neden olmaktadır. Mesleğe yeni başlamış avukatlar bu alanlarda bireysel olarak deneyimledikleri durumlar karşısında da kendi içlerinde sorgulamalar yapmakta ve gerek bilinçli olarak gerekse bilinçdışı sebeplerle toplumda bir konuma yerleşmektedirler.

Enes (19): *“Meslekte doğası gereği muhaliflik söz konusu. Avukat her zaman sorunlarla ilgilenir. Şurası da iyiymiş diye bakmaz. Mevcut yapının yanlışlarını görürler. Önceden olaylara derinlemesine bakmıyordum. Ama şimdi çok daha detaylı bakmaya başladım. İnsanların uğramış olduğu haksızlıkları görünce bende ciddi bir farkındalık oluştu. Empati yapmaya başladım. Önceden bu kadar fazla empati yapmazdım. Daha önceden böyle olaylarla karşılaşmadım diye herhalde. Olaylara önyargılı şekilde bakmamaya başladım. İnsanları anlamam gerektiğini öğrendim.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatların bu bireysel deneyimlerinin yanında, avukatlık mesleğinin kimliği de politik mücadelenin bir parçasını oluşturur. Bu kapsamda Türkiye’deki barolar, sıradan bir meslek örgütü olmanın oldukça ötesindedir. Bir meslek örgütünün üyelerine karşı sorumlu olduğu görevleri yerine getirmenin yanı sıra barolar, bünyesinde bulunan avukatları hukuksuzluklara karşı örgütleyen ve siyasal iktidarın hukuksuz fiillerine karşı toplumda farkındalık oluşturan bir sivil toplum örgütüdür. Avukatlar, mesleğin politik konumunun varlığından haberdar olmakla beraber hukuksuzluklara karşı konumlanmasından ötürü memnundurlar.

Duysu (24): *“Olana karşı olması gerekenin duruşu olduğunu düşünüyorum avukatlığın. Ve günümüzde hukukta doğru gitmeyen şeyler olduğunu görüyorum. Yargı mensuplarının seçilmesinde liyakat eksikliği, torpildir ya da referanstr vesaire iddiaların olduğunu biliyoruz. Ve bizim avukatlar olarak hem yargıya hem adalete karşı, bunların düzelmesini sağlamak zorundayız. Barolar olarak protest bir tavır sergilemeliyiz. Bazı barolar da nitekim, sergiliyor. Özellikle kendi baromuzda (Eskişehir) ben yanlışın karşısında duran, her konuyla ilgili özverili çalışmalar yapıyor. Komisyonlarda olan her meslektaşın özverili bir şekilde çalıştığına bizzat şahit oluyorum. Ben de komisyonlarda elimden geleni yapmaya çalışıyorum.”*

Esmâ (26): *“Birincisi; mesleğin politik bir konumu elbette var. Ama avukatlık kendi politikasını yaratmayan, başkalarının yarattığı politikaya hapsolmuş bir meslek. Hakkını aradığın merciler, hakkını teslim etmiyorsa artık sen onlar için politiksindir. Fakat siz bir cinayet zanlısını savunduğunuz anda, bundan sonra siz halkın gözünde katillerin avukatısınızdır. Evet bu da bir politiklik. Artık siz masum insanların hak arayışına sanki yardımcı olamayacak kadar kötü nitelikli, işini iyi yapan bir avukatsınızdır. Bu politikliktir.”*

Gökçe (23): *“Avukatlık politik bir duruş gerektiriyor. Kadın cinayetlerinde, baroların bölünmesiyle ilgili kararlarda avukatlar olarak bunların karşısında konumlandırıyoruz kendimizi.”*

Haluk İnanıcı (2008), avukatların yargı organı içindeki fonksiyonu nedeniyle baroların bir yandan politik toplum diğer yanda sivil toplum içinde ikili bir yapısı olduğunu belirtmiş; avukatların kendilerini politik toplumun çıkardığı yasalarla değil, meşruiyetini sivil toplum içinde bulan hukukla bağlı saydıklarını ifade etmiştir. Hegemonya kavramını kendisinden önceki Marksistlerden sonra yeniden ele alan Antonio Gramsci, politik toplumu tahakkümle ilişkilendirirken sivil toplumu da uzlaşıyla bağdaşık tutmuştur (Jenks, 2007: 152). Bu klasik söylem bağlamda avukatlık mesleği, iktidarın karşısında bireyin yanında durarak yargı mekanizmasıyla birey üzerinde sınırsız bir otorite kurmasına engel olur. Elbette bugün ‘piyasa avukatlığı’ olarak adlandırılan ve salt hukuki meta satan avukatlar için bu söylemin modası geçmiş görünmektedir.

Güncel politikayla ilişkili olarak son zamanlarda yaşanan olaylardan biri, 2019 yılında Yüksek Seçim Kurulu’nun İstanbul Yerel Seçimi’ni yenilemesi sonrasında, Yüksek Seçim Kurulu binasının karşısında yer alan Ankara Barosu binasına baro tarafından üzerinde “*Hukuksuzluğun tam karşısındayız!*” yazılı pankart asılarak Yüksek Seçim Kurulu’nun kararının Ankara Barosu tarafından protesto edilmesidir. Akabinde, 2020 yılında Çoklu Baro Yasası yürürlüğe girmiştir. Çoklu Baro Yasası, avukatlar ile siyasal iktidarı karşı karşıya getiren en önemli olaydır. Bu yasa, avukatlık mesleğinin geleceğini etkileyeceği gibi yargının bağımsızlığını da tehdit edecek bir yasaydı. Çoklu baro yasasıyla 5 binden fazla avukat bulunan illerde asgari iki bin avukatla yeni baro kurulmasını önü açılmıştır. Bu sayıların belirlenmesinde baro levhasına kayıtlı avukatların yanı sıra baroya kayıt yaptırmak zorunda olmayan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde görev yapan avukatlar da dahil edilmiştir. Bu durum, kamu görevlisi olan avukatların siyasal iktidarın istediği baronun kurulması için imza vermesi anlamına gelmektedir. Bu yasanın gerek parlamentoda görüşüldüğü zamanlarda gerekse yürürlüğe girme aşamasında birçok baro bu yasayı protesto etmiş, Ankara’ya gelerek yasaya yönelik tepkilerini göstermek istemişlerdir. Ancak Ankara dışından protesto gösterilerine gelen avukatların Ankara’ya girmesine izin verilmemiş, çıkan olaylarda birçok avukat polisler tarafından darp edilmiş, bir kısmı da gözaltına alınmıştır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan avukatlardan hiçbiri, çoklu baro yasasını desteklememekle birlikte bu uygulamayı hukukun tarafsızlığı ve bağımsızlığını etkileyen bir uygulama olduğuyla ilgili hemfikirdirler. Konuyla ilgili olarak Yusuf (24), çevresinden duyduğu bir bilgiyi görüşmede de paylaşmıştır:

“Geçen avukatlarla oturduk, onlardan duydum. İstanbul’daki bazı şirketler (bir şirketin ismini de vermesine rağmen çalışmada anonim tutulmuştur) vekalet verirken 2 no’lu baroya kayıtlı olma şartı arıyormuş. Bunun yapılmasının amacı buydu zaten. Direkt politik olarak bölüyor meslektaşları.”

Hal böyleyken, mesleğe yeni başlamış avukatların bir kısmının da baroların sahip olduğu politik konumdan rahatsız olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin Yusuf (24), çoklu barolara karşı dururken baroların ve avukatlık mesleğinin politik olmasından da duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir:

“Normalde olması gereken avukatın politik bir konumunun olmamasıdır. Ama Türkiye’de avukatların bir politik konumunun olduğunu söyleyebilirim. Şöyle ki avukatlar halkın gözünde sol görüşten görülüyor. Ama ben olması gerekenin bu olmadığını düşünüyorum. Eylemlere de baktığımızda bunun böyle olması doğal. Ama ben bunun böyle olmaması gerektiğini düşünüyorum. Avukat sonuçta geniş bir müvekkil çevresine hitap eden bir insan. Şunu da görürsünüz; mesleğe ilk başladığımızda, meslektaşlar şunu söylerler: ‘git bir siyasi partiye üye ol. Meslek içinde politik bir konumlanmaya yöneltiliyor yeni meslektaşlar.’”

Esmâ (26) da baroların temsil ettiği değerlerin bütün avukatlara atfedilmesinden hoşnut değildir:

“Bu öğrenciyken hiç farkında olmadığımız bir olaydı. Fakat baroya kaydolduktan sonra Türkiye Barolar Birliği’nin politik duruşu ve siyasi görüşü sebebiyle, uysak da uymasak da o siyasi birlik içindeymişiz gibi algılanıyoruz. Ben bu politik duruştan evet, rahatsızım. Hepimizi aynı düşünüyormuşuz gibi gösteriyorlar. Ben kamusal alanda apolitik olunması gerektiğini düşünüyorum.”

Parlamentodaki milletvekillerinin çoğunun avukat olması, avukatlığın iktidar karşısındaki konumu ile sosyopolitik açıdan aktif olması sebebiyle avukatlar güncel ülke siyasetinde hep var olmuştur. Görüşmeciler içinde yer alan mesleğe yeni başlamış avukatlardan, avukat olduktan sonra politikayla daha fazla ilgilenmeye, politik gündemi daha fazla takip etmeye başladıklarını belirtmişlerdir.

Halil (27): *“Bence, avukat oluktan sonra ülke siyaseti hayatımı daha çok etkilediği için daha çok takip ediyorum. Mesela avukatlarla ilgili bir kanun yürürlüğe girse direkt olarak mesleğe etki edecek. Veya barolar; bence günümüzde daha ön plandalar. O yüzden, avukat olduktan sonra gündemi daha fazla takip etmeye başladım.”*

Yusuf (24): *“Geçen bakkala girdim. Biri daha vardı dükkânda. Hani bakkallarda televizyon olur ya üst taraflarda, öyle bir televizyon vardı, haberleri izliyorlardı. Haber de siyasi içerikli bir haber. Bakkal da beni tanıyor. Bana, ‘ne diyorsun?’ diye sordular. Avukat olarak bizden siyasi konularda bir şeyler söylememizi bekliyorlar.”*

Avukat olmadan önce kendini çok politik olarak görmediklerini ve ülke gündemini düzenli olarak takip etmediklerini belirten görüşmecilerden bazılarının politik olayları alımlama biçimleri avukatlık mesleğine adım attıktan sonra değişmiştir.

Benian (26): “Avukatlık mesleği politik görüşümü bazı yönlerden etkiledi. X partisinden Y partisine geçtim diyemem. Ama yargı siyasetle iç içe. Dolayısıyla biz de bu sistemin içinde olduğumuzdan siyasi bir yer ediniyoruz. Bazı yönlerden olumlu bazı yönlerden olumsuz etkiledi. Ama genelde olumsuz etkilediğini söyleyebilirim. Mesela bazı hâkim ve savcıların tarafsız olmadığını gördüm. Ya da kadın cinayetlerinde yeterli tedbirler alınmadığını gördüm. Bu gördüklerim de beni bunların karşısında olmaya yöneltti.”

Yeni avukat olmuş kişilerin meslekle tanıştıktan sonra yaşadığı deneyimlerle ülkede cereyan eden toplumsal ve hukuki sorunlara karşı her birinin farkındalık sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Avukatlık mesleği, yeni avukat olan kişilerin toplumsal ve siyasal konularda düşünme tarzlarını değiştirmekte; ancak hepsine politik bir aidiyet kazandırmamaktadır. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, farkındalık sahibi olduklarını belirtmekle beraber sahip oldukları edinilmiş statüleriyle bağdaşık politik duruşları muhafaza etmektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de avukatlık mesleğinin bulunduğu politik konum hakkında, mesleğe yeni başlamış avukatlar arasında bir görüş birliğinden söz edilemeyeceğini belirtmek gerekir. Görüşmecilerden birçoğu, baroların ve avukatlık mesleğinin politik konumunu desteklerken; Tarık (27) ve Yusuf (24) baroların yalnızca avukatların sorunlarıyla ilgilenmesi gerektiğini savunmakta, Akın (27) ve Furkan (27) da baroların bu duruşundan memnun olmakla birlikte asli işlerinin avukatların mesleki problemlerinin çözümü olduğunu ifade etmektedir.

Akın (27): “Baroların siyasette böyle bir konum alması oldukça doğru. Zaten avukatların haklarını korurken otomatikman muhalif bir çizgiye geçmiş oluyorlar. Ancak, bunun yanında avukatların kendi içindeki dertleriyle de uğraşmaları gerekiyor. Yani, birincil görevleri, meslektaşların iş hayatlarının yolunda gitmesi için çözüm üretmek, haklarını korumak. Siyasetle ilgili olan hak arayışlarının da elbette yapılması gerekir.”

2.9. GÜNDELİK RUTİNLER

Türkiye’de avukatların ve baroların neden bir alt kültür oluşturmadığı kültürel sınıf başlığında irdelenmişti. Bu çalışmada Ankara ve Eskişehir Barosu’na yeni katılmış avukatlarla yapılan görüşmeler neticesinde bu iki baronun bir alt kültür özelliği göstermediği ortaya konulmaktadır. Konuyla ilgili olarak Esma’nın söyledikleri oldukça önemlidir. Görüşmeci avukatlardan biri olan

Esma (26), serbest avukatlık mesleğini icra etmenin yanı sıra sosyoloji bölümü 3. sınıf öğrencisidir. Dolayısıyla alt kültür izleri arayışıyla sorduğum sorulara gayet net bir biçimde cevaplayarak Eskişehir Barosu'nun alt kültür olarak ele alınamayacağını belirtmektedir:

“Eskişehir Barosu’nda aidiyet kavramının hissettiğim tek bir gün dahi olmadı. Bu yüzden bir avukatlık kültürü de olduğunu düşünmüyorum Baromuz maalesef yalnızca bir isim altında sadece. Oraya belirli zamanlarda aidat ödemek durumundayız. Nesilden nesile aktarılan, içinde geliştığımız bir unsurun olduğunu düşünmüyorum. Mesleki dayanışmanın da olduğunu düşünmüyorum. Siz de hatırlarsınız, geçtiğimiz günlerde haciz mahallinde öldürülen bir meslektaşımız vardı. Böyle bir olayda bile ortak bir bildiri düzenlemekte zorlanıyoruz. Ya da geçtiğimiz günlerdeki Tuzla’da kadın cinayetine kurban gitmesi olayında, hazırlanan bildiriye Afyon Barosu’nun imza atmayışı. Biz bir meslektaşımız özelinde yaşanan bir kadın cinayetine dahi toplu bir ses çıkaramıyorsak maalesef bir mesleki dayanışmamız yoktur. Çünkü mesleki dayanışma yalnızca maddiyattan, yalnızca tevkillerden ibaret değil. “

Ankara’da yaşayan görüşmeci Irmak (27) da Ankara Barosu’nun böyle bir niteliği haiz olmadığını belirtmiştir. Görünen o ki, çalışma evreni içerisinde yer alan avukatlardan edilen veriler, baroların bir alt kültür oluşturduğu savının dayanağı olmamaktadır. Tümevarımcı bir yaklaşımla bu hipotezin Türkiye’deki avukatlık mesleği ve diğer barolar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Farklı barolarla ilgili yapılacak etnografik çalışmalarla bu varsayımın yanlışlanması elbette mümkündür. Fakat çalışma sahasından ve örneklem grubundan elde ettiğim verilerle Türkiye’deki avukatlık mesleğinin, toplumsal konumu ve nitelikleri itibarıyla sınıf bilinci ve sınıfsal örgütlenmesi gelişmemiş orta sınıfa mensup diğer gruplar olan beyaz yakalılarla, memurlarla ve esnaflarla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Beyaz yakalıların sınıfsal ve kültürel konumlarına dair çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Braverman, beyaz yakalıları yönetici ve denetleyici kesimle sınırlarken kol gücüyle çalışan işçiler ile büro çalışanları arasındaki ayrım olmadığını belirterek onları işçi sınıfı kapsamına almaktadır (2008: 322). Chris Harman, beyaz yakalıları tek bir sınıfsal konuma koymaktan ziyade kendi içinde farklı sınıfsal kategorilere ayrılması gerektiğini savunur (1994: 83). Ernest Mandel’e göre işçi sınıfı üretim sektöründe çalışanlardan ibaret değildir; beyaz yakalılar da işçi sınıfının bir parçasını oluştururlar (1991: 94). Nicos Poulantzas ise beyaz yakalıları işçi sınıfı içerisinde değerlendirmemekte; küçük burjuvazi kabul etmektedir (1975: 249). Neoliberal ekonomi içerisinde beyaz yakalıların sosyal ve ekonomik yönden güvencesiz olması ve işgücü enflasyonu gibi sebeplerle prekaryalaştığını da söylemek çok yanlış olmaz. *“Prekaryalar her ne kadar vasıfsız ve eğitimsiz işgücü olarak bilirse de genel olarak ileri düzeyde eğitim görmesine rağmen kazandığı becerilere uygun gelir ve statü elde edemeyenler de dahildir”* (Bourriaud’dan akt. Özalp, 2020: 4397).

Ofis dışında yapılacak işlerin çoğuna işçi avukatların veya stajyerlerin gönderildiğine, mekânı incelediğim kısımda değinmiştim. De Certeau, bireyin gündelik hayatta olanla idare ettiğini belirtir. De Certeau idare etmek derken stratejiler tarafından üretilenlerin bireyler tarafından kullanım biçimlerine işaret eder. “Gündelik Hayatın Keşfi” kitabında ele aldığı gibi, gündelik hayat, “düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için binlerce yol yordam sunar insana (2008: 44). İnsanlar da egemen kültürün kanunlarını minik parçacıklar haline getirerek kendi çıkarlarına çevirip kendilerine özgü kurallara dönüştürüp dümenler ve oyunlar çevirerek manevralar yaparlar” (2008: 47). James Scott, işçi sınıfının bu kapsamdaki eylemlerini ‘zayıfın silahları’ veya ‘gündelik direniş biçimleri’ olarak yorumlamaktadır (akt. Silver, 2015: 247).

“Kısacası profesyonellerin çalışma ortamını ve sınıfsal konumlanışını doğrudan işçilik tartışmalarına uyarlamak yerine, profesyonelliğin çalışma ortamının hem işçiliğe benzeyen hem de ondan ayrılan özgün yanlarına daha fazla dikkat etmek gerekiyor ki son dönemde gerçekleştirilen yeniden yapılanmalar ve şirketler dünyasının yeni rejimi bile bu profesyonellik deneyimini yeniden şekillendirmeye başladı. Çalışma ortamında bir araya gelebilen işçilerin aksine, «kişisel gelişim», «başarı» ve «rekabetin» daha ön planda olduğu bir iş ortamında çalışan profesyonellerin, kendi aralarında örgütlenebileceklerini beklemek yanıltıcı olabilir. Tabii bu, profesyonellerin sürecin pasif özneleri olduğu anlamına gelmiyor.” (Şentürk, 2013: 67- 68)

Scott ve De Certeau’nun işaret ettiği bu eylemler, işçi avukatlar ile stajyerlerin de gündelik hayatlarında kendilerince uyarlayarak uyguladıkları taktiklerdir. Avukat stajyeri olan arkadaşarımdan, ofis dışında bir işe gittiklerinde, ofise dönmeden önce dışarıda fazladan vakit geçirdiklerini öğrendim. Ofise girdikleri anda oradaki işlerini yapmaya devam edeceklerinden dolayı, duruşmaya, müvekkilin iş yerine ya da bir devlet dairesine gönderildikleri zaman, işleri tamamladıktan sonra civar kafelerde çay ve kahve içtiklerine, tanıdık bir meslektaşlarını görmüşlerse bir süre onlarla vakit geçirdiklerini belirttiler. Yüksek lisansın ders dönemi içerisinde, Gündelik Hayat Etnografisi dersinin projesi için Furkan (27), Halil (27) ve Deniz’in Ankara’daki ofisinde gözlemde bulunurken ofise ziyarete gelen işçi avukat arkadaşarımdan da aynı taktiği uyguladıklarını öğrenmiştim. Kendilerine izin verilen sınırlı alanda işlerden uzaklaşmak ve kendi zevklerini yaşamak için bu taktikleri üretmeleri Lefebvre ve De Certeau’nun da üzerinde durduğu, işçi sınıfının taktikler üretmeleriyle benzerlik göstermektedir. De Certeau’ya göre işçi sınıfının sübjektif olarak yönlendirilen gündelik eylemleri, ona göre becerikli "taktikler" olarak okunmalıdır (Kalekin-Fishman, 2003: 717).

Avukatların rutinleri, yaptıkları işlerin aynı olmasından ötürü büyük benzerlikler gösterir. Görüşmecilerin tamamı, gün planının var olan duruşmaya göre yapıldığını belirtmiştir. Serbest avukatların rutin bir günü şöyle işlemektedir: Sabah planı, ofise geldikten sonra ajandanın kontrol edilmesiyle başlar ve duruşmalar varsa adliyeye gidilir. Sonrasında UYAP uygulamasından yapılması gereken işleri yapmakla devam eder. Görüşmecilerin tamamı müvekkillerle olan randevularını öğleden sonraya almaktadır. Bu randevular, müvekkilin iş yoğunluğuna göre saat 19:00' a kadar verilebilir. Müvekkille randevu aralarında ve duruşmalar tamamlandıktan sonra yazılması gereken dilekçeler yazılır. İşler tamamlanınca eve geçilir. Serbest avukatlardan bazıları, akşam çalışmayı sevdiği için akşam saatlerinde de ofiste çalıştıklarını belirtmişlerdir. Serbest avukatların tamamı, hava koşulları ya da fiziksel duruma göre, o gün randevuları veya duruşmaları yoksa bazen ofise gitmeyip de evde çalışırlar. Stajyer avukatlar ve bağlı çalışan avukatların gündelik rutini serbest avukatlarla benzerdir. Yalnızca, özellikle büyük avukatlık firmalarında çalışanlar için mesai mefhumu daha sabittir. Çalışanlar sabah belirli saatlerde gelirler ve belirli saatlerde ofisten ayrılırlar. Onların gün içindeki rutini de serbest avukatların günlük rutinine benzer:

Hacer (27): *“Sabah 09:00 akşam 18:00 çalışıyoruz. Akşamları mesai saatlerinde sarkmalar çok oluyor. Sabahları duruşmalara girerim. Öğleden sonra zabıtları incelerim, dilekçe yazarım.”*

Irmak (27): *“Sabah 09:00’da ofise geldiğimde yaptığım ilk iş süreleri kontrol etmek oluyor. Süreler çok önemli, kaçırırsak yargılanmamıza bile sebep olabiliyor.”*

Kübra (27): *“Serbest avukat tabirinden hoşlanmıyorum ama şimdilik öyle diyeyim, üç yıldır serbest avukatlık yapıyordum. Kısa bir süre önce staj yaptığım büroda çalışmaya başladım. Önceden akşam 20:00’den önce ofisten çıkmazdım. Şimdi biraz daha düzenli bir mesai kavramım var. Şu an mesaim 08:30- 18:30 arası.”*

Moda, gündeliğin sıradanlığı içerisinde bireyin kendi kimliğini tanımlamasının bir materyalidir (Buckley & Clark, 2012: 28). Giyim-kuşam; *“taklit yoluyla bireylere davranış modeli sunmakta ve taklit yoluyla sosyal bütünleşmeye hizmet etmektedir”* (Koca & Koç & Vural, 2007: 804). Bu bağlamda, her kültürel grubun bir giyim tarzının olması beklenir. Gerek mesleğe dair kurallardan gerekse profesyonel kimliklerinden dolayı mesleğe yeni başlamış avukatlar, genellikle resmi giyim tarzına göre giyinirler. Erkekler takım elbise veya en basit haliyle bir gömlek ve pantolon; kadınlarsa genellikle pantolon, bluz ve ceket üçlüsü ile döpiyesi tercih etmektedir. Avukatların resmi giyim tarzına uyması yasal bir zorunluluk olduğu halde pratikte bu zorunluluk görülmemektedir. Ancak bir avukatın eşofmanla ya da şort ve kapri gibi tatil kıyafetleriyle gelmesi bu konuda bir sorun teşkil edebilir. Fakat kot ve keten pantolon, tişört, kazak gibi

gündelik kıyafetler sorun teşkil etmemektedir. Bu durum biraz da duruşmanın idarecisi olan hakimlerin inisiyatifine bağlıdır. Görüşmeciler arasında, dış görünüşün nasıl olması gerektiğine dair genel görüş birliği yoktur. Bununla beraber şunu da eklemem gerekir. Katılımcı gözlem esnasında ofis çalışanlarının yanı sıra ofise gelen birçok avukatla karşılaştım. Stajyer olmamadan dolayı ayrıca birçok avukatla iletişim içinde oldum. Şunu söylemek mümkündür ki avukatlar iş dışındaki giyim- kuşamlarında salaş denilebilecek bir giyim tarzı benimseme eğiliminde değildirlere. İş dışındaki sürelerde de Kübra'nın ifade ettiği üzere smart- casual ya da Yusuf'un düşüncesi olan klasik- spor tarzda bir giyim tercih etmektedirler. Bu durum, avukatların özel yaşamlarının iş yaşamlarından hiç de ayırık olmadığını, iki alanda da kimliklerinin ayrışmadığını göstermektedir. Avukatların nasıl giyinmesi gerektiğine dair ise her görüşmecinin kendine özgü bir fikri vardır. Bu nedenle mesleğe yeni başlamış avukatlar arasında, giyim tarzı bağlamında ortak bir tarz olduğunu söylemek zordur.

Enes (19): *“Avukat jilet gibi olmalı. Avukat için dış görünüş çok önemli. Bazıları (avukatlar) çok yanlış giyiniyor. Geçen bir duruşmada kot pantolon, çamur içinde bir ayakkabı, böyle kırışık bir tişörtle gelen bir meslektaş vardı. Bu durum benim mesleğime hakaret gibi geliyor. Bu kişi bana meslektaşım gibi gelmiyor.”*

Kübra (27): *“Bence bir insan hangi kıyafetle rahat hissediyorsa o şekilde giyinmeli. Çok şık giyinen avukatlar da var ama ben avukatların genel olarak ‘smart- casual’ bir giyim tarzı olduğunu söyleyebilirim.”*

Halil (27): *“Marka olmasına gerek yok da en azından gömlek, pantolon ütülü ve temiz olmalı. Her zaman takım elbise giymiyorum ama giydiğim kıyafetlerin düzgün olmasına dikkat ederim.”*

Turkuaz (24): *“Evet avukatın dış görünüşü oldukça önemli. Resmi bir tarzı olmalı. Kıyafet avukat için işini ciddiye aldığıının bir göstergesi.”*

Avukatlar, cübbelerinin adliye dışında giyilmesinden rahatsız olmakta, bunun mesleğin ağırlığına gölge düşürdüğünü düşünmektedirler. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, cübbe giyerek duruşmaya girmeyi oldukça fazla arzuladılar ve bu hedef kendilerini çok heyecanlandırırsa bile üstat avukatlarının bu konudaki rahatsızlıklarını paylaşmaktadırlar.

Mesleğe yeni başlamış avukatlar yeme- içme ihtiyaçlarını farklı şekillerde karşılarlar. COVID-19 pandemisi ile beraber avukatlarda evden yiyecek getirme alışkanlığı doğmuştur. Bununla birlikte hemen her ofisin bir mutfağı vardır ve o mutfakta içecekler ve fazla koku yaymayan basit yiyecekler hazırlanır. Mekânın irdelendiği başlıkta da değinildiği üzere yemek firmalarıyla anlaşılıp ofisin günlük yemek ihtiyacını karşılayan avukatlar da mevcuttur. Yine aynı başlıkta değinildiği üzere ofis ve adliye çevresinde yer alan lokantalar ile baro binalarında bulunana bistro

ve kafeteryalarda da avukatlar yeme ve içme ihtiyaçlarını giderirler, meslektaşlarıyla gündüz saatlerinde ofis ve adliye çevresindeki mekanlarda vakit geçirirler.

Mesleğe yeni başlamış her avukat, iş dışındaki vakitlerini kişisel zevk ve tercihleri ile ekonomik durumlarına göre farklı mekanlarda geçirir. Kafe, restoran, alışveriş merkezi, oyun salonu, sinema, spor salonu, bar ve kütüphane gibi mekanlar, görüşme yapılan avukatların çalıştığı yerler olan Eskişehir ve Ankara Adliyeleri'nin çevresinde yer almaz. Bu nedenle adliye çevresindeki mekanlarda sadece hafta içi gündüz saatlerinde vakit geçirirler.

Birçok alt kültürün ve meslek dalının kendine özgü bir dili ve jargonu vardır. *“Saussure, dil ile sözcüyü ayırıp dilin bizim dışımızda olduğunu savunurken; Lacan'a göre, günlük konuşma diline gömülü bir kendiliğimiz vardır”* (Grigg'den akt. Yıldız, 2014: 127). *“Marx ve Engels, Bakhtin, Wittgenstein ve Lacan dili, Saussure'den farklı olarak psiko-sosyolojik bir fenomen olarak değerlendirmekte; Bourdieu, dilin işlevselliğine vurgu yapmaktadır”* (Yıldız, 2014; 127). Dilin özellikleri kültürden kültüre farklılık gösterebileceği gibi aynı kültür içerisinde yer alan farklı demografilere sahip bireyler, kendi algılama ve anlamlandırma biçimlerine göre dili farklı kullanabilirler.

“Gündelik dil, insan örgenliğinin bir parçasıdır ve ondan daha az karmaşık değildir. Ondandır, dilin mantığını dolaysız olarak çıkarmak, insan için olanaksızdır. Dil düşünceyi örter. Öyle ki, örtünün dış biçiminden, örtülen düşüncenin biçimi konusunda sonuç çıkarılamaz, çünkü örtünün dış biçimi, tamamıyla başka amaçlar için kurulmuştur; gövdenin biçimini belli etmek amacıyla değil. Gündelik dilin anlaşılması için yapılan sessiz düzenlemeler, korkunç derecede karmaşıktır.” (Wittgenstein, 1985: 47)

David Crystal'ın Dilin Kısa Tarihi'nde (2019) açıkladığı üzere göre jargon, insanların konuşma biçimi aracılığıyla ortak alanda çalıştıklarını gösteren gayri resmi bir konuşma dilidir. Başka bir tanımla insanların kendi aralarında anlaşmak için özel anlamlar yükledikleri bir kelime setidir. Türkiye'de avukatların da mesleğe has terimlerin bulunduğu bir jargonları vardır. Hukuk dilinin ve kanunların eski tarihli olması nedeniyle hukuk branşı ve uygulaması, gündelik dilde artık kullanılmayan Arapça ve Farsça kökenli birçok kelimeyi barındırır. Bu bağlamda, avukatlar konuşmalarında eski kelimeleri oldukça fazla kullanırlar. Gündelik hayatta artık kullanılmayan bu tür kelimeleri kullanmak, mesleğe yeni başlamış avukatlar için bilgili ve tecrübeli bir avukat olduğunun göstergesidir. Hatta stajyer avukatlara baroda eğitim veren bir üstat avukat, bu tür kelimeleri kullanmanın meslek içinde oldukça havalı olduğunu öne sürmüştür. Fakat Serhat (36), Akın (27), Furkan (27) ve Kübra (27), Mesleğe yeni başlamış avukatların kullandığı dilin üstat avukatlara göre daha sade olduğunu düşünmektedir. Serhat (36), akademisyenlik de yaptığı için

kendi hocalarının kullandığı dil ile yeni meslektaşlarının kullandığı dil arasında bariz farklılıkların olduğunu belirtirken, Akın (27) da teorik hukuk dilini pratikte genç avukatlar tarafından kullanılmadığını ifade etmiştir. Furkan (27), bugün yeni avukatlar tarafından kullanılan Türkçe’de daha az Arapça ve Farsa kökenli kelime olduğunu öne sürerken, Kübra (27) da mesleğe başladığı zamanla şimdiki arasında geçen dört yıllık avukatlık deneyimi boyunca dildeki sadeleşmeye bizzat şahit olduğunu beyan etmiştir.

Bunun yan sıra avukatların kendi arasında da çeşitli hitabet biçimleri mevcuttur. Kendisinden daha yaşlı meslektaşlarına ‘üstadım’; yaşı kendi yaşlarına yakın olan meslektaşlarına da ‘meslektaşım’ şeklinde hitap etmektedirler. Mesleğe yeni başlamış avukatlar da bu üslubu ve jargonu gündelik hayatlarında kolayca benimsemişlerdir. Yalnızca Yusuf (24) ve Benian (26), meslek içindeki hitabet şekillerinden rahatsız olduklarını ve kullanmadıklarını dile getirmişlerdir.

2.10. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN SOSYALLEŞME BİÇİMLERİ

Mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatlarını geçirdikleri mekanların incelendiği başlıkta da değinildiği üzere avukatlar gündelik hayatlarının büyük bir kısmını ofislerinde, adliyede ve onun çevresinde geçirir. De Certeau (2008: 103), sistemin iş zamanları ve boş vakitler olarak ayırmanın mümkün olmadığını ileri sürer. Ona göre aslında iki farklı etkinlik alanı olan bu bölümler birleşir, türdeşleşir, birbirlerini yineler ve birbirlerinin elini güçlendirirler. Mesleğe yeni başlamış avukatların sosyalleşme biçimleri ve sosyalleşme alanları da meslektaşları olan bireylerin alışkanlıklarıyla örtüşmektedir. Bununla beraber; mesleğe yeni başlamış avukatların yaşadığı kentlere, sınıfsal konumlarına ve mesleğe başlamadan önceki alışkanlarına bağlı olarak farklı pratikler de uygularlar.

Mesleğe yeni başlamış avukatlar birbirlerinin ofislerinde sık sık toplanırlar. Özellikle, çalıştıkları yerler arkadaşlarının çalıştıkları yere yakınsa sık sık birbirlerini ziyaret eder ve birbirlerinin iş veya ofis ortaklarıyla beraber vakit geçirirler. Ankara, Eskişehir’den daha büyük bir kent olduğu ve yargı mercileri birçok farklı bölgede yer aldığı için avukatlık ofislerinin konumu Eskişehir’de olduğundan daha çeşitlidir. Bu nedenle Ankara’daki avukatlar meslektaş ziyaretlerini genellikle arkadaşlarının büroları yakınlarında işleri olduğunda gerçekleştirirler. Gerek gözlemde bulunduğum Eskişehir’deki ofise gerekse proje dönemimdeyken şahit olduğum, Halil (27) ve Furkan’ın (27) Ankara’daki ofisinde gerçekleşen meslektaş ziyaretlerinde meslektaşlar çoğunlukla işlerinden, okul arkadaşlarıysa okuldaki diğer tanıdıkların neler yaptıklarından ve politikadan konuşurlar.

Halil (27): “Okuldan bir arkadaşımın bürosunun yakın olduğu bir yerde işim varsa onu arar, işim bittikten sonrası için bürosunda ziyaret ederim. Bizim büro da Sıhhiye’yle Kızılay’a yakın olduğu için bazı arkadaşlar da bu civarlara geldiklerinde bizi ziyaret ederler. Ama şimdi herkes çalıştığı için öyle sık gelen giden yok. Büroyu ilk açtığımızda gelen arkadaşlarımız çoktu.”

Ziyaretlerin nasıl geçtiğini sorduğumda: “Meslektaş olduğumuz için konu dönüyor dolaşılıyor işlere geliyor. Sen de gördün. Genelde işlerden bahsediyoruz. Onun dışında genel şeylerden konuşuruz. Zaman varsa yemek söyleriz.”

Mesleğe yeni başlamış avukatlar ilk kez bir ofis açtığında arkadaşı olan meslektaşlarının o ofisi ziyaret etmeleri bir gelenek haline gelmiştir. İlk kez ofis açan meslektaşlarına avukatlar bazen çiçek bazen ise ofiste kullanılacak bir hediye getirirler. Eskişehir Barosu bu ziyareti yönetim kurulu seviyesinde de gerçekleştirir. Yönetim Kurulundan en az bir üye, ilk kez ofis açan meslektaşlarına hayırlı olsun ziyareti gerçekleştirerek bir hatıra eşyası hediye eder. Aynı zamanda bu açılışı baronun diğer üyelerine de duyurur.

Avukatların sosyalleşme imkânı bulduğu bir diğer alan da baroların komisyonlarıdır. Her baro, özel çalışma alanlarına sahip komisyonlara sahiptir. Bu komisyonlar, çocuk, kadın, mülteci ve hayvan hakları ve ayrımcılıkla mücadele komisyonları gibi özel bir korumaya ihtiyacı olan kesimin haklarını savunmak ve ayrımcılığı önlemek için çalışan komisyonlar olabileceği gibi bilişim, eğitim, spor hukuku komisyonları gibi avukatların mesleki eğitimine yönelik çalışan komisyonlar da olabilir. Bu tür komisyonların yanında kültür- sanat komisyonları ile spor komisyonları gibi komisyonlar da mevcuttur. Bu komisyonlar çeşitli alanlarda aktiviteler organize ederek avukatların birlikte sosyalleşmelerini ve kaynaşmalarını sağlar. Bu etkinlikler kapsamında tiyatro ve sinema geceleri yapmak, kahvaltılar ve yemekler ile tarihi ve turistik yerlere geziler düzenlemek vardır. Eskişehir Barosu 2022 yılında edebi ve plastik sanatlarda eserleri bulunan avukatlar için ‘Meslektaşlarla Sanat Buluşmaları’ isimli bir sergi ve tanıtım günü düzenlemiş, sergiye barodan ve kentin sanat camiasından birçok kişi katılmıştır. Mesleğe yeni başlamış birçok avukat toplantılar ve etkinlikler düzenleyen bu komisyonlara katılarak bir alanda dayanışmayı, mesleki gelişimini ve sosyalleşmeyi amaçlar. Serbest çalışan avukatlar, baroların komisyon toplantılarına ve etkinliklerine düzenli katılanlar çoğunlukla serbest avukatlar; bağlı çalışan avukatlar iş yoğunluğundan dolayı bu etkinliklerin hafta sonu veya hafta içi akşam saatlerinde olanlarına katılım göstermektedir. Ayrıca, stajyer avukatlar da müstakbel meslektaşlarını tanımak ve sosyalleşmek adına bu komisyonlara yoğun ilgi göstermektedir.

Enes (19): “Baroların avukatlar için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Burada avukatlar tanışıyorlar, arkadaşlık kuruyorlar. Eskişehir Barosu, avukatlara çok fazla imkân sunuyor. Eğitim, Kültür, Sanat Komisyonu en aktif olanı. Sürekli sinema,

tiyatro, gezi, kahvaltı etkinlikleri düzenliyor. Ya da avukatlar için birçok seminer var, aynı şekilde diğer komisyonlar da seminerler düzenliyor. Hepsine katılım sağlamaya çalışıyorum. Burada birçok kişi tanıdım.”

İrmak (27): “Ankara Barosu’nda avukatlar için çok fazla aktivite düzenleniyor. Ofisimizdeki yoğunluktan dolayı her komisyon etkinliğine katılamıyorum. Bazı online seminerlere katılım sağlıyorum.”

Birçok baronun tiyatro ve müzik grubu ile spor takımları mevcuttur. Avukatlar bu tür faaliyetleri icra ederek hem hobilerine yönelik çalıştığı için bir tatmin sağlar hem de sosyalleşerek meslektaşlarıyla daha çok ortak alanı paylaşır. Bunun yanında çeşitli yarışmalarla diğer barolarda çalışan avukatlar tanışıklık sağlayarak sosyal ağlarını genişletirler.

Sosyal medya günümüz iletişim araçlarının en önemlilerinden biridir. Sosyal medyanın, bireyin kültürel kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamasının yanında (Yang & Holden & Carter, 2017); bireylerin sahip olduğu kültürel kimlik ve mensubu olduğu kültürel grup da sosyal medya kullanımını etkilemekte, kimlerle iletişim kurulacağını ve iletişimi sınırlarını belirlemektedir. Bununla birlikte bazı gruplar bilinçli olarak kültürel kimliğini sunmayı tercih ederler. Örneğin, Kraus ve diğerleri (2011: 247), üst sınıf bireylerin sosyal sınıflarını -ya da kültürel kimliklerini dışa vurmaktan, alt sınıf meslektaşlarına kıyasla zevk aldıklarını öne sürmektedir. “Bireyler sosyal medya gibi tanımlanabildikleri ortamlarda kimlik üretimini gerçekleştirirken sosyal kuralları ve kültürü dikkate alırlar ve buna uygun kimlikler üreterek dâhil olurlar” (Zhao’dan akt. Uluç & Yarcı, 2017: 95). Bu bağlamda avukatların sahip olduğu kimlik sosyal medya kullanımını da etkiler. Görüşmecilerden Turkuaz (24), avukatlığa adım attıktan sonra sosyal medya kullanımının nasıl değiştiğini şu şekilde aktarmıştır:

“Avukatın da bir özel hayatı olduğunu düşünüyorum, insanların yadırgamadığı. Ama avukat olduktan sonra ‘daha sakin bir yaşam sürmeliyim’ diye düşündüm. Bu yüzden ofisimi açtığımda ikinci bir instagram hesabı açtım. Biri benim kişisel hesabım, oradan daha çok istediğim şeyi paylaşıyorum. Diğeri de avukat kimliğimle kullandığım hesap.”

Ben: “O zaman sence ikinci bir persona mı yarattın?”

Turkuaz (24): “Hayır, ben ona dönüştüm. Mesela yaşam tarzım da değişti. Artık öğrenciyken yaşadığım gibi de yaşamıyorum. Ama arkadaşlarımla yine eskiden ne yapıyorsak yine onları yapıyoruz. Benim lise arkadaşlarım farklı yerlere dağıldılar. Mesela onlar Eskişehir’e geldiğinde, buluşup yine eskisi gibi eğleniyoruz.”

Mesleğe yeni başlamış avukatlar sosyal medya sayfaları ve grupları aracılığıyla meslektaşlar arasında sosyalleşmekte ve mesleki dayanışmalarını sağlamaktadır. Bu sayfalardan birçok avukat,

şehir dışındaki duruşmaları için o şehirde çalışan avukatlarla iletişim kurup o duruşmalar için yetki verebilmektedir. Esmâ (26), aynı lisede okuduğu ve avukat olan arkadaşlarının bulunduğu bir WhatsApp grubu kurduklarını ve burada meslek içi dayanışmaya yönelik birçok etkileşim yaptıklarından söz ediyor:

“Benim okuduğum lise. Eti Sosyal Bilimler Lisesi’nde okudum ben. Ve lisedeki arkadaşlarımızdan birçoğu avukat. Bizim lise özelinde bir dayanışma grubumuz vardır. Mesela Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olduğumda fark ettim ki bizim ortak bir grubumuz hiçbir zaman yoktu. Sonra sosyal medya hesabımdan küçük bir anket düzenledim. Bende ki numaralarla bir WhatsApp grubu oluşturalım; tevkillerle ilgili haberleşme ağı olur, bir dayanışma olur, organizasyonlarımızı haber veririz birbirimize. Çok fazla evet oyu aldım. O günün akşamında oturdum, rehberimde yer alan arkadaşları teker teker (gruba) ekledim. Biz yaklaşık bir gün içerisinde WhatsApp grubunu doldurduk. Ve şu an orada birbirimize olan yardımlarımız, sorularımız, emsal kararlar paylaşıyoruz. Aynı şeyi bahsettiğim lise grubunda da yaptık.”

2.11. MESLEĞE YENİ BAŞLAMIS AVUKATLARIN ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ VE GELECEĞE BAKIŞLARI

Ortak bir kültürü paylaşmak; bireyler için ortak algılama, anlamlandırma ve davranış pratiklerine sahip olmak anlamına gelir. Benzer gündelik hayat deneyimleri, benzer hayat tarzları ve benzer sorunlar, bireylerin geleceğe dönük bakış açılarını ve planlarını da benzer doğrultuda inşa etmelerine neden olur. Stuart Hall (1996: 4), bir toplumun ya da kişinin kimliğinin sadece geçmişle ve bugünle değil; aynı zamanda gelecekle de ilgili olduğunu belirtir. Kişinin kültürel kimliği, kim olduğunun yanı sıra kim olacağını da belirler. Mesleğe yeni başlamış avukatlar, benzer gündelik hayat deneyimleri ve benzer sorunları paylaştıkları için geleceğe bakışları da benzer noktalara sahiptir. Geleceğe bakışlarında zihinleri işgal eden en önemli sorun, parasal kaygılara ilişkindir.

Furkan (27): *“Parasal olarak belli bir düzene girmek. Öncelikle hedeflerimizden ilki bu. Sonrasında spesifik bir konuda uzmanlaşmak isterim. Ticaret olabilir ya da bilişim. Duruma göre diğer alanlardan da dosyalara bakarım ama bu alan önceliğim olur.”*

Benian (26): *“İleride mesleğimle, mesleğimin farklı alanlarıyla ilgili eğitimler almak, seminerleri takip etmek istiyorum. Sertifikalar almak istiyorum. Farklı bir alanda uzmanlaşmak bugün bir avukat için zor ama; olursa böyle bir ya da birkaç alanın avukatı olmak isterim. Ceza olabilir, aile olabilir.”*

Daha önceden de değinildiği üzere, çalışmada görüşmeci olarak yer alan görüşmecilerden bazıları Ankara'da; bazıları da Eskişehir'de yaşamaktadır. Hal böyle olmakla birlikte, farklı illerde çalışan mesleğe yeni başlamış avukatların geleceğe bakışları ve kaygıları neredeyse aynıdır. İhtisaslaşmak konusuna mesleğe yeni başlamış avukatlar büyük özen göstermekte, Durkheim'in organik dayanışmasına benzer bir iş bölümünün Türkiye'de yapılan avukatlık mesleğinin beklediğini söylemek mümkündür. Durkheim; toplumun büyümesinin, insanların kentlerde yoğunlaşmasının ve iletişimin yoğunluğunun artmasının organik dayanışmaya geçişin nedenleri olarak görmüştü. *"İletişim yoğunluğunun artışı, toplumun bölünmüş yapılarını bozmaya, toplumsal ortamın durağan doğasını aşmaya ve zamanı geldiğinde toplumsal farklılaşmayı geliştirmeye hizmet etmişti"* (Marshall, 2005: 158). Görüşmecilerden Serhat (36), akademisyenlik deneyimiyle de hukuk alanının ve avukatlık mesleğinin ileride ihtisaslaşacağını düşünerek aslında mesleğe yeni başlamış avukatların yöneliminin ne kadar doğru olduğunun da teyidini yapmaktadır:

"...İhtisaslaşmak. Günümüzde 'ne iş olsa yaparım' demek aslında 'hiçbir işi bilmiyorum' demek oluyor. Çünkü hukuk derya deniz. İlk 5- 6 sene boyunca avukatın önüne gelen işi alması da kendi yararında. Çünkü o 1 yıllık staj da yetmediği için, mesleğe adım atıldıktan sonra 5, 6 yıllık süreçte gelen davalarla öğreniyor. Örneğin, bir boşanma geliyor, bir çek senet işi geliyor onu öyle öğreniyor, bir ceza geliyor öyle öğreniyor derken yelpaze baya bir genişliyor. Ondan sonra örneğin 'ceza benim hoşuma gitmedi, ben bundan sonra hukuka bakacağım' diyor. Böyle çok arkadaşım var benim. Bu gibi tercihler tecrübeyle oluyor. İş giderek ihtisaslaşmaya gidecek gibi duruyor. Ben yeni stajyerlere de bunu söylüyorum. Bir de bir alanda uzmanlaştığında işlerin de açılacak. Örneğin, biri 'kamulaştırma davalarında Mert Avukat işin en iyisi' dediği zaman bundan sonraki süreçte sürekli kamulaştırma davaları geliyor."

Mesleğe yeni başlamış avukatların gelecekle ilgili odaklandıkları konulardan bir diğeri gelecekte açmayı planladıkları ofisleriyle ilgilidir. Görüşmeci olarak yer alan işçi avukat ve stajyerlerin yanı sıra baroya kayıtlı bir stajyer olarak şahsen tanıdığım işçi avukatlar ve stajyerlerin tamamı, ileride kendi ofislerini açmayı düşünmektedir. Kendi ofislerine sahip ve kendi işlerinin patronu olmak, mesleğe yeni başlamış avukatların geleceğe yönelik ortak hedefidir. Bunun yanında, kendi ofislerine sahip olan ve ortağı olmayan Esmâ (26) ve Turkuaz (24), ileride gider ortaklığı şekline dönmeyi planlamaktadır.

Ankara ve Eskişehir'de çalışan avukatlar arasında, anlamlandırma pratikleri açısından zıtlıklar olduğunu söylemek zordur. Her iki ilde çalışan mesleğe yeni başlamış avukatların mesleğin kültürel boyutuna ve toplumsal konumuna dair algıladıkları ve ifade ettikleri hususlar birbiriyle benzerlik göstermektedir. Araştırmanın varsayımlarından olan, Türkiye'de avukatlık mesleğinin

kendisinin veya baroların bir alt kültür olarak kabul edilemeyeceği, her ikil ilde yaşayan görüşmeci avukatların verdikleri cevaplarla örtüşmektedir. Elde edilen verilerle ne avukatlık mesleğinin kendisinin ne Eskişehir ile Ankara Baroları çatısı altında bir araya gelmiş avukatların ne de mesleğe yeni başlamış avukatların alt kültür olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu sonucun alt kültür teorilerinin tamamı için geçerli olduğu söylenebilir. Sapkın ve uyumsuz davranışlar sergileyen insanları alt kültür olarak ele alan Chicago Okulu (Williams, 2011: 7) perspektifiyle bakıldığında Türkiye’de avukatlık mesleğinin benzer bir yanı olduğu söylenemez. Neo- Marksist yaklaşımlara odaklanan Birmingham Okulu’nun (Williams, 2011, s.26) sunduğu geleneksel alt kültür teorilerinin ortaya koyduğu alt kültür kavramı ile avukatların tek benzer yanı, siyasal iktidara çoğunlukla muhalif bir çizgide olmalarıdır. Elbette bu tutum, 20. yüzyıl Britanya gençlik alt kültürlerinin sahip olduğu muhalif konumla kıyaslanamaz. Çünkü bu yaklaşımın sunduğu alt kültürler sembolik de olsa bir direniş ortaya koymaktadır (Hebdige, 2004: 57). Diğer yandan, alt kültüre dahil olma iradesi gösteren grupları alt kültür olarak kabul eden postmodern alt kültür yaklaşımının sunduğu alt kültür çerçevesi ile Eskişehir ile Ankara Barosu çatısı altında çalışan ve mesleğe yeni başlamış olan avukatların oluşturduğu grubun geleneksel alt kültür yaklaşımlarına kıyasla daha uyumlu olduğunu söylemek bir bakıma mümkündür. Avukatlık mesleğinin gerek kendisi gerekse görüşmecilerin mensubu olduğu barolarda alt kültür olarak kabul edilecek niteliklerin sayısı oldukça azdır. Sonuç olarak ne Ankara Barosu avukatları ne de Eskişehir Barosu avukatları için bir alt kültür oluşturdukları söylenemez. Sosyal sınıf bireylerin ve toplulukların kültürel kimliğini oluşturduğu için (Kraus vd, 2011: 246) ortak kültürel niteliklere sahip bireylerin illaki aynı alt kültürel grubun mensubu olmaları gerekmez. Bu savdan hareketle avukatları kültürel sınıfın bir parçası olarak değerlendirmek daha mümkün hale gelir.

Mesleğe yeni başlamış avukatların toplumsal cinsiyet ilişkileri konusundaki anlamlandırma biçimleri cinsiyetlerine göre biçimlenmiştir. Bu bağlamda mesleğe yeni başlamış kadın avukatlar, cinsiyete dayalı eşitsizliklere ve tacize çok sık maruz kaldıklarını belirtirlerken erkek avukatların tamamı bu konuda herhangi bir deneyim yaşamadıklarını söylemişler; bazıları sadece çevrelerinden duyduklarına göre kadın meslektaşlarının bu davranışlara maruz kaldıklarını bildiklerini söylemişlerdir. Bir diğer örnek de avukatlık mesleğinin müvekkiller ve bazı işveren avukatlar açısından cinsiyetli olarak görüldüğüne yöneliktir. Erkek egemen toplum yapısına sahip toplumlarda, kadınlar ev içi ücretsiz emek ve çocuk bakımı ile özdeşleştirilirken erkekler de ‘çalışıp eve ekmek getirecek aile fertleri’ olarak görülmektedir. TÜİK’in 2009 Aile Yapısı Araştırmasına göre, kadınların %64,7’si ile erkeklerin %60,7’si kadının birincil görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu belirtmişlerdir (Parlaktuna, 2010: 1226). Bu ayrım avukatlık mesleğinde de görülmekte, kadınların cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığına maruz kalmasına neden olmaktadır.

Kadın avukatlardan bazıları, avukata verilecek işe göre cinsiyete dayalı bir ayırım yapıldığını ya da mesleğin kendisinin bazı durumlarda ‘erkek işi’ olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Erkek avukatlar ise böyle bir ayırımı görmediklerini söylemişlerdir. Bu yöndeki bütün deneyimleri nedeniyle, mesleğe yeni başlamış kadın avukatlar, erkek avukatlara göre cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı daha fazla farkındalık sahibidir.

Hacer (27): *“İş verme konusunda cinsiyete dayalı bir ayırım var. Ceza dosyaları erkek avukata yönlendiriliyor. İcra erkeğe veriliyor. Bazı işler ‘erkek işi’ olarak görülüyor. Mesela aile dosyaları da kadın avukata veriliyor. Müvekkiller de bu ayırımı yapıyor. Erkek avukatları ‘daha cevval’ görüyorlar.”*

Kübra (27): *“Bazı ofisler hacizde, icrada erkek avukatları tercih ediyor. Ya da şehir dışına çıkılacaksa erkek olmasını istiyorlar. Halbuki onların yaptığını ben de yaparım, şehir dışına çıkılması gerekiyorsa çıkarım ama böyle bir ayırım maalesef ki var.”*

Kimliklerin bireylerin ve kültürlerin geçmişinin yanında geleceğiyle de ilgili olduğundan söz edilmişti. Aynı kültürel yapı içinde yer alan ve benzer sınıfsal özellikleri taşıyan insanlar, gelecekle ilgili benzer kaygıları da taşır. Mesleğe yeni başlamış avukatların en önemli sorununun parasal sorunlar olduğuna diğer kısımlarda da değinilmişti. Mesleğe yeni başlamış bütün görüşmecilerin tamamı da bu soruna değinmiştir.

Mehmet Ali (24): *“Mesleğe yeni başlamış avukatların en önemli sorunu tabii ki maddi. Stajyerlere verilen ücret çok ama çok düşük. Yani yol paranız, yemek paranızı ancak karşılayan ücretler veriliyor. Bağlı çalışan avukatlara verilen ücretler de çok düşük. Serbest çalışan avukatlar için de çok fazla iş olmuyor. Eskişehir’de avukatlara çok CMK gelmiyor. Maddi sorunlar hayatın her alanını etkiliyor, yani kirani nasıl ödeyeceğinden akşam arkadaşlarıyla çıkıp çıkamayacağına kadar. Bu nedenle en büyük sorun maddi sorunlardır diyebilirim.”*

Tarık (27): *“Serbest avukatlık için kapital lazım. Avukatın 1, 1,5 yıl boyunca sanki hiç kazanmayacakmış gibi sermayeyi ayarlaması lazım... Evet, avukatın, serbest çalışacaksa biraz aileden desteği olmalı, ya da bir süre bağlı çalışıp sermaye biriktirmeli.”*

Gökçe (23): *“İşçi avukatlar ve stajyerlerin ücretler çok düşük. Belirli bir asgari ücret bile yok. Serbest avukatlar için de ofis kiralari çok pahalı ve ofislerin giderleri çok fazla.”*

Mesleğe yeni başlamış avukatların geleceğe dönük en önemli arzuları maddi olanaklarının artması ve ekonomik olarak bağımsız hale gelmeleriyle ilgilidir. Bu sorunun çözümüyle ilgili de benzer çözümleri sunmaktadırlar. Hal böyle olmakla beraber mesleğe yeni başlamış her avukatın bu sorunun çözüleceğine dair aynı umudu taşıdığı söylenemez. Avukatlardan büyük bir

çoğunluğu, bu sorunun hep devam edeceğini öne sürerken az bir kısmı geleceğe dair daha ümitvar bakmaktadır.

Enes (19): *“Ofisimi nasıl döndüreceğim, sürdürülebilirliğini nasıl sağlayacağım derdi var. Ben bu sorunun kısa vadede düzeleceğini düşünmüyorum. Pasta aynı ama dilimler sürekli küçülmeye devam ediyor.”*

Halil (27): *“Her yere hukuk fakültesi açıldığından dolayı her yıl binlerce avukat piyasaya giriyor. Bir mesleğe giriş sınavı koymazlarsa yada yeni açılan fakülteler kapanmazsa mesleğin sonu pek iyi bir yere gitmiyor. İleride yüzlerce avukatı asgari ücretle çalıştıran birkaç tane büyük hukuk firması olacak. İstanbul’da bunlardan çok var ama artık bu sistem tekelleşecek.”*

Serhat (36): *“Her üstat avukat ‘bu mesleğe girme, düşündüğün gibi değil’ diyor ama bu zor durum bir süre devam ediyor. Ondan sonra işlerin yoluna giriyor. Bir müvekkil çevren oluşmuş oluyor, tecrübe de kazanmış oluyorsun. Bunu söyleyenler aslında pasta küçülmesin diye bunları söylüyor.”*

SONUÇ

“Bir eylemi salt sosyal olmaktan çıkarıp ona kültürel olma niteliğini kazandıran husus, onun gerçekleştirilme nedeninde ve tarzında belli ideallerin, inançların ya da değerlerin rol oynamış olmasıdır. Bu farklılık, gündelik davranış rutinlerinin ürettiği kalıplar ile gereklilik duygusunu değerlerden ve ideallerden alan kültürel normlar arasında bir ayırım yapılmasını olanaklı kılar” (Üye, 2010: 25). Kültürel Çalışmalar Okulu’nun altyapısını oluşturan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, Lefebvre gibi Marksist tanımlamaları kültürel hegemonya bağlamında yeniden ele alarak üstyapı biçimleri üzerinde durmuştur. Ona göre gündelik hayat ve mekân, ortaya çıkardığı sistem ile hegemonik sınıfın egemenliğini yeniden ürettiği alanlardır (Lefebvre, 2014: 42). Gündelik hayatın kapsamı elbette sadece ekonomik hegemonyayı barındırmaz. Toplumsal ve kültürel olana dair ne varsa gündelik hayatın kendisinde temsil bulur. Raymond Williams, John Fiske, Stuart Hall gibi kuramcılarının çalışmalarından beslenen Kültürel Çalışmalar Okulu, gündelik hayatın kitle kültürü ile de doğrudan bağlantısı üzerinde durmuşlardır. (Sezer Şanlı, 2018: 49).

Gündelik hayattaki kültürel temsiller, her topluluğun sosyal, sınıfsal ve kültürel kimliğine göre değişik formlarda görünür haldedir. Dünyanın herhangi bir yerinde çalışan avukatlar da içinde buldukları toplumsal yapının bir aktörüdür. Gündelik olan zaten toplumsal olanın yansıdığı mikro bir alan olarak görülmektedir (Sezer Şanlı, 2018: 45). Robert Elias’a göre, gündelik olan ve toplumsal olan birbirinden bağımsızlaştırılarak değil; aynı bağlam içerisinde ele alınabilir

(Elias'tan akt. Sezer Şanlı, 2018; 45). Kültürel temsiller bu yüzden avukatlar arasında da farklı formlarda görünür kılınır. Araştırmacı olarak benim avukatlık mesleğini ve gündelik hayatı araştırma konusu yapmamın temel nedeni, benim avukatlık mesleğine yeni başlayan bir kişi olmamdır. Kültürel Çalışmalar ve Medya alanında yüksek lisans yapmamdan ötürü hukuk fakültesinin son sınıfı ve avukatlık mesleğine stajyer olarak adım attığımda, avukatlık mesleğinin gündeliği içinde birçok farklılık özel olarak dikkatimi çekti. Karşılaştığım deneyimler neticesinde de bu alana dair bir takım fikirlere sahip oldum. Meslek içerisinde deneyimlediklerimin, uyguladığım pratiklerin ve taktiklerimin benimle aynı durumda olan diğer kişilerin de paylaşım paylaşmadığını öğrenme arzusu, beni mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatlarını incelemeye yöneltti. Böylece avukatlık mesleğinin, baroların kendisinin ve bu mesleğe yeni başlayanların gündelik hayatlarının izini sürmeye başladım.

Meslek hayatına yeni başlamış avukatlar, mesleğin barındırdığı kültürel devimsellerle ilk defa karşılaşmaktadır. Tez çalışması kapsamında meslek kültürü çatısı altında karşılaştıkları yeni durumlar, yeni deneyimler, yaptıkları gözlemler, ritüeller, edindikleri farkındalıklar ile geliştirdikleri taktikler araştırılmıştır. 10 yıldan daha az mesleki tecrübesi olan avukatların gündelik hayattaki ve mesleki deneyimleri, nitel araştırma yöntemi ile incelenerek mesleğin kültürel bağlamında analizi yapılmış ve yeni avukatların bu kültürde kendilerini nasıl konumlandıkları tespit edilmiştir. Stuart Hall, hegemonya kavramının yönünü bir sınıfın hegemonyasından gündelik hayattaki değer, inanç sistemleri, ritüellere kaydırması gerektiğini savunur. Gündelik hayat, bireylerin anlam haritalarının çözümleneceği, algılama, anlamlandırma ve davranış pratiklerini en saf haliyle gözlemlenebildiği bir alandır. *“Gündelik hayat incelemesi, sıradan olmakla birlikte sıklıkla yanlış anlaşılan bir farkı şimdiden billurlaştırmıştır: Döngüsel olan ile doğrusal olan arasındaki, ritimleri kopyalayan zaman ile kaba tekrarların zamanı arasındaki fark. Doğrusal zamanla ilişkili tekrarlamalı hareket, yorucu, bıktırıcı, usandırıcıdır. Oysa döngüsel olanla ilişkili hareket hem bir başlangıcın hem de bir olayın çekiciliği vardır”* (Lefebvre & Regulier, 2005). Doğrusal tekrarlar mekanik pratikleri; döngüsel tekrarlar da döngüsel olanları ise doğal ve rasyonel zamanı kapsar (Lefebvre, 1971: 18).

Gündelik hayat, kültürel iktidarın inşai nitelikteki tahakkümleri ve temsillerinin karşısında sıradan insanların ürettiği pratiklerle bunlarla mücadele ettiği bir alan olarak karşımıza çıkar. Gündelik hayatlarının büyük bir kısmını ofiste ve adalet sarayında geçirerek bu mekanları deneyimleyen avukatlar, birçok meslekte olduğu gibi alışkanlıklar ve davranış pratikleriyle karşılaşmıştır. Bu alışkanlıklar ve davranış pratikleriyle yeni tanışan ve henüz yerleşik mesleki pratiklere sahip olmayan avukatlar bu pratikleri, teamülleri ve gündelik hayatta karşılaşmaya başladıkları diğer aktörlerin davranışlarını farklı şekillerde anlamlamaktadır. Yeni bir kültüre uyum

sağlamaya çalışan bireyler için bu karşılaşma, yeni çatışma ortamları ve farklı anlamlandırma biçimleri anlamına gelmektedir. Neticede, gündelik hayat tekrarlanarak içselleştirilen bir olgudur. Alışkanlıklar da zamanın ve tekrarların sonucunda oluşur. Avukatlık mesleği, herhangi bir sosyal grupta olduğu gibi kültür, kimlik, ideoloji, sınıf ve cinsiyet gibi çeşitli toplumsal dinamiklerin etkin olduğu bir alandır. Her mesleki grupta olduğu gibi avukatlar da çok eklemli toplumsal yaşam içerisinde kendine özgü habituslar inşa etmiştir. Avukatlık mesleğinin orta sınıf beyaz yakalıların dahil olduğu kültürel sınıfa mensup olduğundan, gündelik rutinlerinin incelendiği kısımda söz edilmişti. Kurum ve meslek kültürüne dahil olma sürecinde, şirketler ve idari kurumlar bu kültüre en iyi uyum sağlayabilecek adayları kendileri seçer. Ancak avukatlık mesleği, hiyerarşik bir yetkiye bağımlı olmadan hukuk fakültesini tamamlayan ve zorunlu avukatlık stajını yapanların bu mesleği seçme özgürlüğü olduğundan dolayı şirket kültüründen farklıdır. Dolayısıyla, avukatlık mesleğinin getirdiklerine karşın ölçülebilir bir adaptasyonu olmayan yeni avukatlar, bu mesleğe özgü temsiller ve pratikler ile çeşitli uyumsuzluklar yaşayabilir. Bu durumda da çeşitli direnme noktaları, başka bir deyişle taktikler üretilir. Bu bağlamda gündelik hayatta mesleğe yeni başlamış avukatlar tarafından üretilen taktikler de tez kapsamında incelenmiştir. Avukatlık mesleği, yaş hususunda da değinildiği üzere meslektaşlar içerisinde tecrübe ile statünün değiştiği bir meslektir. Türkiye toplumu gibi ihtiyar egemen kültür içindeki bir toplumda da genç avukatlar hem meslektaşları hem de müvekkilleri tarafından tecrübeli avukatların gerisinde konumlandırılmaktadır. Bu nedenle, görünmez bir mesleki hiyerarşiden söz edebilirsek, genç avukatların bu hiyerarşinin alt sıralarında yer aldığını söylemek mümkündür.

Şahsen avukatlık mesleğine yeni atılmış biri olarak konuyla ilgili çeşitli öznel deneyimlere ve düşüncelere sahip olarak çalışmaya başladım. Bu deneyimlerden hareketle çalışmamın ilk aşaması konunun ve çalışma alanının çerçevesini çizecek varsayımlar üretmek oldu. Bu varsayımlar her ne kadar sübjektif fikirlere dayanarak üretilse de kuramsal bir çerçeveye ve sahadan elde edilen verilerle yorumlanmıştır. Varsayımların tamamını incelemek için kullanılan kavram seti, ilgili başlıklarda tartışılmış ve pratikte elde edilen verilerle bağdaştırılmıştır. Çalışmanın varsayımlarını açıklamak ve tartışmak adına, ağırlıklı olarak çalışmada kullanılan yaklaşımlara bağıntılı kavramsal araçlardan yararlanılmıştır. Bu sette gündelik hayata, meslek kültürüne ve cinsiyet ile toplumsal cinsiyete dair kavramlar yer almaktadır. Gündelik hayata dair kısımda, Henri Lefebvre'nin mekâna dair eleştirileri ile Michel De Certau'nun strateji ve taktik kavramlarına değinilmiştir. Toplumsal cinsiyet bölümünde olduğu gündelik hayatın incelenmesinde de Pierre Bourdieu'nün habitus kavramından faydalanılmıştır. Mesleğin ne olduğuna ve avukatlığın nasıl bir meslek olduğuna dair tartışmada, Max Weber ve Talcott Parsons'un fikirleri ile statü, rol ve profesyonellik kavramlarına değinilmiştir. Toplumsal

cinsiyete dair tartışmada da cinsiyet, erkeklik, hegemonik erkeklik, eril tahakküm, erkeklik krizi, performativite ve yine habitus kavramlarından yararlanılmıştır.

Avukatların bir kültürel sınıfın mensubu olduğu yönündeki varsayım, çalışmanın kapsamını belirleyen önemli bir araştırma basamağı olmuştur.

Chicago ve Birmingham Okulları'nın yanında postmodern alt kültür yaklaşımları, alt kültürler üzerine yapılan çalışmalarla alt kültür hakkında belirli nitelikler ortaya koymaktadır. bu branşların sunduğu bilgiler ve tartışmalar ışığında alt kültürler ve kültürel sınıf hakkında zihnimde bir harita oluşmuştur. Bu bağlamda avukatlık mesleğini icra edenlerin bir alt kültür oluşturduğu düşüncesine katılmamaktayım. Bu fikir, avukatların kurumsal yapıları olan barolar için de geçerlidir. Başlangıçta avukatlık mesleğinin işçi sınıfı kapsamında yer alan meslekler gibi özgün bir kültürel yapılanmaya sahip olmadığı; avukatların sınıfsal bağlamda birbirleriyle sosyal gruplar ürettiği hususu çalışmaya başlamadan evvel tarafımda varsayılmıştır. Nitekim görüşmecilerden elde ettiğim veriler de bu varsayımla paralellik göstermektedir. Görüşmecilerin mensubu olduğu Eskişehir Barosu ile Ankara Barosu, alt kültüre işaret eden niteliklere avukatlık mesleğinin kendisinden daha fazla sahiptir. Baroların belirli bir kentte yaşayan avukatları barındırması, bu avukatların gündelik hayatlarında yer alan mekanların, bazı ritüellerin ve etkinliklerin ortak olması alt kültüre dair izlerdir. Ancak bu ortaklık, sosyoekonomik parametrelerin devreye girmesiyle ortadan kalkmaktadır. Çoğunlukla orta sınıfa mensup olmakla birlikte Türkiye'de her ekonomik sınıftan avukat mevcuttur. Hizmet akdiyle çalışan avukatlar işçi statüsündeyken bağlı çalıştıkları avukatlar patron statüsündedir. Bu noktada, vakit geçirdikleri mekanlar, sosyal grupları, katıldıkları aktivitelerde de bu parametreye bağlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, avukatlık mesleğinin kendisini ve mesleğe yeni başlamış avukatları bir alt kültür bağlamına almak doğru olmaz. Bununla beraber, Eskişehir ve Ankara Barosu çatısı altında olan avukatlar, postmodern alt kültür tanımlarına daha uygun bir birliktelik içindedirler. Şunu da unutmamak gerekir ki, 2021 yılı başı itibarıyla Ankara Barosu'na kayıtlı avukat sayısı 19.910 iken Eskişehir Barosu'na kayıtlı avukat sayısı 1383'tür. Bu sayıların yanı sıra bu barolara kayıtlı binlerce stajyeri de unutmamak gerekir. Bu büyük sayılar karşısında bu baroların kendisini bir alt kültür olarak değerlendirmek tutarlı olmaz; ancak bu baroların bazı alt kültürleri ihtiva ettiği söylenebilir. Ankara Barosu içerisinde yer alan birçok avukat grubunun yanı sıra ideoloji, etnisite, din, mezhep, yaş, cinsel kimlik, yönelim ve hatta hobiler ile ilgi alanları bağlamlarında ortak noktaları paylaşan birçok avukat vardır. Eskişehir Barosu'nun bünyesinde barındırdığı komisyonlar da birçok avukatı ortak paydada buluşturarak; gerek spesifik konularda think-tank niteliğinde fikir alışverişi yapmalarına gerekse ortak ilgi alanları olan çeşitli etkinliklerle birlik

olmalarını sağlamaktadır. Bununla beraber hem geleneksel hem de post modern alt kültür tanımları bağlamında, avukatlık mesleğinin kendisinin ya da mesleğe yeni başlamış avukatların genel ve kentler özelinde alt kültürün baskın niteliklerini taşıdıklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Taşıdıkları sosyoekonomik benzerlikler bağlamında mesleğe yeni başlamış avukatları kültürel sınıfın bir parçası olarak varsaymıştım. Elde ettiğim veriler ile kuramsal tartışmayı birlikte ele aldığımda mesleğe yeni başlamış avukatları bir kültürel sınıf olarak nitelendirmek gerektiğini, bu nedenle varsayımla araştırmanın sonunda sahip olduğum fikirlerin örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Avukatların büyük bir kısmı siyasal ve kültürel iktidara karşı hukukun uygulanmasını savunduğu için mesleğin kendisinin politik olarak muhalif kabul edilse bile bu genellemeye uymayan birçok avukat da mevcuttur. Dolayısıyla Türkiye’de avukatlık mesleğinin kendisinde ve Eskişehir ile Ankara Barosu özelinde barolarda alt kültür kabul edilebilecek kadar makul miktarda emarenin bulunduğunu söylemek zordur. Mesleğe yeni başlamış avukatlar açısından bu durum, aile ve sosyal çevre bağlamında benzer bir durumdadır. Mesleki açıdan buldukları sosyoekonomik konum sosyal hiyerarşinin alt katmanlarında olsa bile ailelerinin ekonomik ve kültürel konumları farklıdır. Ancak, gündelik hayatlarında daha fazla ortak davranış pratikleri ve alışkanlıkları paylaşırlar.

Bir diğer varsayım, avukatlık mesleğinin ve kültürünün ataerkil toplumsal cinsiyet düzeni çerçevesinde inşa edildiği yönündedir.

Avukatlık mesleğinin kendisinin de toplumda var olan hegemonyanın temsilini taşıdığı, ürettiği ve mesleğe yeni başlamış avukatlar arasında dolaşıma soktuğu varsayımı da bu varsayım kapsamında ele alınmıştır. Antonio Gramsci, hegemonik iktidarın gündelik hayatı şekillendirdiğini öne sürmüştür. Ona göre hegemonik iktidar toplumsal kurumlar aracılığıyla rızayı elde ederek kendi ideolojisini gündelik hayat içerisinde sürekli yeniden üretir. (Bennett, 2005: 11). İlgili varsayımla ilgili temsiller, toplumsal cinsiyet kapsamında ele alınan bir model olan hegemonik erkekliğin, ihtiyar egemen kültürün ve ülkede egemen olan sosyopolitik yapının temsillerini kapsamaktadır. Ayrıca diğer meslek mensupları içerisinde avukatların kendilerini nasıl konumlandığı, hegemonik bir ilişkinin mevcut olup olmadığı da önemlidir. Avukatların toplumsal cinsiyet hegemonyası içindeki gündelik pratikleri, hegemonik temsilleri alımlama biçimleri ve bu hegemonya karşısında geliştirdikleri taktikleri kapsamaktadır. Görüşmecilerle yapılan derinlemesine görüşme ile bu varsayımın yönelik bulgular elde edilmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlama, cinsiyete dayalı hiyerarşiyi, ayrımcılığı ve tahakkümleri meşru kılan kurgulanmış gerçekliği sorgulama

bakımından kullanılan bir kavram olarak değerlendirilir. Türkiye’de avukatlık mesleği, cinsiyet dağılımı bakımından en dengeli mesleklerden biridir (barobirlik.org). Hal böyle olmakla beraber, her kültürel yapı gibi avukatlık kültürü ve meslektaşlar arası ilişkiler de ataerkil toplumsal düzenin temsillerini barındırmaktadır. Diğer yandan, gerek hakimlik, savcılık gibi hukukla ilgili diğer meslek mensupları ile ilişkilerinde gerekse müvekkilliği ile ilişkilerinde, toplumsal cinsiyet rolleri önemli rol oynamaktadır. Tez çalışmasında, hegemonya kavramı, toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmiş, genç kadın avukatların gündelik hayatlarında bu kavram ile karşılaşmaları, deneyimleri ve mücadele pratikleri ortaya konulmuştur. Toplumsal cinsiyetin avukatlık mesleğindeki temsilleri ile hegemonya kavramı, Kültürel Çalışmalar Okulu’nun kuramsal tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın varsayımlarından bir diğeri, mesleğe yeni başlamış avukatların gündelik hayatta etkileşim içerisinde oldukları diğer özneler ile toplumda mevcut olan kültürel hegemonyaya dayalı rollere sabitlenmeye çalışıldığına yöneliktir. Bu kapsamda mesleğe yeni başlamış avukatlar gündelik hayatlarında karşılaştıkları öznelerle ilişkilerinden çıkarım yapmaktadırlar. Hâkim ve savcılar gibi devlet otoritesinin doğrudan temsilleri olan özneler ile avukatların karşılaşmalarında gayri resmi bir sosyal hiyerarşinin inşa edildiğine dair ön kabul araştırılmaya başlanmış, görüşmecilerin verdiği cevaplar da şahsımı bu ön kabulün olduğu noktaya yönlendirmiştir. Hâkim ve savcılar gibi memurlar, kolluk ve müvekkillerle ilişkilerde de mesleğe, yaşa, tecrübeye ve cinsel kimliklere dayalı egemen kültürel davranış kalıplarıyla yaklaşılma ve kendilerinden bu toplumsal kalıplara dayalı rolleri yapmaları beklenmektedir. Mesleğe yeni başlamış avukatlar bu davranış setleri ve beklentilerin bazı meslektaşlarında da olduğuna tanıklık etmektedirler.

Çalışmanın ikinci kısmı, ‘Kuramsal Tartışmalar’ bölümünde konuyla ilgili önceden yapılmış akademik yorumlamalar ile konuyla ilgili yararlanılan kavram seti aracılığıyla, nitel araştırma yoluyla elde edilen bulguların değerlendirilmesinden ibarettir. Çalışma kapsamında Eskişehir’de yer alan bir hukuk bürosunda yaklaşık 1,5 aylık bir gözlem yapılmış bunun yanı sıra Ankara ve Eskişehir’de yaşayan 8’i kadın 8’i erkek toplam 16 katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcı gözlem, 2020 yılında başlayan Covid- 19 salgınının yoğun olduğu bir dönemde yapıldığından maske ve mesafe kurallarına dikkat edilmiş; büronun yoğun olmadığı günler gözlem için tercih edilmiştir. Hem bu nedenle hem de görüşmeci sayısının daha fazla olması nedeniyle derinlemesine görüşmeler veri toplamam açısından katılımcı gözlemden daha verimli geçmiştir. Yine salgın nedeniyle bazı görüşmecilerle video konferans yöntemiyle görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan görüşmecilere, yarı yapılandırılmış 27 adet soru sorulmuştur. Bu sorular, varsayımların pratikteki karşılığını bulmaya yönelik düzenlenmiş sorulardır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, önceden hazırlamış olduğum bir soru seti mevcuttu. Bu soru setine sahip olmakla

birlikte elimde yarı yapılandırılmış soru formu olduğundan görüşmenin akışına göre soruların sırasını değiştirebilme imkânı buldum.

Soruların bir kısmı, avukatlık mesleğinin ve baroların kültürel niteliğinin tespitinin yapılmasını ve ilk varsayıma cevap aranmasını amaçlar. Bu bağlamda mesleğe yeni başlamış avukatlara, gündelik rutinleri, alışkanlıkları ile alt kültürle bağdaştırılan sorular yöneltilmiştir. Mesleğe yeni başlamış avukatların bu yöndeki sorulara verdiği cevaplar, ilk varsayımda da olduğu gibi kültürel sınıfa işaret etmektedir.

Avukatların bir kültürel sınıfın mensubu olduğu ve baroların bir alt kültür niteliği taşımadığı varsayımının araştırılması konusunda iki farklı ildeki baro mensubu avukatların görüşmeci olması sebebiyle, iki farklı kültürel ortamın içinde olduklarını kabul ettiğim görüşmecilerle iletişim kurmuş buldum. Çalışma kapsamında Türkiye'deki mesleğe yeni başlamış avukatların ve baroların bir alt kültür oluşturduğuna yeterli bir veri elde edememiştir. Benzer ortamlarda bulunma, benzer gündelik rutinelere sahip olma ve kullandıkları dilin bazı yönlerden benzerlik içermesi gibi alt kültürü işaret eden bir takım nitelikler tespit edilse de bunlar bir alt kültürün varlığından söz etmek için şahsımı ikna etmemiştir.

Diğer sorular mesleğe yeni başlamış avukatların diğer öznelerle karşılaşmalarında, ikinci ve üçüncü varsayımın sunduğu kültürel süreçlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini irdelemeye yöneliktir. Gündelik hayatlarının aktörleri olan müvekkillerin, yargının diğer öznelerinin ve hatta meslektaşların bazıları mesleğe yeni başlamış avukatlarla iletişimlerinde egemen kültürel kalıplara uygun temsiller sergilemekte, onların temsile ettiği bu kültürel kalıplar mesleğe yeni başlamış avukatların habitusunu dönüştürmektedir. Görüşmeciler, verdiği cevaplarla bu yapının pratikteki izdüşümünü ortaya koymuştur. Avukatların karşılaştığı bu temsilleri nasıl alımladıkları da derinlemesine görüşmelerle irdelenmiştir. Avukatların gündelik hayatta karşılaştıkları bütün aktörlerin tamamının da bu kültürel temsilleri taşımadığı da görüşmecilerin cevapları neticesinde ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin sorularda kadına görüşmeciler çok daha detaylı bilgileri şahsımla paylaşmıştır. Erving Goffman (2002: 53), gündelik hayatta kadınların, ataerkil hegemonya tarafından üretilen toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde hareket etmek zorunda kaldıklarını ve bu yönden gündelik pratiklerinin erkeklerden farklı olduğunu belirtmiştir. Bu roller çerçevesine hapsolan kadınların gündelik taktik ve manevra kabiliyeti de erkeklere oranla daha sınırlıdır. Türkiye'de her meslek dalında olduğu gibi avukatlık mesleği bağlamında da toplumsal cinsiyet eşitsizliği mevcuttur (Balci, 2019: 34). Hal böyle olmakla beraber, verilerden anlaşıldığı üzere Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu mesleklerden biri avukatlıktır. Hatta kamu hizmeti olarak görülen meslekler arasında, bazı queer bireylerin

toplumsal cinsiyet kimliğini gizlemeden yaptığı nadir mesleklerdendir. Ancak; gerek eril tahakkümlerle kodlanmış hukuk sistemi gerekse avukatlık mesleğinin çeşitli boyutları, kadın avukatların ikinci planda yer almasına neden olmuştur. Bunun yanında, profesyonel hayatın her alanında görülen ayrımcılıklarla kadın avukatlar da karşılaşmaktadır. Bir büroya iş başvurusunda hamile olup olmaması, ev ve aile sorumluluklarının olup olmaması gibi kadını kamusal alandan soyutlayan düşünceler ile kadınların karar alış aşamasında daha duygusal olduğu, kadınların yönetsel yeteneklerinin olmadığı yönünde basmakalıp düşünceler, kadın avukatların profesyonel hayatında karşılarına çıkan toplumsal cinsiyet temelli sorunlar olmaktadır.

Türkiye toplumu ataerkil toplumsal cinsiyet düzeninin hâkim olduğu; gündelik hayatta, medyada, kurumlarda ve kültürde ataerkil temsillerin bu düzeni yeniden ürettiği bir yapıya sahiptir. Avukatlar da Türkiye toplumunun farklı katmanlarında yetişmiş, belirli edinilmiş statülere sahip, farklı kültürlerin etkisini habituslarında barındıran bireylerdir. Dolayısıyla avukat olmadan önce de kültürel kimliklere sahiptirler. Avukatlık mesleğine girişten itibaren, araştırmacı olarak benim de ortaya koymaya çalıştığım temsiller ve davranış pratikleriyle karşılaşılır. Bazıları bunu içselleştirirken bazıları bu temsil ve pratiklere direnirler. Görüşmeciler avukatlar toplumsal cinsiyet meselesinde insan hakları, adalet ve eşitliğe odaklanmışlardır. Hukuk eğitimin nosyonunun bunu öğrencilere aşılmasının yanı sıra barolar gibi kurumsal yapılar aracılığıyla da bu hakları kolektif olarak da savunmaktadırlar. Görüşmecilerin cevaplarında verdiği bu ve bu konuyla ilgili diğer bilgiler dolayısıyla avukatlık mesleğinin toplumsal cinsiyet düzeni eleştirisinin olduğu ve bu konuda içinde buldukları toplumun genelinden daha fazla farkındalık sahibi olduklarını söyleyebiliriz. Hal böyle olmakla beraber avukatlık mesleği içinde de hegemonik erkeklığe dair temsillerin olduğu eleştirileri de mevcuttur. Bu eleştiriler, gündelik hayatta bir model olarak karşımıza çıkan hegemonik erkeklik temsillerine yöneliktir. Bazı erkek avukatların giyim tarzları, saç ve sakalları, kullandıkları arabalar, vakit geçirdikleri mekanlar, müvekkil profilleri gibi özellikler, özellikle kadın avukatlar tarafından hegemonik erkeklik modeline benzeme çabasıdır ibarettir. Görüşmecilere göre bu temsiller, kuramsal kısımda betimlenen modern çağın başarılı iş adamı imajında olabileceği gibi sert görünümlü klasik imajda da olabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili en fazla bilgi, mesleğe yeni başlamış kadın avukatların gündelik hayatın diğer aktörleriyle karşılaşmaları hakkında söylediklerinden elde edilmiştir. Özellikle müvekkillerle olan ilişkileri topluma egemen olan ataerkil kültürün temsillerini kendilerine sunmaktadır.

Görüşmecilerin hâkim ve savcılarla olan gündelik ilişkilerine dair verdikleri bazı cevaplar, ilgisi olduğunu düşündüğüm varsayımlarla tam olarak örtüşmemekte veya bütün görüşmeciler bazı

konularda aynı yönde bir fikre sahip değildirlir. Örneğin hiçbir görüşmeci, hâkim ve savcılarla iletişimlerinde egemen toplumsal cinsiyet temsilleri ile karşılaşmadığını öne sürmüştür. Bunun yanı sıra sosyal bir hiyerarşi inşa etme çabası konusunda görüşmecilerin düşüncelerinde farklılıklar tespit edilmiştir. Bazı görüşmeciler bu yapıyı kumaya yönelik tutum ve davranışlarla karşılaştıklarını ifade ederken bazı görüşmeciler de böyle bir durumla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Toplumsal cinsiyete dair sorulan sorularda ise kadın ve erkek görüşmecilerin düşünceleri konusunda farklılıklar mevcuttur. Bu konularda erkek görüşmeciler, kadınlar kadar deneyime sahip olmadıkları ve bu temsillere onlar kadar maruz kalmadıkları için bu konuda anlattıkları kadın görüşmecilerin anlattıklarına göre oldukça sığ kalmıştır.

Türkiye’de iktidarların insan hakları, özgürlükler ve hukuk devleti ilkeleri hakkındaki politikaları, örgütlü bir avukat birliği olan baroları da iktidarlar nezdinde politikleştirmekte ve baroları politik bir eksene oturtmaktadır. Bunların yanında, mevcut siyasal iktidar döneminde hukuka duyulan güvenin azalması, avukatlara yüklenen yüksek vergiler ile mesleki ve ekonomik güvencelerin çeşitli politikalarla erozyona uğratılması, baroların politik konumunu pekiştirmektedir. Dolaylı olarak avukatlık mesleği de politik bir konuma sahiptir. Elbette her avukatın politik görüşü farklı olmakla beraber, politik gündemde meslekleriyle ilişkili konuların politik konumlarını dönüştürüp dönüştürmediği okuyucuya sunulmuştur.

Tez çalışması sırasında görüşmecilerden bazıları gündelik hayatta farkında olmadan uyguladığı davranışları ve alışkanlıkları, cevap verirken fark ederek şaşkınlığa düşmüşlerdir. Gündelik hayatın alametifarikası olan bu özellik, bize hayatın en sıradan halinde bile belli ideallerin, inançların ya da değerlerin var olduğunu göstermektedir. Görüşmelerden anlaşılan şu ki, mesleğe yeni başlamış avukatların ortak hedefi hayatlarında var olacak bir düzendir. Mesleğe yeni başlamış olmanın yaşla bir ilgisi bulunmasa da bu çalışma kapsamında görüşülen kişilerin biri hariç tamamının yaşı 30’dan küçüktür. Bu nedenle ülkedeki diğer gençlerin taşıdığı kaygıları taşımaktadırlar. Bu kaygılardan en fazla paylaşılan ekonomik kaygılardır. İşsiz kalma, ekonomik bağımsızlığını elde edememe, ofislerinin giderlerini ödeyememe gibi kaygılar, mesleğe yeni başlamış avukatları derinden etkilemektedir. Öyle ki, gelecek planlarına dair verilen yanıtlarda Kamu Personeli Seçme Sınavı ve diğer kurum sınavlarına girmeyi düşünen görüşmecilerin sayısının da oldukça fazla olduğu görülmüştür. Furkan’ın (27) söylediği Halil’in (27) de katıldığı ‘5 yıl önce avukat olsaydık şu an altımızda bir araba olurdu’ cümlesi, avukatlık mesleğinin ekonomik olarak her geçen gün nasıl eridiğinin bir özeti niteliğindedir. Gerek üniversite sınavına hazırlanırken gerek üniversite gerekse staj dönemlerinde verdikleri emeğin karşılıklarının artık bulunmaması, mesleki enflasyon ile ekonomik kaygıların her birinin gün geçtikçe gerçekleşmesi, mesleğe yeni başlamış avukatları, ülkenin bütün gençleri gibi umutsuzluğa sürüklemektedir.

Bu çalışma yalnızca 81 ilden ikisine üye 16 avukatın ve stajyerin görüşlerini kapsayan bir çalışma niteliğindedir. Bir baronun alt kültür olarak ele alınabilmesi yapılacak sair araştırmalarla elbette mümkündür. Farklı baroların konu edinildiği, ileride yapılacak alt kültür çalışmalarıyla bu tezde ortaya koyduğum bakış açısına farklı yaklaşımlar ve eleştiriler getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acker, J. (1989). The Problem with Patriarchy. *Sociology*, 23(2), 235– 240.
- Adıgüzel, O., & Tanrıverdi, H., & Özkan D. S. (2011). Mesleki Profesyonellik ve Bir Meslek Mensupları Olarak Hemşireler Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 235- 260.
- Agamben, G. (2006). *Çocukluk ve Tarih Deneyiminin Yıkımı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Aile içi Şiddet. 21 Ocak 2022 tarihinde, <http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2013/11/Aile-ici-siddet-HUNEE-2008-AnaRapor.pdf> adresinden erişildi.
- Akbaş, K. (2011). *Avukatların Sınıfsal Konumlarındaki Değişim: İstanbul Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.
- Akça, E. B., & Ergül, S. (2014). Televizyon Dizilerinde Erkeklik Temsili: Kuzey Güney Dizisinde Hegemonik Erkeklik ve Farklı Erkekliklerin Mücadelesi. *Global Media Journal: TR Edition*, 4(8), 13- 39.
- Alasuutari, P. (1999). Introduction: Three Phases of Reception Studies. *Rethinking the Media Audience: The New Agenda*, Pertti Alasuutari (ed.). SAGE.
- Aldridge, M., & Evetts, J. (2003). Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *The British Journal of Sociology*, 54(4), 547–564.
- Alkım, B. (1991). Yazının Başlangıcı. *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-, Sayı 41, 3-15.
- Altıok, H. Ö.ve Üstün. B. Profesyonellik: Kavram Analizi, *DEUHYO ED*, 7 (2), 151- 155.
- Alver, K. Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/felsefe_ao/kultursosyolojisiyekult.calismalar.pdf adresinden erişildi.
- Arat, N. (1992). *Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu: Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Say Yayınları.

- Arpacı, M. (2020). Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik. *İmgelem*, 4(6), 245- 264.
- Atay, T. (2018). Sunuş Yazısı. Harmanşah, R., Nahya, Z. N. Nahya (Der) içinde, *Etnografik Hikayeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* (s. 9-16). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atılğan, E. Ü. (2021). Eril Şiddet Davalarında Feminist Avukatlık: Eril Hukuk Kültürünü Dönüştürücü Bir İmkân, içinde, *Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı Kitabı*. (s. 19- 29).
- Auman, Z. (2012). Times of Interregnum. *Ethics & Global Politics*, 5:1, 49-56.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'in Üçlü- Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân- Diyalektiği, *Dosya*, Sayı 17, 7-17.
- Aydın, G. A., & Karaduman, S. (2017). Hegemonik Erkekliğin Medyadaki İnşası ve Temsili: Survivor 2017 Program İncelemesi. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2(2), 26-40.
- Aydoğan, D. (2020). Hegemonik Erkeklik Krizi ve Yeni Türk Sineması'nda Erkeklik Halleri. *Erciyes İletişim Dergisi*. Cilt 7, Sayı 1, 1-24.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı/Number 54, Haziran 2015, 273-282.
- Balcı E. (2019). Hukukun Öncü Kadınları: Türkiye'de Kadınların Hukuk Mesleğine Giriş Üzerine Bir İnceleme. *Fe Dergi*. 11, 1, 34-47.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231- 274.
- Barriball, K. L., & While, A. (1994). Collecting Data Using a Semi- Structured Interview: A Discussion Paper. *Journal of Advanced Nursing*. 19(2), 328- 335.
- Bauman, Z., (2009). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bennett A., & Kahn-Harris, K. (2004). *After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture*. New York: Palgrave MacMillan.

- Bennett, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (N. Tokdoğan, B. Şenel, & U. Y. Kara, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- Bogoch, B. (1997). Gendered Lawyering: Difference and Dominance in Lawyer-Client Interaction. *Law & Society Review*, 31(4), 677-712.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Richard Nice (çev.). New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1987). The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *The Hastings Law Journal*, Volume 38, Issue 5, 814-853.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Matthew Adamson (çev.). USA: Stanford.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. Bediz Yılmaz(çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bozkurt H. A. (2018). Avukatlık Mesleğinin Tarihesine Bir Bakış. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 211-223.
- Bozok, M. (2009). Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru. içinde: *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı: Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Altan Basım.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*. Çiğdem Çidamlı (çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Brundage, J. A. (1994). The Rise of the Professional Jurist in the Thirteenth Century. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 185-190.
- Buckley, C., & Clark, H. (2012). Conceptualizing Fashion in Everyday Lives. *Design Issues*, 28(4), 18-28.
- Bush, V. vd. (2017). The Sales Profession as a Subculture: Implications for Ethical Decision Making. *Journal of Business Ethics*, 142, 549-565.

- Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519- 531.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*. Cüneyt Çakırlar, Zeynep Talay (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Başak Ertür (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Callinicos, A., & Harman, C. (1994). *Değişen İşçi Sınıfı: Günümüzde Sınıf Yapısı Üzerine Denemeler*. (Çev.) Osman Akınhay (çev.). İstanbul: Z Yayınları.
- Carrigan T., & Connell B., & Lee J., (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 14(5), 551–604.
- Cezasızlık nedir? 10 Ekim 2021 tarihinde, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/cezasizlik> adresinden erişildi.
- Cihan, Ü. ve Karakaya, H. (2017). Kadın- Erkek kavramları Bağlamında Şiddet ve Şiddetle Mücadelede Sosyal Hizmetin Rolü. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (4), 297-324.
- Cinsiyetlerine göre Yönetici Sayıları. 4 Mayıs 2021 tarihinde, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/yoneticilerin-yuzde-147si-kadin> adresinden erişildi.
- Cirhinlioğlu, Z. (1997). *Türkiye’de Hukuk Mesleği*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Collier, R. (2003). *Masculinity, Law and the Family*. New York: Routledge.
- Connell R. W., & Messerschmidt J. W. (2005). Hegemonic Masculinity Rethinking The Concept. *Gender & Society*, Vol. 19, No. 6, December 2005.
- Connell R. W., Wood J. (2005). Globalization and Business Masculinities. *Men and Masculinities*, 7(4), 347-364.
- Connell R.W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.

- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. Cem Soydemir (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept. *Gender & Society*, 19 (6), 829- 859.
- Coşar, V. D. (2018). Avukatlık Mesleğinin ve Baroların Tarihsel Gelişimi. *Ankara Barosu Dergisi*, 2018/4, 225- 242.
- Cranny- Francis A. (2002). *Gender Studies: Terms and Debates*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Crook John A. (1967). *Law and Life of Ancient Rome*. Ithaca: Cornell University Press.
- Çavdar A., & Boyacıoğlu İ. (2019). Sosyal Psikolojik Bakış Açısından Feminist Kimlik: Türkiye İncelemesi. *Nesne*, 7(15), 282- 300.
- Çelik, G. (2016). Erkekler (de) Ağlar!: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü. *Fe Dergi*, 8, No. 2 (2016), 1-12.
- Çelik, H. (2013). *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçerikli Görüntülerin Yetişkinler Üzerindeki Etkileri: Behzat Ç. Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıvgın, Y., & Gökçe, F. (2018). Avukatlık Mesleğindeki Dönüşüm ve İşçi Avukatlık. *Ankara Barosu Dergisi*, 2018/4, 519- 534.
- Daniels M. J. (1959). Relational Status and the Role Concept. *The Pacific Sociological Review*, 2(1): 8, 41–48.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (Çev.) Özcan, L. A. *Ankara. Dost Kitabevi*.
- Demir, Ş. (2011). Avukatlık Kariyeri Üzerine Düşünceler II. *Ankara Barosu Dergisi*, 2011/4, 333- 349.
- Dudovskiy, J. (2017). Samsung Organizational Culture: Seniority-Oriented Culture that Needs to Change.2017, <https://research-methodology.net/samsung-organizational-culture-seniority-oriented-culture-needs-change/> adresinden erişildi.
- Duncan O., & Blau P. M. (1967) *American Occupational Structure*. New York: Wiley.

- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2012 Cilt:11, Sayı:39, 309-321.
- Duran, S. (2018). Kültür ve Sınıf İndirgemeci Yaklaşımların Eleştirisi ve İlişkiselliğin Yaratacağı İmkanlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. Cilt 16, Sayı 63, 48-80.
- Durant, L. V. (2004). Gender Bias and the Legal Profession: A Discussion of Why There Are Still So Few Women on the Bench. *Race Relig. Gender & Class*, 181, 180- 206.
- Dursun O. (2018). Toplum Pierre Bourdieu ile Düşünmek. *Yeditepe Üniversitesi Global Media Journal- TR Edition*, vol.8, no.16. 68- 123.
- Dünya Şiddet Verileri. 26 Haziran 2021 tarihinde, https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/chap1.pdf adresinden erişildi.
- Eisenstein, H. (2005). A Dangerous Liaison? Feminism and Corporate Globalization. *Science & Society*, 69(3), 487- 518.
- Elveriş, İ. ve Kalem, S. (2018). Siyaset Yapmak Ya Da Yapmamak: 2018 İstanbul Barosu Seçimlerine Bir Bakış. *Ankara Barosu Dergisi*, 2018/4, 163- 208.
- Erez, H. (2003). *Kültür- Mekân Etkileşimine Bağlı Şehirsiz Dokü Farklılaşmaları: Kumkapı-Süleymaniye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ersoy, N. G. ve Konakçı B. (2016). Neoliberalizm, Avukatlık Mesleğinin Dönüşümü ve Kadın Avukatlar. *Kadın/Woman* 2000, 17(2), 161-176.
- Esirgen, S. Ö. (2014). Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık. *AÜHFD*, 63 (4), 737- 778.
- Eskişehir nüfus. 10 Ocak 2022 tarihinde https://www.eskisehir.bel.tr/sayfalar.php?sayfalar_id=16 adresinden erişildi.
- Ezgi, Ş. (2014). *Emergent Distinctions in the Juridical Field: The Case of 'Plaza Attorneys' in Turkey*. (Yüksek Lisans Tezi). Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı.
- Fazlıoğlu F. N. (2019). Lütfi Ö. Akad'ın Göç Üçlemesi: Yaklaşan Erkeklik Krizi ve Kadınların Yükselişi. *TRT Akademi*, Cilt 04, Sayı 07, Ocak 2019.

- Fazlıoğlu, F. N. (2019). Lutfi Ö. Akad'ın Göç Üçlemesi: Yaklaşan Erkeklik Krizi ve Kadınların Yükseliş. *TRT Akademi*, Cilt 04, Sayı 07, 42- 60.
- Featherstone, M. (1992). The Heroic Life and Everyday Life. *Theory, Culture & Society*, 9(1), 159–182.
- Fetterman, D. M. (1998). *Ethnography: Step by step* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Flemmen M., Jarness V., ve Rosenlund L. (2017). Social Space and Cultural Class Divisions: The Forms of Capital and Contemporary Lifestyle Differentiation. *The British Journal of Sociology*, 69(1), 124- 153.
- Foucault, M. (2001). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Aktaş, Ş. (Çev.). İstanbul: YKY, 2. Baskı.
- Gilbert, D. L. (2011). *The American Class Structure in an Age of Growing Inequality*. Los Angeles: Pine Forge Press, Print.
- Goffman, E. (2002). *Front and Back Regions of Everyday Life*. Highmore, B. (Ed.). *The Everyday Life Reader* (p. 50-58). New York: Routledge Publishing.
- Golberg, H. (1976). Hazards of Being Male: Surviving the Myth of Masculine Privilege. *Signet*, 1977, 86- 97.
- Gottfried, H. (1998). Beyond Patriarchy: Theorising Gender and Class. *Sociology*, Vol. 32, No. 3, August 1998.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of a Profession. *Social Work*, 2, 44-55.
- Guins, R. ve Cruz, O. Z. (Ed.). (2005). *Popular Culture: A Reader*. London: Sage.
- Güngör, N. (2020). Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni. *TRT Akademi*, Cilt 5, Sayı 10, Temmuz 2020, 514- 535.
- Gürkan, Ö. C. ve Çetin, F. C. (2009). Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, vol.2, 124-129.
- Gürses, İ. (2007). *Avukatların Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sakarya Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı.

- Habitus nedir? 6 Ağustos 2021 tarihinde, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/habitus> adresinden erişildi.
- Hall, S. (1996). *Introduction: Who Needs Identity?. Questions of Cultural Identity*. (Ed.) Hall, S. ve Gay, P. Londra: SAGE. 1-17.
- Hall, S. (1996). The Problem Of Ideology: Marxism Without Guarantees. içinde: *Critical Dialogues in Cultural Studies*. Morley and Chen (der.). Londra: Routledge. 25-47.
- Hebdige, D. (2004). *Altkültür: Tarzın Anlamı*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Hewitt, N. (2010). *No Permanent Waves*. Rutgers University Press.
- Highmore, B. (2002). Introduction: Questioning the Everyday. içinde: *In The Everyday Life Reader*, Routledge, 1-38.
- Hobdell, K. ve Stanko, E. A. (1993). Assault on Men: Masculinity and Male Victimization. *The British Journal of Criminology*, Volume 33, Issue 3, Summer 1993, Pages 400–415.
- Holmes, M. (2000). Second- Wave Feminism and the Politics of Relationships. *Women's Studies International Forum*, 23(2), 235-246.
- Hooks, B. (2004). *The Will to Change: Men, Masculinity, and Love*. Beyond Words/Atria Books.
- Horrocks, R. (1994). *Masculinity in Crisis: Myths, Fantasies, and Realities*. New York: St. Martin's Press.
- Horzum, Ş. (2018). Erkek ve Erkeklik Çalışmaları: Sorunsaldan Kuramsala. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4, 75-101.
- HSK (2019). Türkiye’de Hâkim Ve Savcı Kadro Durumu. 23 Aralık 2021 tarihinde, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/a062014e-6b7b-4ff7-bc47-4ba6a4478b6b.pdf> adresinden erişildi.
- Hüsünbeyi, M. (2011). Şiddetin Normalleştirilme Süreci: Aktarım Notları. *Bü'de Kadın Gündemi*, Sayı 20. 20 Kasım 2021 tarihinde, http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=620#_ftn2 adresinden erişildi.
- İmançer, D. (2006) (der.) *Medya ve Kadın*. İstanbul: Ebabil Yayınları.

- İnanıcı, H. (2008). 21. Yüzyılda Avukatlık ve Baro: Eleştirel Bir Değerlendirme. içinde: *21. Yüzyılda Avukatlık ve Baro*. İstanbul: Legal Yayınları.
- İnce, G. B. (2019). Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Bir Alt-Alan Olarak Yerel Basın: İzmir Örneği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 35-66.
- İncirlioğlu, E.O. ve Kılıçbay, B. (Der). *Mekân ve Kültür*. Birinci Baskı. İstanbul: Tetragon, 149-156.
- Jenks, C. (2007). *Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı*. (Çev.) Demirkol, N. İstanbul: Ayrıntı.
- Johngseok B. (1997). Beyond Seniority-Based Systems: A Paradigm Shift in Korean HRM?. *Asia Pacific Business Review*, 3:4, 82-110. DOI: 10.1080/13602389700000044
- Kadın avukatlar araştırması. 26 Haziran 2021 tarihinde, <https://www.forbes.com/sites/kimelsesser/2018/10/01/female-lawyers-face-widespread-gender-bias-according-to-new-study/?sh=3462999f4b55> adresinden erişildi.
- Kalekin-Fishman, D. (2003). Sociology of Everyday Life. *Current Sociology Review Article*, 715-732.
- Karabağ Sarı, Ç. (2014). İzleyici Araştırmaları ve Politik İmkân Sorunu. *Moment Dergi*, 1(2), 241-269.
- Karabulut, U. (2013). Muhâmât Kanunu: Türkiye’de Avukatlık Kurumunun Düzenlenmesi ve İstanbul Barosunda Yaşanan Tasfiyeler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 79- 104.
- Karademir, I. vd. (2016). Orta Sınıf’ların Farklı Kesitleri: Sınıf Geçmişi, Kültür Pratikleri Ve Mesleki Statü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 64- 107.
- Kars, F. ve Özkul, M. (2021). Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler. *Sosyolojik Bağlam*, 2(1), 37-63
- Kaukainen, J. (2002). The Help-Seeking Decisions of Violent Crime Victims: An Examination of the Direct and Conditional Effects of Gender and the Victim-Offender Relationship. *Journal of Interpersonal Violence*. Volume: 17 Issue: 4, page(s): 432-456.

- Kaya, B. ve Suzuki, H. M. (2020). Modern Türkiye’de Orta Sınıf Çalışmaları: Tarihsel Literatür Değerlendirmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1) , 325-349 . DOI: 10.11616/basbed.v20i53206.689544
- Kayar, İ. (2005). Sermaye Piyasasında Mesleki ve Etik Kurallar Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, 97- 112.
- Kaymas. S. (2012). Egemene Direniş Olarak Alt Kültürü Okumak: Alt Kültür Örüntüsü Olarak Ankaralı Şarkıcıları Anlamlandırmaya Dair Bir Deneme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Ekim 2012, 177-211.
- Kırış, E. (2019). Fransız Sosyoloji’sinde Gündelik Hayat Çalışmaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2019, 131-145.
- Kimmel, M. (1997). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame And Silence. içinde: M. M. Gergen ve S. N. Davis (Eds.). *Toward a New Psychology of Gender*. New York: Routledge, 223–244.
- Klegon, D. (1978). The Sociology of Professions. *Sociology of Work and Occupations*, 5(3), 259–283.
- Koca, E., Koç, F. ve Vural, T. (2007). Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül, Ankara, 793-808.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 25. Sayı, 2012/2, 85-101.
- Koytak, E. (2020). Meslek Sosyolojisinde Teorik Yaklaşımlar. *Journal of Economy Culture and Society*, 1, 1-27.
- Köse, H. (2020). Neoliberal Estetik’ten Habitus’a Bourdieu ve Popüler Kültür. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1), 39-61.
- Köseoğlu, M. A. (2019). *Kriz, Yüzleşme, Yeniden İnşa: Behzat Ç. 'de Erkeklik Anlatıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kraus, M. W., Piff, P. K. ve Keltner D. (2011). Social Class as Culture. *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 246- 250.

- Kurtar, S. (2013). Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı. *İdealkent, Cilt 4, Sayı 10*.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (1971). *Everyday Life in the Modern World*. (Çev.) Rabinovitch, S. New York: Harper & Row.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev.) Gürbüz, I. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi*. (Çev.) Ergüden, I. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel Devrim içinde Şehircilik Yanılsaması*. (Çev.) Sezer, S. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev.) Ergüven, I. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev.) Gürbüz, I. İstanbul: Metis.
- Lefebvre, H. ve Regulier Katherine (2005). Gündelik Hayat ve Ritmleri. (Çev.) Gen, E. *Birikim, Sayı 191*.
- Levant, R. F. (1997). The Masculinity Crisis. *The Journal of Men's Studies*, 5(3), 221–231.
- Lizardo, O. (2004). The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 34(4), 375–401.
- Macnamara, J. (2006). "Dissing" Men: The New Gender War. *On Line Opinion*.
- Mandel, E. (1991). *Sosyalizmin Geleceği*. Başkaya, F. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Mandıracıoğlu, A., Lüleci, N. E. ve Özvurmaz, S. (2017). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'nde Toplumun Yaşlılara Yönelik Görüşleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, Cilt (Vol.) 10, Sayı (Number) 2, 76-86.
- Mansplaininig nedir? 26 Haziran 2021 tarihinde, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/mansplaining-definition-history> adresinden erişildi.

- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev.) Akınhay, O. ve Kömürçü, D. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*. (Çev.) Belli, S. Ankara: Sol Yayınları.
- Mattingly, P. The Meaning of Professional Culture. *The Review of Education*, 3:6, 435-445.
- Meder, M. ve Çeğın, G. (2004). Sembolik Şiddet Arenası. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 102-107.
- Mesleki İtibar Araştırması. 12 Ekim 2021 tarihinde, https://tyap.net/media/f/Mesleki_I%CC%87tibar_Puanlar%C4%B1n%C4%B1n_Deg%C%86is%CC%A7imi.pdf adresinden erişildi.
- Messerschmidt, J. W. (1997). *Crime as Structured Action: Gender, Race, Class, and Crime in The Making*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Messerschmidt, J. W. (2005). Masculinities and Crime: Beyond a Dualist Criminology. içinde: C. Renzetti, L. Goodstein, ve S. Miller (Eds.). *Gender, Crime and Criminal Justice: Original Feminist Readings*. LA: Roxbury, 29–43.
- Messerschmidt, J. W. (2019). The Salience of Hegemonic Masculinity. *Men and Masculinities*, 22(1), 85–91.
- Miller, T. (2020). *The Persistence of Violence: Colombian Popular Culture*. NJ: Rutgers.
- Mills, C. W. (1951). *White Collar: The American Middle Classes*. Oxford University Press.
- Monteiro, A. R. (2014). Sociology of the Professions. *Springer Briefs in Education*. 47–60. mu.pdf adresinden erişildi.
- O'Barr, W. M. ve Atkins, B. K. (2014). *Language: A Reader For Writers*. New York: Oxford University Press.
- Ogburn, W. F. ve Nimkoff, M. F. (1964). *Sociology*. Boston: Houghton Mifflin.
- Özalp, B. (2020). Beyaz Yakalılar Bir Prekaryalaşma Sürecinde Mi? *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (4), 4396-4412.
- Özbay, C. (2013). Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı*, 63, s. 185-204.

- Özbay, C. (2010). Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri. *Yeni Sol, Yeni Sağ*, 101-132.
- Özdemir, G. Y. (2014). *İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, 15-24.
- Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1), 1-22.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. [Ege Akademik Bakış \(Ege Academic Review\)](#), 10(4), 1217-1230.
- Parsons, T. (1939). The Professions And Social Structure. *Social Forces*, 17(4), 457-467.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1.
- Postema, G. (1983). Moral Responsibility in Professional Ethics. *Profits and Professions*, 37-63.
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.
- Profesyonellik nedir? 6 Ağustos 2021 tarihinde, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/professional> adresinden erişildi.
- Reed, M. I. (1996). Expert Power and Control In Late Modernity: An Empirical Review and Theoretical Synthesis. *Organization Studies*, 17(4), 573-597.
- Renzetti, C. M. (2008). Feminist Theories of Interpersonal Violence. içinde: Renzetti, C. M. ve Edleson, J. L. (eds.), *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, Volume 1, Sage, 271-273.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*. (Çev.) Doğan, N. İstanbul: Küre Yayıncılık.

- Rupp, L. J. ve Taylor, V. (1999). Forging Feminist Identity in An International Movement: A Collective Identity Approach To Twentieth- Century Feminism. *Journal of Women in Culture and Society*, 24(2), 363- 386.
- Sancar, S. (2008). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim.
- Sarı, Ö. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Rol İlişkileri: Hemşirelik Bölümünde Okuyan Erkek Öğrenciler Örneği. *EÜSBED*, [IV] 2, 493- 504.
- Sauder, M., Lynn, F. ve Podolny, J. M. (2012). Status: Insights from Organizational Sociology. *Annual Review of Sociology*, 38(1), 267–283.
- Saydam, B. (2013). Erkeklik Krizinin Gölgesinde Türkiye Sineması. *Hayal Perdesi*, 32, Ocak-Şubat 2013.
- Scheper-Hughes, N. ve Bourgois, P. (2004). Introduction: Making Sense of Violence. içinde: *Violence in War and Peace: An Anthology*. Scheper-Hughes, N. (Ed.), Bourgois, P. (Ed.). Oxford: Blackwell, 1- 27.
- Schulz, F. (1946). *History of Roman Legal Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Sculos, B. W. (2017). Who’s Afraid of Toxic Masculinity? *Class, Race and Corporate Power*, 5(3), 6.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. (Çev.) Ersoy V. İstanbul: Ayrıntı.
- Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim.
- Sertalp, E. (2015). 1990’lar Hollywood Sinemasında Tüketim Toplumu, Erkeklik Krizi ve Şiddet Eleştirisi. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). Connell’ın Erkeklikler Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 32, s. 163-175.

- Silver, B. (2015). *Emeğin Gücü, 1870'ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme*. (Çev.) Önal, A. İstanbul: Yordam Kitap.
- Stearns, P. N. (1990). *Be a Man! Males in Modern Society*. New York: Holmes and Meier.
- Steeman, T. M. (1963). Durkheim's Professional Ethics. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2(2), 163-181.
- Şahin, M. (2019). Kültür Aktarımında Toplumsal Cinsiyetin Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11): 233-249.
- Şahin, M. (2020). Dünyada Toplumsal Cinsiyet Karşıtı (Anti- Gender) Hareketler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 654-670.
- Şahinkaya, N. (2019). *İşçi Avukatlık*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Bilim Dalı.
- Şanlı, A. S. (2018). *Gündelik Hayatın Dönüşümünde Bir İmkân Olarak Toplumsal Muhalefetin Değerlendirilmesi: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şanlı, A. S. (2019). Kültür Çalışmaları ve Feminizm Bağlamında Erkeklik Çalışmalarına Dair Bir Literatür Analizi. *İmgelem*, Cilt 3, Sayı 5, 287-304.
- Şeker, M. (2019). *Avukatlarda Tükenmişlik (Burnout) Sendromu: Sivas İli Merkez İlçe Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı.
- Şeker, T. ve Şimşek, F. (2012). Kodlama-Kodaçımı Bağlamında Muhteşem Yüzyıl Dizisinin Lise Öğrencileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alımlama Analizi. *Selçuk İletişim*, 7(2), 111-120.
- Şenel, B. (2014). *Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, Y. (2013). İstanbul'da Şirketler Dünyasının Profesyonelleri. *Toplum ve Bilim*, Sayı: 113, 2013, 64-97.
- Şiddet nedir? 29 Ağustos 2021 tarihinde https://evicisiddet.adalet.gov.tr/siddet_nedir.html adresinden erişildi.

- Şimşek, A. ve Öner, R. V. (2015). Türkiye’de Hegemonik Erkeklik: Medyada ve Hukukta İzler, Dönüşümler ve Olasılıklar. *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11), 447- 477.
- Tansel, İ. D. (2016). Haber Merkezlerinde Dolaylı Denetim: Bir Katılımlı Gözlem Çalışması. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 48- 65.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3 (5), 163- 175.
- TBB (2020). Avukat Sayıları. 15 Mart 2021 tarihinde, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/2020-avukat-sayilari-31122020-81572> adresinden erişildi.
- TBB Çoklu Baro Açıklaması. 16 Ekim 2021 tarihinde, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/coklu-baro-tek-devlet-ilkesine-halkin-hak-arama-ozgurlugune-ve-avukatligin-bagimsizligina-aykiridi-81353> adresinden erişildi.
- TBB Hakkında. 10 Ekim 2021 tarihinde, <https://www.barobirlik.org.tr/tbb-hakkinda> adresinden erişildi.
- Tekin, H. (2012). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13): 101-116.
- Tolbert, P. S. ve Abbott, A. (1990). The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor. *Administrative Science Quarterly*, 35(2), 411.
- Tong, R. (2009). *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction (Third ed.)*. Boulder: Westview Press.
- Turner, B. S. (2000). *Statü*. İnal Kemal (çev.). Ankara: Doruk Yayınları
- Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*. Çetin İdil (çev.). İstanbul: İletişim.
- Tutar, C. (2015). *Reality Programlarının Etkileşimli Doğasında Postmodern Kentin Gündelik Yaşam Dinamikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk, H. B. (2008). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu. *Toplum ve Bilim*, 112, 119-146.

- Türker, Y. (2004). Erk ile Erkek. *Toplum ve Bilim*, Güz 101, 8-11.
- Uluç, G. ve Yarcı, A. (Mayıs 2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 88- 102.
- Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (2020), Cilt/Volume:2, Sayı/Issue:1, Haziran/June 2020, 26-39
- Uludağ, Z. (2011). Kamusal Alanda Yeni Bir Deneyim; Değişen Mekansal Pratikler ve Ankara Cer Atölyeleri. E. O. İncirlioğlu ve B. Kılıçbay, (Editörler). içinde: *Mekân ve Kültür*. Ankara: Tetragon İletişim, 149-155.
- Ulusoy, D. (2014). Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP'nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık. *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?*. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. 20 Kasım 2021 tarihinde https://tr.boell.org/sites/default/files/baska_bir_aile_anlayisi_mumkun_
- Uygun, O. (2020). *Devlet Teorisi*. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık. 7. Baskı.
- Uz, İ. vd. (2018). Kültürlerarası Bağlamda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyetin Başarı Motivasyonu Üzerindeki Etkisi, *Türk Psikoloji Dergisi*, Haziran 2018, 33(81), 1- 20.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi. *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı: 6-7, 29-36.
- Üye, S. (2010). Kültürel Savunma: Kavram ve Argümanlar. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 68, 2010, 23- 48.
- Walby S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Watts, C. ve Zimmermann, C. (2002). Violence Against Women: Global Scope and Magnitude. *The Lancet*, 359(9313), 1232-1237.
- Weber, M. (1946). Class, Status, Party. içinde: *Inequality In the 21st Century: A Reader*. Grusky, D. ve Hill, J. (Ed.). 1st Edition. Routledge: New York. 2018.
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*. 1(2), 125- 151.
- Williams, P. J. (2011). *Subcultural Theory: Traditions and Concepts*. Cambridge: Polity Press.

- Willot, S. ve Griffin, C. Men, Masculinity and The Challenge of Long- term Unemployment. içinde: *Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas*. M. Mac an Ghail (Ed.). 77- 92. Milton Keynes: Open University Press.
- Wittgenstein, L. (1985). *Tractatus Logico Philosophicus*. (Çev.) Auroba, O. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalçın, E. (2019). Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 8 Yıl:8 Sayı:20 (2019/1), s.158- 179.
- Yaraman, A. (2009). Modern Ataerkil Toplumsallaşma: Erkeksi, Erkekçi Kadınlar. *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yargıya güven anketi. 4 Mayıs 2021 tarihinde, <https://orcarastirma.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KASIM-2019-S%C4%B0YAS%C4%B0-G%C3%9CNDEM-ARA%C5%9ETIRMASI.pdf> adresinden erişildi.
- Yıldız, A. N. (2009). *Kadın Cinselliğinin Söylemsel İnşası ve Namus Cinayetleri: Şanlıurfa Örneği*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, T. (2014). Saussure'den Bakhtin'e Dil-Kültür İlişkisi: Tümü Kapsayıcı Olgu. *İdil*, 3.11: 115-136.
- Yılmaz, G. G. (2017). Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente ve Kültüre Bakmak: De Certeau'cu Bir Taktik Alanı Olarak Kent. içinde: *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları* (ed.). Ergun, C. ve Öğrekçi, S. Ankara: Gece Kitaplığı. 64-78.
- Yiğit, Z. (2014). Türkiye'de 1990 Sonrası Bağımsız Sinemada Alt Sınıf ve Direniş Biçimleri. *Hacettepe Üniversitesi E- Dergi*, Ocak 2014.
- Young, I. M. (2005). Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler. (Çev.) Kalınış, R. *Cogito*, 58, 2009, 39- 57.
- Yücel, V. (2014). *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yüksel, M. (2005). *Medyada Şiddete Duyarlılık Paneli*. Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayınları.

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI TASLAĞI

1. Yaşınızı ve mesleki tecrübenizi de içerecek şekilde kendinizden biraz bahsedebilir misiniz?
2. Üniversite öncesinden başlayarak hukuk disiplinine olan ilginizi bana anlatır mısınız?
3. Kamu ve özel sektör çalışanlarıyla kıyasladığınızda karşılaştığınızda avukatlık mesleğinin, avantaj ve dezavantajları nelerdir?
4. Mesleğinizle ilgili en zorlandığınız durumlar veya konular nelerdir? Bu zorluklarla nasıl başa çıkarsınız?
5. Peki mesleğinizle ilgili sevdiğiniz şeylerden bahsedelim. Bu mesleği icra ederken hoşlandığınız şeyler nelerdir?
6. Meslekte tecrübe sizce çalışılan süreye mi yoksa iş yoğunluğuna bağlı olarak mı kazanılır?
7. Müvekkillerinizle ilişkiniz nasıl? Müvekkillerinizle olan ilişkinizde maruz kaldığınız olumsuz durumlar yaşanıyor mu? Müvekkillerinizle yaşadığınız sorunlar genellikle ne üzerine oluyor?
8. Günümüzdeki yargı sisteminin işleyişi hakkında ne düşünüyorsunuz? Avukatlık mesleğinin bu sistemde nasıl bir yeri var?
9. Yargı konusunda toplumun sahip olduğu algıdan memnun musunuz? Bu durum, işinizi nasıl etkiliyor?
10. Çalışma döneminizi baz alarak, bir gününüzün nasıl geçtiğini detaylı bir şekilde anlatır mısınız?
11. Avukatlık mesleğine yeni başlamış biri olarak, avukatların gündelik hayatında ve mesleki alışkanlıklarında dikkatinizi çeken, alışmadığınız veya yadırgadığınız ritüeller veya teamüller nelerdir?
12. Bulduğunuz şehirde avukatlar, gündelik hayatlarında en çok hangi mekanlarda bulunurlar? Mesai saatleri ve mesai saatleri dışı olarak ayrı ayrı cevaplayabilerseniz sevinirim. Mesai saatleri dışında vakit geçirdikleri ortak mekanlar var mı? Siz hangi mekanlarda vakit geçirirsiniz?

13. Türkiye’de barolar, avukatların birebirine olan desteğini ve ilişkisin güçlendirmekte yeterli mi? Baroların avukatlar arasında bir alt kültür olduğunu düşünüyor musunuz? Sizin baronuzda kayıtlı avukatlara özgü farklılıklar gözlemliyor musunuz?
14. Avukatlık mesleğinde kullanılan jargonun gündelik dilden farklı olduğunu düşünüyor musunuz? Mesleğe yeni başlamış avukatlarla tecrübeli avukatların kullandıkları dil arasında bir farklılık var mı? Genç ve yaşlı avukatların kullandığı dil arasında bir farklılık var mı?
15. Sosyal medya kullanımınız, giyim tarzınız, gittiğiniz mekanlar, kullandığınız dil, ilgi alanlarınız, arkadaşlarınız, sosyal ortamlardaki davranış biçimleriniz ve benzeri konular açısından, mesleğiniz iş dışındaki yaşamınızı hangi açılardan etkiledi? Hayatınızda herhangi bir değişikliğe yol açtı mı? (Eğer yol açıyorsa) Bu değişikliklerden bahsedebilir misiniz?
16. Gündelik rutinlerinizde karşılaştığınız sorunlar neler? Bu sorunların üstesinden nasıl geliyorsunuz?
17. Sosyal hayatınızda mesleğinizden kaynaklanan değişiklikler ya da deneyimlediniz olumlu veya olumsuz durumlar oluyor mu?
18. Mesleğe yeni başlamış birisi olmak, bu meslekte hangi durumlarda avantaj ve dezavantaj sağlıyor? On yıldan daha tecrübeli avukatlara göre mesleki farklarınız neler?
19. Diğer avukatlarla ilişkiniz nasıl? Diğer avukatlarla hem mesleki hem de gündelik hayattaki ilişkilerinizden bahsedebilir misiniz?
20. Avukatlar arasında yaşa dayalı bir ayrımcılık deneyimlediniz mi veya böyle bir ayrımcılığa şahit oldunuz mu?
21. Hâkim, savcı, noter, kolluk ve adliye memurlarıyla ilişkiniz nasıl? Her bir özne için ayrı ayrı cevap verirseniz sevinirim. Hakimler ve Cumhuriyet Savcıları ile avukatlar arasında sosyal bir hiyerarşi olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer varsa, bunu hangi durumlarda deneyimliyorsunuz? (Eğer olduğunu düşünüyorsanız) Bu hiyerarşik yapılanmayı nasıl karşılıyorsunuz?
22. Adliye içerisinde genç avukatlar ile yaşlı avukatlara karşı davranış biçimlerinde farklılıklar gözlemliyor musunuz?
23. Kadın avukatlara meslek grubu içinde nasıl yaklaşıyor? Bir ayrımcılık ya da ötekileştirmeye maruz kaldınız mı? Veya bu konuda bir olaya tanık oldunuz mu? Hem meslektaşlarınız hem de

yargının diğer özneleri ile ilgili olan deneyimleriniz ve düşüncelerinizi ayrı ayrı belirtirseniz sevinirim.

24. Sizce mesleğin kendi içinde toplumsal cinsiyet bağlamında bir ayrımcılık var mı? Toplumsal cinsiyet ilişkilerini, gündelik hayatınızda nasıl deneyimliyorsunuz?

25. Adliye içerisinde erkek avukat ile kadın avukatlara karşı davranış biçimlerinde farklılıklar gözlemliyor musunuz? Aynı soruyu müvekkiller için de değerlendirmenizi isteyeceğim. Müvekkillerin erkek avukat ile kadın avukatlara karşı davranış biçimlerinde farklılıklar gözlemliyor musunuz?

26. Bir avukat olarak, mesleğinizi politik yaşamda nerede konumlandıryorsunuz? Baroların politik duruşunu nasıl buluyorsunuz? Çoklu baro sistemi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Avukatlık mesleği, politik görüşünüzü etkiledi mi? (Eğer etkilediyse) Fikirlerinizdeki bu değişiklik hangi konularda oldu ve nasıl bir değişiklik oldu? Gündelik hayatta mesleğinizin politik konumuyla ilgili deneyimler yaşıyor musunuz?

27. İleriye dönük planlarınız neler? 10 yıl sonra da kendinizi avukat olarak mı görmeyi arzu ediyorsunuz? Geleceğe dair kaygılarınız ve hedefleriniz nelerdir?

EK- 1. ORJİNALLİK RAPORU

EK- 2. ETİK KOMİSYON İZİN FORMU